REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

1 OCTOMBRIE 1934

CRONICI

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI, E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:
PAUL ZARIFOPOL
(1.I — 1.V.1934)

Redactori:
CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

REDACȚIA
ȘI ADMINISTRAȚIA:
BUCUREȘTI III
39, B-DUL LASCĂR CATARGI, 39
TELEFON

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
EXEMPLARUL 25 LEI

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL I, No. 10, OCTOMBRIE 1934

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

REVOLUŢIA LUI HORIA

Răscoala condusă de Horia, Cloşca şi Crişan, dela a cărei izbucnire se împlinesc la sfârşitul acestei luni 150 de ani, este cunoscută în desfăşurarea sa exterioară, până în cele mai mici detalii. Nu sunt însă tot atât de bine cunoscute sensul ei şi resorturile intime sufleteşti din care a pornit. Unii au văzut şi continuă a vedea în ea o mişcare iscată şi călăuzită de mari idealuri politice naţionale şi de concepţii sociale; alţii, iarăşi, o privesc ca pe o răzmiriţă întâmplătoare, fără nici un plan şi fără nici un rost naţional ori social, cetele lui Horia fiind considerate simple bande de jaf şi distrugere — s'a folosit pentru caracterizarea lor chiar cuvântul *haramie*! — ceva mai numeroase, mai îndrăzneţe şi mai sângeroase decât celelalte, care se iveau atât de des în părţile acele muntoase ale Transilvaniei.

A atribui lui Horia şi tovarăşilor săi idei şi idealuri politice sau concepţii sociale este, fără îndoială, o greşală. Nici mediul în care trăiau, nici cultura pe care o aveau acei simpli, aspri şi săraci *« oameni din mocănime »* — cum îi numea Samuil Micu Klein — care nu cunoşteau nici meşteşugul scrisului şi al cetitului, nu ne îngădue să le atribuim astfel de lucruri. Un ideal politic abia întâlnim, înainte cu 50 de ani, la Inochentie Micu Klein şi, peste alţi câţiva ani, la autorii marii mişcări politice din 1790—92, între care găsim însă pe Ion Para, Petru Maior şi Iosif Meheşi, toţi cu studii superioare făcute la Viena şi Roma. Este adevărat că în cetele lui Horia se întâlnesc ca sfetnici şi chiar ca simpli luptători şi o mulţime de preoţi, dar acest fapt nu a putut împrumuta răscoalei caracterul unei mişcări călăuzite de principii politice şi de idealuri sociale. Preoţii erau ţărani şi

ei, ţărani ceva mai răsăriţi, mai cultivaţi, dar în fond tot ţărani. Toţi marii învăţaţi ai timpului, un Gheorghe Şincai, un Petru Maior, un Samuil Micu Klein au fost cu desăvârşire străini de ea — acesta din urmă o aminteşte chiar cu indignare şi revoltă — iar vestitul oculist, francmasonul Ion Molnar, a luat contact cu ţărănimea răsculată nu ca îndrumător şi conducător al ei, ci ca om al guvernului. Singur lui Iosif Meheşi, funcţionar superior la Cancelaria aulică din Viena, i-au atribuit nemeşii din judeţul Hunedoarei, târziu după moartea lui Iosif II, un anume rol, dar acesta numai la călăuzirea lui Horia în învălmăşagul capitalei imperiului, un rol care nu este exclus, şi nicidecum în pornirea şi desfăşurarea răscoalei însăşi.

Prin urmare, temeiurile sângeroasei revoluţii nu erau nici ideologia politică, nici concepţiile sociale. Tot atât de greşit este însă a vedea în răscoala lui Horia o *haramie*, o înjghebare în vederea jafului, pentru că, cum spunea înainte cu o jumătate de veac Nicolae Densuşianu, « revoluţiuni populare numai pentru omoruri şi pustiiri de averi..... nu au existat niciodată ». Revoluţia din toamna anului 1784 a fost cu totul altceva. Ea a fost *răscoala Românilor asupriţi împotriva Ungurilor asupritori. A fost întâia răscoală naţională românească, îndreptată direct şi exclusiv împotriva elementului maghiar stăpânitor şi impilator*. Răscoale ţărăneşti, revoluţii de iobagi am avut şi mai înainte: am avut răscoalele din 1437 şi din 1514. Amândouă au fost răscoale ale iobagilor împotriva domnilor, fără nici un caracter naţional. Cea din 1784 a fost o revoluţie făcută *numai* de Români şi îndreptată *exclusiv* contra Ungurilor. Mobilul ei nu a fost atât ura de clasă cât, mai ales, ura, o cumplită ură de rasă.

Lucrul este explicabil. Acei « oameni din mocănime » vedeau pretutindeni, şi acolo în Munţii Apuseni şi în oricare parte a ţării îi duceau nevoile ori interesele de toate zilele, şi în părţile Aradului, şi la Deva, la Alba Iulie, Aiud, Beiuş, Cluj şi Sibiu, aceeaşi situaţie: de-o parte marea, nesfârşita masă de români iobagi, exploataţi şi impilaţi, iar de cealaltă parte micul număr al domnilor unguri, impilatori şi exploatatori. Şi în judecata lor problema, fatal, se simplifica, transformându-se dintr'o problemă socială într'o problemă de rasă: *iobag* = *român*, *stăpân* = *ungur*. Astfel, ura clocotitoare dintre aceste două elemente se transfor-

mase și ea într'o ură de rasă, în ura Românului contra Ungurului și în ura Ungurului contra Românului.

Masele de țărani chinuiți și exploatați nu făceau teorii sociale și nici teorii politice; ei vedeau și simțeau un lucru: românul e maltratat de ungur și dreptate nu poate face nici împăratul, pentru că nu vrea ungurul. Țăranii atâta vedeau și atâta știau! Iar când paharul s'a umplut, a izbucnit furtuna. A izbucnit vijelios și năprasnic ca orice furtună. Și tocmai de aceea, răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan n'a fost precedată de-o pregătire tehnică și n'a avut un plan de execuție precis: începe în ziua cutare, în locul cutare și se desfășoară în ordinea stabilită. Nu. A avut însă o lungă, dureros de lungă pregătire sufletească. Cumplita ură acumulată în sufletul țărănimii românești de nesfârșitul șir al actelor de asuprire, persecuții, teroare și șicane, *numai ea* a pregătit revoluția. Această ură a făcut în deslănțuirea ei cutropitoare, ca oameni altfel miloși, răbdători și potoliți să săvârșească fapte sfâșietor de crâncene. Izbucnirea revoluției în anume zi și în anume loc a fost opera hazardului; odată însă izbucnită, a devenit un pârjol distrugător, ale cărui vâlvătăi au înroșit săptămâni de-a rândul zările, până departe în părțile Aradului, ale Sibiului, Clujului și Orăzii.

Revoluția lui Horia a fost deci o revoluție națională românească împotriva națiunii maghiare. Ca o revoluție națională a Românilor împotriva Ungurilor au socotit-o și țăranii care au luat parte la ea, și elementul maghiar și împăratul Iosif II însuși. De aceea, în cursul ei nu a fost vorba de *slugă* și *stăpân*, ci de *român* și *ungur*. Țăranul Iosif Bida din Ilia spunea unui nemeș ungur: « acum ați gătat-o și voi *Ungurii*... peste 15 zile primim arme și atunci vă tăiem pe *toți ungurii* »; Ion Lupaș din Sacamaș amenința: « să căpătăm odată arme, că apoi tăiem *capetele Ungurilor* ca napii »; Todosie Tomescu din Tuștea (jud. Hunedoara): « mai întâi să-i stingem pe *Unguri*, că apoi pe nemți nici nu-i luăm în seamă »; Florea Cosma din Gârbău spunea nemeșului Szent-Pali: « țara asta-i a noastră, a voastră-i *Țara ungurească* »; Crișan însuși spunea țăranilor la 1 Noemvrie (1784) în biserica din comuna Curechiu că are ordin dela împăratul să omoare pe *toți ungurii*. Prin urmare, pretutindeni și totdeauna *ungur*, și *numai ungur*. De aceea *domnul* ungur căzut în mâinile răsculaților, dacă

voia să scape cu viaţă, trebuia să se facă *român*, să se *romanizeze*, botezându-se *româneşte*, iar femeile unguroaice erau cruţate dacă se cununau, sub ochii răsculaţilor, cu români. De aceea au fost ucise persoane care nu făceau parte din clasa nemeşilor proprietari şi au fost distruse şi icoanele, care în concepţia ţăranilor reprezentau sfinţi ungureşti.

Stăteau deci faţă în faţă, urmărindu-se şi exterminându-se, nu două clase, ci două rase. Conştiinţa că revoluţia cu toate actele ei tragice e îndreptată împotriva lor ca *naţiune* şi nu *clasă socială*, o aveau şi Ungurii. Reprezentanţii lor din judeţul Hunedoarei spun în memoriul prezentat la 30 Noemvrie 1784 contelui Iankovits că « *Românii au jurat moartea nu numai nobililor, ci peste tot Ungurilor* », că « dacă vor ţine turburările până în primăvara viitoare, atunci vor lua parte pe întrecute şi *Românii* din celelalte părţi ale principatului, care ascultă cu cea mai mare supunere toate câte li se spun, în numele religiunii şi al naţionalităţii ». In memoriul înmânat aceluiaşi conte Iankovits de reprezentanţii Maghiarilor din judeţul Alba de Jos se spune că scopul răscoalei a fost: « exterminarea *naţiunii noastre* », că Horia a răzvrătit poporul « pentru stârpirea *nobilimii şi naţiunii ungureşti* ».

Sentinţa însăşi adusă contra lui Horia şi Cloşca în 26 Februarie 1785 afirmă că aceştia « au aţâţat turburările... ca să extermine *pe toţi magnaţii, nobilii, cetăţenii şi iobagii unguri* ». Astfel fraza lapidară a contemporanului şi foarte inteligentului I. C. Eder, că *pentru ţăranii români era o crimă a fi născut ungur* (Hungarico sanguine natos crimen erat) caracterizează situaţia mai bine decât zeci de pagini.

Iosif II însuşi amintea în scrisoarea sa din 13 Decemvrie 1784 adresată contelui Iankovits de spiritele extrem de agitate ale *Românilor* împotriva *întregii naţiuni ungureşti*, cât şi de sentimentele *Ungurilor* contra *Românilor* (aufs aüsserste aufgebrachte Gemüther der Walachen gegen die ganze ungarische Nation), iar în scrisoarea din aceeaşi zi către baronul Bruckenthal accentua din nou marea ură *naţională* şi confesională a Românilor faţă de Unguri şi a acestora faţă de Români (auf das aüsserste gebrachte Nation und Religionshass, welche sich in allen Angelegenheiten zwischen Ungarn und Walachen zeiget).

Atât de convinsă era toată lumea că răscoala lui Horia forma începutul unei mari revoluţii a *Românilor împotriva Ungurilor*, încât judeţul Hunedoarei amintea în memoriul amintit din 30 Noemvrie 1784, că în cazul în care turburările vor ţine până în primăvara viitoare, sunt temeri că se vor răscula toţi Românii din Transilvania, Banat, Muntenia şi Moldova contra naţiei ungureşti. Intre Maghiarii cuprinşi de panică se răspândeau cele mai alarmante ştiri: că Horia a cerut ajutor din Principatele româneşti, că se pregătea să intre în Transilvania în primăvara anului 1785 o armată de 30.000 moldoveni în sprijinul răsculaţilor; că Turcii năvălesc pe la Orşova cu 25.000 oameni ca să dea ajutor lui Horia. Chiar şi ambasadorul Austriei la Constantinopol scria, peste câţiva ani, cancelarului Kaunitz că Horia a trimis emisari la voievodul Moldovei cerându-i ajutorul contra Ungurilor, iar Frederic al Prusiei bănuia că armele, despre care îi scrisese ambasadorul său dela Constantinopol că le trimite Poarta în Bosnia, erau trimise răsculaţilor din Ardeal.

Numai convingerea aceasta, că revoluţia lui Horia a urmărit exterminarea *naţiei ungureşti*, explică furia extraordinară deslănţuită, după moartea lui Iosif II, în unele judeţe ardelene, împotriva elementului românesc. Ungurii din judeţul Hunedoarei cereau destituirea celor câţiva români care reuşise să ajungă în slujbe de stat (Iosif Meheşi, Aron Pop, etc.), pentru simplul motiv că făceau parte din aceeaşi naţie ca şi Horia. Violenţa expresiilor şi ura sălbatică ce izbucnesc ca un torent vijelios din acest memoriu contra neamului românesc — nu împotriva iobagilor români, ci împotriva Românilor ca rasă — fac din el un exemplu unic al şovinismului patologic.

Răscoala lui Horia a fost deci întâia *încercare sângeroasă*, dureros de sângeroasă chiar, a Românilor din Ardeal de-a frânge cătuşele robiei ungureşti. *Aceasta* este importanţa ei în istoria luptelor noastre de emancipare. Caracterul de-o necruţătoare violenţă al ei, precum şi brutalitatea represiunii năprasnice care i-a urmat, a adâncit prăpastia dintre cele două neamuri: Români şi Unguri. Amintirea ei s'a păstrat vie şi puternică şi la unii şi la alţii, devenind unul din elementele care i-au ţinut depărtaţi sufleteşte. Tocmai din acest motiv, guvernele ungureşti de mai târziu nu îngăduiau nici un act în măsură a răscoli, în sufletul

neamului nostru de peste Carpaţi, aducerile aminte ale acelor vremuri de urgie. De aceea, la 1884, n'a fost îngăduit nici congresul bisericesc al mitropoliei ortodoxe ardelene, guvernul motivându-şi opreliştea cu teama exprimată făţiş că membrii congresului pot folosi prilejul adunării lor la Sibiu ca să comemoreze pe Horia şi să vorbească despre dânsul, alimentând prin aceasta ura faţă de naţiunea maghiară. De aceea a fost prohibită introducerea în Transilvania a frumoasei monografii *Revoluţiunea lui Horia* a lui Nicolae Densuşianu şi a conferinţelor *Moţii şi Curcanii* ale lui Alexandru Odobescu, iar când unul din membrii societăţii studenţeşti *Petru Maior* dela Budapesta a scris o piesă de teatru, cu subiectul luat din această revoluţie, guvernul a interzis funcţionarea societăţii.

Amintirea ei însă, cu toate eforturile Budapestei, nu a putut fi smulsă din conştiinţa naţiei noastre. Ea a trăit şi va trăi atât timp cât va trăi neamul însuşi, a cărui soartă a vrut să o uşureze şi pentru care au fost frânţi pe roată eroii martiri dela 1784.

Z. PÂCLIŞANU

DIN CICLUL «HORIA»

ÎNCHINARE

Te ridici uriaș, de departe,
De dincolo de schingiuiri și moarte,
Peste-al veacurilor praf și glod,
Peste călăuze surde și deșarte...
Iar eu, ca și tine ieșit din norod
Vorbe de flacări să 'nnod,
Să desnod,
Ca unui vajnic voevod
Iți închin această carte...

ȚUNDRĂ DE FLACĂRI

Țundră de flacări ți-aruncară pe umeri
Munții înalți —
Să suferi înmiit cât toți ceialalți
Și rănile nicicând să nu-ți numeri...

ÎN PĂMÂNT, ÎN PIATRĂ...

In pământ, în piatră, 'n văzduh
Trăeşte pe-aici războinicu-i duh...
Potecile toate şi-aduc aminte
De mersu-i fierbinte...
Implântată sus, în pieptul muntelui,
O stemă roşie: inima lui,
Impărătească stemă a Ardealului,
Singură,
Una,
Pe totdeauna...

UN VIERME AL CÂMPIEI TE-A VÂNDUT...

Un vierme al câmpiei te-a vândut,
Mişeleşte, pentru-un blid de linte
Şi răzmeriţa, în mersul ei fierbinte,
S'a rupt în două...
Trupul ţi l-au dus, cu zile 'n lut,
Dar gândul tău aspru rămasu-ne-a nouă,
C'o tărie trează, dârză, nouă,
Sub steagurile lui să mergem înainte...

ÎNTÂLNIRE

Istoria
In mersu-i de urcuşuri şi căderi,
Alături i-a pus, în vălmăşagul de ieri,
Pe Doja şi pe Horia...

Ei doi
In gând şi 'n faptă s'au întâlnit
Peste prăpastia ce 'ntre neamul lui Arpad şi noi
De veacuri se sapă necontenit...

SOMNUL VRUT-A SĂ MI-L ADUCĂ

Somnul vrut-a să mi-l aducă:
Sfântă nălucă...
De pe roată ca de pe-o stâncă,
Din uitătura-i adâncă
Simţii că mi-aruncă
O cruntă poruncă,
Poruncă pe care, ca un lunatic,
S'o samăn sălbatic,
S'o împrăştiu păgân
Din rumân în rumân,
Pe uliţi, în carte,
Până la moarte...

NUMELE TĂU

Numele tău: cucuvea uriaşă
Pe castelele grofeşti de-odinioară,
Pe turnuri şi pe porţi de oraşe...

Numele tău: pasăre albă
Peste a moţilor pietroasă ţară
Şi pe trupu-i: roşie platoşe şi salbă...

ALBA-IULIA, DE PRAZNIC ÎMBRACĂ-TE

Alba Iulia, de praznic îmbracă-te
Şi-adună-ţi cei mai drepţi şi mai pietroşi voinici
Din munţi, din câmpii, de pe maluri de ape,
Cu inima unii de alţii aproape,
Să-şi prăznuiască dezrobirea aici
Unde Horia, de sub zăvoare şi lacăte,
A fost dus să moară pe roată....

GROFII AU CREZUT CĂ TE-AU ÎNFRÂNT...

Grofii au crezut că te-au înfrânt
Şi te-au închis, pe totdeauna, în mormânt,
Dar tu, cât Ardealul acesta de mare,
Pe-al primejdiei cal călare,
Te-ai ridicat peste mormânt, mai dârz, mai tare...
Şi te-ai însutit,
Te-ai înmiit
Necontenit,
Ca iobagii 'n suflet să te poarte,
In lupta lor pe viaţă şi pe moarte...

MORT E DE MULT IOSIF ÎMPĂRATUL...

Mort e de mult Iosif Impăratul
Şi praf alesu-s'a de 'mpărăţia lui...
Cât vezi pe-aici dealungul şi dealatul
E slobod astăzi drumul moţului...

Altă rânduială, alte graiuri, alte legi...
Răsună dulce chiar şi asprele porunci
Date drept, pe limba noastră, naţiei întregi,
Cum pentru noi nu răsunau atunci...

Drumul nostru merge tot mai neted înainte
Dar departe pe întinsul colţuros al drumului
O ruptă roată ne aduce-aminte
De jertfa ta ce n'a pierit ca umbra fumului...

CE FURCI, CE SCAUNE DE FOC?...

Ce furci, ce scaune de foc
Ne-ar mai putea opri, de-acum, pe loc?!..

Când tu ai vrut și-ai îndrăznit atât,
Ce vorbe ne-ar putea rămâne încă rupte 'n gât?!..

Cutezanță — viu cuțit de foc,
Iată, viața ca pe-un ban fără de preț, mi-o joc!

Drumul ce 'n prăpastii, rupt, prin ceață-l văd,
Crunt îmi crește foamea de izbândă și prăpăd...

ARON COTRUȘ

ANI DE BĂTRÂNEȚE

Bine înțeles, bucurându-se osebit de îngăduința Domniilor voastre, oricare scrib ar putea presăra văpsele — din cele mai bălțate — asupra chipului decolorat, aparținând Doamnei Esmeralda Mita. Sau, altfel spus, în izvorul acestor ușor uscate anecdote. (De pildă).

Ademenitoare — tăblia țintită în lemnul gardului o recomanda de-a dreptul «ghicitoare imperială», și nu punea nicicum piedici zugravilor amatori.

Linsă de ploi, arsă de soare, roasă de vânt — firma, poarta, ca și stăpâna afară reprezentată, sufereau laolaltă de boala oamenilor, a tinichelelor sau a grâului... Rugina timpului, rugina ce dela o noapte la alta parcă nu s'ar îndupleca s'aducă atâtea schimbări și vitrege preschimbări chipurilor privite diurn — destrămase pe 'ndelete, măcinase în șaptezeci de ani de viclenie, mai toate fibrele acestei profesionale.

In zilele noastre, Esmeralda isprăvea viața în chipul palidelor stafide, foste, fost-ai lele, struguri pe ciorchini de toată frumusețea.

Rămăsese din vraja ei un biet obraz apus, un obraz pe care (chiar binevoitorul înzestrat cu memorie de cal) — n'ar fi putut să-l mai apropie de acela înlemnit în poza lui Francisc Mandy.

Vietatea ce se ofilea de bună seamă ca o alta; o oarecare babă care n'avea niciun clin din trăsurile feței întipărite de fotograful Curții Regale, odinioară.

Odinioară — înainte de rezbel — când inimile cele mai albastre ale Bucureștiului băteau și cotropeau spre această galeșă demoazelă, deopotrivă prețuită la mahala sau la protipendadă.

Apelpesita din fotografie aidoma celei din fire sta fără rușine cot-la-cot cu Lina Magazia sau cu Mița Dinți.

Poame și dame « una și una » — una ca și alta — Mița, Mita și Lina, vânturau din larg lumea bărbaților cu mustăți. Erau cu toatele rele de muscă, iar nurii lor aprindeau lesne călcâele mueraticilor.

Și nu puțini erau fanții din oștirea crailor, care pierduseră capul cu punga pe urma lor. Zilnic aproape făceau « câte una » — și când isprava lor era mai boacănă, mai lată, lătrau până și cățelele din Giurgiu, (ca să nu mai vorbim de conițele zăpăciților noștri).

* * *

Dar alături de contemporanele ei — poate mai zurlii și ismenite — Esmeralda își însușise darul cărturăriei. Această floare la ureche o făcea simpatică și căutată de societate.

Fată bună, cetitoare în cafea, în stele și în palme, Mita exercita pe atunci iscusita-i meserie, care așa bine domolea tainele și neastâmpărul dintre cocoane și boieri.

Socotită « sus » cărturăreasă cu vază, era dela sine cuprinsă în bon-tonul vremii.

* * *

Intr'o maghernită mahmură — (astăzi) vrăjitoarea sta copleșită de ani, de nerecunoștință și mai ales de-o nespovedită, de-o chinuitoare amintire. La poarta ei nici cailor nu le mai trecea prin minte să oprească umbra trăsurilor lor și să adaste, acolo 'n față, un ceas, două...

Baba Mita nu mai făcea « doi bani »; cel mult dacă o para mică, ieșită din forfota vremurilor și care nu mai avea cătare. Ci pace; doar pace.

De altfel își trăia proorocirile. Mușteriilor de zile bune le prevestise aproape la toți, ba zile fripte, ba moarte, ba amar și nenoroc, ba ghiață sau pacoste în dragoste.

Și pasă-mi-te, cobirile-i nu fuseseră prea proaste, și se împliniseră întocmai. De altminteri « asta » așa i se părea ei, de vreme ce trecuseră — ani sau ceasuri? — de când nimeni din lumea falnicelor pălării n'o maicerceta și n'o mai întreba ce face? ce drege? cum se laudă? și-i mai plătea pe deasupra răspunsurile.

In afară de acareturi și nimicuri, o bătuse — ducă-se... — pustia.

Se afla părăsită foarte — nepricopsită — dorită de nimeni, robită, cocoșată de ani. Ajutorul Domnului abia de-o mai împingea să-și ducă traiul zilelor. Povară ce și-o plimba de azi pe mâine cu gândurile frământate în patima pasențelor medievale, de unde tot credea să mai sară vreun iepure de casă.

Când sfârșea și pasența, aduna carte cu carte și grija toată și-o îndrepta spre albele-i chiriașe.

Aci sta miezul vieții ei.

După trup — pisicile erau într'adevăr slăbiciunea Mitei. Lucrul acesta se vedea fără greutate: în împrejurimile Esmeraldei roiau și torceau (de pomină între vecine), o sumedenie de bălane o crescătorie de pisici.

Vrăjitoarea le poruncea « de când lumea ». Și dacă ar fi fost să descurcăm și să urcăm noi spre obârșia acestor turme, am fi dat în primul rând de *moș-cotoiul* și de *pissa-bună*, (supraviețuitori și întemeietori), îmbrăcați aproape totdeauna în blănuri și mustăți de Angora.

Apoi fiii și fiicele lor, nenumărate, cu ochii fini, subțiri, unii albaștri, alții verzi sau galbeni.

Urmau onorabili nepoți și strănepoate, unele tinerele, altele ceacâre, care mai de care mai lânoase, mai stufoase și, mai presus de orice, necorcite!

Puritatea rasei străbătea neapărat pisicile, cotoii și iar pisicile — nenumărate și nemezaliate spițe și neamuri.

Toate la un loc, pentru etatea Mitei, puteau fi socotite foarte bune tovarășe — grațioase și înveselitoare — și în același timp prea supuse slujnice, vara sau iarna fără osebire. Esmeralda ținea de altfel nespus la ele, și niciodată nu ar fi dăruit (cu atât mai puțin ar fi stârpit...) vreun vlăstar din ginta odraslelor feline.

Esmeralda Mita nu era croită — n'avea stofă — să fie nicicând o mamă « denaturată ».

De pe urma pisicilor, nu e vorbă, profita. Trăgea micile ei foloase zilnice din chiar gura lor (sub forma unui pui de pildă a unei găini sau unor fleici răpite cu dibăcie dela măcelarul vecin). Neprețuitul « aport » pisicesc, îl călca și în picioare — pardoseala fiind pe-alocuri ascunsă de blănurile pensionarelor moarte

de asemeni în jurul gâtului își încolăcea alte piei jupuite. Dar a mai de seamă ispravă i-o făceau mâțele când nepoftita stafie, gerul, cobora prin horn... Atunci (din calicia obiectului), Esmeralda nu prea făcea focul — ci, uriașă ca o lăcustă șchioapă, sărea sus pe saltea unde se chircea ghemotoc.

La acest semn, ceata o urma albă ca săgeata unui superb arc. Se deslănțuia, o învăluia încălzindu-i pielea și mădularele — după ce cu mult înainte-i încălzise așa zisul așternut... Apoi torceau alene, vrăjite parcă una dela alta, până s'adormeau cu toatele... Somnul sub acest dogoritor și viu cojoc le era dus, bine căptușit și molipsitor nevoie mare!

Cărturăreasa trăia cu mâțele și cu gândul că asupra lor mai putea să treacă o brumă din stinsa ei autoritate.

« E cea din urmă turmă vrăjită de mine », spunea stropind podeaua, dacă nu cu altceva, cu câteva lacrămi costelive... « Iți spun cu sinceritate: eu nu mă pot deslipi, nu mă pot desprinde de fete. Sunt trup și suflet cu ele; zău, maică... Iți mărturisesc fără ocoluri ».

« Turma mea, și-a găsit prin mine rostul și căpetenia. Și ca ocrotitoare nu pot și nu mă înduplec s'o părăsesc ». « Ar fi să spun o infamie, să le las fără cap și fără coadă, deoarece acestea — de bună de rea — sunt și le întruchipez eu! »

Poate vocea-i să fi semănat puțin cu miorlăitul lor. Vorbea într'adevăr pe un ton teatral, tremurător și foarte la persoana întâia — și, dacă ar fi avut în gură dinți mai deși, de sigur că ar fi impresionat vreo duzină de spectatori duioși. Dar așa, nimic nu răsărea; de aceea să reluăm un fir pierdut...

* * *

E de mirare cum scoici seculare sunt găsite uneori la marginile orașului. Descoperisem această Mită tocmai în strada Licăririlor, la periferie, cu ajutorul soartei (uneori miloasă și îndatoritoare).

In ziua aceea căzusem « fără să vreau » pe stradă, într'o primăvară cu noroi, atunci când echipajul comunal, nevrednicul S.T.B., mă purta spre acea chelălăitoare instituție a Hingherilor Municipali.

2

Intr'adevăr — deşi nu cred să intereseze — toate bănuielile, toate, lăsau să se întrevadă cum junele Ţăruş, câinele nostru, fusese amăgit de « un domn » dela ecarisaj, cu o chifteluţă şi-apoi prins în arcan.

Domnii pierde-vară mişunau pe străzi, tot atât cât necugetătoarele javre.

Aşa dar, pe platforma tramvaiului, mă lăsam dus de doi cai iuţi ce purtau asupra urechilor patru timpurii scufiţe. Mă lăsam dus, când la un moment dat am fost jos svârlit de animal controlorul, deoarece, în cinstea Primăverii, într'o regretabilă lipsă de fluturi, fluturasem prin frageda atmosferă bileţelul meu colorat...

Şi câtă neomenie, câtă neînţelegere (a plăcerii de-a înlocui lipsurile), dela acel biped cu şapcă; sunt sigur că niciodată controlorul nu pusese pe apă corăbioare de hârtie, nu făcuse dintr'o baltă un minunat port, sau mai uşor nu se gândise să umple văzduhul cu culoarea biletelor rupte, dintr'odată, din cotor!... El voia o contramarcă, atunci când, pline de avânt, gândurile-mi sburau... Am fost înşfăcat, îmbrâncit, dat d'a dura pe caldarâm din viteza şi galopul tramvaiului... Neavând alt ce face — lunecai în mocirla din faţa cabanei Esmeraldei, după ce ţipasem şi în toată nădejdea leşinasem.

Aceste fapte o împinsese pe dumneaei (baba Mita) să mă culeagă şi lege în feşe, în cele mai caritabile simţăminte, deoarece acum (nu mai încăpea îndoială) zăceam oarecum descântat în patul ei cel bătrânesc.

Odaia era una ornată în purul stil paşopt — cu multe cromolitografii, cu mobile mărunţele şi cariate, cu trecute călindare de perete, pe masă, cu aşi de ghindă, de tobă, cupă şi de pică aşezaţi pe perete într'un prea galeş şi cărturăresc evantaliu; cu o colivie la geam, care folosea drept trecător adăpost colonialelor şi delicateselor gurii, şi, atârnând mai presus de toate, o lampă cu gaz aerian şi cu globul alb. Apoi, de aceeaşi culoare şi prin toate părţile, pisici *à n'en plus finir*...

Neştiind decât pisicile că m'am trezit, am avut îndestul răgaz să privesc în deamănunt această hală de vechituri. Locuinţa mea era într'un pat cu speteze de fer verzulii pe care apăreau pictate câteva flori de nufăr şi însăşi zâna lacului surâzătoare şi despletită.

Era o prea neașteptată gingășie dela un pat; și neputând rezista unui așa fermecător spectacol, am căzut într'un al doilea leșin...

Curând (neavând nimic mai bun de făcut), m'am redeșteptat. Simțeam vânătăi, picioarele scrântite și zdrelite ș.a. Nările începură una după alta să sufere în felul lor. Se răspândea aci, peste miroasele rezidente, un parfum de naftalină, și auzeam pe scânduri, ca dintr'un ceremonial aproape uitat, toaca unui prevestitor toiag.

Toate s'au adeverit; nu trecu mult și gătită în dantele, împodobită cu volănașe și panglici verzi ca urzica primăverii — ce însemna mătasea dinainte de război... — cu fața boită, văxuită, Esmeralda Mita sprijinindu-se pe un baston se ivi din cadrul altui veac, în pragul ușii.

Mirosul de naftalină se întețise puternic, amețindu-mă ca pe o molie amenințată.

De ce, nu știu — mi se părea că sunt pentru vrăjitoare o biată friptură venită după douăzeci de ani de post. (Devenise Esmeralda retrograd majoră? La naiba, aiuram într'un soi prost, într'un soi nepermis nici unei molii...).

Impotriva împrejurărilor, mai țin în minte vorbele ei de-atunci și mai în colo... O poveste cu care mi-a adormit fierbințeala, după ce-mi muiase durerile și hodorogeala trupului în peșchire ude și ștergare aromate.

Imi șuera aventurile-i defuncte, prin nopți când aiuram de nesomn și de căldură. Și izbutea să m'adoarmă vrăjitoarea.

Din a ei borboroseală a rămas ca un refren anapoda, pe care încerc să-l « transcriu ».

* * *

— Eei, maică măiculiță maică, cum obișnuia gazda la fiecare două, trei vorbe, nu te mai uita la mine; nu-ți mai sticli ochii. Nu mai... Nu-i nici o pricopseală! Vezi însă, ce bine-ar fi să poți întoarce gândurile înapoi... Dac'ai putea! Ee, maică, așa că mai bine, încearcă acum de-ți închide — și aproape ventrilogic, în chipul răpciugoaselor primadone, începu să-mi cânte:

« Inchide-ți ochii-ii dulci... »

. . . .

«Pleoapele trebue să-ţi fie obloane. Obloane bătrâneţelor nevrednice, urmă ea cu o voce mai puţin muzicală, semănând poate cu o sticlă sub tăiş de cuţit — vezi? aşa ai să-i poţi născoci mai degrabă ochii ce-i vreau... Ochii vecinului! Ochii traşi pe sprinceană (şi Mita adăugă privindu-mi cu nesaţ ochii miraţi) — da, da, uite, îi sameni cum seamănă între ele picăturile de apă (!) Erau... — cum să te fac să înţelegi că erau? — erau ca două vişine coapte; erau ca jarul uşor acoperit de spuza stejarului; erau, ce mai-i vorba? de culoarea prunelor brumării...»

Mulţumit de complimente, căscam mai mirate orbitele. Gura babei se deschidea şi ea de zor; clănţănea: ... «şi (ochii) erau prinşi în cearcăne vinete-viorii de parcă plânsese ori râsese cu ei toate nopţile. Şi, ce-mi vine mai degrabă să cred (şoptea ea) el trecuse prin trup (şi ochi) cine ştie ce haşişuri turceşti..! Oricum însă (ochii lui), mă izbiseră. Erau ca două fulgere! [1]) Mintea-mi era numai a lui».

Povestea însă nu era de loc interesantă.

— Dar să-ţi spun lucruri mai la locul lor şi mai dela început, stărui ea.

«Stătea cu casa alăturea; în strada Scaunelor; într'o locuinţă mare, într'o curte împrejmuită de ziduri acoperite şi ele la rândul lor de olane şi de muşchi: verde şi roşu — nădejde şi aţâţare!...

Şi eu maică eram vecină la toate-acestea! Chiar pe fereastra mea, dela gardul lui, veneau şi lunecau braţe de iederă, leneşe ca şerpii ce-au păcătoşit femeea... Iedera lui!

Deşi cu meserie şi frecuşul lumii, faţă de vecinul pe care-l ştiam şi îndrăgeam numai din vedere, eram o biată pişcoace fără savantlâc... De doi ani vroiam, dar mă tot codeam să-i vorbesc, şi nu mă puteam hotărî să-l apropiu. Il vedeam şi-l îndrăgeam în toate anotimpurile în grădină, când mă întorceam odată cu ziua, istovită dele meserie... Şi era plăcerea mea să-l privesc... Aproape înadins zăboveam prin oraş numai pentru a prinde dimineaţa şi a găsi ochii aceia adânc încercănaţi. Se plimba întotdeauna fără pălărie şi desculţ călca iarba parcului său...

Să vezi acum cum i-am furat dragostea.

*

---

[1]) A 5-a comparaţie.

« Cum se lăsa seara și 'ngenunchia ziua — nu ți-am spus, — lucram și 'ntr'un iarmaroc pripășit în jurul gropilor lui Ouatu. Era baraca unui neamț — pe nume Hanț.

In acest lăcaș, într'o noapte când panorama sta tocmai să se închidă — (nici nu-i prea mergea bine) — eram la ultimul număr; muzica; tobele; cortina în lături, și, ce să văd? un singur amator: vecinul, gătit ca un filfison, sclivisit, cu gura căscată și pironit în fața mea.

Amorezată cum eram, și n'am mai fost — l-am mâncat din ochi ca o fiară; l-am privit, ne-am privit noi cât ne-om fi privit, până când omul ne mai putând să-mi înfrunte voinicia ochilor — (și să-ți spun, nici eu...) tresăltă speriat și 'ncepu cu toată iuțeala să clipească de mii de ori... (Și mie mi se bătea cu putere ochiul stâng). Niciodată nu mă căznisem atât c'o făptură! Era foarte nervos, foarte ațâțat și pe dată se repezi spre mine lovindu-mă cu bastonul. Scumpa mea tovarășe, Femeea-Sirenă — care tocmai înnota în boxa vecină sub amăgirea unor apoase oglinzi — înfricoșată de apostrofe și de spectacolul acestei bastonade — spălă putina... (Așa-s femeile sirene!)

Iar eu de-astădată mă aflam singură cu el, singură ca 'ntr'un roman.

Eram prea fericită; asta nu mi se mai întâmplase cu nici un bărbat!... Așa bătaie împărătească nu mâncasem de când sunt... Nu știu dacă mă pricepi, dar omul ăsta mă iubea într'adevăr; mi-o dovedise; mă recunoscuse în ciuda înfățișerii mele. Eram așa de încântată încât mi-am smuls repede barba — uitasem să-ți spun că eram însăși Femeea cu Barbă; (aveam și pictură afară...)— și fără să mă codesc, coborîi repede de pe estradă și-i spusei pe șleau vechea poveste și putința pentru noi a unor prea bune legături, nutrite, zău, de cel mai desăvârșit dezinteres — ce-i alta amorul? — Ii strângeam mâna înmânușată crem... Era așa galantă și parfumată făptura lui!

Ascultă-mă numai pe mine: — Vrei să ne cunoaștem mai bine? că doar suntem vecini și alături, îi spusei. — Da, da, însă crede-mă, domnișoară, că sunt împiedecat de-o boală... — Dar nu e firesc cele ce spuneți, domnule... — O, dar o boală nu e câtuși de puțin firească, domnișoară!... — Pre Sfântul Ciprian las' c'am să te îngrijesc și vindec eu, domnule, îi răspundeam

cu ifos. — In acest caz permiteţi-mi, domnişoară, să v'aduc omagiile mulţumirilor mele. — O, domnule!... Dar cum te chiamă pe mata? — Permiteţi să mă şi prezint, deoarece mă numesc baronul Frum Agnetti, şi catadicsesc scumpă domnişoară, dacă vrei, acum că mă cunoaşteţi şi vă admir atât profilul — permiteţi-mi să vă poftesc la mine. Vrei, domnişoară?

— Cum să nu. Dar de ce nu! Dar când, mă rog?

— Ori şi când. De pildă, ori de câte ori voi duce un candelabru aprins în dreptul geamului...

— Sper că faceţi această ducere numai noaptea.

— O! neroadă întrebare. Da, deseori, la fereastra prin care în fiece seară vă zăresc despuiată... Dar în cele din urmă, spune, de ce nu ai perdea?

Părea că intră din nou în toanele-i proaste; îmi era frică de încă o supărare — dar nu, sufletul maichii, era într'adevăr delicat, încât întări nădejdea grăind: «Acesta va fi semnul. Atunci — la revedere! — şi fără s'aştepte să-l mai însoţesc pe drumul acela, care pentru numele lui Dumnezeu, era acelaşi pentru noi doi, ciudatul meu amorez părăsi Panorama fără mânie... Aşa cum şi venise.

Aşa că eu mă dusei acasă tot singură cu conu Costică, un boier foarte fin, foarte iubăreţ şi vechi; o partidă bună ce se chiamă, deşi cam boşorog şi cu mustaţa cănită. (El venea însă totdeauna la spartul târgului şi-apoi colindam grădinile şi şantanurile cele mai pricopsite până când noaptea sfârşea binişor)».

* * *

«E, aşa, maică, am făcut cunoştinţa ciudatului meu iubit. Alta ca mine l-ar fi lăsat cu policandru cu tot. Insă să vezi ce-a mai fost şi cu semnul lui luminos; o dandana...

De cu-a doua seară începui să-l pândesc. Il aşteptam la geam seară cu seară, aşa cum aştepţi luna de pe cer atunci când trebue s'o mănânce vârcolacii — şi atunci tocmai, se bagă sub nori şi face 'n necaz ălora dela călindare.

Lumina de-alături şovăia; nu vroia să se arate cum nici el. Nu ieşea nici candelabru şi nici măcar o lumânărică. Vedeam însă umbra şi pâlpâiala sufletului lui. Se frământa prin odaie nehotărîtor, şovăitor, purtând în mână, având în mână, soarta şi

iubirea mea... Geamul însă stătea negru, iar eu, înciudată, ca să nu mă mai vadă goală, trăsesem perdelele; așa că nici el nu mă mai avea; iac'așa!

Treceam prin zile încordate. Eram ca o nerăbdare, eram muncită de zădarnică veghe, cu necazul în sânge și asta m'a îndemnat să cobor și să dau buzna peste el...

— Năvălire un pic nesimțită, nu?

— Ce știi tu, zise ea; zăbava, zăbava lui era pentru o femee un prea mare afront. I-am răspuns cu cea mai mare umilință. De altfel, lumânarea lui, semnul lui nu se grăbea să ia foc. Nici nu se putea să mai fac altfel... Plecai. Așa dar trecui poarta și din ușă 'n ușă, din clanță 'n clanță, cu frica 'n sân, am ajuns cu vizita până 'n inima iatacului...

— Mă iartă, dar ce-i aia iatac?

— Ei taci; ce nu știi? dormitorul lui maică, dormitorul lui. Mă strecurasem pân' aci ca o știucă prin apă... Cum îți spusei, ușile sale nu erau ferecate, ci descuiate, vraiște și iar vraiște de jos dela poartă și până 'n odaia sa de căpătâi.

— Ce-i aia? îi rupsei din nou vorba.

— Iatacul, bre, cămara visurilor și a suspinelor sale, odaia de căpătâi, maică, unde blestematul mă adăsta într'un hamac agățat de-a curmezișul dormitorului. (Sofaua sta mai de o parte încărcată cu perini și c'un fel de candelă deasupra...). Ce să-ți mai spun?

— Nimic. Mai departe...

— Primele lui vorbe au fost aspre, mustrătoare. Sărise ca ars din hamac și-mi spuse că m'așteptase în chiar ziua cunoașterii, la ieșirea dela panoramă; și apoi acasă, lângă poartă; și taman în seara aceea avusesem parte eu de conu Costică... Ce l-am afurisit! Apoi bietul om bolnav de amărăciune se cățărase în hamac, de unde avea vederea asupra odăii mele. Somnul de-atunci îi pierise... Galben ca o scobitoare, era încercănat peste măsură.

Ca să-l mai moi, i-am spus și eu c'am rupt-o cu panorama și conu Costică; am mai îndrugat, de hatârul lui, verzi și uscate; și vorbirăm până se făcu dans de dimineață: calea și clipa laptelui.

Nu mai aveam nimic de așteptat, devreme ce el îmi dărui un plic galben, umflat — o pereche de pisici de Angora și acest ciudat

bloc-notes, și mi-l scoase de sub saltea, îl vezi? e legat și înnodat c'un șnur albastru.

In acest carnețel, fie c'aiurea mai vorbea, a coprins, coprinsese spunea el — « antinomia vieții », ce drăcie o mai fi și asta... Omul cu care-am avut o atât de trecătoare atingere, mă umpluse și de mirare... Și chiar că-l cunoșteam acum (eu care-mi știam pe degete toți vecinii), tot nu-i dădusem de rost... Traiu-i tăinuit, fața lui slabă și atât de interesantă, felul lui de a se purta cu totul osebit, și vremea îndelungă cât îl iubisem, fără să îndrăznesc o iotă — a fost ceva nou de tot pentru mine... Eu altfel fusesem obișnuită de bărbați... Nici unul nu-mi dăduse caietele cu însemnări. Nici unul nu mă bătuse! El mi-a dat și luat făgăduiala să nu-l cetesc, să nu-l deschid, Doamne ferește! decât « la încetarea lui ». La încetarea lui din viață, înțelegi? Ce romanțios și ce delicat era!

I-am făgăduit pe dată; câte nu făgăduisem eu?

El, recunoscător, fără fasoane, mi-a strâns mâna și a dus-o pe haină tocmai în dreptul inimii... Era clipa despărțirii; părea în același timp supărat și înduioșat. L-am îmbrățișat cu toată fecioria de care eram în stare. El la fel.

Precum ți-am mai spus, îl chema Agnetti — eeei, dar asta n'are legătură mai mare decât coaja de miezul nucii. Toamna ele se cojesc și se despart cu toatele...

* * *

Purtând darurile prin orașul adormit și răcorit — am trecut cu pisicile spre culcușul așternut și care m'aștepta neted și nemototolit, acasă.

Dar n'apucasem bine să trec ulița, când urechile-mi fură lovite de-un pocnet înnăbușit p'aproape; ca de pistol.

Parcă înțelesesem că undeva a ațipit poate pentru multă vreme dragostea mea și viața lui. Până mai ieri.

In clipele acelea — sunt vreo douăzeci, treizeci de ani de-atunci — mi-a fost sufletul supt, și m'am simțit paraponisită ca pentru un parastas. Viața mi-a luat o altă întorsătură.

Am intrat însă repede la mine, am tras brizbizurile și perdelele, și-am început răsfoirea hârtiilor cu care mă înzestrase vecinul: unele erau de o mie — altele sunt acestea, păturite în carnețel,

niște hârțoage scrise parcă cu piciorul în mlaștină. Am încercat în multe rânduri să le înțeleg. N'am putut înțelege mai mult ca o pisică...

— Bine dar dumneata știu că știi prea bine să cetești; nu?

— Știu; da nu în d'astea; fiindcă hârtia e scrisă într'altă limbă. Eu cetesc numai în cafea, în palmă și în plumbul topit de mine... Insă tu după cum se pare știi și carte. Ești un învățat! Ai să le poți deslusi. Și pe deasupra îi și sameni; mi-ai adus — cum de te-am văzut, aminte de el, dragul mamii...Al tău să fie carnetul astăzi. Eu, mâine, poimâine, m'oi prăpădi. Ca el. De mai tânjesc aci — e de dragul codanelor astea... Și la el, la carnețel țin, ce-i drept... Țin însă ca la o moaște neînțeleasă... N'am arătat-o nimănuia până azi... Cine-ar fi avut dreptul s'o vadă? — dar acum că te-am găsit pe tine și nu vreau, zău nu vreau să se piardă suvenirul... Uite ce frumos șnur are... Ce împletitură!... Și Esmeralda Mita se topea ca o proastă în lacrămi calde și-și frângea mâinile care pârâiau foarte, foarte artritic. Iar eu ațipeam așa, seri de-a rândul.

* * *

Peste câtva timp — nici nu mai știu când și în ce veac eram — simțindu-mă înzdrăvenit, am plecat dela dânsa, sănătos, dar pe vârful picioarelor. Pasă-mi-te, năpârlisem de toată pielea aceea bolnavă și sentimentală. Am părăsit-o tiptil ca un prim balerin, fără să-mi iau măcar rămasul bun.

Astfel — tristețea și singurătatea ei duioasă, ar fi prefăcut despărțirea aceasta, hoțească, într'o scenă jucată pe praguri de portiță; ar fi fost ce se chiamă un rămas prost.

Și după cum, unii oameni nu suportă roșul sângelui, eu nu îndur vărsările de lacrămi.

Laș, mult prea laș — nu aș mai fi avut cruzimea s'o las pe Mita, în al cărei suflet înmugureau așa vagi suspine materne — din nou singură. Pentru sufletul ei, eram acum ca un fiu ne-avut. Un fiu pe care și-l visase poate, și și-l topise odată cu începutul unei idile prea grabnic curmate.

De sigur că simpla asemănare, întâmplătoarea asemănare între mine și unchiul meu, acel nevropat Frum Agnetti, îi răscolise căldarea capului cu mica ei mămăliguță.

Pentru Esmeralda Mita, prezenţa mea fusese doar prea evocatoare. Şi regretam, aveam părere de rău — să nu fiu un sincer mămăligar.

* * *

Pe de altă parte — acasă la mine, aproape că s'a reînnoit parada primirii fiului risipitor. Eu aveam părinţii mei şi ei îşi socoteau fiul pierdut (în cel mai bun caz rătăcit).

Aşa dar, fantazia familiei la care aderase simpatia ziarelor şi a Prefecturii Poliţiei, făcuse din corpul meu — în ultimă versiune — prada unor şleahte de ţigani.

Anecdota care circula era următoarea: plecat pentru mântuirea câinelui (numitul Ţăruş), fusesem eu însumi prins de lăieţi, fiindcă printr'o altă nefericită coincidenţă, nespălaţii pletoşi ridicaseră sălaşul de pe Maidanul Hingherilor, tocmai în ziua de pomină şi după câteva găinării prin mahala, — o tuliseră englezeşte.

Această banală scriere, cusută cu aţă şi vestită apoi ţării alături de «o bună recompensă», excitase opinia cu fascicolele gratis împărţite; fascicole sfârşite cu un «va urma».

Prinsori, broderii eftine şi trâmbiţe — îmi făceau o reclamă desăvârşită. Am aflat astfel tot din colecţia ziarelor, că lipsisem de-acasă un şir de necuvenite şasesprezece zile; că nu împlinisem încă cincisprezece ani; că eram un blondin de cea mai bună familie; că acel distrus vânător de căţele se înapoiase singur acasă după câteva zile de hăimănuială; ş.m.a.

«Cazul» meu, năpădit de sumbre presupuneri, venise colac peste pupăză, scurt timp după adevărata dispariţie a milionarului Vălleanu Aurel, şi înlănţuindu-se în logica misterelor poliţiste, se brodea.

Nu-mi rămânea decât să confirm.

Taina minciunilor mi se părea pe-atunci fermecătoare şi încărcată cu prestigiul ce doar imaginaţia de copil sau femee o poate da. Şi mai era la mijloc şi frica de a nu pricinui cumva (printr'un tămbălău necuvenit bătrâneţelor ei) necazuri şi neplăceri Esmeraldei; adevărul, aci, ar fi fost o lipsă de tact.

* * *

Când totul a fost uitat — dus de dojana unor prevestiri în luciul șinelor de fier, am coborît din tramvai în dreptul cocioabei. Nu-mi fu greu să regăsesc acel azil neschimbat și memorabil.

Terminasem de citit blocnotesul de ea dăruit și eram dornic s'o revăd, să-i cer dacă nu iertare, poate o pisică, să-i aduc economiile pușculiței, să-i cer lămuriri asupra textului încredințat, s'o rog frumos în fine să se lase, împreună cu turmele angorale, fotografiată.

Eram, precum se vede, plin de solicitudine. Dar, în ciuda intereselor, am rămas cu buza umflată.

Inconjurasem casa. O privii prin ochiurile ferestrelor: era pustie cu lacăt la ușe. Ieșise după târgueli? mai că nu-mi venea să cred — ea, care aproape nu se hrănea. (Jumătatea de jimblă, servită la domiciliu, și ce mai pica sau șterpelea dela hoațele de pisici (de sub protectoratul măcelarului) atâta-i ajungea! Pe mine mă hrănise ce-i drept și cu porții mai mult mici de mezeluri; am aflat că dăduse unui dentist ultima coroană de aur, pentru care cumpărase felii fine de salam și conserve, pentru musafirul ținut în colivie.

Esmeralda astăzi nu era de găsit. O fi ieșit la promenadă? — am întrebat într'o doară, o țață savantă care spăla rufele cântând of.. of.. în curtea de-alături. Răspunsul rostit deasupra albiei trebuia să însemne sfârșitul.

De patru zile, numai!, neștiută de nimeni Esmeralda, fusese luată de moarte. Vecina durdulie surprinsese accente neobișnuit de stridente din partea mâțelor. Se înfricoșase noaptea toată; și atunci, sfătuindu-se cu altele, au pus în zori capăt vacarmului, deschizând ușa.

Pisicile au năvălit ca turbatele, iar înăuntru abia de-au mai găsit ceva... Au ridicat rămășițele și au închis la loc ușa.

* * *

Lungit pe pălimar, la soare, zărisem ființa cotoiului-tată. Bătrânul cotoșman cu un ochi stins și plângăreț adăsta tolănit.

Ce?

L-am luat în brațe. Anii lui nu atârnau prea greu; și cu el am plecat...

Trăsura noastră străbătea alene lunga uliță a Licăririlor, uliță mereu brăzdată de pisici care săreau fără astâmpăr, fără de încetare gardurile, coborau și-alergau sprintene de pe acoperișuri, tăindu-ne mereu drumul, întâmpinându-ne cu miorlăituri.

Descendența motanului — năpârlită ca floarea prin toată mahalaua — ieșise parcă în calea întemeietorului, care, mulțumit și mândru ca un defunct monarh austro-ungar, torcea.

BARBU B. BREZIANU

ACUM 35 DE ANI

XII

CUIBURI PĂRĂSITE

— Cine e acasă, Anghelino?... Vară-mea e acasă?...

— Sunt toți, coconașule... Și coconița Sanda și boierii bătrâni... Da boierii bătrâni s'au cam culcat, ca după masă...

— Spune vară-mi că sunt eu, dar vorbește-i în șoaptă, să nu scoli pe bătrâni...

Filipache intră în salonul pe care-l cunoștea din copilărie și așteptă. Se uită prietenește la cadrele din perete, la clavirul din colț și la mobila îmbrăcată în pluș roșu, cu frunze și cu vrejuri în relief... Câte gânduri a depănat Filipache lângă acest clavir, pe vremea când Sanda, albă ca o camelie, mlădie ca o nalbă, cânta la clavir, școlăriță venită acasă, dela pension! Alături, ședea de multe ori Codin Petrovici, mai mare decât Sanda și decât el, cu cogemite trei ani de curs superior terminat și acum student și fost preparator al Sandei. Cui îi trecea prin minte subtila nefericire pe care o trăia Filipache, între Sanda, robită de Codin, și frumosul silvan arămiu, cu purtări discrete și abile, dar cu vițíi toride și mascate?... Era durerea poetului biciuit de muzică, torturat de gelozie, care își dă seama că tainele și comorile poeziei nu prețuesc nimic — chiar pentru Sanda, vară-sa! — atunci când un erou cu plasticitatea lui Codin îți stă în cale.

Unchi-său Pavel Hagi-Oprea și mătușă-sa Smărăndița, părinții Sandei, stăteau față în față pe doi pereți, portrete din anii tineri și bogați, pe când Hagi-Oprea era primul blănar din strada Sfinților. Azi, în jurul acestor portrete joviale de burghezi cu stare,

se simte stagnarea și mediocritatea. Jilțurile și sofalele roșii încep, la îndoituri, să se roadă, ca șira spinării unui măgar. Perdelele sunt tăiate de soare și covoarele de pe jos arată, ici și colo, că au fost cumpărate la începutul domniei lui Carol-Vodă. Pe o tipsie de argint veritabil, așezată pe masa din mijlocul salonașului, stau maldăre de cărți de vizită, trimise la anul nou și la ziua onomastică. Dar deși printre ele sunt nume cunoscute — Pavel Hagi-Oprea era blănar cu vază — aceste cărți de vizită sunt vechi și îngălbenite.

Sanda intră în salonaș, cu părul lăsat pe spate în două cozi negre ca pana corbului și îmbrăcată într'un capot alb, cu betelie și cu paftale. Era din nou frumoasă și senină ca pe vremuri, dar între ea și Doru, pe albia acum uscată, trecuseră torente irevocabile.

— In sfârșit!... Bine că ți-ai adus aminte că ai o biată vară copleșită de necazuri.

— Sando... nu de amnezie sufăr, ci de alte infirmități...

— Hm!... Mi se pare că am auzit și eu ceva despre suferințele tale.

— Minunat!... Mi-ai deschis calea... Am venit să-ți spun câteva lucruri precise... Să profităm de faptul că unchi-meu și mătușă-mea se odihnesc și să vorbim substanțial.

— Dorule, te ascult.

Sanda umplu cu făptura ei de omăt cald și rezistent alveola roșie a unui jilț și ridică spre Doru niște ochi presimțitori de tristeță.

— Sando, sunt azi în fața ta, așa precum erai tu în fața mea, acum vreo patru ani... Iubesc, Sando, și am intrat în calea căsătoriei...

Privirea Sandei ondulă infinită și indescifrabilă.

— Viu să te vestesc că sunt sufletește logodit și să-ți cer un serviciu pe care numai tu poți să mi-l faci.

— Cine e viitoarea mea verișoară și ce pot să fac pentru tine?

— Să-ți răspund sistematic. La prima întrebare: este Antonina Țanțu. Am început s'o iubesc chiar din seara când mi-ai prezintat-o. Fără să bănuești, ai fost solitoarea destinului... Mi-e drag acest copil, într'un fel care îmi taie respirația și-mi aduce lacrămi în ochi.

— I-ai spus-o pe șleau?

— Ne-am logodit alaltăeri, în fața unor meri înfloriți...

— Dorule, simt, din experiență, că intri pe o poartă care se închide definitiv în urma ta... Și sunt încredințată că tu vei avea tot norocul pe care eu nu l-am avut... Iată că și mie îmi vin lacrămi în ochi!... Vere dragă, ai ales pe cea mai bună dintre fetele pe care le cunosc.

— Sando!... fără să te numeri și tu printre ele...

Sanda răspunse, cu batista la ochi, și respirând adânc:

— Dorule... lasă-mi numai bucuria vestei pe care mi-ai dat-o... Să nu vorbim de morți și de morminte.

Filipache voi să protesteze și se apropie de Sanda. Dar frumoasa durere care desfăcea la piept capotul vară-si îl făcu să treacă printr'un straniu coridor de antagonisme.

Căzu în fotoliu și ascultă pe Sanda:

— Iți aduci tu aminte de basmul acela cu nu mai știu care Făt-Frumos, care trebue să-și aleagă un cal din grajdul zmeilor?... Dacă îmi ierți comparația (și o face o soră iubitoare), așa a ieșit povestea ta, cu Antonina... In grajdul zmeilor erau armăsari mulți și mândri, cari mâncau jeratic... Dar calul năzdrăvan era tocmai în colțul grajdului, ascuns ochilor nepricepuți sub o înfățișare amăgitoare... Părea un biet cal degradat, costeliv, și anonim... Dar acesta era calul năzdrăvan! Și tu ai avut ochiul pătrunzător al lui Făt-Frumos... Antonina, așa slăbuță, modestă și copilă cum se arată, va fi soția eroină, care se va dovedi superioară nouă, celorlalte.

— Comparația ta este cam... din Omer, dar dreptatea ta o simt cu plinătate.

— Ce zice Antonina?... Ce atitudine are ea?... Cât ași dori să mă întâlnesc cu ea, între patru ochi!... N'am mai văzut-o cam de mult... Spune-i că voesc neapărat s'o văd.

— A plecat la Brăila, la părinți... Doar suntem la pragul vacanței de Paște.

— Trebue să fie fericită!

— Bine că mi-o spui tu, că eu unul nu prea știu ce să cred... Antonina este rezerva personificată.

— Ei da, firește... Antonina este ideal de discretă și de tăcută... Dar sunt foarte convinsă că ai făcut-o fericită.

— Verișoară dragă, Antonina m'a citit și m'a înțeles mai bine decât mă citesc și mă înțeleg eu însumi... Este mediocru norocul

unei fete, pe care o cere în căsătorie un biet complicat, mâsgălitor de hârtie.

— Dorule, acela care are atâtea cusururi teoretice (invizibile în viața practică) nu este un păcătos ordinar, ci poate un rajah, cu tigri și cu lei, în colivie.

— Sando, ar fi absurd să mă apuc să-ți dovedesc că Antonina putea să nimerească mult mai bine.

Sanda îl învălui pe Doru, o clipă, dintr'o privire turburător de elocventă. Doru își examină ghetele și prinse un fir, din toate câte se rupeau în jurul lui:

— Să-ți răspund, Sando, la a doua chestiune: ce poți să faci pentru mine?... Să dai pe la noi, pe acasă și să stai cu mama de vorbă... Mama cunoaște azi toată situația... Deunăzi a venit dela Iași Naum — sfetnicul mamei — și mama i-a spus tot ce-a știut, adică prea puținul pe care-l știa... Naum, care crede că toate lucrurile din viață trebuesc tratate milităreşte, m'a întrebat scurt: E adevărat?... Cum o cheamă?... Ce caracter are?... O iubești?... Ei, atunci, marș la ofițerul stării civile!... El are principiul inflexibil, moștenit dela tata, și cu circulație greco-balcanică: « Ori de tânăr te căsătorește, ori de tânăr te călugărește »... Așa a făcut și el și Daniil și, precât știu eu, au nimerit destul de bine amândoi...

— Principiul e minunat, Dorule... Dar cu o supremă condiție: să dai peste un om al lui Dumnezeu, nu peste o brută alcoolică.

— Naum a fost încântat să mă vază și pe mine îndeplinind pravila familiei: căsătorie dela douăzeci de ani!... Când m'am despărțit de el mi-a spus, pe un ton de mucalită condoleanță: La început, câțiva ani, o să te cam dai cu capul de pereți, dar pe urmă, când vei vedea pe camarazii burlaci, la spital, la balamuc, la cimitir... o să dai slavă lui Dumnezeu.

— Ce vreai să-i spun mătușicăi Sofia?

— Tot ce știi și tot ce crezi tu despre Antonina... Naum, cred eu, a fixat-o pe mama asupra acestui punct: E bine ca băiatul să se însoare de vreme, așa cum am făcut și noi... Dar mama nu știe încă nimic despre Antonina... Naum va veni, la vară, la M-rea Varatic și acolo își va cunoaște pe viitoarea rudă... Dar mi-e nespus de greu s'o las pe biata mamă în această așteptare

și în această nesiguranță... Mama ține la tine (încă cum!) și are mare încredere în judecata ta... Ceea ce îi vei spune tu despre Antonina îi va merge la inimă... Dar ce ai, fetițo dragă?... Sando, tu plângi!...

— Nimic, Dorule!... Ce vreai!... Tu construești, în această oră, subt ochii mei, tot viitorul tău!... Antonina mea cea dragă de aci înainte e verișoara mea... Bine, Dorule... Voi veni să văd pe mătușica... Ai avut o idee nimerită. Lasă-mă pe mine să spun mamei și tatei vestea ta cea bună... Acum, la revedere!...

Filipache traversă strada și intră în Grădina Icoanei. Se opri un moment pe o bancă și mirat și înduioșat scrise cu bastonul, pe nisipul însorit, dar într'un alfabet ieroglific: *Biată Sanda!*

XIII

JURNALUL ANTONINEI

Luni 19 Aprilie 1899. — A doua zi de Paște... Prăvălia este închisă toată ziua... A doua zi de odihnă pentru tata și pentru nenea Cristian, dar mult mai puțin pentru mama și pentru mine. Doamne! multe mai sunt treburile casei. Drept vorbind, femeea în casa ei nu mai știe niciodată ce sunt brațele încrucișate. La Crăciun și la Paște e atâta muncă și atâta rosteală, încât biata gospodină se sfințește, în sudori, la gura cuptorului, tot atât cât și o călugăriță, în nopțile de privighere...

Am rămas singură, în camera copiilor, care este și a mea. Mama s'a dus la neamuri, cu Valerica și cu Ruxanda. Panait se joacă cu arșicile în fața prăvăliei. Nenea Cristian și nenea Barbu (sosit și el de Paște, în concediu militar) petrec cu prietenii, într'o excursiune pe Dunăre. Tata doarme în odaia lui... Numai tata are odaie, pe socoteala lui, în casa aceasta. Mama are un iatac lângă camera noastră și de obicei pe cel mai mic, lângă ea. Noi fetele stăm toate împreună. Frații cei mari dorm în chilia de lângă prăvălie... Suntem destui. Și nu uităm niciunul și pomenim de-a-pururi cu ochii umezi pe Mihail, cel ce venea imediat după mine și care a murit mic de tot...

Am rămas acasă și am făcut rău... Puteam să mă duc și eu cu ceilalți să privesc Dunărea, să ascult lăutarii și să mă cufund

și mai mult în mediocritate și în anonimat. Am rămas ca să-mi adun gândurile și să mai sgâriu o pagină, în acest jurnal... Dar nu știu pentruce îl mai continuu... Am isprăvit cu epoca mândriei și a independenței mele. Sunt ca și logodită; până la anul voi fi măritată. Am lăsat să cadă în baltă toate așteptările și bizuințele mele de fată invincibilă, hotărîtă să ajungă profesoară, intelectuală pură și eroina genului feminin... De aci înainte am un stăpân. Neatârnarea mea se preface în vasalitate. Secretele și intimitatea inimii mele le dau peșcheș, pe tava cununiei, unui om pe care nu-l cunoșteam anul trecut... De aci înainte, tot ceea ce era dreptul, puterea și personalitatea mea trebue desființat sau profund modificat, pentrucă dreptul, puterea și personalitatea soțului mă vor învestmânta și se vor lipi de carnea mea ca tunica lui Nessus!

Și cu toate acestea, ce va să zică absurditatea și duplicitatea inimii femeești!... N'am mărturisit eu, odată și de mai multe ori, în acest jurnal, că fata cea mai intelectuală, mai devotată studiului și nobilei ambiții, mai intransingentă și mai geloasă de drepturile femeii, va fi gata de-a-pururi să capituleze, îmbujorată și fericită, în fața unui Făt-Frumos care va cere-o de soție?... Dar — vezi — niciodată nu putem să fim, în aceeași clipă a conștiinței, și cea de ieri și cea de azi, și «la vierge forte» din bibliotecă și fata care se ascunde ca să citească o scrisoare de iubire.

Mă gândesc la vâlva de astă iarnă, aprinsă printre noi studenții, de lecțiile lui Maiorescu asupra emancipării femeii și asupra romanului lui John Stuart Mill. Ce departe rămâne totdeauna Academia de realitate!... E nobilă tendința și lupta pentru emancipare poate să se ridice până la eroism, dar atât de rar și pentru atât de puține exemplare omenești!... Am putea să spunem: când se ivește în lume câte un John Stuart Mill și lângă el o femee ca d-na Taylor, dacă vor putea să se adore dela distanță timp de douăzeci de ani, lumea va răsuna de elogiul femeii și de pledoaria pentru emanciparea ei.

In așteptarea acestui fenomen secular, noi ceilalți, cari suntem străini și de Anglia și de frigiditatea britanică și de educația preconizată de Mill tatăl, rămâne să ne descurcăm cum vom putea, robi cum suntem fatalităților mediului nostru și eredității noastre barbare.

O fi știut d-na Taylor să frământe cozonaci? O fi asudat ea, ceasuri întregi, lângă plita pe care se pregătesc bucatele de Paște? O fi spălat ea, lângă maică-sa, până la ora unu noaptea, cămășile și ciorapii fraților și surorilor?... Am găsit-o pe biată mama, cufundată până la gât, în aluat, în roșelile de ouă și în balia cu rufe. Valerica e deabia un copil, dar un copil eroic. Face, în casă, aproape jumătate din munca mamei. Mi-a fost rușine de mâinile mele albe și leneșe. Apoi, mi-am dat seama că nu la mânăstire — unde stăteam ca o privilegiată — ci aici, în această gospodărie de oameni necăjiți — trebue să-mi caut, de aci înainte, pilde și termeni de comparație. La anul, poate că voi înnota, lângă soacră-mea, în aceleași treburi ca și azi și nu știu dacă voi păstra, intacte, aspra mulțumire de azi și această resignare sănătoasă că mă înapoez la condițiile de viață și la nivelul sigur, sfințit de munca, de grijile și de insomniile mamei.

Miercuri 21 Aprilie. — Aproape cinci ani am fost departe de casa părintească. Maica Antonina a voit să ușureze traiul părinților mei și m'a luat la mânăstire cu gândul să nu mă mai trimită acasă niciodată. Pe urmă i s'a părut că ar fi păcat să ia dela școală, așa sculă de nepoată... Și, hai-hai, am ajuns până la Universitate, dar era scris în prooroci, că tocmai la Universitate era să răstorn căruța și să mă aleg cu măritișul, ceea ce se putea face de-a-dreptul la Brăila, fără M-rea Varatic și fără Facultatea de Litere.

Vreau să cred că plecarea mea de acasă, ștergerea mea provizorie din rândul gurilor flămânde mi l-au făcut pe tata atât de depărtat și de strein. Totuși, când mă uit bine, nu-l văd mai apropiat și mai drăgăstos nici față de ceilalți copii. Anghel Țanțu e un oriental și un balcanic. Un tată oriental este un șef de trib. Nu are niciodată vreme să stea să-și privească, să-și studieze și să-și iubească copiii. Dacă tata n'a păzit, ca părinții lui, cu pușca în mână, oile pe munte sau gospodăria din scobitura văilor, a păzit de mic copil tejgheaua stăpânului și pe urmă tejgheaua proprie. Legăturile lui sufletești, încercările lui intelectuale, discuțiile și emoțiunile lui au rămas totdeauna pentru clienții prăvăliei, pentru partenerii din cafenea și pentru membrii societății

macedo-române. Dincolo de prăvălie, adică în casa familiei, el a avut, în mama, un fel de bey peste insula Samos și, firește, pe cadâna după legea lui Christos.

In fața acestui negustor de statură mijlocie, robust și cărunt, care este autorul vieții mele, mă simt strangulată de emoțiune și de sfială. Cum voi începe vorba cu acest om care nu deschide gura decât ca să dea porunci? Cum voi putea să-mi spovedesc inima și nădejdiile mele acestui stăpân rigid care nu ne cercetează decât la vremea mesei? Pentru aceea m'am lăsat cu totul de gândul, pe care-l aveam mai 'nainte, să dau de veste tatei despre bucuria ce-l așteaptă.

Altfel stau lucrurile cu biată mama. Și mai întâi de toate, care providență — și crudă și admirabilă — a hotărît ca toți acești vulturi balcanici să găsească, regulat, și să se însoțească cu cele mai blânde și mai duioase porumbițe moldo-valahe?... Ce-ar fi fost dacă Anghel Țanțu s'ar fi însurat nu cu dulcea mea mamă Vasilichia, ci cu soră-sa cea mare, cu jandarmul de Maica Antonina? Ce s'ar fi ales de despotismul, de tabieturile și de distanțele înghețate, pe care scumpul meu părinte le-a impus irevocabil casei și sclavei sale conjugale?...

Dar... de ce să mai ispitim lucrurile alcătuite și inaccesibila înțelepciune alcătuitoare!... Numai mamei puteam să-i mai deschid inima și draga mamă m'a ascultat până la ora două noaptea...

I-am istorisit tot, cu deamănuntul: cine este Teodor Filipache, cum ne-am cunoscut, ce fel de fire are, cât ține la mine, din ce neam se trage, cum e frate-său Naum și ce-a hotărît să facă la vară... M'a ascultat cu lacrămi în ochi și în glas. La urmă, m'a îmbrățișat și m'a trimis să mă culc:

— Draga mamei, ți-a venit și ție vremea... Bărbații sunt mai toți la fel... Tu să fii cu inimă și cu cinste înaintea lui Dumnezeu!

Aceste cuvinte mi s'au părut extraordinare. Ele sunt chintesența unei înțelepciuni pe care n'am întrevăzut-o până acum. Așa dar un bărbat, oricât de dăruit și de împodobit, după judecata obișnuită, este în fond de-același preț și de aceeași rezistență ca oricare alt bărbat... Iată un adevărat dar de logodnă, pe care mi-l face mama!

Joi 22 Aprilie. — Astăzi, când am rămas un moment singure, mama mi-a spus, preocupată și șoptitoare:

— Trebue să vorbesc cu tată-tău, într'un ceas de voie bună... El are ceva, pus de o parte, pentru tine... Măritișul vine cu multe socoteli și cu bătaie de cap...

I-am răspuns mamei, ca o proastă:

— Mamă, te gândești la zestre... Doru mă ia așa precum mă vezi...

— Ei, fetițo... vorbim noi mai târziu... Chiar așa să fie precum zici, mai e la mijloc familia, mama-soacra, neamurile... mai e la mijloc obrazul nóstru...

Am tăcut și am dat mereu ajutor mamei, din pod până în pivniță, silindu-mă cu îndârjire, ca la școală, să învăț pare-că o lecție din care era să fiu examinată a doua zi.

Primesc dela Doru a șasea carte postală ilustrată... L-am rugat să nu-mi scrie la Brăila nici o scrisoare. Nenea Cristian și nenea Barbu sunt flăcăi de mahala cari au o crâncenă și dublă morală: una pentru sora lor și alta pentru celelalte fete din mahala și de pretutindeni. Bietul Doru s'a făcut « Dorina » și-mi trimite maldăre de flori litografiate.

Sorțile se împlinesc. Imi plec capul și le las să mă covârșească. Acest băiat mă iubește — astăzi: mult, pasionat, grandilocvent... Mă cere de soție. Patima, închipuirea, demonul lui literar îl vor ține în primăvară și în sărbătoare, cel puțin încă un an de zile, adică până după căsătorie. Ce va fi mai pe urmă? Cuvântul mamei îmi dă curaj: Bărbații sunt la fel...

Cu Doru mai este un distinguo. Doru mă caută pretutindeni în livadia lui cu flori și nu știe singur nici el dacă iubește aceste flori pentru mine, sau pe mine, pentru ele... O lege specială sufletească îl sporește, îl diversifică și-i dă splendidele aberații ale hașișului, mult mai mult decât semenilor lui, beți și ei la vremea lor, dar fără literatură și fără sgomot. Ce să mă fac? Să mă dau la o parte din calea lui fiindcă este poet? Să-mi sting bucuria și entusiasmul, când citesc scrisorile lui înaripate și pline de miresmele darului? Câte fete, în locul meu, n'ar fi fost atât de exaltate ca și iubitul lor poet! Câte fete nu-și doresc, și în vis și pe trezite, această suavă nenorocire să cadă dragi unui artist și să trăiască, măcar până la logodnă, amăgirea neprețuită a poeziei care desmiardă și minte!

Vineri 23 Aprilie. — Tata ne aduce la masă o veste pe care a aflat-o fie din ziare, fie indirect, dela amicii săi din cafenea: A murit doctorul Asaky. Mi-a sburat gândul la Elvira. Elvira, eleva lui Asaky, își adora profesorul... Nu s'a arătat de loc prin Brăila, în această vacanță de Paști... Poate că tocmai din pricină că maestrul era bolnav... Păcat! După credința Elvirei, Asaky era principele medicinei românești.

Tot *Vineri 23 Aprilie*, seara târziu... A trecut vacanța și deabia acum, la isprăvitul ei, am putut să mai ies din casă, fără treburi și fără grabă... Se înțelege că nu singură... Unde poate o fată, dela noi, să pornească, fără tovărășie, să se plimbe pe unde îi arată ochii și inima! Cred că numai orașele universitare, Bucureștii și Iașii, fac excepție și admit — dar cu câte riscuri și neplăceri — ca o fată să meargă singură pe drum.

Am ieșit cu nenea Barbu și cu Valerica să ne plimbăm pe cheul Dunării... Toate casele și toate prăvăliile au la pragul de sus stâlpări de Sf. Gheorghe. Toate răspântiile au câte-un cântar sau două, pentru cântăreala tradițională.

M'am întâlnit cu Dunărea bătrână, cu aceeași emoție, ca astă iarnă, cu Filiorul și cu Maica Serafima... Portul e plin de vapoare și de șlepuri. Depărtările Dunării se pierd în dumbrăvi proaspăt înverzite și în zări pe care ai vrea să le străbați în sbor de pasăre... Ca totdeauna în bazinul acestei ape uriașe, cerul și pământul se sprevăd printr'un subțire și universal văl de aburi. Bărci agere duc spre țărmul transfigurat de sălcii și de soare grupuri și perechi, fericite de această oră de evaziune... Și iată-mă și pe mine privind cu ochi pe jumătate închiși și cu inimă care jinduește, pe acești soți sau logodnici, jucăria apelor Dunării și a iluziei atotbiruitoare!

XIV

EXAMENELE VIN ȘI CRINII INFLORESC

Nina mea mult dragă, avem astăzi 2 Iunie. Peste trei zile încep examenele. Și iată că tocmai în aceste zile de febră și de silințe uriașe, pentru toată suflarea școlărească, mie mi-a abătut să-ți încep scrisoarea aceasta. Te vei supăra pe mine, mă vei dojeni,

mă vei pune la colț... zadarnic! Trebue să-ți scriu! Altceva, simt bine că sunt incapabil să fac. Privesc, prin aceste ziduri care se interpun între odaia ta și chilia mea, și te văd la măsuța ta, adâncită în citire și cu un teanc de notițe lângă tine... Draga mea vitează! Modelul școlărițelor din lumea întreagă și stăpâna inimii mele! Te admir și te ador, dar... nu pot să fac și eu ca tine!...

Și vezi, tocmai ca să-ți explic de ce sunt nătărău, de ce trece cetania peste mine ca apa peste gâscă — fără pic de aderență! — de aceea pun iar mâna pe acest condei și pe această hârtie mucenică...

Dulcea mea studentă, care poate în acest moment revezi cursul de Psihologie, se petrece cu mine un fenomen destul de curios, dar mai cu seamă păgubitor și regretabil... Nu-mi aduc aminte să fi citit undeva mărturisirea și analiza lui, dar de sigur că vreun nefericit de poet, care pregătea vreun examen de chimie sau de algebră, trebue să-l fi divulgat și să-l fi descris.

Draga mea, am venit pe lumea aceasta, obsedat de armonii pe care le aud numai eu și aiurit de o vrajă neîntreruptă, din mine și din jurul meu, despre care semenii mei n'au nici o bănuială. Mi-am dat seama de multă vreme că, pus alăturea de altă lume, am prisosuri și avantaje, dar și lipsuri supărătoare. Intâia oară când am prins bine de veste despre ciudăția mea sufletească, a fost în epoca examenelor de sfârșit de an, prin clasa a doua sau a treia de liceu. Incordarea aceea deosebită care îți trebue, ca să revezi materia anuală într'o zi sau în două, uneori într'o singură noapte, mă tulbură straniu și mă inundă cu un flux de imagini și de basme, rău venit și dezastros, pentru stricta datorie a ceasului.

Mi-aduc aminte de pildă de ziua de pregătire, dinaintea examenului de geologie... Un proiect de scrisori către nu știu cine — un fel de manual de educație, à-la-Fénelon sau à-la-Franklin — mi-a căzut în cap, parcă din salcâmii pe sub care mă plimbam, învățând, și n'am putut să mă scap de el, toată ziua!... Peste straturile geologice, peste ghețari, peste vastele câmpii cu fosile, am tras, obsedat și exasperat, toată ziua, targa sfaturilor morale.

Dar în zilele când pregăteam matematicile!... Era un chin care mă făcea să blestem pe Omer, pe Fidias, pe Wagner și ziua în

care m'am născut!... Toate ideile seducătoare, toate imaginile graţioase, toţi demonii muzicali ai inspiraţiei veneau şi se aşezau pe braţele ecuaţiilor, pe brâul fracţiunilor, ca nişte privighetori nebune, pe o leasă de mărăcini! O zi, două, trei, înainte, când fusesem mai liber, nu-mi venise în minte nici un proiect, nici o ispită literară. Acum, când mă chinuiam să pricep şi eu o boabă din această blestemată de Algebră, mă simţeam smuls de inspiraţie şi ridicat la ceruri pe aripele poeziei!

Această intimă tortură revine cu fiecare sfârşit de an şcolar. E adevărat că materiile literare nu au puterea să mă irite în gradul în care mă iritau materiile matematico-ştiinţifice, dar... tensiunea examenelor aduce, regulat, cu sine, reveria exacerbată, aiureala sporită şi această revărsare peste maluri a pâraelor mele sufleteşti.

Iată mult draga şi mult sârguincioasa mea şcolăriţă, de ce colegul d-tale de peste patru case, iubindu-te şi admirându-te, citeşte greu aceste cursuri, e târziu la examene şi capitulează adeseori, pentru o imagine care-i sboară pe la nas, pentru o poveste care începe deodată să-i murmure în suflet. Totuşi trecutul meu şcolar este de cinste. Inghiţind dureri necunoscute de colegii mei şi luptând cu ispite nebănuite de simplista lor alcătuire sufletească, am fost totdeauna printre fruntaşi. Dar cum aş fi voit — mai ales în examene — să fiu şi eu ca ei şi cum deplângeam, în taină, pacostea superiorităţii mele! Mă uitam la ei, cum erau de absorbiţi de învăţătură, admiram fericita lor receptivitate şi-i simţeam goi ca nişte urcioare, pe care le umpli şi le goleşti cu cea mai mare uşurinţă.

Nina mea mult scumpă, aceste necazuri din trecut — nici azi cu totul expulzate — se întâlnesc şi se împletesc, în această zi de Iunie, cu alte subtilităţi şi cu alte reţele de păianjen. Câte impedimente şi câte interdicţii nu răsar în calea visătorului trândav, când e vorba să se apuce de muncă! Ce nu ţi-ar trece prin cap: iată, acest stog de crini, de pe masa mea, mă desface din toate articulaţiile excelentei mele dispoziţii laborioase. Cum să mai citeşti aceste pagini aspre şi didactice, când acest cor de îngeri s'a instalat în casa şi între cărţile mele!... Cât de dragă mi-e această floare! Ce gând platonician, ce «idee» divină se ascunde în această făptură, atât de graţioasă şi de siderală? Privesc minute

întregi aceste șase aripioare de argint, prinse și sigilate la rădăcina lor cu emblemele fecundității neprihănite. Cum să interpretăm acest argint care picură smirnă și șofran, în inimile noastre? Cum să nu bem până la fund visul angelic care se revarsă din aceste cupe fecioare?

Și așa a fost să fie, că, de câțiva ani, crinii care sosesc cu luna Iunie au făcut mereu popas și sobor, pe masa mea, tocmai în aceste zile închinate Molohului didactic!... Dar, Nina crinilor inimii mele, cuvântul cel din urmă și cel mai tare, care și explică și iartă langoarea mea și disolvarea mea, este un cuvânt nou și invincibil... Il știi prea bine!... Spune-mi ce răbdări, perseverențe și neutralitate sufletească să mai am, pentru aceste cărți plictisitoare, când toate gândurile mele au neastâmpărul apelor unui havuz!... Ce faci tu? Ce gândești tu? Numeri tu zilele precum le număr eu?... Știu bine că ești înțeleaptă, muncitoare și plină de voință. Ce poți să faci alta decât să te pregătești de examen și unde poate să-ți fie gândul decât la această materie care trebue revăzută și biruită? Dar ce e de făcut cu un dezordonat și cu un răzvrătit ca mine, care ar vrea să turbure, cu incursiunile dorului și ale visului, orele disciplinate și fertile ale celei mai iubite dintre studente!...

Mica mea dragă, înțelege-mă și iartă-mă, sau mai bine așteaptă ceasul — pe care-l aștept cu încordare! — când mâna ta fină și energică va pune stăpânire legală pe visurile, pe lenea, pe munca fără spor, și pe toată viața rău administrată a robului tău Doru Filipache.

XV

VÂNTUL IMPINGE BARCA

Intr'o dimineață, căpitanul Naum Filipache dădu, în cancelaria regimentului, peste numele soldatului recrut Barbu Țanțu. Porunci furierului să i-l aducă imediat.

Se prezintă un băiat sprinten, bine legat și cu ochii luminoși. Salută energic:

— Să trăiți, d-le căpitan!

— Cum te cheamă, băiete?

— Să trăiţi, d-le căpitan, sunt soldatul recrut Ţanţu Barbu, din batalionul de specialităţi.

— Aşa? Ce meserie ştii?

— Sunt de meserie tâmplar, să trăiţi d-le căpitan.

— Eşti cu şcoală, ori numai cu practică?

— Am făcut şcoala de meserii, să trăiţi d-le căpitan.

— Bine, băiete. Dar de unde eşti de fel?

— Să trăiţi, d-le căpitan, sunt din Brăila.

— Ce sunt părinţii tăi?

— Tata e mic negustor... Are băcănie pe strada portului.

— Mai ai fraţi, surori?... Maică-ta trăeşte?

— Să trăiţi, d-le căpitan, suntem toţi în fiinţă, afară de un frate care a murit de mult.

— Câţi copii sunteţi?

— Suntem trei fraţi şi trei surori.

— Cum le chiamă pe surorile tale?...

Prin ochii luminoşi ai soldatului trecu un nour plumburiu, dar răspunse cu aceeaşi energie reglementară:

— Să trăiţi, d-le căpitan, surorile mele se numesc Antonina, Valeria şi Ruxanda.

Căpitanul Naum întrerupse interogatoriul şi se uită la soldat cu o figură satisfăcută, ca după un răspuns bun, la « teorie ».

— Va să zică... d-ra Antonina Ţanţu e sora d-tale?...

Figura, tonul şi subita întorsătură civilă, din întrebarea căpitanului limpeziră ochii lui Barbu. Răspunse şi el, cu oarecare derogare dela rigiditatea cazonă:

— Da, să trăiţi, d-le căpitan.

— E studentă la Litere, în Bucureşti...

— Da, să trăiţi, d-le căpitan...

— Camarade, îţi mulţumesc pentru aceste lămuriri. Dar nu pot să te las nedomirit. Eu am un frate, Teodor Filipache, tot student la Litere şi el, care ţine foarte mult la d-ra Antonina Ţanţu şi o cere în căsătorie.

Mirat şi fericit, Barbu răspunse, mereu pe linia reglementară:

— Asta n'o ştiam, să trăiţi, d-le căpitan...

Căpitanul Naum se ridică dela birou şi strânse mâna soldatului.

— Camarade, vreau să cred că ești un bun element și că vei merita interesul pe care ți-l voiu purta de aci înainte... Mâine la amiază, ai poruncă să vii la mine acasă, să luăm masa împreună.

— Am înțeles, să trăiți, d-le căpitan!

* * *

Pe la sfârșitul lui Iunie, căpitanul Filipache, făcând parte dintr'o comisiune de studii de-a-lungul Prutului, se afla la Galați. După un plan conceput de el în ultimele zile, își făcu timp și se duse la Brăila ca să cunoască pe părinții Antoninei. Ajunse în port cu un vapor de după amiază și găsi fără greutate prăvălia lui Anghel Țanțu.

Era o băcănie nu prea mare, dar înțesată cu fel de fel de coloniale și de mărfuri. Avea un aer prosper și atrăgător, ca negustoriile cu bun câștig, și înăuntru te izbea acel miros amestecat și specific care dădea pe față existența produselor crescute sub soarele torid. In galantare, în rafturi, în saci, în butoaișe, în cutii mari de tinichea, pictate cu cocotieri și cu harapi, stăteau, învârfuite sau ascunse, fructele, sticlele, brânzeturile, conservele, untdelemnul grecesc, candelul, rahatul, cofeturile și câteva soiuri de cafea, întreagă și râșnită. In prăvălie coborai pe două trepte de lemn, cam mâncate, dar pe jos era stropit și măturat. Piramidele de comestibile erau acoperite cu tifon galben și verde și, pe lângă aceasta, fâlfâiau în aer panglici lungi de hârtie, muiate în cleiul fatal dipterelor. Tavanul acestei prăvălii prea pline era o boltă, ceea ce însemna, poate, că ziditorii greci sau turci de odinioară avuseseră de gând să mai ridice ceva deasupra. Această boltă și toată solida zidărie arhaică țineau răcoare vara și nu se răceau prea mult iarna.

Căpitanul Filipache văzu la tejghea, între roatele de cașcaval și stalactitele de salam, un om cărunt, cu obrazul aspru, cu privirea înțepătoare și cu niște mustăți de arnăut. In cap avea un fel de fes negru și pieptul lui păros și sur făcuse pare-că să plesnească, sub bărbie, și vesta și cămașa.

Căpitanul Filipache se gândi, surprins de amintirile lui: « Ai zice că e un frate al tatei! » Lăsă la o parte orice etichetă militară sau civilă, și întrebă, simpatic și firesc:

— Dumneata ești Anghel Țanțu?

Negustorul răspunse, în acelaşi ton, dar cu o nuanţă de subtilitate levantină:

— Eu sunt, ghenerale!

— Kir Ţanţule, deocamdată sunt numai căpitanul Naum Filipache.

Un flăcău voinic şi chipeş, care cotrobăia printre butoaiele cu peşte din fundul prăvăliei, alergă aşa cum se găsea, cu mânecile sumese şi cu şervetul de postav verde, dinainte:

— Tată!... Este domnul căpitan Naum Filipache, dela Iaşi!...

Apoi, stingherit, încurcat, amestecându-şi mâinile în şorţul cel verde, se adresă lui Naum:

— Să trăiţi, domnule căpitan! Bine aţi venit în casa noastră!... Sunt Cristian, feciorul cel mare.

Anghel Ţanţu se ridică dela tejghea cu o demnitate autentic orientală şi întinse căpitanului o mână de bronz, pe când cu cealaltă îşi făcea un ideal plastron de ceremonie...

— Fii binevenit în casa mea, domnule căpitan! Ia-mă aşa cum mă vezi: un negustor bătrân, stând la tejghea, în zi de Iunie.

Naum răspunse mişcat:

— Mi-ai adus aminte de tata, boier Anghele! Pare-că ai fi frate cu el...

— Cristache, aleargă şi dă de veste maică-ti!

O fată rumenă, cu sprâncenile îmbinate ca o turcoaică, mai împlinită decât îi era vârsta, veni din fundul prăvăliei, fără să se fi întâlnit cu Cristian.

— Tată, a zis mama...

Dar dădu cu ochii de Naum şi-i lăsă în jos, fără să isprăvească vorba. Căpitanul care avea bună ţinere de minte, spuse tatălui, după ce se uită la fiică:

— Domnişoara Valeria, nu e aşa?

— Chiar dumneaei, dar uite că nu mai ştie ce era să spuie...

Fata se făcu roşie ca un bujor şi voi să o şteargă înapoi, dar se izbi de Cristian care năvăli în prăvălie, cu paşi de alergător în stadiu. Aruncase şorţul şi-şi pusese pe el o bluză albă.

— Poftiţi în casă, domnule căpitan!...

— Vin şi eu după d-ta, numai decât...

Cristian, multiplicându-se în pofteli şi în precauţiuni, conduse pe căpitan, printr'un coridor întunecos, într'un iatac zăbrelit,

arhaic şi cu miros de alivănţică. Pereţii erau plini de icoane, ca într'o chilie de călugăriţă.

Cristian, mereu emoţionat şi stângaci, întrebă pe căpitan când a venit, cât stă şi dacă nu cumva a poposit aiurea, în Brăila. Vasilichia Ţanţu intră în iatac. Fusese o încântătoare frumuseţe bălaie, în zilele ei, şi cu toate durerile şi cu toată truda unei căsnicii de peste un sfert de veac, păstra încă ceva din nimbul de aur de altădată, astăzi pogorît la argintul cărunteţelor. Dar mai mult decât rămăşiţele fostei frumuseţi, Vasilichia avea aerul atingător al matroanei pe care n'au robit-o desfătările şi n'au cruţat-o suferinţele. Apăru căpitanului simplă, părintească, îmbrăcată sever. După frazele introductive, mai totdeauna banale, dar în gura Vasilichiei impregnate de o substanţă sufletească subjugătoare, Anghel Ţanţu deschise uşa, sărbătoresc şi strâns în haină neagră. Căpitanul Filipache explică părinţilor Antoninei ce împrejurări favorabile l-au adus până la gura Prutului şi apoi vorbi de-a-dreptul despre ceea ce îi era aminte. Cristian se înapoie în prăvălie. Valerica aduse o tabla cu dulceaţă şi cu cafele. Anghel Ţanţu îi întinse căpitanului o chisea cu nişte tutun, plecat dela cheul Galatei, mai zilele trecute.

Naum începu:

— Chir Ţanţule şi duducă Vasilichio, aveţi o fată de măritat şi eu am un frate de însurat. Părintele nostru nu mai trăeşte şi eu sunt ca şi epitropul lui Teodor, frate-meu. Mama zice cum zic eu şi primeşte de bine făcut tot ce voi face. Copiii se iubesc. Eu o ştiu din gura lui Teodor şi cred că d-voastră o ştiţi din gura d-rei Antonina. Mă gândisem, la început, să văd întâi pe fată. Dar ce nevoie mai este s'o văd şi eu, când frate-meu a văzut-o şi i-a mers la inimă?... Atunci, cum v'am spus, avusei prilej să viu încoace, şi uite-mă acum în faţa d-voastră. Vă cer mâna d-rei Antonina, pentru frate-meu Teodor Filipache.

Anghel Ţanţu aduse de vreo două ori, la gură, ţigareta de chihlibar, şi răspunse, învăluit de fum:

— Domnule căpitan, fata, de când o face mă-sa, este pentru bărbatul care va veni s'o ceară... Dacă i-a venit vremea şi fetei noastre, ce putem să facem noi împotriva pravilei lui Dumnezeu!...

Vasilichia Ţanţu, cu o privire lungă de martiră şi de sfântă, rosti şi ea:

— Domnule căpitan, este adevărat, copiii se iubesc... Antonina mamei mi-a spus tot... D-ta vii, ca frate mai mare şi ca epitrop ce eşti, şi ni-o ceri pe fată, pentru fratele d-tale... Ce să-ţi răspundem?... Ne faci bucurie şi ne rugăm lui Dumnezeu să pecetluiască bucuria noastră... Dar nu te gândeşti că bieţii copii sunt prea tineri şi că ar trebui să mai aşteptăm?... Antonina are douăzeci şi unu de ani la toamnă şi fratele d-tale deabia la primăvară... Să intre ei, chiar de acum, în greutăţile şi în necazurile căsniciei?...

— M'am oprit şi eu la întrebarea asta... Dar ia socoteşte d-ta că amândoi sunt studenţi şi că sunt cu totul departe de tinerii de acum treizeci de ani... Drept vorbind, ei nu mai sunt copii... Sunt învăţaţi, au ochii deschişi şi sunt pârguiţi pentru căsătorie.

Anghel Ţanţu dădu dreptate căpitanului.

Naum zise mai departe:

— Eu unul cred că nu greşim să-i însurăm fără zăbavă. S'au văzut şi s'au plăcut. Să-i legăm la gard şi să nu-i lăsăm să le treacă beţia dragostei. Eu unul aşa am judecat pentru mine, când m'am însurat, şi acum, cu mai multă străşnicie, le-o spun tuturor celor care şovăesc să facă pasul ăsta...

Anghel Ţanţu, în faţa tovarăşei şi martorului căsniciei lui, se grăbi să scurteze sindrofia şi să aprobe vederile căpitanului:

— Domnule căpitan, zic şi eu ca d-ta. Viaţa e plină de tot felul de amărăciuni, e plină de dureri şi de ispite, dar e lucru sfânt să ai căminul tău şi pe omul tău de credinţă... Şi e bine să ţi-l găseşti de vreme.

— Boier Anghele, şi d-ta şi eu, feciorul lui Vasile Filipache, suntem viţă macedoneană... Semănăm noi între noi şi ne deosebim în multe privinţe de ceilalţi fraţi ai noştri... Să păstrăm obiceiurile părinteşti, căsătoria de vreme, casa închisă şi sfinţenia mamei.

Ţanţu, cu ochii plini de fumul ţigaretei, aprobă gutural şi dogmatic:

— Da-da... da-da...

Apoi găsi cel mai îndreptăţit cuvânt ca să schimbe direcţia convorbirii:

— Fiindcă vorbim de căsătorie, nu se poate să nu vorbim şi de zestre. Una fără alta nu se poate, între oamenii cu grijă de copii...

Vasilichia, cu mâna dreaptă la gură și cu cotul în palma mânii stângi, asculta pe șeful familiei, de atâtea ori altul decât acum, în sferele dogmaticei. Anghel urmă:

— Nu suntem oameni bogați, dar suntem oameni cu obraz și mulțumim lui Dumnezeu pentru pâinea noastră cea de toate zilele... Antonina are ceva pus de o parte. Cumnată-mea, maica Antonina, casiera M-rei Varaticu și nașa fetei, îi dă și ea ceva de zestre și-i face, cum se zice, toată bocceaua de mireasă... N'o să fie prea mult, da o să fie ceva.

Naum, suflet de soldat, rectilin și fără diplomație, spuse la rândul lui:

— Boier Anghele, așa este: cine vorbește de căsătorie vorbește și de zestre... Eu unul, când m'am însurat, am tăcut din gură, fiindcă în locul meu vorbea reglementul căsătoriei ofițerilor. Dar să-ți spun verde: chiar dacă aș fi fost civil, n'aș fi ciocănit mult la cap, pe tata socru, pentru zestrea fetei. Zestrea e lucru bun și toți ne bucurăm la ea, dar uneori poate să aducă pagubă și neajunsuri. Cine intră în căsnicie cu zestre mare, lesne se lasă pe tânjală și-i trec anii cei tineri fără să se învețe să muncească Dimpotrivă, cine începe căsnicia cu puțin — știi, atâta cât trebue până să-ți iei avânt — acela poate să ajungă mai bogat decât cel îmbogățit de nevastă-sa.

— Aici grăești cu multă înțelepciune, domnule căpitan. Eu, de patruzeci de ani, de când sunt în negustorie și umblu printre oameni, am văzut mulți prieteni și străini, care au început căsniciile numai cu blagoslovenia Domnului și au ajuns să se odihnească în palate, dar nu știu dacă cunosc patru-cinci negustori, intrați în averea dotală, și care să fi putut să păstreze săculețul cu napoleoni...

— Boier Anghele, îmi pare bine că ne potrivim și aici. E bună bogăția, dar de multe ori e leneșă și-i trimite diavolul multe ispite... Pe când sfânta sărăcie e ageră la pas și zorită să-și câștige demâncarea...

Căpitanul isprăvindu-și cuvântul își scoase ceasornicul și-l consultă.

— Ai vreo treabă în Brăila, domnule căpitan?

— Am venit din Galați încoace cu un camarad de arme care avea, ca și mine, ceva treabă prin Brăila... Și m'am înțeles cu

el să ne întâlnim în centru, subt palatul lui Dimitrie Ionescu, de unde ne-am despărţit...

— Domnule căpitan, toate bune, dar te rog să ştii două cuvinte: Dacă nu poţi să mâi în Brăila, ai un vapor, spre Galaţi, la miezul nopţii, şi mai ai şi trenul accelerat... Asta e primul lucru. Al doilea: Chiar dacă n'ai fi venit cu solia care ne umple sufletul de bucurie, eşti mângâerea familiei noastre şi sfânta putere care ocroteşte pe feciorul nostru Barbu, soldatul din Iaşi...

— Aici lucrurile stau altfel: Ţanţu Barbu e un harnic meseriaş şi un sprinten soldat... Sunt foarte mulţumit de el şi-l ocrotesc precum ocrotesc pe toţi soldaţii buni.

— Domnule căpitan, mai am de spus o vorbă: Astăseară, la cină, eşti musafirul nostru. Hotărăşte singur dacă trebue să ne aduci şi pe camaradul d-tale... Pentru noi e binevenit. Vă aşteptăm la opt.

* * *

Până la opt seara, Anghel Ţanţu cu Vasilichia şi cu copiii, prefăcură camera Antoninei într'o sofragerie de casă mare. Vasilichia scoase de prin sipeturi argintăria şi albiturile păstrate pentru zestrea fetelor. Anghel aduse din prăvălie gustările reci şi fructele, iar mâncările calde, vinul, ghiaţa şi un chelner în haine negre, dela restaurantul unui grec prieten, din apropiere.

Căpitanul Filipache socoti că e mai bine să vie fără tovarăş. Stătu la masă, înconjurat de toată familia lui Anghel Ţanţu, câtă se găsea de faţă, şi se bucură să-i vază pe toţi — Cristian, Valeria, Ruxanda, Panait... — copii plini de sănătate şi cu obraji de rodii.

— Imi pare rău, zise căpitanul, că n'am văzut până acum şi pe d-ra Antonina... Seamănă cu vreunul dintre copiii de faţă?

Răspunse Vasilichia Ţanţu:

— Seamănă cu Barbu...

Anghel Ţanţu o contrazise, dar cu chip că o completează:

— Ba seamănă leit cu mă-sa. Ea şi cu mă-sa sunt partea moldovenească a familiei, ceilalţi (afară puţin de Barbu) sunt toţi din Vlaho-Clisura.

Căpitanul Naum, câştigat definitiv de atmosfera casei, de chipurile conmesenilor, de tonul şi de gesturile, atât de evocatoare, pentru el, ale lui Anghel Ţanţu, se simţea vorbăreţ ca niciodată.

Masa aceasta, încărcată, cu argintărie, cu belşug de bucate şi împărţită între persoanele vârstnice şi copii (care făceau anexa mesei) îi aminteau întocmai spiritul, grandomania şi concepţiile lui Vasile Filipache. Şi Vasilichia, atât de concentrată şi de sufletească, pe lângă soţul măreţ şi fanfaron, era întreagă sora Sofiei Filipache.

Pe la mijlocul mesei, în faţa unui crap imens, umplut cu nucă şi cu stafide, Anghel Ţanţu îl întrebă pe căpitan:

— Ce va face Teodor cu serviciul militar? El n'a tras încă sorţ... Când îi vine vremea să se prezinte la recrutare?...

Naum îi răspunse liniştitor:

— Să n'ai nicio grijă. Teodor va face cu vrednicie serviciul datorit ţării... M'am gândit eu la asta... Ar putea să nu-l facă de loc... Dar ne-ar fi ruşine, nouă fraţilor mai mari, care suntem soldaţi, să ferim pe fratele nostru de cinstea hainei noastre.

— Uite de ce te întreb, domnule căpitan... Să nu-l ceară serviciul militar, numai decât după căsătorie.

— Am eu grijă de toate. Vei vedea şi-ţi va plăcea.

— Acum altceva... Ai de gând să te duci în vara asta, la mânăstire, la Varatic, cu toată familia. Vasilichia şi cu copiii se duc aproape în fiecare an. Ştiu că vei lua cu d-ta şi pe Teodor... Şi atunci, vezi bine, Martie nu poate să lipsească din post... Antonina, care are două mame, una dreaptă şi una adoptivă, va fi şi ea la Varatic, ori cu mama întâia, ori cu mama a doua... Ştii ce, domnule căpitan?... Nu e bine să-i lăsăm pe Teodor şi pe Antonina, să se întâlnească, fără blagoslovenie şi fără deslegarea pusă de datină...

— M'am gândit şi la asta, boier Anghele. Copiii trebuesc logodiţi!

— Tocmai ce vorbisem mai nainte cu Vasilichia. Să vedem cum este mai nimerit să facem.

— Ascultă, boier Anghele. Putem să-i logodim la Varatic, imediat ce sosim.

Vasilichia răspunse convingător:

— In mânăstire e mai greu. Trebue să respectăm pacea şi ideile călugăriţelor, fiindcă suntem musafirii lor.

Naum replică:

— Foarte bine, să nu smintim pe nimeni... Atunci să facem logodna ori aici la d-voastră, ori la Bucureşti, cum vă vine

la socoteală... Despre nuntă să știți că o facem la Iași. Aici să știți că am planul meu, de multă vreme... La Iași, am eu dichisuri și avantaje pe care nu trebue să vi le spun cu deamăruntul... Am ales niște nași pe sprânceană și anume chiar pe gheneralul meu, om bogat, filotim și ca și părintele meu... Va să zică aici nu mai clintim nimic din loc... Teodor e ca un copil al meu... Căsătoria civilă, dacă vreți, s'o facem la primăria din Brăila... Nu putem s'o facem decât într'unul din orașele de obârșie ale celor doi soți, Brăila și Bucureștii...

— Bine, domnule căpitan, așa să fie, cu ajutorul și cu blagoslovenia Domnului!... Să facem aici la noi căsătoria civilă și în duminica următoare, cununia, la Iași... Și ca o arvună la ce vom bea atunci, să bem acum, la sarailia asta, un pahar cu vin de Tenedos.

Anghel Țanțu turnă cu măreție vinul miresmat și spumegând.

Naum ură:

— Să ne trăiască copiii! Să ne ajute Dumnezeu să sărutăm, la culesul strugurilor, cununiile lui Teodor și Antoninei.

Apoi Naum Filipache, ca subit clarificat după acest pahar cu vin din țara zeilor, se întoarse către Cristian:

— Ascultă, Cristache...

— Porunciți, domnule căpitan!

— Adu-mi încoace un sfert de hârtie de scris și călimările.

— La moment, domnule căpitan!...

Anghel și Vasilichia se uitară la el, mirați.

— Am o idee... O să vedeți acum.

Cristian aduse hârtia și călimările.

— Scrie, Cristache, telegrama pe care ți-o dictez.

— Gata, domnule căpitan!

— Scrie sus: *Teodor Filipache, Semicerc 3, București*...

— ... Am scris, domnule căpitan.

— Acum, mai jos: *Miercuri, 30 Iunie, sosesc cu inelele de logodnă. Pregătiți-vă*... Ai scris?...

— ... Am scris, domnule căpitan!

— Bun! Dă telegrama încoace, s'o iscălesc cu mâna mea!

(Sfârșitul părții a doua)

GALA GALACTION

VERSURI

DUH DE SEARĂ

Aci în carte seara mai greu e zăvorîtă,
cu sufletul și vremea închise între foi:
și-abia de simți cum vorba fluid e coborîtă
din cer și limpezime, plutind cu pasări moi.

Și tot din cărți aleasă, în ele țărmurită,
stai inimă de piatră cu semne și opriri,
în unda fără cercuri, când seara e topită
cu lună și cu stele, în ape și-amintiri.

Statornicită vremea egală cum o apă:
în orele aceleași și gândul e la fel.
Abia aștept, și singur, seara să reînceapă
și să închid lumina în piatra din inel.

SEMN DE CARTE

Apos din lacuri urzit,
întorc arderea cu lumina în sine,
cu oamenii ce 'n mine-au putrezit
și gândurile amorțite 'n mine.

Iată cum te ridici printre nuferi,
albă și tăinuită în poveste,
cum în foile cărții suferi
întru întâmplarea care nu mai este.

Te-am aruncat punte peste veac
și te-am sădit cu pomii în Marte.
Te-am oprit cu florile ce se desfac
în pahar și se închid în carte.

Pentru ziua cea mai cunoscută
și fața ta întâlnită odată în vis,
am oprit aici pierdută
Cheia și odaia, în care te-am închis.

S'a stins toată zăpada de pe drum
de unde-ai plecat ușoară ca un fum.
Te-ai clătinat în gândul rar
și ai clipit străină lângă felinar.

Imi ești aproape sau îmi ești departe:
oare te simt în astă seară?
In amintire eu te văd sau poate
te-am zugrăvit pe carte, legendară.

DESCÂNTEC PENTRU ȘARPE

Te risipește 'n fulger de linii și inele,
când te răstorni în jocuri de cer și ape sfinte
rostogolindu-te cu pietre și mărgele,
și-ți lunecă argintul șerpesc dintre cuvinte.

Apoi, calm în dogoare și lat cât o panglică,
strivești răzvrătit și dârz omida lenii
și, scormonind cu ținte în ochi lumina mică,
te împărțește aspru în linii sumedenii.

Te răspândește totul și luminează verzi
sticlirile în piatra dospită cu lumină,
apoi, strângându-le în ochi să nu le pierzi,
te fă linie dreaptă în ziua ce se 'nchină.

PORT

Pustiită ca de molimă
piața întinsă ca o tavă,
obloanele trase, ora gravă
și în toată întinderea nici o inimă.

Desfrunzire fără iarnă
Primăvară fără amor
Ca prin vis undeva — ce larmă? —
și 'n suflet ochii sinucisei, care dor.

Edera urcă grădina,
flutură ca o mână în vânt.
Leagănă tristă lumina,
nedecisă 'ntre cer și pământ.

Peisajul împletit — haltă
în stuful de catarge.
Un val măcar de s'ar sparge
cu miros de smoală și baltă.

Albe pietrele, oasele
Schelete de cărbune în pomi.
Adună dorurile, coase-le
spânzură inima și dormi.

BĂRĂGAN

E poate mai frumoasă seara
începută în cântecul ăsta mic.
Iată amintirea își topește ceara
și mi se umple noaptea cu nimic.

Cineva s'a oprit să 'ngenunche departe
în liniştea deasă de lucruri de demult,
doar singur mai stau şi, în carte,
îmi tălmăcesc tăcerea şi-o ascult.

Şi peste lanuri liniştea cuminte
mi-adună ochii departe lângă foc.
Şi în zadar încerc să lunec înainte:
singurătatea deasă mă ţine strâns pe loc.

Fu altă vară poate în nemişcarea stearpă,
ce s'aşternu târzie şi calmă într'o clipă,
când greerii înşiră mărgele pe o harpă
şi noaptea culcă toate şi bate din aripă.

SFÂRŞIT DE SEZON

Sumare socoteli pe vârf de munte
amintirea unui flirt naiv în parc
cei din urmă vizitatori – o punte
către întors — şi cea dintâi zi de frig – un arc.

Muzica militară a închis cu un vals
repertoriul pentru onor. vizitatori
Doamna cu reminiscenţe şi ochi calzi
mi-a zâmbit şi mi-a dat flori.

Un edelweiss presat şi un sărut pe furiş
mai tremură în lumina felinarului din gară.
Intre vacanţă şi un tren aşteptat afară
Vântul mă flutură ca pe un afiş.

SFÂRŞIT

Toate cerurile sunt sparte
şi drumurile s'au întâlnit.
Sufletul e sterp şi departe
toate apele au ruginit.

In jur nimic nu este vechi
şi nou nimic din gând nu se desface.
Stelele cad apelor perechi
şi însăşi amintirea tace.

Şi nu ţese aerul lumină,
ce 'nchipue vreo linie sau semn.
Şi orice faţă-i simplă, fără vină
şi păsările toate cad — de lemn.

Fântânile sunt fără de oglindă:
acolo chipuri nu pot să se prindă.
Prin arbori vântul e 'nchegat,
prin lacuri nuferii s'au scufundat.

Din vreme clipele nu se mai rup,
prin aer nu se prinde vreun cuvânt.
Sub mână se destramă orice trup
şi pasul nu se nalţă din pământ.

Glasul nu mai urcă apele
şi nu creşte din fiinţa lui.
Ochilor le cad pleoapele,
aşteptând înaltul cerului.

ANDREI TUDOR

EMINESCU
ŞI SPIRITUL GERMAN

Dacă răsfoeşte cineva manuscrisele lui Eminescu, îl surprinde dela cele dintâi pagini numărul mare de citate şi notiţe în limba germană. Versuri, aforisme, observaţii grăbite, cuvinte izolate germane atrag atenţia cetitorului, nu numai a cercetătorului dornic de a pătrunde în atelierul artistic al poetului. Toate acestea confirmă lămurit legăturile trainice şi continue pe care Eminescu le-a avut cu literatura şi ştiinţa germană.

Era oareşicum firesc ca istoriografii şi criticii literari să încerce a aduce lumină în viaţa internă a creaţiunii literare eminesciene. Legăturile poetului cu cultura germană au atras de mult atenţia criticilor. Ele nu au reţinut însă destul şi mai ales destul de serios interesul cercetătorilor. Abia în ultimii ani studiile de literatură comparată privitoare la Eminescu s'au înmulţit. Poate fiindcă Eminescu a încetat de a fi un poet care se admiră fără a fi pe deplin înţeles şi cunoscut. Şi poate fiindcă abia acum cercetarea ştiinţifică a operei sale a intrat în epoca realizărilor definitive, datorită spiritului critic contemporan care a reuşit să înlăture în parte din viaţa noastră literară diletantismul grăbit, superficialitatea încântată de sine şi anumite idei preconcepute.

Astăzi, de pildă, cercetarea izvoarelor unui poet nu mai e socotită ca o impietate. A stabili izvoarele de inspiraţie ale unui scriitor, a cerceta originea motivelor sale literare şi a găsi anumite modele străine care direct sau indirect l-au înrâurit nu mai e o profanare.

Fireşte că orice studiu de acest soi expune pe cercetător la exagerări riscate, mai ales când victima acestei operaţii critice

e un poet a cărui originalitate este în deobşte recunoscută. Cu cât un poet e mai original, cu atât modelele sau izvoarele sale pot fi mai greu identificate. La poeţii autentici stabilirea unei influenţe este o încercare temerară şi plină de riscuri. Fiindcă poetul adevărat chiar şi când împrumută e original. El nu-şi însuşeşte pur şi simplu un motiv sau un izvor. El le preface, le prelucrează şi le plămădeşte astfel în spiritul său, încât modelul sau izvorul rămân simple pretexte pentru o operă nouă şi personală a poetului. Scriitorul autentic asimilează modelul literar, nu-l reproduce într'un travesti transparent şi mediocru. El utilizează cu toată independenţa materialul împrumutat, fără însă a deveni robul lui.

Mihail Eminescu a fost şi el din acele spirite care nu s'au lăsat covârşite de culturile cu care au venit în atingere. Cultura germană, care a fost adevăratul leagăn spiritual al poetului, a avut puternice ramificaţii în opera lui, fără însă să-i anuleze personalitatea şi fără să-i cotropească talentul. Ceea ce mai ales poate fi interesant la Eminescu nu e urmărirea pas cu pas a modelelor, ci chipul cum el şi-a format personalitatea şi şi-a închegat opera în contact cu spiritul german.

De altfel, cultura germană nu a fost pentru Eminescu o revelaţie neaşteptată. El nu a venit în contact cu ea întâmplător. Ci a crescut, s'a desvoltat şi s'a format în atingere cu spiritul german. Din copilărie şi până în ziua înnoptării sale, Eminescu a trăit în atmosfera poeziei şi a filozofiei germane.

* * *

Copil de boerinaşi botoşeneni, pentru care Austria, şi deci cultura germană, însemna unitatea de măsură intelectuală, Eminescu a învăţat limba germană încă de mic copil, în casa părintească. Se prea poate ca poetul să fi învăţat întâi a scrie şi ceti limba germană şi pe urmă cea românească. Fiindcă atunci când este dus de părinţi la Cernăuţi, e primit de-a dreptul în clasa a treia primară, ceea ce presupune din partea poetului o bună stăpânire a limbii germane. De sigur că în cele din urmă două clase primare Eminescu a primit întâile noţiuni de literatură germană, pe care le-a îmbogăţit apoi în anii liceului.

Intr'adevăr, îndată ce intră în liceul german al lui Stefan Wolff, lecturile germane ale poetului se înmulțesc și devin tot mai variate și mai multilaterale. Alături de clasici ca Goethe și Schiller și de romantici ca E. T. A. Hoffmann, întâlnim printre lecturile poetului din acea vreme o istorie universală a lui Weller și o mitologie a lui G. Reinbeck. Tânărul Eminescu își adună curând o frumoasă bibliotecă germană, pe care o mărește mereu și de care nu se desparte în peregrinările sale. Numai uneori face câte un gest mărinimos, ca acela dela Cernăuți, când dăruește bibliotecii gimnaziaștilor o parte din cărțile sale. De altfel cea mai bună mărturie pentru mania de cărturar pătimaș al lui Eminescu ne-a lăsat-o I. L. Caragiale, care, în evocarea sa « Nirvana », povestește cum fusese găsit Eminescu într'un hotel din Giurgiu, cetind pe Schiller, în timp ce-și câștiga pâinea curățind gunoiul. Un alt contemporan povestește că Eminescu, fiind în turneu teatral, și-a cumpărat din puținii bani ce-i câștiga operele complete ale lui Goethe și Schiller. Este așa dar foarte probabil că poetul a cetit în întregime pe cei doi clasici germani. Chiar și mai târziu, când reîntors în țară el părăsise contactul direct și continuu cu cultura germană, biblioteca poetului era alcătuită în majoritate din cărți germane. Păcat numai că știrile privitoare la conținutul bibliotecii sale sunt atât de neînsemnate. Nu a rămas dela poet o listă sau un catalog al cărților sale, care să ne dea putința să cunoaștem felul lecturilor sale. E foarte probabil că biblioteca poetului trebuia să fi fost eclectică și plină de curiozități literare și științifice. Cine știe dacă în ziua când s'a vândut la Botoșani bruma de avere a poetului cuprins de nebunie, nu s'au răvășit și cărțile sale dragi.

Legătura sa timpurie, neîntreruptă și intimă cu literatura și filozofia germană l-a făcut pe Eminescu să pătrundă în tainițele limbii germane, pe care reușește s'o stăpânească la perfecție, nu numai în forma ei uzuală, dar și în forma ei poetică și științifică.

In timpul studiilor universitare, limba germană îi devine atât de familiară, încât o întrebuințează nu numai în exercițiile sale universitare, ceea ce era la urma urmei firesc, dar și în notele și însemnările zilnice și chiar în corespondența sa cu cei din țară. Astfel, când scrie din Berlin lui Titu Maiorescu, se folosește cu multă ușurință și eleganță de limba germană. Poate că tocmai

această cunoaştere temeinică a limbii germane a făcut pe agenţii diplomatici ai României la Berlin, Th. Rosetti şi N. Creţulescu, să se adreseze lui Eminescu, pentru a face corespondenţa în limba germană, chiar dacă pe poet această meserie de traducător şi redactor oficial îl plictisea.

Intr'adevăr, Eminescu adâncise atât de serios limba lui Goethe, încât se poate spune că gândea în nemţeşte. Numai aşa se poate explica uşurinţa şi siguranţa cu care redacta în limba germană şi numai astfel se poate înţelege de ce întrebuinţa poetul limba germană pentru notiţele sale curente. In caetele sale manuscrise se găsesc nenumărate cugetări scrise de-a dreptul în limba germană. Eminescu s'a gândit chiar să strângă în volum aceste aforisme germane, proiect însă la care a renunţat, aşa cum a renunţat la atâtea altele. Utilizarea limbii germane pentru scrierile cu caracter filozofic, nu trebue să surprindă la Eminescu, care obişnuit să cugete filozofic în limba lui Kant, nu putea decât să recurgă tot la ea când încerca să formuleze în scris ideile ce-l preocupau.

De altfel Eminescu simţea atât de mult lipsa unui vocabular filozofic şi a unei limbi ştiinţifice, încât a încercat să fie el singur creatorul unei astfel de limbi româneşti.

Primul contact cu greutăţile unei astfel de creaţii linguistice îl are în clipa în care începe să lucreze la traducerea « Criticii Raţiunii Pure » de Immanuel Kant. Incercarea lui Eminescu era într'adevăr temerară. Limba românească ştiinţifică era pe vremea aceea inexistentă, iar vocabularul românesc filozofic ce sta la îndemâna poetului era departe de a putea fi întrebuinţat cu folos într'o lucrare atât de grea, ca aceea a traducerii lui Kant.

Eminescu totuşi nu s'a descurajat. Tentaţia era prea mare, ca să n'o încerce. Poate fiindcă încă din adolescenţă era socotit ca un specialist în limba germană. Şi poate fiindcă o eventuală catedră de filozofie îl îndemna să pregătească pentru viitorii săi studenţi textul românesc al lui Kant. In orice caz, Eminescu începuse foarte de timpuriu cu traduceri din limba germană. Şi nu numai cu traduceri de literatură, ci chiar şi cu traducerea unor texte mai grele de proză. E destul să ne amintim de activitatea sa de traducător de pe vremea când funcţiona ca sufler la Teatrul Naţional din Bucureşti şi când fusese însărcinat de Pascali să

traducă în româneşte un tratat despre dramă al lui Enric Th. Rötscher. De ce oare nu s'ar fi încumetat să-l traducă şi pe Kant, pentru care avea oarecum pregătirea exerciţiilor sale zilnice de adaptator şi traducător?

Dacă opunem fragmentele traducerii lui Eminescu textului lui Kant, ceea ce surprinde, mai ales, este munca tenace şi chinuitoare a poetului pentru a statornici termenii filozofici româneşti şi îndrăzneala cu care procedează la fixarea vocabularului filozofic. Aşa neterminată cum e, traducerea aceasta nu este totuşi o improvizaţie. Mai întâi se vede că Eminescu îl pătrunsese pe Kant şi ştia să deosibească diferitele nuanţe ale scrisului său. Astfel cuvântul *Verstand*, de pildă, Eminescu îl redă în româneşte când cu *inteligenţă*, când cu *minte*, după înţelesul general al frazei. Poetul îşi dă bine seama de sărăcia şi mai cu seamă de stângăcia vocabularului filozofic românesc. Traducerea este în manuscris pe alocuri de mai multe ori îndreptată, ceea ce dovedeşte încăpăţânarea poetului de a găsi cuvântul românesc potrivit pentru termenul german. D. I. A. Rădulescu-Pogoneanu, care s'a ocupat mai pe larg de această traducere, a remarcat, pe bună dreptate, unele particularităţi ale traducătorului. D-sa, deşi recunoaşte caracterul mixt al vocabularului filozofic eminescian, exagerează când vorbeşte de înfăţişarea arhaică şi populară şi de «puternica nuanţă ardeleană» a traducerii [1]). Eminescu a căutat să combine arhaismele — mai curând cuvinte şi expresii neaoşe româneşti — cu neologisme şi cu creaţiuni proprii de cuvinte. Incercarea aceasta este arbitrară, stranie şi uneori lipsită cu desăvârşire de claritate. Ceea ce domină însă traducerea sunt germanismele, nu numai în ce priveşte vocabularul, dar mai ales în ce priveşte sintaxa.

Alături de arhaisme ca *pre acesta* şi *s'o sămuim (vergleichen)*, şi de o traducere neaoşe românească a germanului *Grenzlinie* prin *linie hotarnică*, sau a expresiilor *es ist ausser Zweifel* prin *e ne 'ndoit*, şi *gewisse Art* prin *anume soiu*, întâlnim germanisme şi franţuzisme. Uneori recurge chiar şi la expresii populare ca *dacă-i la o adică*, pentru a traduce pe *eigentlich*. Alteori însă face apel la dicţionarul francez pentru a traduce unii termeni filozofici, sau unele nuanţe

---

[1]) I. A. R. Pogoneanu, *Studii*, Göbl, Bucureşti 1910, p. 45.

mai dificile. Astfel întâlnim la Eminescu *supputaţiune* pentru *Ueberschlag*, *complectitudine* pentru *Vollständigkeit*, *legitimitate* pentru *Echtheit*, *arogare* şi *arogaţie* pentru *Anmassung*, *primordial* pentru *ursprünglich*, *persistenţă* pentru *Beharrlichkeit* şi *universalitate* pentru *Inbegriff*. Eminescu însă trecuse şi prin şcoala lui Pumnu, dela care putuse să deprindă exerciţiul de a forma cuvinte noi prin derivaţie şi compunere. Traducerea lui Kant i-a prilejuit aplicarea metodelor linguistice ale dascălului său. Astfel întâlnim la Eminescu *preexercitare* pentru *vorüben*, *petraversant* pentru *durchgängig*, *reumple* pentru *ausfüllen*, *dresator* pentru *Zuchtmeister*. Din această alăturare arbitrară de cuvinte neaoşe româneşti, de germanisme, de latinisme şi franţuzisme, Eminescu îşi alcătueşte vocabularul său, în care însă domină cuvintele şi expresiile la care influenţa germană e hotărîtoare. Lucrul acesta e de altfel firesc, fiindcă poetul se ţine cu tenacitate şi consecventă pe urmele textului german. Sistemul de compunere a cuvintelor germane nu putea decât să-l atragă şi să-l îndemne la creaţiuni asemănătoare româneşti. Pe de altă parte, cu toată osteneala ce-şi dă, el nu se poate izbăvi de înrâurirea sintaxei germane, care face ca stilul traducerii să fie greoi şi pe alocuri ininteligibil.

In foarte multe propoziţiuni secundare întâlnim la Eminescu predicatul pus la sfârşitul propoziţiunii, după modelul textului german. Câteva exemple:

Kant: « Weil systhematische Einheit dasjenige ist, was gemeine Erkenntniss allererst zur Wissenschaft macht »...

Eminescu: « Fiindcă unitatea sistematică este aceea ce din conştiinţa comună *face* ştiinţă...» în loc de « Fiindcă... aceea care *face* ştiinţă din conştiinţa comună »...

Kant: « woraus jene reinen Verstandesbegriffe angewandt werden können ».

Eminescu: « asupra căreia acele noţiuni intelectuale pure să poată fi *aplicate* » în loc de: « asupra căreia să fie *aplicate* acele noţiuni intelectuale pure ».

Alte ori Eminescu nu se poate isbăvi de acele construcţiuni sintactice germane, de acele curioase inversiuni, chiar când nu le găseşte nici în textul propriu zis. De pildă:

Kant: « Inbegriff aller *möglichen* Gegenstände für unsere Erkenntniss, scheint uns eine ebene Fläche zu sein ».

Eminescu: « Universalitatea tuturor obiectelor celor pentru conştiinţa noastră *posibile.*

Uneori poetul merge cu scrupulozitatea tălmăcirii atât de departe, încât ţine cu orice preţ să redea sinonimele germane prin sinonime româneşti, ca de pildă:

Kant: « Weil es aber sehr *anlockend* und *verleitend* ist ».

Eminescu: « Dar fiindcă e foarte *ademenitor* şi *momitor* ».

Alteori însă nu se mulţumeşte numai cu o traducere mai liberă, ci omite chiar să tălmăcească unele cuvinte, modificând sau slăbind înţelesul textului.

Traducerea lui Eminescu din Kant n'a reuşit să dea o formă adecvată textului german. Greoaie în construcţie, şovăitoare în adunarea vocabularului şi presărată pe alocuri de curiozităţi linguistice, ea va rămâne doar dovada încercării făcute de Eminescu de a-l înfăţişa pe Kant publicului românesc şi de a crea o limbă filozofică românească. Nici una din aceste două încercări nu i-a reuşit. Poate şi fiindcă poetul nu se putea despersonaliza şi nu se putea adapta suficient unui text străin. Şi în cazul tălmăcirii din Kant, originalitatea şi independenţa de spirit a lui Eminescu ies la iveală, de astădată însă fiindu-i o piedică, pe care nu au putut-o învinge nici reluările trecătoare din 1874 şi 1878 ale traducerii.

Cu toată cunoştinţa adâncită a limbii germane, care, în cazul tălmăcirii din Kant, este vădită, Eminescu nu a întrebuinţat decât rareori limba germană în creaţia sa literară. Numai întâmplător întâlnim la el versuri germane, ca acele versuri scrise la Viena pentru artista Augusta Baudius Wildbrand, din care pare să se fi păstrat doar această strofă:

Wie Stern' viel Gedanken mild
In tiefem Grund,
Wie Mondenrund
Ihr theures bleiches Bild.

De sigur că aceste versuri sunt mediocre şi au pecetea unei repezi composiţii ocazionale. Cu cunoştinţele sale detaliate de limbă germană, Eminescu ar fi putut face din limba lui Goethe a doua sa limbă literară. Dacă n'a făcut-o, e că a avut totdeauna

prea limpede conștiința răspunderii sale față de literatura românească, al cărei creator hotărîtor avea să fie. Dar cunoștințele sale de limbă germană i-au folosit și mai târziu, când a fost invitat să colaboreze la marele lexicon Brockhaus și când în clipele grele dela Iași a fost câteva luni profesor de germană la un liceu.

O legătură atât de intimă și de continuă cu limba germană nu se putea să nu lase urme în limba literară a lui Eminescu. Mai ales la început, adică în anii liceului și în cei de universitate, influența germană a fost foarte puternică. Limba lui Eminescu din anii tinereții este plină de germanisme și de unele construcțiuni sintactice caracteristice limbii germane. D-nii Gh. Bogdan-Duică și Paul Zarifopol au amintit în treacăt despre unele urme lăsate de limba germană în vocabularul eminescian [1]). Influența aceasta este mult mai puternică decât s'a crezut din capul locului. Cu toate că nu e aici locul să adâncesc această problemă, câteva exemple vor lămuri legătura durabilă pe care Eminescu a avut-o cu limba germană. Poeziile sale din anii 1866 și 1869 și scrierile în proză din epoca studiilor sunt pline de germanisme, atât în ce privește vocabularul, cât și în ce privește sintaxa. Eminescu împrumută dela germani chiar cuvinte nemțești, pe care le transcrie de-a dreptul în textul său. D. G. Bogdan-Duică a atras atenția asupra lui *flor* și *elfă*, pe care poetul le-a luat din nemțește. Mai întâlnim însă în poeziile din prima tinerețe cuvinte ca *silf* și *silfă*, *orcan* (pentru uragan), *lilii* (pentru crini) dela germanul *Lylie*, *hurii nerușinate* (pentru târfă) dela *Huren*. Intâlnim chiar și *flamă* dulce care nu e decât nemțescul *Flamme*...

Nu numai la atât se reduce influența vocabularului german la tânărul Eminescu. Găsim astfel la el o serie de cuvinte compuse și derivate după metodele și spiritul limbii germane. Ajunge să pomenesc doar cuvinte ca *duh-spaimă*, *vânăt-roșu*, *adânc-albastră*, *galben-clară*, *masurariu* etc. Nu pot trece cu vederea strania formă verbală a lui Eminescu din versul: *heinizând duios la lună* (« Cugetările Sărmanului Dionis »), în care el construește verbul *a heiniza* din numele poetului Heine. Și nu mai vorbesc de atâtea forme sintactice germane care dau prozei lui Eminescu o

---

[1]) Gh. Bogdan-Duică, în prefața la *Poeziile lui Eminescu*, ediția « Cultura Națională », 1925; și Paul Zarifopol, în *Poezie germană oarecare* (« Adevărul literar », 3 Sept. 1933).

înfățișare străină și greoaie. Expresii ca: « fruntea uscată și *femeește* mică », sau « *văduvita sa mumă* », ca și multele inversiuni și mai ales utilizarea verbului la sfârșitul propozițiunii, sunt toate dovezi hotărîtoare ale dependenței lui Eminescu de cea de a doua sa limbă uzuală.

Toate aceste constatări trecătoare și necomplete ni-l arată pe Eminescu luptând greu cu selectarea vocabularului său și cu obsesia limbii germane, de care nu se lasă însă biruit și dela care vrea să culeagă învățăminte și îndemnuri pentru propria sa limbă literară.

Hotărîtoare a fost pentru poezia lui Eminescu metrica germană. Versul troheic, atât de des întâlnit la Eminescu, nu e numai versul caracteristic al poeziei populare românești, dar și versul obișnuit al romanticilor germani. Nu numai în formele metrice propriu zise trebuesc căutate afinitățile poetului român cu liricii germani, dar și în muzicalitatea versului, în ritmul interior al poeziilor, în anumite predilecții verbale și în unele inversiuni caracteristice pentru lirica germană. Nu încape îndoială că și utilizarea dactililor și amfibrachilor din poeziile primei sale tinereți, ca de pildă în *Speranța* și *O călărire în zori*, e datorită contactului său zilnic cu Schiller. Sunt apoi anumite forme strofice, ca *Glosa* de pildă, care sunt luate de poet din literatura germană. Mai ales Goethe a fost maestrul care l-a inițiat pe Eminescu în varietatea formelor strofice și a ritmurilor. Alexandru Bogdan, care a scris o teză insuficientă despre metrica lui Eminescu, crede a găsi la Eminescu până și influența rimelor dialectale din limba germană [1]).

In orice caz influența rimelor bogate din anumite cicluri de poezii ale lui Goethe asupra poetului nostru pare mai mult decât probabilă [2]).

Inrâurirea limbii germane asupra lui Eminescu scade îndată ce Eminescu se reîntoarce în țară. Mai ales timpul petrecut la Iași ca bibliotecar și revizor școlar și prietenia legată cu Creangă au contribuit la eliberarea poetului de sub influența germană. Lecturile vechilor texte românești și interesul său crescând pentru

---

[1]) Alexandru Bogdan, *Die Metrik Eminescus*. Jahresbericht des rum. Instituts zu Leipzig, 1904.

[2]) Ion Sân-Giorgiu, *Mihail Eminescu și Goethe*. Ed. « Ramuri », Craiova, 1929.

folklor fac să se atenueze această influenţă, iar poetul iese învingător din lupta ce a dat-o împotriva unei înrâuriri, care, dacă ar fi găsit în calea ei o personalitate mai puţin viguroasă, ar fi covârşit-o cu desăvârşire. El a ştiut să păstreze din contactul său cu limba germană doar exemplul unei limbi mature, dela care putea învăţa anumite subtilităţi şi nuanţe, pe care româneasca dela 1870 nu i le putea pune la îndemână. Limba germană a avut pentru Eminescu rolul unui îndreptar, fără să fie o piedică turburătoare în calea realizărilor sale artistice.

* * *

Titu Maiorescu a avut o nobilă manie didactică. Aceea de a face din poeţii consacraţi ai « Convorbirilor » profesori universitari de filozofie. Poet cu adânc fond filozofic, Eminescu nu putea să nu ispitească pe Maiorescu spre a-l îndruma în cariera universitară. Aceeaşi tentativă a încercat-o Maiorescu patru decenii mai târziu cu Panait Cerna, care s'a chinuit câţiva ani la universităţile din Berlin şi Leipzig, reuşind să-şi treacă doctoratul. Dacă o moarte fulgerătoare nu l-ar fi smuls dintre cei vii, o lună după trecerea examenului de doctorat, Cerna ar fi ajuns cu siguranţă profesor de estetică la facultatea de litere din Bucureşti. Cu Eminescu lucrurile nu au mers atât de lesne. Propunerea pe care Maiorescu o face poetului, pe când se afla la Berlin, de a-şi procura mai repede un titlu academic spre a i se putea crea o catedră de filosofie, provoacă nedumerirea lui Eminescu. El răspunde într'o scrisoare lungă şi bine chibzuită la 5 Februarie 1874, din Charlottenburg, scrisoare din care nu reiese numai rara modestie a lui Eminescu, dar şi concepţia înaltă pe care o avea el despre o catedră universitară şi despre studiul filozofiei în genere. I se pare ştiinţa prea vastă pentru a putea fi acumulată în scurtul timp în care un doctorat făcut de mântuială este totuşi cu putinţă. « Un titlu de doctor — scrie Eminescu — m'ar aranja cu lumea şi cu legile ei de ordine, nu însă cu mine, care deocamdată nu mă satisfac pe mine însu-mi ». Intr'adevăr, în aceeaşi scrisoare poetul mărturiseşte deschis lui Maiorescu că el nu se gândise încă la « un plan hotărît de studii » şi că nu avusese timp să pătrundă toate tainele sistemului filozofic al lui Kant şi nici nu avea cunoştinţele speciale necesare spre a putea aprofunda şi înţelege gândirea lui

Schopenhauer. Eminescu reduce deci propunerea lui Maiorescu la « o docență liberă și privată, relativă la prelegerile asupra unui teren absolut mărginit din filozofie, de pildă specială din aceea a lui Kant sau Schopenhauer » pe care ar fi luat-o asupră-și după ce i s'ar fi lăsat un răgaz mai îndelungat ca să-și îndrume studiile și activitatea în această direcție.

Din această scrisoare reiese că Eminescu, cu toate prelegerile urmărite zilnic la Viena, a început abia târziu să se familiarizeze cu sistemele marilor filozofi și abia când și-a dat seama de unilateralitatea pătimașă, cu care unii profesori — ca Zimmermann dela Viena, de pildă — tratau problemele filozofice, a renunțat să se mai conducă după profesorii săi și să mai urmeze regulat cursurile de filozofie. Intr'adevăr la Berlin majoritatea prelegerilor pe care le urmează Eminescu sunt de istorie. Chiar și doctoratul pe care îl plănuia poetul, după ce Maiorescu îi acordase ca ministru o bursă anuală, trebuia să fie unul istoric și nu unul filozofic.

Dar scrisoarea de mai sus ne lămurește și cu privire la legătura lui Eminescu cu filozofia lui Kant și a lui Schopenhauer. Eminescu mărturisește că cei doi filozofi preferați de mai târziu « i-au intrat relativ târziu în mână » și că, în ce-l privește pe Kant, « influența nefastă a filozofiei lui Herbart » l-a făcut să se « dispenseze la Viena de studiul lui Kant ». Abia două luni de zile după începutul studiilor sale la Viena, Eminescu, părăsind drumul academic al studiilor filozofice, se reîntoarce la activitatea sa de autodidact eclectic și subiectiv și își alege spre adâncire pe cei doi mari filozofi germani Kant și Schopenhauer.

Fără îndoială că Schopenhauer a fost mai aproape de sufletul și spiritualitatea lui Eminescu, prin elementul subiectiv care distinge cugetarea sa, prin pesimismul său, prin legăturile sale cu filozofia indică, prin acea « voință de a trăi » care stă la baza eticei sale și mai ales prin forma literară, plină de imagini, în care filozoful își îmbracă gândirea.

De aceea poate că poetul l-a cunoscut pe Schopenhauer încă înainte de sosirea sa la Viena. In orice caz, la Viena lucrările acestui filozof devin lectura favorită a lui Eminescu și preocuparea sa principală. El recomandă prietenilor să-l citească pe Schopenhauer, discută cu ei ideile acestuia și nu se desparte nici în

excursiile duminicale de cărțile lui atât de puțin proprii unei preumblări de odihnă. Câteva versuri vesele trezesc o imagine limpede asupra interesului ce-l poartă Eminescu lui Schopenhauer:

Să mă urc în tren cu grabă
Cu o foame de balaur,
Intre dinți o pipă lungă,
Subsuori pe Schopenhauer.

Dar Schopenhauer nu a fost pentru Eminescu numai un camarad din epoca tinereții, ci și un tovarăș pentru toată viața. S'ar putea compara înfluența lui Schopenhauer asupra lui Eminescu cu aceea a lui Spinoza asupra lui Gœthe. Eminescu deschizând cartea lui Schopenhauer « Lumea ca voință și reprezentare » s'a regăsit pe sine. Schopenhauer a dat numai contur și precizie unei gândiri, care exista sub formă embrionară în mintea lui Eminescu. Ceea ce mai ales trebue relevat în cazul de față, e constatarea că Eminescu nu a împrumutat dela Schopenhauer ideea în substratul ei abstract, ci ideea învălită în imagine poetică. Eminescu nefiind omul sistemelor filozofice și fiind chiar în cugetarea sa cea mai obiectivă un subiectiv, nu căuta în filozofie arhitectura unei construcții sistematice, ci mai curând idei metafizice fundamentale, care să-i lămurească problemele cosmosului sau să-i liniștească îndoielile și sbuciumul lăuntric. Procedând subiectiv și fiind înainte de toate un poet, pentru care ideea nu căpăta viață decât în haina plastică a metaforei, Eminescu a găsit în Schopenhauer un filozof-poet, pentru care imaginea literară juca rol hotărîtor în formularea gândirii. Este deci foarte firesc ca Schopenhauer să-l fi subjugat pe poet atât ca gânditor, cât și ca plăsmuitor de imagini filozofice. Pe acestea Eminescu le-a reținut, le-a utilizat și le-a amplificat în opera sa, după cum a arătat d. Tudor Vianu într'un studiu al său [1]). Intr'adevăr, dacă în ce privește « dorul nemărginit » al lui Eminescu, în care d. T. Vianu vede « voința de a trăi » a lui Schopenhauer, analogia mi se pare exagerată, fiindcă « dorul nemărginit » este o categorie romantică obișnuită și chiar întrucâtva banalizată, iar Eminescu nu avea nevoie să-l deducă din Schopenhauer, d. T. Vianu are însă dreptate când îl

[1]) Tudor Vianu, *Poezia lui Eminescu.* București, fără an.

socotește pe Schopenhauer mai mult un izvor literar al lui Eminescu, decât unul ideologic. Astfel Eminescu întâlnind la Schopenhauer comparația cu « soarele care apunând răsare aiurea », o utilizează în poezia sa *Cu mâine zilele-ți adaogi*, o amplifică și o speculează cu o artă, care i-a lipsit de sigur filozofului german, pentru care imaginea nu avea alt rol decât acela de a plasticiza mai bine o idee. Dacă de pildă Eminescu adoptă ideea fundamentală a lui Schopenhauer, că totul e prezent și că trecutul și viitorul aparțin numai imaginației noastre, sau dacă reia de mai multe ori o temă schopenhaueriană, ca aceea că « lumea e o clipă suspendată între trecut și viitor », și dacă în fine vede ca și gânditorul german esența vieții în durere, aceasta ne arată nu numai că poetul aprofundase cugetarea filozofului, dar că reținuse din ea ceea ce i se păruse mai înrudit cu propria lui cugetare și sensibilitate.

Socotindu-l deci pe Schopenhauer ca pe un gânditor congenial și ca un izvor literar, Eminescu va utiliza unele idei și va prelucra cu independența caracteristică talentului său unele motive literare întâlnite la filozoful german. Influența lui Schopenhauer la Eminescu cuprinde două faze bine deosebite. In prima fază, aceea a celei dintâi cunoștinți adâncite cu opera filozofului, și care e cuprinsă în anii studiilor filozofice dela Viena și Berlin, influența lui Schopenhauer e atât de puternică, încât are forma unei adevărate obsesii ideologice. Există o foarte curioasă scrisoare a lui Eminescu — probabil din 1874 — către o revistă germană naționalistă, în care admirația sa pentru Schopenhauer este atât de exclusivă, încât socotește ca o profanare ca acesta să fie pus alături de « consilierul aulic Hegel, Fichte, Hartmann e tutti quanti ». Pesimismul schopenhauerian, pe care poetul îl va nega mai târziu, cuprinde cu vraja lui sumbră gândurile lui Eminescu, ceea ce face pe colegii săi de studii să-l socotească un pesimist incorigibil. Toată opera sa în proză, fragmentele de roman, nuvelele și povestirile sunt străbătute de idei și imagini schopenhauriene. In scrierile în proză influența filozofului german nu e numai foarte vizibilă, dar îndrumează chiar linia cugetării eminesciene. Astfel « Sărmanul Dionis » e încărcat de idei, motive și imagini schopenhauriene, iar dacă unii cercetători au văzut în această nuvelă influența lui Kant, aceasta se datorește faptului că între teoria cunoașterii la Kant și la Schopenhauer

există o înrudire puternică, Schopenhauer completând concepţia kantiană că nu putem cunoaşte decât forma exterioară a lucrurilor, nu şi lucrul în sine, prin afirmarea că noi cunoaştem lucrurile prin analogie cu noi înşine. Numai aşa se poate explica ciudata disproporţie între părerile lui Ion Scurtu şi ale d-lui Ion A. R. Pogoneanu, cel dintâi văzând în acelaşi citat din « Sărmanul Dionis » numai influenţa lui Schopenhauer, cel de al doilea numai influenţa lui Kant. Adevărul e că dela consideraţiile filozofice din introducerea nuvelei şi până la metempsicoza lui Dionis, toată această haotică povestire e un puternic răsunet al categoriilor filozofice schopenhaueriene. Transmutarea sufletelor, moartea considerată ca o continuitate a vieţii, relativitatea timpului, lumea concepută ca un vis al sufletului nostru şi acea Nirvana indică, sunt motive şi idei care se întretaie şi se amestecă în « Sărmanul Dionis ». Cu aceeaşi putere apare în nuvela « Cesara » o altă idee schopenhaueriană, aceea privitoare la iubirea sexuală, formând preocuparea unui întreg paragraf.

Influenţa lui Schopenhauer la Eminescu se diluează totuşi mai târziu. Ea nu mai apare atât de puternică şi exclusivă ca în scrierile în proză din tinereţe. Spiritul critic al poetului evoluând, el se eliberează de vraja obsedantă a filozofului preferat. Materialul de idei se triază şi se aşează în cugetarea lui Eminescu. In poeziile de mai târziu nu vom mai întâlni influenţa lui Schopenhauer într'o formă atât de directă ca în « Sărmanul Dionis », ci într'o formă atenuată, indirectă şi interpretativă a gândului devenit imagine poetică, şi a motivului literar prefăcut şi lărgit. In atitudinea şi sensibilitatea poetului, Eminescu îşi câştigă curând independenţa faţă de filozoful pentru a cărui apărare se certa cu prietenii săi dela Viena. El nu se sfieşte chiar să-l critice. Astfel într'un articol publicat mai târziu în revista « Fântâna Blanduziei », articol care e, cum s'a remarcat şi de alţii, în bună parte o traducere din « Minciunile Convenţionale » ale lui Max Nordau, după ce recunoaşte rolul hotărîtor pe care critica lui Schopenhauer l-a avut pentru a « distruge filozofarea goală şi frazeologia stufoasă a lui Hegel », Eminescu nu se sfieşte să vestejească pesimismul lui Schopenhauer.

Faptul că Eminescu atacă pesimismul schopenhauerian poate fi interpretat şi ca o reacţiune împotriva unei influenţe pe care el o

trăise cu prea mare intensitate. Că Schopenhauer a fost filozoful de predilecţie al poetului nu ne-o arată numai durata influenţei sale, dar şi prezenţa acestei influenţe în întreaga operă eminesciană, fie ea proză filozofică, proză literară sau poezie şi cântec. Nicăeri însă, afară poate de «Sărmanul Dionis», influenţa lui Schopenhauer nu covârşeşte libertatea de inspiraţie şi independenţa de cugetare a poetului. Pretutindeni motivul literar sau fărâma de idee schopenhaueriană apar cu desăvârşire asimilate, ceea ce dovedeşte că Eminescu a ştiut să se păstreze întreg şi faţă de cea mai puternică înrâurire prin care a trecut.

Dar Schopenhauer n'a avut numai o înrâurire directă asupra lui Eminescu, ci şi una indirectă, de orientare şi de îndreptar în gândirea universală. El nu i-a deschis numai tainele gândirii indiene, dar i-a îndreptat paşii şi spre filozofia stoică greco-romană, în care, cum arată d. T. Vianu în studiul său, Eminescu putea găsi atâtea elemente asemănătoare cu cugetarea filozofului german. Dacă prelegerile filozofice ale profesorilor dela Viena, şi mai ales filozofia lui Herbart, ţărmuriseră elanul cugetării eminesciene, Schopenhauer i-a deschis larg porţile speculaţiilor filozofice şi ale cugetării universale. In această privinţă Schopenhauer a fost pentru Eminescu un mare şi nepreţuit stimulent.

Cu totul alta a fost legătura lui Eminescu cu filozofia lui Kant. La acesta poetul admiră măreţia sistemului şi varietatea deducţiilor, pe când la Schopenhauer îl vrăjea căldura frazei şi frumuseţea imaginilor. Eminescu, care nu iubea sistemele filozofice abstracte — o spune doar de atâtea ori — s'a apropiat totuşi cu evlavie de marea construcţie sistematică a lui Kant. Pe Schopenhauer l-a consultat ca pe un prieten, pe Kant l-a studiat ca pe un mare maestru. Poate că încercarea de traducere a «Criticii Raţiunii Pure» n'a fost făcută numai pentru a avea pregătit materialul unor eventuale prelegeri sau din ambiţia de a oferi publicului nostru pe Kant în traducere românească, dar şi pentru a adânci şi a înţelege mai bine ceea ce i se părea temeinic în gândirea filozofului dela Königsberg. Şi Eminescu a reuşit să adâncească într'atât filozofia acestuia, încât s'a încumetat să făgăduiască lui Maiorescu ţinerea unor prelegeri libere despre Kant şi chiar să-l discute cu o îndrăzneală, care arată încă odată independenţa sa de cugetare. Teoria cunoaşterii lui Kant a fost adâncită, interpretată şi pe alocuri

chiar cenzurată de poet. Astfel în studiul «Simțire și filosofie», Eminescu se ocupă cu apriorismul lui Kant și mărturisește impresia puternică pe care o face asupra cuiva care l-a aprofundat pe Kant idealismul acestuia. Eminescu recunoaște aici că desprinderea totală de lumea aceasta și de voința ei trecătoare «face ca rațiunea să nu mai fie nimic alta decât o fereastră, prin care intră în suflet soarele unei noi lumini». El ridică în slavă această putere a sufletului de a privi în față eternitatea, dincolo de zăgazurile timpului. Fără îndoială că poetul a avut totdeauna o atitudine admirativă pentru filozofia idealistă a lui Kant, pe care-l numește cu o convinsă exagerare «Biblia filozofilor». Dar dacă recunoaște fără nici un fel de rezervă apriorismul timpului, așa cum îl înțelege Kant, el pune în discuție apriorismul spațiului, căci după părerea sa ar exista fenomene care nu au neapărat nevoie de o formă în spațiu, cum sunt de pildă fenomenele atingerii și stările psihice în genere [1]). De asemenea și în ce privește principiul cauzalității, Eminescu se desparte de Kant, deosebind o cauzalitate empirică și alta apriorică.

In puținele sale note și fragmente, Eminescu ni se înfățișează cu toată independența de gândire atunci când interpretează pe Kant. Admirația lui pentru Kant este însă întreagă și repetatele sale tentative de a defini și explica apriorismul kantian sunt o dovadă nu numai a pasiunii sale filozofice, dar și a maturității sale de cugetare. Relativitatea cunoașterii noastre, așa cum o stabilește criticismul idealist al lui Kant, a lăsat reminiscențe vădite și hotărîtoare în gândirea și opera literară a poetului. La Eminescu ideea kantiană, că nu putem cunoaște lumea în sine, devine o adevărată obsesie, completându-se, cum s'a văzut, și cu idei schopenhaueriene, care adâncesc și mai ales plasticizează poetic această concepție. In «Dialogurile filozofice», în unele articole, fragmente și cugetări singuratice, dar mai ales în «Sărmanul Dionis» și în schița de nuvelă «Archaeus», influența relativismului și apriorismului kantian nu apare mai puțin temeinică. Mai ales în ce privește nuvela «Archaeus», înrâurirea lui Kant atinge culmea, gândirea poetului parafrazând doar anumite idei kantiene, aceleași

---

[1]) Dr. Friedrich Lang, *M. Eminescu als Dichter und Denker*. Cluj, 1928.

pe care le vom găsi mai târziu prelucrate și alambicate în unele dintre marile sale poeme filozofice. In ce privește pe « Sărmanul Dionis », lumea ideilor lui Kant se înfățișează aici revizuită și în tot cazul covârșită de formulări și imagini schopenhauriene. Intâlnim evident în această fantastică povestire urme din transcendentalismul și apriorismul lui Kant. Kant însă nu mai domineazǎ cugetarea poetului. Eminescu își creează din firimiturile filozofiei lui Kant și Schopenhauer, la care se adaugă nenumărate motive filozofice platoniciene, spinoziste, fichtiene, mistice și mitologice, o filozofie proprie, în care fantasticul și poeticul primează [1]).

Ca și în cazul lui Schopenhauer, înrâurirea lui Kant e puternică și directă numai în anii studiilor sale filozofice, în operele de proză neînchegate și în acele fragmente filozofice ce se găsesc împrăștiate prin paginile îngălbenite ale manuscriselor sale. Mai târziu, când contactul direct și continuu cu Kant încetează, Eminescu va rămâne de sigur un adept al idealismului kantian, fără a suferi totuși de obsesia unei gândiri, pe care el ca poet o putea accepta numai în liniile ei mari, nu și în detaliile reci și abstracte ale textului filozofic. Independența sa de gândire îl împiedica să primească fără rezerve o cugetare străină. Iar subiectivismul său literar, eclectismul său de albină harnică și neobosită și fantezia sa poetică îl făceau să scuture repede cătușele unei singure influențe și să închege dintr'o varietate de motive ideologice și pur literare ideea, imaginea și stilul său propriu. De aceea chiar poeziile sale filozofice sunt un conglomerat de idei și sentimente, cuprinse într'o viziune plastică și într'un ritm muzical propriu. Numai așa se poate înțelege de ce filozofia lui Kant, oricât de obsedantă a fost ea pentru Eminescu, urmărindu-l până și în crizele de nebunie, nu a avut pentru cugetarea și opera poetului decât un rol de stimulent și de îndreptar.

Ca un îndreptar poate fi socotit de asemenea Kant pentru Eminescu și în concepția sa despre Stat, care trebue să aibă o bază morală și în care toate forțele societății trebue să trăiască într'un

---

[1]) G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*. București, 1934. Vol. I, pag. 20 și urm.

armonios echilibru. Şi ca un îndreptar apare Kant şi în morala lui Eminescu, care nu se orientează numai după etica schopenhauriană, ci adoptă şi « imperativul categoric » kantian, pe care poetul îl pomeneşte adesea.

Un al treilea filozof german de care s'a apropiat Eminescu mai cu deosebire a fost Hegel. Părerile asupra înrâuririi pe care el a avut-o asupra poetului sunt împărţite şi mult exagerate. In articolul din « Fântâna Blanduziei » Eminescu ia o atitudine hotărît antihegeliană. El critică aici eşafodajul ideologic al filozofului, numindu-l o « goală şi stearpă frazeologie ». Lucrul acesta poate părea firesc la Eminescu din epoca maturităţii sale, când aşa zisele « Schwärmereien » din tinereţe fuseseră cu totul nivelate de o cultură multilaterală şi maturizată printr'un spirit critic ce-şi câştigase deplina libertate de judecată. Dar nu numai în această epocă, în care influenţele lecturilor din tinereţe se potoliseră, Eminescu ia atitudine critică faţă de Hegel. Şi în epoca sa de studii, dela Viena şi mai ales dela Berlin, când, datorită audierii unor prelegeri speciale despre filozofia lui Hegel putuse adânci cugetarea acestuia, Eminescu are rezerve faţă de filozoful german. Cunoscuta scrisoare a lui Eminescu către Maiorescu din 1874 are alături de motivul hegelian al « intemporalului în istorie » şi o critică a acestuia, când poetul precizează că acesta (intemporalul) nu trebue luat « în sensul evoluţiei ideii lui Hegel, căci la Hegel cugetare şi existenţă sunt identice », părere pe care, după mărturisirea lui Panu, a manifestat-o mai târziu verbal în cercul Junimii dela Iaşi [1]). Eminescu n'a fost din capul locului de acord cu idealismul absolut al lui Hegel, nici cu apriorismul său exceşiv. Şi nicăeri nu întâlnim la el adoptată fără rezervă ceea ce constitue de fapt dialectica lui Hegel, cuprinsă în cele trei faze întregitoare ale gândirii: teză, antiteză şi sinteză. Eminescu nu s'a lăsat fermecat de ceea ce el a numit mai târziu cu severitate « frazeologia goală şi stearpă a lui Hegel ».

---

[1]) G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu.* Bucureşti, 1934. Vol. I, p. 32 şi urm. De altfel în scrisoarea adresată tot în 1874 unei reviste germane şi în care s'a văzut cât e de ridicat în slavă Schopenhauer, ieşirile poetului împotriva lui Hegel sunt de-a dreptul violente. Eminescu îl numeşte aci pe Hegel în batjocură « consilier aulic » şi vorbeşte cu dispreţ de « calapodul său prost de a scrie istorie ».

Și totuși Hegel a înrâurit cugetarea și poezia lui Eminescu. Nu chiar atât de puternic cât cred că pot să afirme unii cercetători [1]), însă suficient pentru ca Hegel să fie pus alături de Kant și de Schopenhauer, în ce privește formația ideologică a poetului. De altfel din scrisoarea lui Eminescu către Maiorescu reiese destul de clar că el voia să-și completeze cunoștințele sale asupra « filozofiei dreptului de stat și a istoriei », care « sunt numai indicate la Schopenhauer » și se găsesc pe larg desbătute la Hegel. Că Eminescu nu a căutat la Hegel mai mult decât o întregire — și aceasta cu rezerve — a cunoștințelor sale de filozofia istoriei, a statului și dreptului, reiese și din faptul că ideile hegeliene adoptate sau reținute mai cu atenție de poet sunt cele privitoare la filozofia istoriei și la concepția asupra statului, care e pentru poet « un product al naturii » în care se armonizează și se confundă toate forțele individuale și sociale. Poate însă fi aici vorba numai de o înrâurire hegeliană, sau mai curând de stimularea și desăvârșirea concepției despre istorie și stat pe care Eminescu o avea deja *nuce* în momentul când face cunoștința lui Hegel? Concepția sa asupra filozofiei istoriei, așa cum ne apare ea din scrisoarea sa atât de tinerească către Dumitru Brătianu din August 1871, ca și concepția sa asupra statului, identificat cu « spiritul poporului » și pe care o întâlnim precizată mai bine în articolul « Natura și Statul », au găsit la Hegel formulări și precizări, pe care poetul nu le avusese până atunci la îndemână. In realitate Eminescu socotea istoria ca un proces în continuare, cuprinzând în trecut sâmburele prezentului și al viitorului. Dialectica hegeliană i-a dat numai putința de a desvolta și ramifica această idee... Iar în ce privește concepția sa asupra statului, ea izvora din naționalismul său absolut și din viziunea sa totalitară a tuturor componentelor naturale ce stau la baza statului.

Se găsesc de sigur în scrisul lui Eminescu și alte urme hegeliene, care pot fi identificate până și în metaforele sale sociale și filozofice. « Spiritul absolut » de care vorbește Eminescu în mai multe rânduri, « ideea eternului prezent », « istoria omenirii ca o

---

1) Al. Dima, *Motive hegeliene în scrisul eminescian*, în « Viața Românească » 15 Februarie 1934 și Tudor Vianu, *Influența lui Hegel în cultura română*. București, 1933, p. 40 și urm.

desfăşurare a cugetării lui Dumnezeu », poate chiar şi acea « viclenie a raţiunii », atât de caracteristică pentru cugetarea lui Hegel, sunt motive hegeliene care apar până târziu în scrisul lui Eminescu. Poate însă fi vorba de un « hegelianism » sau de un « antihegelianism » eminescian, aşa cum au fost puse ele de cercetători? Cred că s'a exagerat şi de o parte şi de alta. Nicăeri nu se vede mai limpede luciditatea spirituală şi independenţa de gândire a poetului, decât în contactul său cu filozofia lui Hegel. Fiindcă aşa după cum ştie să evite şi să înlăture cu spirit critic din drumul său deducţiile excesive ale idealismului hegelian, poetul ştie să reţină ceea ce descopere la Hegel înrudit cu propria sa spiritualitate. Şi dacă, în articolele politice din epoca sa de publicist zilnic, Eminescu întrebuinţează adesea idei şi chiar formulări hegeliene, aceasta se datoreşte faptului că poetul întâlnise un tovarăş nu atât în filozoful abstract şi dialectician, ci în filozoful practic care a fost şi a rămas până în zilele noastre Hegel prin ideile sale privitoare la istorie, stat şi drept. « Hegelianismul » sau « antihegelianismul » lui Eminescu au avut doar meritul de a ne da putinţa să lămurim încă o lature a chipului cum poetul ştia să asimileze şi să prelucreze cu deplină independenţă materialul ideologic străin.

Dacă Schopenhauer a corespuns subiectivismului eminescian şi a stimulat o bucată de vreme pesimismul său, dacă la Kant poetul a găsit un îndreptar în relativitatea cunoaşterii omeneşti, la Hegel a întâlnit o concepţie autoritară şi mistică despre stat, care corespundea de minune cu ideile încă turburi despre stat, istorie şi drept ale studentului în filozofie. In contactul său cu cei trei mari filozofi germani, Eminescu nu apare numai ca un spirit critic foarte ascuţit şi independent, care ştie să întâmpine cu rezerve critice cugetarea marilor săi maeştri, dar şi ca un spirit eclectic, care înţelege să aleagă şi să asimileze într'un chip cu totul personal ceea ce găsise la ei înrudit cu propria sa cugetare. Eclectismul său filozofic l-a ajutat pe Eminescu să culeagă motive — deşi mai greu de identificat — şi de la alţi filozofi germani ca Fichte şi Schelling. Filozofia naturii, aşa cum o concepe Schelling, a lăsat de sigur amintiri în scrisul poetului, precum a lăsat şi panteismul lui Spinoza.

* * *

Eclectismul şi independenţa spirituală ale lui Eminescu se manifestă mai cu deosebire în domeniul literaturii pure. Legăturile sale cu poezia germană sunt bogate, variate şi continue. Urmărind influenţa poeziei germane la Eminescu, se găsesc lesne trei drumuri prin care literatura germană pătrunde în inspiraţia eminesciană.

Primul drum, care e şi cel mai însemnat, fiindcă el aduce lui Eminescu cele mai multe şi mai caracteristice motive literare, este cel al poeziei romantice germane şi al poeţilor postromantici, printre care Lenau se înfăţişează ca o natură congenială cu Eminescu. Al doilea drum e cel al marilor clasici germani, Goethe şi Schiller, care n'au încetat să fie tovarăşii de vis şi de suferinţe ai poetului, în peregrinările sale de-a lungul pământului românesc. Şi în sfârşit al treilea drum, care e cel al împrumuturilor întâmplătoare, făcute de Eminescu la poeţi mediocri şi fără însemnătate, dar la care el găsea câte-o floare rară, pe care o replanta apoi în grădina poeziei sale, dându-i viaţă nouă şi valoare superioară.

Dintre toate influenţele, cea mai puternică, fiindcă era şi cea mai firească, a fost cea a romantismului german. Aceasta este însă şi cea mai greu de cercetat. Mai întâi fiindcă foarte multe din categoriile romantice Eminescu le putuse întâlni la romanticii francezi, pe care îi cunoscuse foarte timpuriu şi ale căror urme se găsesc pretutindeni în operele sale din prima tinereţe [1]). Si apoi fiindcă Eminescu era el însuşi o fire romantică, un suflet în care trăiau toate însuşirile romantice, aşa că el nu avea nevoe să caute neapărat aiurea, ceea ce natura şi destinul îi dăduse cu prisosinţă: o fire subiectivă şi un destin dramatic. Dar romantismul german aducea romantismului său nativ o sumedenie de motive, care găseau în sufletul său un prielnic teren de desvoltare. Deci ceea ce trebue căutat înainte de toate în poezia lui Eminescu nu sunt influenţele precise din poeţii romantici germani — acestea sunt şi ele destul de numeroase — ci toată gama de motive şi expresii romantice, pe care poetul le-a autohtonizat în poesia sa.

Intâlnim astfel la Eminescu acel « Weltschmerz » romantic şi acea nostalgie cosmică care împreună cu dorul de infinit, cu

---

[1]) Tudor Vianu, *op. cit.* p. 23 şi urm. şi I. M. Raşcu, *Ecouri franceze în opera lui Eminescu*, în « Indreptar », I, 1930.

dragostea de Orient, cu «fericirea dionisiască a morţii» şi cu acea «voluptate a durerii», constitue elementele romantice esenţiale din lirica eminesciană. Tot astfel şi chipul cum concepe şi cântă iubirea aminteşte în totul poezia romantică germană. Fiindcă iubirea ia la Eminescu proporţiile unei forţe metafizice, în care fericirea şi durerea se amestecă şi a cărei expresie metafizică este acel dor nemărginit simbolizat de poetul german în «Floare albastră», expresie tipică şi adoptată cu entuziasm de Eminescu. Iubirea şi moartea sunt pentru poet două realităţi care se identifică, întocmai ca la Novalis, sau ca la oricare alt poet romantic autentic. Poate că şi pasiunea sa pentru Evul mediu a fost hrănită tot de romantismul german, care reînviase şi poetizase această epocă.

Ca şi faţă de filozofii germani, Eminescu a avut faţă de poeţii romantici anumite preferinţe. Sunt scriitori care au fost mai aproape de dânsul şi mai înrudiţi cu talentul său. Astfel se poate spune că poeţii romantici cărora Eminescu le datorează mai mult sunt Novalis, Tieck şi Eichendorf, iar dintre postromantici Lenau, de care-l leagă o puternică afinitate electivă.

Mai vădită, deşi mai puţin aşteptată, e influenţa romantismului german în proza lui Eminescu. Totuşi, la o analiză atentă, lucrul acesta apare ca ceva foarte firesc. Intâi fiindcă romanul şi nuvelele sale aparţin primei tinereţi, deci aceleiaşi epoci, în care personalitatea lui Eminescu, fiind în plină formaţie, era mai expusă înrâuririlor străine. Apoi fiindcă proza românească literară nu avea la acea epocă o tradiţie, iar lui Eminescu, al cărui gust literar nu era încă pe deplin format, proza romantică îi apărea ca un model ispititor. Ca arhitectură, compoziţie şi stil, *Geniu Pustiu*, *Sărmanul Dionis* şi *Cesara* sunt pline de ecouri şi reminiscenţe din epica romanticilor germani. Subiectivismul exagerat din aceste scrieri, căruia i se adaugă predilecţia pentru problemele filozofice şi o fantezie care se preumblă suplu între miraculos şi grotesc, dau prozei eminesciene acea frământare lirică, prin care literatura romantică se deosebeşte de cea realistă. Mai ales compoziţia inegală, acel amestec de povestire şi de confesiune, care caracterizează proza unui Novalis, E. Th. A. Hoffmann şi Ludwig Tieck, este ceea ce ne atrage atenţia cu deosebire în romanul şi nuvelele lui Eminescu. Nu mai vorbesc de predilecţia poetului pentru

personaje medievale, cavaleri și călugări, pentru amestecul până la confuzie între vis și realitate, pentru alternarea grotescului cu fantasticul și pentru efuziunile lirice care sfarmă continuitatea povestirii epice. Poate dacă influența romantismului german ar fi fost mai puțin covârșitoare în proza poetului, acesta ar fi putut găsi un drum mai sigur și mai personal în poezia epică.

Cu totul deosebită e din acest punct de vedere lirica lui Eminescu. Aici geniul său poetic triumfă împotriva puternicei influențe a romantismului german. Eminescu a absorbit ca o plantă cu zeci de rădăcini viața bogată ce i-a dăruit romantica germană. Ca într'o largă simfonie motivele caracteristice liricei romantice apar singure, sau contopite, în poezia atât de muzicală și de plastică totodată a lui Eminescu. Nu se poate însă accentua cu prea multă tărie influența unui singur poet romantic german asupra lui Eminescu. A spune, de pildă, că Eminescu e «un Lenau român», în sensul că el este doar interpretul în limba română a liricului german, e o exagerare, care-și are originea în articolul de odinioară al traducătoarei lui Eminescu, Mite Kremnitz [1]). Tot atât de greșit e să vorbești de influența covârșitoare a lui Lenau, precum e o eroare să faci din Eminescu un sclav al lui Schopenhauer. De sigur că Lenau e dintre toți poeții germani acela cu care Eminescu are mai multe asemănări și afinități. Poezia lunii, a lacurilor încărcate cu nuferi, a codrilor fremătători, în sfârșit întreaga natură însuflețită și umanizată de subiectivismul poetului, sunt lucruri pe care Eminescu le are comune cu Lenau. Dar afară de aceasta, anumite ritmuri, expresii tipice, imagini și o dulce muzicalitate melancolică se găsește în lirica atât de melodioasă și luminoasă totodată a lui Eminescu. Poate că procesul de maturizare și deplină cristalizare a motivelor romantice a fost același la romanticul întârziat care e Lenau, ca la cel dintâi romantic autentic român, care e Mihail Eminescu. Poezia lirică eminesciană e o contopire și o sinteză de motive romantice culese sau întâlnite întâmplător de poet și admirabil asimilate în cele din urmă. D. T. Vianu a făcut o încercare, în parte izbutită, de a fixa câteva din aceste motive. Astfel d. T. Vianu descopere în lirica lui Eminescu unele motive

---

[1]) Mite Kremnitz, *Ein rumänischer Lenau*, în «Preussische Jahrbücher», Bd. 139, Heft. 8, 31 1910 (traducere românească în «Convorbiri Literare» 1910, p. 783 și urm.).

întâlnite de poet la Novalis şi altele pe care le putuse găsi la Tieck sau la Lenau. Ar mai putea fi adăugat însă şi un poet ca Eichendorf, sau altul ca Hölderlin, pe care Eminescu de bună seamă i-a cunoscut. Este sigur că o mai atentă confruntare a textelor eminesciene cu poeţii romantici germani şi cu toţi epigonii acestora din cuprinsul veacului al nouăsprezecelea ar scoate la iveală o sumedenie de motive din care Eminescu şi-a hrănit inspiraţia sa. Lecturile lui erau multe şi variate. Ele se cunosc însă prea puţin. Se ştie însă că în anii lui de studenţie cetea regulat o revistă literară foarte cercetată pe atunci: « Blätter für litterarische Unterhaltung » a lui Gottschall. Eclectic cum era poetul în preferinţele sale literare, revista aceasta nu i-a fost numai un îndreptar în poezia germană contemporană, dar şi un stimulent şi poate un serios motiv de inspiraţie.

Dar în studiul de faţă nu interesează atât izvoarele de inspiraţie ale lui Eminescu, cât felul cum el asimilează motivele adunate dela poeţii pe care îi iubeşte sau asupra cărora farmecul deosebit al unei strofe îl face să se oprească în trecere.

Pretutindeni în lirica lui Eminescu motivele străine sunt trecute prin purgatoriul unei creaţii originale. Alături de obsesia morţii şi a iubirii care-şi găseşte realizare deplină în moarte, ca la Novalis, alături de melancolia dulce a nopţilor de toamnă care caracterizează lirica lui Lenau, întâlnim în aceleaşi poezii ale lui Eminescu obsedantul sunet de corn care străbate cântecele lui Eichendorf şi ale lui Lenau, precum şi motive şi imagini inspirate din lirica lui Tieck. Dacă Eminescu are comun cu romanticii germani poezia dorului şi a infinitului, nu se poate spune că acea « Sehnsucht » germană nu corespunde dorului românesc atât de frecvent în poezia populară, pe care Eminescu, ca nimeni altul a cunoscut-o. « Luceafărul », o poesie eminesciană atât de originală şi de o artă atât de superioară, cuprinde şi ea un număr destul de mare de motive romantice. Numai faptul că ea are ca izvor principal un basm, în care realul şi irealul se împletesc într'o horbotă de imagini, ajunge pentru a releva caracterul ei romantic. Las la o parte sumedenia de motive curat romantice pe care cercetătorul le poate identifica în toată poezia romantică germană.

Romantismul german a fost aşa dar prea temeinic asimilat de Eminescu, pentru ca să se poată stabili cu uşurinţă izvoarele de

inspirație, sau chiar numai reminiscențele folosite de poet. Chiar dacă o cercetare amănunțită și pedantă ar duce la constatări neașteptate, dând motivelor romantice întrebuințate de poet proporții nebănuite, constatarea hotărîtoare ar rămânea aceeași și anume, că geniul eminescian a dominat totdeauna izvoarele care i-au fecundat inspirația.

De altfel lucrul acesta se poate vedea și dacă urmărim înrâurirea pe care cei doi clasici germani au avut-o asupra lui Eminescu. Cele mai vechi mărturii privitoare la lecturile lui Eminescu ni-l arată pe poet ca pe un harnic cetitor al lui Schiller și Gœthe. Dacă influența lui Schiller a fost neînsemnată, aceasta se datorește înainte de toate caracterului declamatoriu al poeziei sale și faptului că baladele, pe care Eminescu le-a admirat cum se cuvine — dovadă încercarea de traducere a « Mănușii » — nu puteau fi decât anevoie prelucrate cu independența cu care Eminescu își mânuia de obicei materialul literar. Iar dacă între « Epigonii » lui Eminescu și epigrama lui Schiller « Jeremiade » există necontestate analogii, sau dacă chiar între «Speranța» lui Schiller și «Speranța» lui Eminescu se poate vorbi de o depărtată apropiere, aceasta reconfirmă constatările de până acum, că Eminescu întâlnind o idee poetică potrivită cu concepția și gustul său, o specula în toată voia. Eminescu nu a avut însă o admirație nelimitată pentru Schiller, pe care l-a judecat destul de aspru în diferite rânduri. Astfel în articolul « Despre revistele literare din provincie », Eminescu vorbind de proza lui Schiller o pune alături de cea a lui... Ponson de Terrail, ceea ce e fără îndoială o exagerare, dacă nu o butadă spirituală. Altădată vorbind despre limba « arhaică » a lui Gœthe din « Faust », critică pe Schiller care din « Wallenstein » n'a știut să urmeze buna pildă a prietenului său.

Influența lui Goethe, care a fost mai adâncă decât se poate bănui la întâia privire, ni-l arată pe Eminescu nu numai stăpân pe întreg spiritul său critic, dar și călăuzit de anumite predilecții [1]). Astfel înrâurirea lui Goethe clasicul este aproape inexistentă în opera lui Eminescu, pe când Goethe romanticul — atât cel din Sturm und Drang, cât și cel din epoca romantică propriu zisă —

1) Ion Sân-Giorgiu, *Mihail Eminescu și Gœthe*, Ed. Ramuri, Craiova, 1929.

a atras în deosebi atenția poetului român. « Faust » a fost una din cărțile preferate ale poetului. Cunoștea pasaje întregi pe de rost și le cita în deosebite împrejurări. Ar fi vrut el însuși să scrie un « Faust », ceea ce l-a făcut să adâncească legenda. Cunoștea diferitele interpretări literare ale legendei datorite lui Lessing și Lenau. Își mărturisește chiar la un moment dat preferința pentru « Faust » al lui Lenau, ceea ce vădește și mai bine afinitățile sale cu acest poet. Urme din « Faust » de Goethe găsim pretutindeni în opera lui Eminescu. In « Sărmanul Dionis », într'o poezie « Mitologicale », în unele citate găsite la întâmplare printre manuscrisele sale, amintirea poemei lui Goethe este prezentă. De asemeni Eminescu traduce undeva la întâmplare prima strofă din poesia « Urworte » și catrenul devenit celebru prin întrebuințarea didactică ce i s'a dat, care se încheie cu mult citatele versuri: Höchstes Glück der Erdenkinder — Ist nur die Persönlichkeit.

La o atentă cercetare, lirica lui Goethe pare să fi lăsat destule reminiscențe în poezia lui Eminescu. Mai puțin lirica din tinerețe a lui Goethe, decât cea din bătrânețe. « Divanul Occidental-Oriental » pare să fi fost dintre toate ciclurile lirice ale lui Goethe acela asupra căruia Eminescu s'a oprit cu mai mult interes. Poate fiindcă acea fuziune de poezie orientală și poezie modernă apuseană, pe care Goethe reușise s'o închege în acest ciclu, a interesat și a fermecat în deosebi pe poetul român. Eminescu a găsit aici însă și pe acel Goethe romantic, pe care-l prețuise în « Faust », în « Werther » și în « Wilhelm Meisters Lehrjahre ». « Divanul » lui Goethe, fără a fi avut o influență hotărîtoare asupra lui Eminescu, a lăsat urmele unor motive preferate de poetul român, pe care le putem identifica în « Glossa » și în « Luceafărul » [1]). Expresii caracteristice și imagini tipice goetheene reapar în unele poezii ale lui Eminescu. Iar o poezie de dimensiunile și valoarea « Luceafărului », a cărei geneză cuprinde atâtea elemente disparate, are netăgăduite asemănări cu poezia lui Goethe « Der Abendstern ». Oricât s'ar contesta apropierea acestor două poezii, nu încape nici o îndoială că unele motive, ca cel al geniului creator și nemuritor, comparat cu o stea rece și depărtată, nenorocită în

---

[1]) Ion Sân-Giorgiu, *Mihail Eminescu și Goethe*. Edit. « Ramuri ». Craiova, 1929.

iubirea ei pământească, puteau fi întâlnite de Eminescu la Goethe. Numai că Eminescu a asociat motivul goethean cu cel găsit în basmul lui Kunisch și le-a contopit pe amândouă în alambicul vrăjitoresc a spiritului său genial [1]). Acest procedeu, care apare pentru întâia oară cu atâta claritate în geneza poemei « Luceafărul », lămurește ceea ce constitue marea taină a procesului de creație eminesciană: prelucrarea cu desăvârșită libertate și cu toată puterea personalității sale a motivelor asemănătoare culese din izvoarele cele mai diferite.

Nicăieri procedeul acesta nu este mai vizibil, decât acolo unde Eminescu împrumută de-a dreptul o poezie întreagă și o supune unui adevărat proces de prefacere și adaptare. In lirica lui Eminescu avem două cazuri tipice. Unul e al poesiei « La Steaua », celălalt al sonetului « Veneția ».

« La Steaua », după cum a atătat-o întâi d. Ghiță Pop acum vreo treizeci de ani, este o adaptare liberă și originală a unei poezii de Gottfried Keller [2]). Indiferent dacă avem aici a face cu o influență conștientă, cum cred unii, sau cu o simplă reminiscență, cum cred alții, Eminescu a procedat în deplină libertate cu textul sau cu reminiscențele textului poeziei lui Keller. Dar nu numai atât. Poezia lui Eminescu are o strofă în plus — penultima —, iar ultimele două dau poeziei oarecum statice și reci a lui Keller, un pronunțat caracter subiectiv și uman și deci o valoare poetică superioară aceleia pe care o are modelul. Prelucrarea lui Eminescu, oricât ar aminti poezia lui Keller, este o operă originală, care a dat viață nouă și de sine stătătoare motivului împrumutat dela Keller. De altfel Eminescu nu ar fi avut deloc nevoie să indice izvorul poeziei sale, fiindcă motivul stelei depărtate era luat de Keller din știință — unde și Eminescu, ca și înaintașul său Goethe, îl putea găsi —, iar ceea ce este original și poetic în poezie este comparația cu « amorul apus », comparație care aparține în întregime lui Eminescu și care constitue de fapt punctul culminant al poeziei sale.

Procedeul acesta de a prelucra nu numai un motiv, dar chiar o întreagă poezie străină, îl întâlnim la Eminescu de mai multe

---

[1]) D. Caracostea, *Izvoarele poemei « Luceafărul »*. Ed. Socec, București, 1926.

[2]) Ghiță Pop, *Eminescu și Gottfried Keller*, în « Convorbiri Literare », 1896. Nr. 1.

ori. « Somnoroase păsărele », acest atât de popular cântec eminescian, nu este și el decât prelucrarea unei mediocre poezii germane, pe care realizarea lui Eminescu o întrece cu mult.

Cazul poeziei « Veneția » este, prin numărul mare de variante al sonetului și prin indicarea izvorului de către însuși Eminescu, și mai interesant pentru caracterizarea chipului cum plăsmuia poetul și mai ales cum întrebuința izvoarele literare.

Sonetul « Veneția », afară de forma definitivă atât de cunoscută astăzi, se mai găsește în manuscrisele poetului în opt variante. Deasupra uneia dintre variante însuși Eminescu scrisese indicația « după G. Cerri », ceea ce dovedește că poetul socotise la început sonetul său ca o prelucrare. Trebue arătat însă faptul că nici una dintre cele opt variante nu este o traducere a sonetului lui G. Cerri [1]).

Se pare că Eminescu nu a dat acestui poet o însemnătate deosebită. De altfel Cerri nu e socotit în literatura germană contemporană ca un poet de oarecare calitate, ci ca un diletant trecător și fără importanță. Eminescu, care a iubit marea fără să o fi văzut poate vreodată și care a cântat-o cu atâta înțelegere, a găsit în tabloul venețian zugrăvit de Cerri destule detalii care să-l obsedeze și care să-l îndemne la o prelucrare. Ceea ce pare că a cucerit mai cu seamă pe poet a fost imaginea Veneției moarte, pe care zadarnic valurile îndrăgostite încearcă s'o trezească la viață, și sentința din versul final « Lass' ab, die Todten stehn nicht auf, o Knabe », vers care se păstrează dela o variantă la alta cu mici și neînsemnate modificări. In ce privește însă stilizarea, Eminescu se 'ndepărtează cu fiecare variantă de textul original și ajunge în cea de a noua redactare la o poezie care-i aparține aproape în întregime, rămânând doar variația liberă a unei teme date, dar infinit superioară modelului german.

Intâmplarea cu sonetul lui Gaetano Cerri lămurește incapacitatea lui Eminescu de a traduce. Eminescu nu se putea identifica cu nici un poet străin, nici chiar cu poeții romantici, cu care avea afinități fundamentale. Astfel traducerea poeziei « Foae veștedă »

---

[1]) Ion Grămadă, *Mihail Eminescu* — în « Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien » herausg. v. W. Meyer-Lübke, 1. Bd. Heidelberg, 1914.

de Lenau nu este decât o pildă tristă a experienței de traducător a poetului; iar variantele aceleiași traduceri nu sunt decât dovada caznei sale de a realiza o adaptare ideală a modelului pe care se hotărîse să-l transpună în limba românească. Nu e nici o mirare de altfel că Eminescu nu a reușit în complicata și subtila artă a tălmăcitului. A traduce înseamnă a împrumuta numai atât din propria ta personalitate poetului străin, cât e necesar pentru a adapta cugetarea și stilul autorului pe care îl traduci, limbii și stilului în care le transpui. O personalitate poetică autentică și independentă nu se poate disciplina astfel, încât să-l mulțumească rolul unui simplu interpret. Pus înaintea unui text străin, Eminescu îl desface, îl preface și-l strânge la loc în așa chip, încât prelucrarea sa e de fapt o operă nouă și de sine stătătoare. Acesta e și cazul sonetului « Veneția », care în adaptarea poetului român a devenit o adevărată capodoperă literară, ceea ce nu este cazul modelului german. De altfel Eminescu n'a tradus decât în anii uceniciei sale literare, iar cele câteva traduceri din Schiller, Lenau și Carmen Sylva sunt mediocre și lipsite de orice strălucire poetică. Când un motiv literar îl cucerea, poetul prefera mai curând să și-l însușească în întregime, decât să-l travestească într'o tălmăcire aproximativă.

Limba germană a mai fost pentru Eminescu și un mijloc de a cunoaște aproape toate literaturile străine. Poezia indică, pe Shakespeare, pe filozofii antici, el i-a cunoscut prin mijlocirea limbii germane. E caracteristică de pildă descoperirea făcută de curând a textului german versificat din « Rigveda », pe care-l găsim tradus aproape cuvânt cu cuvânt într'o variantă a « Scrisorii I ».

Eclectismul lui Eminescu se vede pretutindeni în lirica sa, unde se întâlnesc în aceeași poezie mai multe motive străine contopite minunat de geniul său poetic. Câteva poezii dintre cele mai tipice pentru geniul lui Eminescu sunt o dovadă a acestui eclectism care culegea de pretudindeni, tria și adapta motivele străine, care în creația definitivă a poetului rămâneau numai niște puncte de plecare, îndemnuri și stimulente rare pentru fantezia și arta sa literară. Artistul literar tenace și în continuă prefacere și îmbunătățire a operei sale care a fost Eminescu nici n'ar fi putut proceda altfel.

Astfel poezia « Epigonii », după însăşi mărturisirea făcută de poet lui Maiorescu — căruia îi citează într'o scrisoare câteva versuri din Schiller — are ca punct de plecare epigrama « Jeremiade ». Dar ce măreţ edificiu literar clădeşte poetul pe pretextul versurilor lui Schiller şi ce interesant şi original bazar de poezie naţională devine poema aceasta, datorită confruntării satirice între trecutul naiv şi prezentul sceptic al literaturii româneşti! Mai poate avea oare vreo însemnătate motivul schillerian — căruia i s'ar putea adăuga poate şi alte motive necunoscute încă — faţă de realizarea poetică eminesciană?

Aceleaşi observaţii se pot face şi cu privire la « Glossă » şi « Luceafărul ». Căci ce importanţă au, faţă de compoziţia unică şi de forma definitivă a « Glossei », cele câteva izvoare pe care curiozitatea, uneori prea pedantă, a cercetătorilor le poate identifica cu gravă mândrie profesională? Cugetarea lui Oxenstierna, tipărită de Eminescu în « Curierul din Iaşi » din 13 Iunie 1876, şi care i-a oferit poetului comparaţia lumii cu o vastă sală de teatru, pare să piardă din valoare faţă de constatarea unor critici mai noi că această imagine se întâlneşte şi aiurea în literatura şi filozofia universală. Iar motivele schopenhauriene, goetheene sau în genere romantice, care mai pot fi surprinse în «Glossă », nu fac decât să scoată în relief extraordinara putere de asimilare a poetului şi capacitatea sa de creaţie cu mult superioară modelului folosit.

Mai caracteristică şi mai instructivă e însă poema « Luceafărul », a cărei geneză a provocat atâta discuţie şi a pus pe comentatori şi interpreţi să se certe asupra izvoarelor întrebuinţate de poet. In « Luceafărul » întâlnim mai întâi atmosfera generală şi un număr de categorii psihologice romantice. Acestora li se adaugă miraculosul şi fantasticul din basmul lui Kunisch, cu schema întregii sale acţiuni, aşa încât Eminescu însuşi recunoaşte basmul ca unicul său izvor. Iar pe acest portativ poetul scrie măiastra muzică a poemei sale, în care se întâlnesc dorul nemărginit al romanticilor şi motivul goethean din « Cartea Suleika » a geniului nemuritor, incapabil să guste fericirea omenească.

Dacă cercetările de literatură comparată au avut vreo însemnătate pentru lămurirea poeziei lui Eminescu, trebue remarcată înainte de toate independenţa spirituală a poetului. Eminescu,

n'a fost nici o singură clipă sclavul culturii germane. Nici un poet și nici un gânditor nu i-a stăpânit astfel spiritul încât să-i turbure și să-i falsifice puterea de creație originală. Ca un grand seigneur Eminescu a exploatat izvoarele ce le-a întâlnit în cale și toate motivele poetice folosite de el au avut în spiritul său valoarea rară a unui altoi de preț.

Ca să se vadă și mai bine independența de cugetare și originatatea lui Eminescu, este suficient dacă e amintită atitudinea sa din timpul războiului dela 1870. La izbucnirea și în timpul războiului franco-german, Eminescu se găsea la Berlin. Ce era mai firesc ca un tânăr crescut la școalele nemțești și străbătut de cultura germană să fie alături de cuceritorii Alsaciei-Lorenei? Și totuși și-a păstrat nealterat spiritul său critic în mijlocul celei mai exagerate atmosfere șoviniste germane. O scrisoare a poetului din 16 Septemvrie 1870, adresată din Viena lui Iacob Negruzzi, lămurește, mai bine decât orice interpretare critică, independența sa de cugetare și de atitudine. Iată într'adevăr ce scrie printre altele Eminescu: « Ai crede că sufletele Germanilor au trecut în animale și sufletele animalelor în Germani. O, tăcuții, gânditorii, umanitarii Germani. Unde sunt ei? Vă încredințez că nu-i mai găsești în nici o manifestațiune a vieții lor. Ziarele germane sunt mai chauviniste și mai poltroane decât toate — decât chiar ale noastre. « Die welschen Mordbrenner » e titlul unui articol de fond din unul din cele mai serioase ziare. Jurnalul « Blätter für litterarische Unterhaltung » aduce în totdeauna titlurile cărților ce ies la lumină: « Das Germanenthum in Österreich » — « Die Feuerprobe des norddeutschen Bundes » — « Auf, nach Frankreich! » — « Vorwärts. Geharnischte Sonette! » — « Der Krieg Deutschlands » — douăzeci până la treizeci de volume pe săptămână, toate de materia aceasta. Inainte nu țineau la naționalitatea lor, pentru că nu prea aveau la ce ține. Toată lumea lega de numele german epitetul nu prea măgulitor de « Holzkopf ». Azi lucrul se schimbă. Azi îi veți vedea tot așa de tenaci, greu de desnaționalizat, mândri de numele lor, cum sunt francezii. Iată urmele ce întâmplările istorice lasă în viața psihică a popoarelor ».

O atitudine asemănătoare ia Eminescu câțiva ani mai târziu în scrisoarea adresată unei reviste germane. Poetul, pe lângă elogiul ce-l face lui Schopenhauer, critică pe Luther și pe

Bismark, care au izbutit « să deslănţuie împotriva Germaniei ura întregii lumi ». Dar nu numai atât. Caracterizând poporul german, Eminescu îl zugrăveşte astfel în trăsături caricaturile: « Căci germanul este din fire un venerator al hărniciei şi al mediocrităţii destul de prostuţe, asupritor în schimb a tot ce e într'adevăr excelent şi mare. In politică saltimbanci democratici, precupeţi liberali, închinători ai aşa numitei puteri a faptelor, în artă şi literatură tâmpiţi şi pedanţi ».

Treptat legăturile lui Eminescu cu cultura germană devin mai puţin strânse, iar atitudinea sa spirituală este a intelectualului care a biruit înrâuririle prin care a trecut şi din care a păstrat numai fundamentul unei serioase informaţii filozofice şi literare. Maturitatea l-a făcut să-şi revizuiască unele opinii literare şi să-şi elibereze talentul poetic de sub vraja reminiscenţelor vechi şi noi. Iar dacă vrem să recapitulăm ceea ce cultura germană i-a dat lui Eminescu, trebue să recunoştem că din contactul său cu această cultură ies în vileag trei însuşiri capitale ale sale: independenţă în atitudine, eclectism rafinat în alegerea izvoarelor şi putere de asimilare până la absorbirea integrală a motivului literar folosit de poet. De altfel Eminescu n'a fost nici chiar la debutul activităţii sale literare covârşit de cultura germană. Din capul locului poetul a stăpânit-o şi a utilizat-o în plină libertate. Eclectismul său critic şi bunul plac al talentului său l-au ajutat să culeagă din cultura germană numai ceea ce era mai aproape de gustul şi talentul său. Din fuziunea spiritului german cu geniul creator al lui Eminescu, a luat naştere o operă literară a cărei trainicie creşte cu trecerea timpului. Fiindcă poezia lui Eminescu are substratul şi esenţa universală, pe care i le-a oferit nu numai cultura uriaşă şi veche a Germanilor, dar şi tot ce-i putuse aduce în dar mijlocirea limbii germane. Şi fiindcă pe acest fond etern-uman Eminescu a săpat propria sa pătimire, într'o formă şi într'o limbă care oglindesc nu numai arta creatoare a unei mari personalităţi literare, dar şi spovedania poetică de rară esenţă a unui popor tânăr, abia trezit la viaţa largă a spiritului.

ION SÂN-GIORGIU

PROBLEMA ADRIATICEI

I

O seamă de fapte se 'mbulzesc în cercul preocupărilor internaționale și actualizează problema Adriaticei.

Mașina infernală izbucnită de curând în Jugoslavia, aproape sub privirile Consiliului permanent al Micii Ințelegeri întrunit la Zagreb, constitue un indiciu că dușmanii ei nu se dau la o parte dela nici un mijloc, numai să-și înfăptuiască opera de disoluție internațională [1]. Peste puțin, procesul din Zagreb împotriva atentatorilor la viața Regelui Alexandru va desvălui lumii civilizate rolul diriguitor al Italiei în mai toate atentatele săvârșite în ultimii ani în Jugoslavia. Lămurindu-și neputința să destrame prin mișcări extremiste sau regionaliste Statul unitar și administrativ descentralizat, creat de Regele-Erou prin regimul din 6 Ianuarie 1926, fascismul nu vede altă posibilitate de înviorare a idealurilor italiene decât incitarea la o activitate teroristă, metodic concepută și perfid pusă în aplicare.

Concomitent cu aceste revelațiuni surprinzătoare ale Siguranței jugoslave, negocierile comerciale între cele două țări vecine erau duse la Roma pe baza noii politici italiene de « do ut des ». De unde Italia era cel mai bun client al Jugoslaviei, absorbindu-i 25% din export, contingentul de vite teoretic acordat acum Jugoslaviei nu va putea, față de taxele exorbitante de import în Italia, să fie niciodată atins, iar lemnele Croației, până aci la preț, vor fi sacrificate [2]. Așa dar, tensiune politică și, simultan, intoleranță economică.

---

[1]) « Le Temps » din 24 Ianuarie 1934.

[2]) « Echo de Belgrade », 17 Ianuarie 1934.

In Albania, evoluția către un protectorat italian, abia mascat prin contracte leonine, pare să se lovească de duhul patriotic al noii generații și de repercusiunile crimei economice. Miniștri de Stat albanezi nu se sfiesc să declare că nu mai recunosc tratatele din Tirana. Balanța comercială pasivă a Italiei explică « desinteresarea » afișată față de Albania încă din Septemvrie trecut, odată cu condiționarea vărsămintelor viitoare ale împrumutului din 1931, fără de care bugetul albanez nu poate fi, practic, echilibrat [1]). Nu e de mirare că recentele negocieri comerciale albano-jugoslave din Belgrad, luând ca pretext — după modelul italian — egalarea balanței comerciale, până aci favorabilă Jugoslaviei, au țintit mai ales redeschiderea fruntariei albano-jugoslave, închisă din porunca Romei, și au permis în același timp trecerea unor mici subsidii cu contraparte politică, sub formă de avansuri consimțite comerțului albanez sau de despăgubiri acordate supușilor albanezi expropriați în sudul Jugoslaviei. Se înnoadă astfel, în plină criză economică și oarecum din cauza ei, firul rupt al interdependenței acestor ținuturi, care ar putea duce Albania, oricât de nevrâstnică ar fi politicește, în sfera de atracție a pactului balcanic.

Realizarea Anschluss-ului — intrat în domeniul posibilităților internaționale în urma terorismului nazist din Austria — ar provoca nu numai o intervenție militară imediată a Italiei, ci ar stârni totodată ocuparea orașului Klagenfurt și a zonei A a plebiscitului din 1920 asupra Carintiei de Jos de trupele jugoslave [2]). Dacă Italia nu poate, a doua zi « după ce s'a liberat de umbra nefastă a unei mari împărății, să admită un Reich de 75 milioane de oameni la porțile Adigelui de Sus și ale Adriaticei » [3]), nici Jugoslavia n'ar putea concepe să se lase eventual încercuită pe la Nord de o Italie anexionistă, amenințând direct Slovenia și Croația. Vizita d-lui Suvich la Viena, reluând discuțiile dela Riccione între Dolfuss și Mussolini, a urmărit lămurirea politicii italiene în sensul independenței Austriei și eliminarea fricțiunilor

---

[1]) Ibid., 13 Septemvrie 1933.

[2]) A. Mousset, *Le Royaume Serbe, Croate, Slovène*, Ed. Bossard, Ed. II, p. 16; « Reichspost » din Viena și « Le Temps » din 29 Decemvrie 1933.

[3]) « Lavoro » din Genova, 23 Ian. 1934.

primejdioase, pe care starea actuală de instabilitate le-ar putea suscita între Roma şi Berlin de o parte, Roma şi Belgrad de alta.

Revizionismul roman îşi are deci reversul: *Ducele apără Tratatul din St. Germain.* Menţinerea independenţi Austriei ia însă, în socotelile italiene, tâlcul politic al *necesităţii unui Stat tampon*, dublat de interese economice. S'a vorbit, astfel, la Ballplatz de desvoltarea schimburilor italo-austriace, de intensificarea traficului feroviar între Austria şi Adriatica, ba chiar de dorinţa Italiei de a face din Triest portul franc al Europei centrale, ceea ce ar salva, poate, Austria dela pieire, dar de sigur fostul port împărătesc.

Toate aceste circumstanţe, disparate în aparenţă, dar infinit mai intim, mai trainic legate decât arată la prima vedere — fiindcă toate gravitează în jurul aceleiaşi mări — impun, cred, o adâncire a problemei generale a Adriaticei, printr'o analiză a elementelor ei componente.

* * *

Lăsând la o parte cazul special al Austriei, care în chestiunea Adriaticei n'ar mai putea decât să facă jocul altei Puteri, şi limitând problema la Statele ce se razimă azi pe malurile acestei mări, găsim faţă în faţă două popoare, a căror unitate naţională se aşează abia la 50 ani una de alta, deci aproape egal de tinere şi energice, dar desvoltate în condiţii geografice, economice şi demografice diferite. Primul, închegat mai de vreme, expansiv prin suprapopulaţie, nivelat şi fanatizat prin fascism, râvnind la «altra sponda», crescându-şi copiii militarizaţi cu strigătul: La Spalato! Celălalt, sobru, închis, tenace, făcând sforţări hotărîtoare de consolidare politică şi totodată de modernizare activă în toate domeniile, tot atât de dornic de viaţă şi de libertate, nedispus să-şi cedeze vreodată locul de bună voie. Unitatea tardivă a Italiei făcuse pe Bismark să-i recunoască dreptul la un tărâm de expansiune în Albania; după proiectul de expediţie, repede abandonat, al lui Crispi, nici o manifestaţie marcantă nu precizase încă până la război asemenea veleităţi de penetraţiune balcanică. Cât despre Dalmaţia, pretenţiile italiene asupra ei sunt de dată relativ recentă.

Generația tânără din Italia se înflăcărează astăzi la gândul unui « Mare nostro », care este expresia cea mai pură a dorinței de stăpânire a malului opus prin încercuirea Adriaticei. Italia speră, prin transformarea Adriaticei într'o mare închisă și scurtarea granițelor sale militare, să-și facă mâinile libere spre răsărit și să realizeze o economie de forțe, o concentrare a puterilor sale [1]). Chestiunea are deci mai mult caracter psihologic, decât geografic. Poziția intermediară a peninsulei apenine e o slăbiciune naturală, care nu poate fi schimbată. Se poate totuși închipui o înlăturare a efectelor prin degajarea spatelui Italiei de primejdiile dela răsărit. « Mare nostro » e în fond o deviză de politică pur teritorială, astăzi învechită. Deși, după Rapallo, Italia oficială a renunțat la pretențiile formulate în Tratatul din Londra asupra Dalmației, cea neoficială continuă, prin tot felul de societăți, să activeze puternic pentru « eliberarea Dalmației romane oprimate » și pentru restaurarea « granițelor istorice ale Italiei ». După cum în Rusia chiar necomuniștii cred într'o amenințare din afară, fiindcă pretutindeni nu se vorbește decât de înarmarea țărilor capitaliste, în Italia poporul e de bună credință când crede în posibilitatea războiului. Dacă asupra unor teritorii sau drepturi litigioase poți ajunge totdeauna la înțelegere, pacea începe să fie în pericol acolo unde drepturi netăgăduite, consacrate prin tratate, devin litigioase. Rolul pe care atmosfera îl joacă în politică e adesea subvalorat, până ce efectele nu mai pot fi înlăturate [2]).

* * *

Alături de acest factor psihologic se așează laturea pitorească a chestiunii. Veneția, Triest, puțin din Istria și din Dalmația, nimic din Albania, e cam tot ce se cunoaște în deobște din problema Adriaticei. Toponimia italianizată a Dalmației, stilul venețian al arhitecturii, amintirile istorice abil reliefate de propaganda italiană, dau acestei provincii un caracter exterior înșelător, datorită căreia pretențiile Romei de stăpânire a Adriaticei au pătruns ușor în opinia publică mondială. Dar numai scuturând imaginea lumii de înfățișări perimate și revizuind-o fără încetare, vom izbuti s'o păstrăm vie, în spiritul lui Burckhardt.

---

[1]) A. Dresler, *Italien und die Herrschaft im Mittelmeer*, 1926.

[2]) Schneefuss, *Das Gesetz der Nachbarfeindschaft*, 1930.

La Split, în fața mausoleului lui Dioclețian, se înalță, cu proporții michelangelești și gest de vijelioasă protestare, opera sculptorului jugoslav Mestrovic: statuia de bronz a episcopului Grgur din Nin, care în veacul X a apărat victorios liturghia slavă împotriva limbii latine în biserică. Simbol de reacțiune locală împotriva evului mediu italian, căruia i se opune la Zara, ca înțeles politic, statuia băiatului genovez Balilla — după care au fost botezate organizațiile tinerești fasciste — sau leul venețian ce înstemează cetățile dalmate, stârnind prin amintirea ghiarelor hrăpărețe, regretabile masacre de piatră, ca acele dela Trogir din Decemvrie 1932. Luptă surdă, izbucnind uneori violent, luptă aspră de veacuri grăind prin monumente.

Cât de puternică a putut fi influența de 800 ani a dominației venețiene asupra masei țărănești slavo-ilire rezultă din însuși caracterul acestei stăpâniri. Spre deosebire de civilizația romană — care municipalizase tot litoralul după rânduiala italică, introdusese cultura maslinului și a viei, folosind lemnul și industria textilă a Dalmației, croind drumuri prin pădurile Bosniei și exploatând minele ei de fier [1]) — dominația venețiană, cu interese pur comerciale, a fost citadină, iar nu colonizatoare. Republica a lăsat fortărețe și monumente administrative, după cum Biserica a întrebuințat arhitecți și pictori italieni. Renașterea a fost imitată de noblețea venețiană strămutată în Dalmația, ca și de marea burghezie slavă, ce căuta legături cu cercurile dominante. In arhitectura prevenețiană a Dalmației, s'au putut desluși chiar tendințe artistice autohtone și elemente de stil din epoca năvălirilor [2]). Cu toată superioritatea numerică a Slavilor, ei n'au putut însă crea o artă și o arhitectură proprie, atât de orbitoare era cultura romană și urmașa ei, Renașterea. Dacă totuși Veneția ar fi ajuns la absorbirea prin civilizație a Dalmaților, Petrarca n'ar fi putut spune, într'o scrisoare din 1351, când nu exista încă idee națională modernă: «Limba, obiceiurile, caracterul sunt deosebite; numai marca ar fi unit cele două popoare, dar și ea le desparte, cum despart Alpii pe Italieni de Francezi» [3]).

---

[1]) Th. Mommsen, *Das Weltreich der Caesaren*, Phaidon Verlag 1933, p. 191.

[2]) Erich Schonert, *Die Architektur Dalmatiens*, Berlin.

[3]) Ed. Le Monnier, Florența 1864, vol. II.

Exact vorbind, coasta răsăriteană a Adriaticei, din Istria și până la Mostar în Herțegovina, poartă mai degrabă semnele culturii mediterane; case de piatră cu acoperiș de țiglă, străzi strâmte în orășele dese, cultura în terasă, felul de viață, formele economice, situația femeii în familie, asemănătoare cu aceea din Sicilia sau Spania (dar și cu obiceiurile ortodoxe sau musulmane), etc. n'au nimic specific italienesc [1]).

* * *

Dacă trecem dela aceste forme de civilizație la forme politice și sociale, constatăm în primul rând că nu există asemănări între cele două coaste ale Adriaticei decât în privința orașelor-republici și a libertăților orășenești, a căror origine romană a fost dovedită. Dar împărțirea în stăpâniri parțiale, în domenii divizate, ca și gruparea insulelor în mici stăpâniri cu durată variabilă sunt fenomene caracteristice malului slav. După stăpânirea ilirilor din Teuta, după domnia insulară a lui Demetrios, ambele sfărâmate de Roma, primele stăpâniri parțiale ale Slavilor (Zahumlje, Travunje, Duklja, statul Neretvanilor), cele de mai târziu (Zeta, domnia familiei Balșa, a Crnojevicilor, Herțegovina dinastiei Kosaca și, până în zilele noastre, Muntenegrul), chiar domnia dependentă, dar precis grănițată a Frankopanilor în nordul Adriaticei, constitue formele repetate ale aceluiași tip de Stat, mai totdeauna sub cârmuirea unui șef autohton ales. La Nord de Quarnero domină tipul de cârmuire germanică (mărcile: Istria, Friul, comitatul Goriției) sau cel venețian, cu puternica dependență a posesiunilor exterioare. La Sud de teritoriul slav, în regiunea albaneză, se întâlnesc stăpâniri parțiale, dar sub cârmuirea unor șefi străini, iar titlul de oraș-republică e necunoscut.

Un al treilea tip de alcătuire politică, de origine slavă, se întâlnește numai pe coasta răsăriteană a Adriaticei: republica țărănească, pe bază de comunitate familială democratică, cu tendințe de cârmuire autonomă și de neatârnare față de imixtiunea străină (Poljica din sec. XI, Muntenegrul, Krivoșije, Grahovo, comunitățile din Paștrovici, Maini, Braici, Pobori, Zupa din Grbalj, republica piraților Neretvei sau comunitatea Uskocilor din Sanj).

---

[1]) Prof. Dr. Norbert Krebs, *Zur Landeskunde der Karstländer*, XLI.

Veneţia a respectat în multe părţi această administraţie ţărănească, întemeiată pe familie sau trib, această alcătuire celulară de esenţă slavă, existând şi azi, în forme analoge, în interiorul Albaniei, de-a lungul apelor sau pe platourile înalte. Albania a scăpat de împărţirea în triburi mai târziu decât coasta slavă, unde numai în Sud dominau triburile, iar în Nord domniile divizate şi comunităţile ţărăneşti sau orăşeneşti [1]).

După ce veacul al XIX-lea ajunsese să creeze unităţi teritoriale mai mari, veacul al XX-lea s'a întors, din motive de politică pur teritorială, la construcţia pe celule, prin înfiinţarea statului Fiume şi a anclavei dela Zara. Despărţirea Fiumelui de Şuşak printr'o graniţă, deslipirea Zarei de hinterlandul ei şi împărţirea lacului Skutari constitue non-sensuri economice, fără viabilitate.

Două forme sociale caracterizează viaţa slavilor de Sud şi a albanezilor: asociaţia şi alegerea şefului. Comunitatea familială, obştească sau a tribului, alcătuirile de state sub dinastii autohtone, pirateria, haiducia sau cetele războinice, toate au la bază asociaţia, puternic închegată înăuntru, afirmându-şi neatârnarea în afară, sub conducerea unui şef ales. Din şefi de trib se trag toate dinastiile sudslave şi albaneze, dela Balşa la Karageorghevici, dela Skanderbeg la Ahmed Zog. Numai în Nord, pe coasta croată, se pomenesc oameni domnind pe temeiul titlurilor moştenite, iar nu prin alegere. In Ragusa italianizată, se păstrau titlurile slave de Knez, Voievod, etc. Cu excepţia Ragusei şi a Kotorului, care — potrivit colonatului de origine romană — dăruiau pământ cetăţenilor lor, transformând pe ţărani în «Kmeţi» embaticari, n'au existat deosebiri în felul de viaţă şi formele economice ale populaţiei sudslave. Asemeni comitagiului modern, haiducul nu era socotit hoţ, ci refugiat. Sentimentul comunităţii, al aparţinerii aceluiaşi trib, de care se leagă şi economia comună, dăinueşte încă în Albania, unde lumea trăieşte în cule (Kruja), cu evident caracter de apărare. Această viaţă de sine stătătoare, în celule izolate, deosebeşte fundamental coasta slavă de cea italiană. Toate alcătuirile politice sudslave derivă din aceste celule, atât în privinţa întinderii, cât şi a legăturii personale în familie,

---

[1]) Josef März, *Die Adriafrage*, K. Vowinckel Verlag, Berlin 1933, p. 142—145.

neam sau trib, păstrându-se alegerea şefului şi autonomia administraţiei. Tendinţe monarhice s'au ivit abia în veacul al XIX-lea, alcătuirile personale, nerezimate pe structura celulară, neizbutind să reziste vremii. Dinastiile Petrovici şi Karageorgevici sunt caracteristice pentru trecerea dela familie şi trib la asociaţia de triburi. Dar însăşi natura coastei răsăritene a Adraticei a favorizat unităţile politice mici, alcătuirea celulară fiind la rându-i determinată pentru lupta împotriva dominaţiei străine, pentru tendinţele de administraţie autonomă şi pentru asociaţia cu alte celule ale aceluiaşi popor [1]).

Aceste date iniţiale ne duc astfel înapoi la premizele geografice ale problemei, de care depinde viaţa economică şi evoluţia politică a ţinuturilor ce ne interesează.

Inainte de a trece la laturea geografică a chestiunii, să amintim un obicei slav, legal recunoscut de Veneţia în sec. al XIII-lea, când Ragusa căzuse sub dominaţia ei, şi care arată cât de mare era pe atunci deosebirea între Italia şi Dalmaţia: Stanik-ul (lat. Stanicum, it. Stanico), instituţie înrudită cu «jurătorii» noştri, era un fel de tribunal arbitral între supuşii a două State sau între două state — Stanikul mic şi Stanikul mare — ce se aduna într'un loc neutru şi la care fiecare parte numea un număr egal de judecători. E principiul tribunalelor arbitrale mixte, caracteristic slavilor, necunoscut italienilor şi care se regăseşte, sub trăsături îngroşate, în Dalmaţia sudică, Muntenegru, Herţegovina şi Albania până în sec. al XIX-lea ca «judecată a sângelui», pentru curmarea răzbunărilor între două familii sau două triburi [2]).

* * *

Adriatica e, de fapt, un golf de 135 km lungime şi 10—180 km lărgime, anume golful cel mai nordic al Mediteranei. Către ea converg, şi aci stă adevărata ei importanţă, trecătorile cele mai lesne de străbătut ale Alpilor. Marea însăşi e la răscrucea direcţiilor comerciale cele mai active: către Vest, prin Lombardia, spre Elveţia şi Franţa; către Nord, spre Germania; către Nord-Est,

---

[1]) März, *Op. cit.*, 146—154.
[2]) März, *Op. cit.*, p. 188.

spre Viena și Europa nordvestică; în fine, către Est, spre Jugoslavia și Ungaria.

Adriatica e înghesuită de lanțuri muntoase paralele cu malurile ei: Apeninii, Alpii și Dinaricii, care nu-i lasă decât acces mărginit spre hinterland. Ea îndeplinește deci condițiile esențiale unei individualități geografice, pretându-se, prin situația ei aproape închisă, la încercările de dominație integrală, repetate în cursul istoriei. Strâmtoarea Otranto, de abia 80 km, se poate închide fără greutate, mai ușor încă supraveghia: de pe înălțimile malului italian zărești malul opus, de unde probabil și credința populară în facilitatea unei dominații corespunzătoare.

Coasta italiană se înalță prin straturi veșnic noi de depozite pe malul lin și fără porturi, care abia la 30 km depărtare oferă o adâncime marină de 30 m. Ancona e adăpostită de dealuri izolate. Spre Nord regiunea inundabilă a văii Padului, caracterizată prin lidii și dune, a înghițit porturi importante ca Ravenna în lagunele ei moarte de potmol.

Coasta jugoslavă, dimpotrivă, se bucură de pătrunderea mării în continent, desenând o mulțime de golfuri și ascunzișuri, care au favorizat din primele vremuri apariția unei populații de navigatori. Văile se întind aci sub apă, formând canaluri sau golfuri strâmte ca Boka Kotorska (Bocche di Cattaro), Pola și Șibenik, sau coridoare marine de-a lungul coastei, pe când munții răsar abrupt din unde, sub formă de peninsule sau insule, poala lor rămânând sub apă [1]).

Caracterul fizic al coastei răsăritene a condiționat dimensiunile alcătuirilor politice. Spre doesebire de hinterlandul ei, coasta dalmată, dela Isonzo la insulele ioniene, a produs forme politice de întindere foarte redusă, de unde diversitatea evoluției istorice, dar și dependența politică a litoralului. Chiar înainte de stăpânirea Veneției și uneori după aceea, malul răsăritean a fost, din punct de vedere istorico-politic, un ținut absolut original, dinamic, cu alcătuiri maritime celulare pe cât de apropiate, pe atât de străine și dușmane între ele. Nici o regiune n'a fost mai permanent contestată cu armele în mâini, n'a stat mai mult sub

---

[1]) Prof. Dr. N. Krebs, *Op. cit.*, XXXVI; H. Hochholzer, *Die Küsten der Adria*, 1931.

cârmuire străină, nu şi-a manifestat mai aprig dorul de libertate, chiar împotriva triburilor înrudite şi n'a rămas mai îndelung despărţită de hinterlandul ei, cu toată îngustimea coastei.

Litoralul albanez, spre deosebire de cel dalmat, e o regiune inundabilă, bogată în lagune şi mlaştini îngreunând traficul şi crearea porturilor, dar întreruptă pe alocuri de dealuri înaintate, apărând câte un port ca Durazzo. Abia la Sud de Valona — al doilea port albanez acceptabil — munţii Epirului ating marea, malul devenind abrupt [1]).

* * *

Contrar celorlalte probleme politice, care sunt de obicei probleme *teritoriale bilaterale*, două state pretinzând la aceleaşi drepturi asupra unui ţinut aflat în posesiunea unuia din ele, în cazul Adriaticei e vorba, întâi, de *stăpânirea mării* şi, în al doilea rând, de dominaţia ambelor ei maluri. Din faptul că Italia singură urmăreşte transformarea Adriaticei în lac interior, prin revendicarea malului opus, şi închiderea strâmtorii Otranto, fără ca Jugoslavia să ridice vreo pretenţie corespunzătoare, rezultă caracterul *unilateral* al problemei. Cercetările noastre se vor referi, în consecinţă, numai la obiectul revendicărilor italiene, deci la coasta răsăriteană a Adriaticei, ale cărei caractere deosebite, între Istria şi Albania, am ţinut să le subliniem.

Velebitul, cu trecători de peste 1000 m, face osebit de grea orice legătură între coasta jugoslavă şi interiorul ţării. Spre deosebire de Roma, Veneţia n'a acordat nici o însemnătate drumurilor, care ar fi păgubit navigaţiei sale. Posesiunea coastei era suficientă ca să-i asigure comerţul maritim. Lăsând la o parte drumurile medievale de caravane, cu popasuri de negustori raguzani, răspunzând toate în şoseaua Belgrad-Ţarigrad, primele drumuri moderne au fost trase pe la 1770 de Austria, după ce se aşezase temeinic la Adriatică. Avantajele naturale folosite de tehnica timpului determinară alegerea Fiumelui ca punct final al acestor drumuri, ceea ce a atras şi înflorirea portului. Apariţia lui Napoleon în Istria şi Dalmaţia a marcat progrese importante în construcţia şoselelor, înteţită de nesiguranţa mării blocate de flota

[1]) Herbert Louis, *Albanien*, Stuttgart 1927.

britanică. Opera Mareşalului Marmont a fost reluată în zilele noastre. Nici azi nu există însă un drum neîntrerupt de-a lungul coastei jugoslave, iar dificultăţile de construcţie a şoselelor interioare, faţă cu raritatea văilor transversale şi lipsa de mijloace financiare, n'au putut fi încă învinse. Valea Neretvei rămâne şi acum cea mai practicabilă.

Caracterul torenţial al fluviilor ce răspund în Adriatică le face aproape inutilizabile, exceptând părţi din Neretva, Krka şi Bojana până la lacul Skutari.

Căile ferate se resimt, atât în noul teritoriu italian (Triest, Istria, Fiume), cât şi pe coasta jugoslavă, de vicisitudinile fostei Monarhii habsburgice: ignorarea valorii economice şi politice a litoralului, rivalitatea celor două Monarhii unite, care duceau o politică opusă de comunicaţii, şi centralizarea legăturilor feroviare spre capitala respectivă (Viena, Budapesta), recte spre portul respectiv (Triest, Fiume).

Moştenind numai frânturi de linii, Jugoslavia a elaborat o reţea nouă, adaptată necesităţilor economice şi militare, cu centrul la Belgrad. Linia Bosniei, începută în timpul războiului, a fost terminată în 1921; cea către regiunea Lika (Zagreb-Split), sabotată până în 1912 de Ungaria contra Austriei, a fost dată traficului internaţional în 1925; în 1931 s'a construit un sector din linia Brza Palanka (pe Dunăre)-Pozarevac, considerată ca porţiune a liniei internaţionale proiectate Odesa-Bordeaux. In sfârşit, încă din 1928 s'a hotărît realizarea visului lui Paşic de legare a Dunării cu Adriatica printr'o linie Prahovo (pe Dunăre)-Niş-Kurşumlija-Priştina-Pec-Andrijevica-Bjelopolje-Petrovac-Tivat (Boka Kotorska). Această linie tinde să desfunde regiunea minieră a Timocului, folosind totodată, printr'un pod la Ţigănaşi, tranzitul comerţului român şi polon spre Italia şi alte ţări, comerţ îndrumat azi pe calea Dunării şi a Mării Negre. Sectorul Prahovo-Kurşumlija e gata; porţiunea Kurşumlija-Pec e în construcţie; dar de aci înainte până la Adriatică, proiectul prevede, pentru apărarea Statului la graniţa albaneză, un traseu cu ocoluri uriaşe, lung de încă 400 km şi costând vreo 4,5 miliarde lei. Aceleaşi consideraţii, dublate de raţiuni economice, au determinat construirea sau completarea, cu ajutorul Franţei, a liniilor din Macedonia, îndreptându-le spre zona liberă a portului Salonic.

Dincolo însă de problema căilor ferate, dominată de cerințe militare, traficul maritim e menit să rămână și pe viitor cel mai important pentru coasta jugoslavă [1]).

* * *

Vecinătatea imediată a stâncilor cu marea, care a împiedecat adesea așezările omenești și construirea drumurilor, a hotărît și caracterul navigației pe malul jugoslav. N'a fost vorba aci de comerț propriu, cât de navigația pe seama străinilor, nordul servind stăpâniri străine (Roma, Aquileia, Ravenna, Veneția), sudul făcând un comerț de mijlocitor, mai ales de trecere spre hinterlandul turcesc sau spre Muntenegru. Vestita flotă dalmată cu pânze a decăzut acum 50 ani în folosul vapoarelor din Triest și Fiume, navigatorii fiind treptat reduși la starea de pescari.

Inmulțirea liniilor de trafic a determinat în ultimele decenii o scindare a navigației:

1. Micul trafic (bărci, corăbii cu pânze, vaporașe) leagă cele 62 insule de coastă și de porturile terestre, bătând prin ieftinătate liniile lungi. Această rețea a fost considerabil sporită, spre folosul populației, de guvernul jugoslav, care a pus în valoare porturi și insule prin instituirea unor noi linii de vapoare.

2. Marele trafic, pornind din Triest, Veneția, Fiume, Sușak, stăpânește liniile lungi spre Grecia, Egipt, Levant, Asia. Incă din Evul Mediu, drumul lung al Adriaticei era preferat, pentru legăturile sale ușoare cu trecătorile Alpilor, drumului paralel al Genovei: e motivul pentru care Genovezii au venit în Adriatică să combată pe Venețieni; Ancona aduna și reexpedia parte din comerțul intermediar destinat Țarigradului și care, în veacul al XIII-lea, se afla în mâinile Pisei. Deschiderea canalului Suezului a sporit importanța Adriaticei, dar curând trecerea terestră prin Brindisi a dragat majoritatea comerțului spre Egipt.

3. Traficul între coastele opuse ale Adriaticei are caracter *unilateral*, fiind aproape exclusiv italienesc, lucru important pentru laturea politică a problemei. Liniile pornind din Veneția, Ancona, Bari converg la Zara, care este, la rându-i, centrul unei rețele

[1]) Dr. Hermine Goll, *Das jugoslawische Küstenland als Wirtschaftsraum*, C. Heymanns Verlag, Berlin.

de linii italiene iradiind în apele jugoslave. Alte linii duc spre Dubrovnik-Gruz şi Metkovic, iar în Albania spre San Giovanni di Medua, Durazzo şi Valona, ultimul oraş fiind legat de Brindisi şi prin hidroavioane.

Porturile celor două coaste diferă fundamental între ele: cu excepţia lui Brindisi şi Veneţia, porturile coastei apusene nu sunt porturi de tranzit, spre deosebire de cele de pe coasta răsăriteană (Triest, Fiume pentru Italia; Suşak, Split, Metkovic, Dubrovnic, Kotor pentru Jugoslavia), tributare hinterlandului lor firesc, uneori chiar dincolo de graniţele statelor din care fac astăzi parte. Porturile italiene participă apoi la marele trafic, prin şi în afară de Adriatică, pe când cele jugoslave, datorită caracterului coastei, se mărginesc mai mult la trafic local.

Porturile albaneze constitue o a treia grupă distinctă şi joacă un rol special: de o importanţă pur locală, ele sunt pentru Italia nu numai popasuri de pătrundere economică a Albaniei şi a hinterlandului balcanic, ci puncte de sprijin militar. Durazzo, construit cu cheltuială uriaşă, are chilometri de cheiuri şi o adâncime de 9 m. Când portul va fi terminat, va putea cuprinde un comerţ mult mai vast decât al Albaniei şi va putea primi cuirasate de zece mii de tone, din care unul singur ar costa de trei ori cât bugetul actual al Albaniei [1]).

Prin raza sa de atracţie asupra Elveţiei, Austriei, Ungariei, Cehoslovaciei şi chiar Poloniei, Triest continuă să fie principalul port al Adriaticei. Spre a paraliza concurenţa făcută Veneţiei, Italienii caută să îndrume Triestul spre industrializare (vapoare, avioane, maşini, rafinării, metalurgie) acordându-le subvenţii considerabile pentru decăderea comerţului. Situată într'un unghi mort, Pola şi-a pierdut importanţa, ca şi Zara, ruptă de ţara ce o alimenta. Suşak, cartierul jugoslav al Fiumelui, a răpit acestuia exportul de lemne şi zahăr, a crescut prin construcţii moderne şi a atins, în răstimp foarte scurt, jumătate din comerţul Fiumelui. Şibenik e portul minelor dalmate; Split, al cimentului şi totodată centrul comerţului maritim jugoslav. Ambele porturi au fost avantajate de Stat prin scăderea tarifelor feroviare. Dubrovnik îşi trage însemnătatea mai ales din navigaţie.

[1]) März, *Op. cit.*, XVI.

Jugoslavia a depăşit, ca tonaj şi număr de vapoare, cifrele atinse de fosta Monarhie dualistă, care avea o populaţie aproape împătrită şi stăpânea marile porturi ale Istriei, astăzi italiene. Traficul a devenit mai intens, punctele de pe coastă sunt mai strâns unite între ele, legăturile între pământ şi mare sunt mai active. A intervenit în plus tranzitul prin Jugoslavia, iar în minus traficul terestru Jugoslavia-Italia. Exportul maritim era în 1929 de trei ori cât importul maritim. In general, comerţul de mărfuri prin porturile adriatice a scăzut simţitor în ultimii ani, deşi în proporţie mai mică decât întregul comerţ jugoslav, redus de criza mondială aproape la jumătate.

In concurenţa întreprinderilor de navigaţie, Jugoslavia, cu o flotă comercială mai puţin importantă, are faţă de Italia handicapul unei concentrări mai rapide. (Nu vorbim de flota de luntri a Albaniei, unde micul trafic e privilegiul corăbierilor greci). O decizie a Consiliului Suprem, urmată de negocieri directe, atribuise în 1921 a opta parte din flota austro-ungară, cu 126.000 tone, Jugoslaviei. De atunci, prin achiziţii de vase vechi sau construcţii noi în dokuri străine, flota Jugoslavă a ajuns la 866 unităţi cu circa 345.000 tone, dintre care 82 vase de curs lung, reprezentând 300.000 tone. In concurenţa internaţională, Jugoslavia a rămas totuşi puţin în urmă, motorizarea flotei sale comerciale neadaptându-se destul de repede evoluţiei generale.

Mişcarea de concentrare a flotei italiene a intervenit mult mai târziu. Abia în 1932, s'au contopit, sub impulsul Statului, societăţile ce deserveau Adriatica şi insulele egee. Prin renovarea flotei, sporirea reţelei, activarea traficului pe anumite linii şi înlăturarea muncii duble, traficul italian a crescut la 1,1 mil. mile marine faţă de 1,4 mil. mile pentru liniile jugoslave (cuprinzându-se şi traficul coastei dalmate). Societăţile de curs lung au fuzionat în 1931 în două societăţi: Italia şi Lloyd Triestino.

Concentrarea şi diviziunea muncii realizate de flota comercială italiană, înzestrată cu multe vase noi, *a înăsprit concurenţa în Adriatică* [1]). Avantajată prin lefuri ieftine, flota insuficient motorizată a Jugoslaviei e inferiorizată prin marile necesităţi de

---

[1]) März, *Op. cit.*, 82—99; 120—125.

combustibil ale unităților vechi, cărbunii fiind rari și trebuind aduși din Anglia. Italia, care a procedat în 1932 la o asanare radicală a societăților de navigație prin avansarea subvențiilor făgăduite, mai are privilegiul unei moșteniri de 600.000 tone dela Triest și Fiume; flota ei, care în 1919 se cifra la 1,37 mil. tone, s'a întreit.

* * *

Importanța economică a Adriaticei, în raport cu restul Mediteranei, a scăzut prin deplasarea centrului de greutate politic. Porturi ca Triest sau Fiume, altădată orientate spre Viena sau Budapesta, sunt prea apropiate de Veneția pentru trebuințele comerciale ale Italiei și prea depărtate pentru scopurile ei balcanice. Nici porturile jugoslave nu trag vreun folos din așezarea Belgradului și Zagrebului la distanțe atât de mari în interior; consecința e că litoralul nu mai poate stimula decât într'o mică măsură adaptarea unui hinterland apropiat ca Bosnia, de pildă, la evoluția modernă.

Interesele regiunilor interioare ale Jugoslaviei predomină asupra intereselor coastei înguste, cu toată tendința guvernului de sporire a puterii sale de concurență, prin ameliorarea stării sale economice și îmbunătățirea relativă a comunicațiilor. Coasta jugoslavă rămâne economicește un *ținut ce trebue mereu ajutorat.* Resursele proprii nu-i ajung nici pentru hrana populației, de unde și curentul de emigrare spre America, Franța, Germania.

Această coastă nu slujește atât importului din Italia și alte țări, cât exportului Jugoslaviei. Ea este o *necesitate de viață pentru regiunile interioare ale țării, care o și hrănesc.* In fine, traficul local al punctelor de pe coastă și al insulelor depășește, statistic, în intensitate traficul cu coasta străină. Aceste elemente economice infirmă deci teza după care malul jugoslav, revendicat politicește de italieni, ar fi destinat unei alipiri de coasta opusă numai fiindcă n'are independență în ce privește aprovizionarea.

Puterea de rezistență a coastei jugoslave împotriva revendicărilor străine *va spori în măsura consolidării sale economice.* Astăzi abia 56% din pământul Dalmației e cultivat; țara e săracă în păduri. In Muntenegru, suprafața necultivată atinge 73%.

Ameliorările anunțate în aceste regiuni pasive sunt menite, prin plantarea a 150.000 ha, să îmbunătățească situația și să oprească, treptat cu împroprietăririle, emigrația [1]).

* * *

Acordurile din Santa Margherita (Oct. 1922) și Nettuno (Iunie 1925) au consacrat o serie de privilegii în folosul supușilor italieni stabiliți într'o zonă de 50 km dela coasta jugoslavă. Astfel, italienii pot dobândi pământ în această regiune, pot crea stabilimente industriale și chiar întreprinderi de meseriași, dreptul de așezare fiind pentru ei foarte larg. Băncile italiene pot deveni proprietare în Jugoslavia, prin mijlocirea ipotecilor. Dreptul pescuitului în apele dalmate — amintind quasi-monopolul pescarilor din Chioggia asupra coastei istriene înainte de războlu — a fost stipulat întâi în Convenția din Brioni (1921) și confirmat la Nettuno. Reciprocitatea pentru Jugoslavia ar fi nulă, coasta italiană fiind săracă în pește.

Anclava italiană Zara, afară de dreptul de import liber al produselor jugoslave și exportul ilimitat, capătă curentul electric mai ieftin și în cantitate mai mare decât locurile jugoslave care-l produc, putând astfel să suprime prin concurență stabilimentele jugoslave ce folosesc același curent; Jugoslavia e datoare să-i pună la dispoziție forța motrice cu precădere, transmiterea curentului privind-o. Prin impozite inferioare celor jugoslave, printr'o subvenție anuală de 18 milioane lire, prin facilități de credit și contrabandă înfloritoare, Zara râvnește să se transforme din post extrem, politic și economic, în centru de atracție pentru ținutul jugoslav învecinat.

Acest complex de drepturi rezervate, fără reciprocitate pentru Jugoslavia, apasă, prin caracterul său unilateral, ca o ipotecă garantând pretențiile politice ale Italiei asupra Dalmației. Lipsa unor drepturi corespunzătoare pentru Jugoslavia în Italia contribue inevitabil la vechea dușmănie. Inegalitatea condițiilor economice n'a împiedecat totuși împletirea relațiilor comerciale între cele două țări, ba pare chiar a le fi stimulat: 25% din exportul

---

[1]) Conte Luigi Voinović, *Dalmazia, Italia ed Unitá Jugoslava*, 1927.

Jugoslaviei era până acum plasat în Italia, care la import nu se clasează decât după Germania, Austria şi Cehoslovacia, cu 12%.

Cum însă exportul Jugoslaviei se referă la toată ţara, nu numai la litoral, rezultă că *relaţiile economice ale coastei jugoslave cu cea italiană s'ar reduce simţitor dacă prima ar intra sub stăpânirea celei de-a doua*, adică dacă ar fi desprinsă din ansamblul firesc, al cărui export îl mijloceşte. Fenomenele observate la Triest şi Fiume: scăderea comerţului prin pierderea hinterlandului, sărăcirea urmată de subvenţie obligatorie, s'ar manifesta şi mai puternic la porturile dalmate, cu mijloace de ajutorare mai reduse. Incât, dincolo de scopurile ei politice, Italia nu poate dori, pentru prosperitatea populaţiei dalmate şi pentru ea însăşi, o despărţire a coastei jugoslave de hinterlandul ei, despărţire ce ar lăsa-o pradă concurenţei strivitoare, ivită în atâtea porturi italiene, şi ar însemna noi sarcini istovitoare pentru Statul anexionist.

Scăderea importului italian în Jugoslavia la o treime, în cinci ani, arată cât de sensibilă e economia Adriaticei la schimbări de structură: creşterea puterii de cumpărare a lirei după stabilizare şi urcarea conexă a costului de producţiune au determinat — cu toată stabilizarea dinarului în 1931 — scăderea importului italian dela 1.600 milioane dinari în 1926, la 500 milioane în 1931.

* * *

Economia Albaniei, profund înrâurită de împrejurări politice, e încă în plină evoluţie: legătura cu economia mondială n'a fost până acum desăvârşită, cea patriarhală continuând să joace primul rol înăuntrul ţării. Impletirea economiei albaneze cu aceea a Italiei protectoare e aşa de strânsă, în cât anumite fapte — ca împrumutul politic de 100 milioane franci aur acordat în 1931, în plină criză, Albaniei — ies cu desăvârşire din cadrul previziunilor posibile.

Raporturile economice ale Albaniei cu cei doi vecini principali sunt reglementate, de o parte, prin cele două tratate din Tirana (1926 şi 1927); de alta prin tratatul de comerţ şi navigaţie cu Jugoslavia (1926), dublat de un tratat consular şi de aşezare, cât şi de recentul acord comercial adiţional, cu anexa lui privitoare la traficul de fruntarie (1933).

Cât de unilateral e comerţul Albaniei rezultă din faptul că, în 1931, Italia deţinea 47% din importul Albaniei şi 66% din export, faţă de 17% la import şi 21% la export pentru toate ţările balcanice. Dincolo de criza mondială, decăderea comerţului Albaniei se datoreşte importului italian impus, care dezechilibrează tot mai mult balanţa ei comercială. Deficitul comerţului exterior între 1920—30 s'a cifrat la o medie anuală de 14 milioane franci aur, ca să ajungă la 25 milioane în 1931, cu toată reducerea importului cu 30% şi a exportului cu 50% faţă de anul precedent. Deficitul bugetar conex, ridicându-se la 3 milioane franci aur în 1930—1, a fost acoperit din prima tranşă de 10 milioane a împrumutului italian din 1931. Economiile au redus standardul de viaţă, oprind orice progres, chiar în creşterea vitelor, unde, în lipsa debuşeurilor, sporirea producţiei nu-şi mai avea justificarea.

« Svea » (Società per lo sviluppo economico dell'Albania), întemeiată în 1926, joacă un rol similar cu acel al Companiei Indiilor de pe vremuri: transportă majoritatea importului, în special pentru firme italiene, exclusiv concesionare — conform celor două contracte de împrumut — pentru lucrări publice, trafic, construcţiuni, etc. [1]).

Este ceva anormal în această dependenţă tot mai mare a două puteri inegale pe tărâm financiar, economic şi militar, şi aci *e unul din punctele nevralgice ale problemei Adriaticei.* Relaţiile reci cu Jugoslavia, traficul de fruntarie puţin desvoltat sau superioritatea traficului maritim sunt insuficiente ca să se explice izolarea economică de până acum a Albaniei de toţi vecinii ei, şi mai puţin încă acea situaţie voit creată, în care balanţa comercială a Albaniei e tot mai pasivă, bugetul tot mai deficitar, iar utilizarea raţională a mijloacelor oferite e paralizată prin import forţat, ceea ce determină o veşnică « pană » a economiei naţionale. Presiunea italiană în Albania, comparabilă numai cu Tratatul din Methuen, impus Portugaliei în 1703 de Anglia sau cu penetraţia anglo-rusă în Persia dela 1907 încoace, nu poate decât spori pe viitor neliniştea ce o provoacă.

* * *

[1]) Herbert Louis, *Op cit.*

Nicăeri, poate, ideologia Preşedintelui Wilson n'a găsit teren mai prielnic de experimentare ca pe malurile acestei mări, unde propunerile de mandate, anclave, state tampoane, libere sau autonome, cu sau fără plebiscit, cu sau fără reprezentanţă diplomatică liber aleasă, au dat prin juxtapunere şi adaptare chipul actual al Adriaticei, care nu încetează să se schimbe prin transgresiunea administrativă a Tratatelor şi sub presiunea necesităţilor economice [1]).

Cât de departe putea merge această ideologie puritană a arătat, de curând, fostul prim-ministru australian Hughes, povestind cum a obţinut la Versailles mandatul asupra teritoriului Wilhelm II din Noua-Guinee. Preşedintele Wilson nu voi să renunţe la ideea unui plebiscit prealabil, decât după ce află că populaţia insulei e formată în majoritate din canibali. El se grăbi apoi să întrebe dacă Australia ar îngădui intrarea misionarilor americani în ţara mandatară. Fireşte — răspunse Hughes — cu atât mai mult cu cât indigenii nu sunt obişnuiţi cu o carne atât de aleasă! [2]).

Problema Adriaticei era însă ceva mai complicată decât Noua-Guinee.

Italia avusese grijă să obţină, prin armistiţiu, delegaţia de a ocupa, în numele Aliaţilor, Pola, porturile istriene şi dalmate, fără a mai vorbi de participarea ei la ocupaţia interaliată a Fiumelui sau de predarea flotei austriace şi ungare, vremelnic intrată în mâinile Saborului croat din Zagreb. In răstimp, mesajul lui Wilson reclamase modificarea graniţelor italiene după extinderea naţiunilor (punctul 9) şi o ieşire liberă la mare pentru Serbia (punctul 10). Pus în curent cu Tratatul secret din Londra al Italiei cu Marii Aliaţi, colonelul House lansase — într'un comentar, luat apoi ca bază a negocierilor — noţiunea unor porturi libere la Triest şi Fiume, cât şi ideea unui protectorat al Societăţii Naţiunilor asupra Albaniei, cu sau fără mandat italian. In fine, abia sosit la Paris, Wilson declară — sub influenţa slavilor emigraţi în St.-Unite — că nu se considera legat de Tratatul din Londra, pe care nu-l

---

[1]) Henry Wickam Steed, *Mes souvenirs*, Ed. Plon 1926, vol. II, 263—5, 308—11, 313—16.

[2]) « Le Temps » din 24 Ianuarie 1934.

semnase și a cărei executare fusese cerută, îndată după armistițiu, de Italia [1]).

Negocierile privitoare la Adriatica, terminate tocmai în 1924, se rezumă de fapt în năzuința Italiei de a păstra cel puțin cât i se făgăduise prin Tratatul din Londra și în tendința Jugoslaviei să-l facă inoperant, întrucât la data semnării sale (26 Aprilie 1915) nimeni nu putea să prevadă desființarea Austro-Ungariei. Cum însă pretențiile politice consemnate în acest Tratat derivă din situația privilegiată pe care elementul italian o avea în anumite provincii ale Monarhiei dualiste, oarecare particularități din împrejurările trecute devin indispensabile.

BARBU BRĂDESCU

---

[1]) Wilhelm Ziegler, *Versailles*, Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg 1933; H. W. Steed, *Op. cit.*, II, 251—4, 257.

PERSPECTIVA ISTORICĂ IN VIAȚA SOCIALĂ

I

CONSIDERAȚII PSIHOLOGICE

După cum aspectul unui obiect poate varia în chipurile cele mai diferite cu schimbarea punctului spațial din care-l observăm, — după cum umbra unui baston poate varia prin schimbarea poziției sale față cu soarele, devenind de câteva ori mai lungă decât însuși obiectul sau reducându-se la un mic cerc egal cu secțiunea transversală a bastonului, — tot astfel realitatea înconjurătoare își schimbă sensul după dispozițiile active și afective, după impresiunile sensoriale anterior și recent suferite, după imaginile memoriale pe care i le scoatem înainte întru întâmpinare, sau după diversele concepte ori judecăți anterior elaborate dar simultan și adiacent evocate pentru interpretarea realității. Finalitățile, tendințele actuale exercită în mod incontestabil o formidabilă presiune, contribuind la formarea sau la diformarea realității; — ele impun mai întâi atențiunii o anumită selecțiune între datele percepțiunii; ele determină apoi o anumită constelațiune structurală a articulațiunilor întregului perceput. In sfârșit, ele îi stabilesc acestuia corespondențe active și afective, așa încât li-l conformează și-l convertesc într'un adevărat organ sau instrument al finalităților sau tendințelor noastre predominante. De aceea e adevărat că « interesul » (adică finalitățile sufletești sau mai corect preocuparea

intelectuală actualmente dominantă) constitue adevărata *formă* (nu «apriorică» ci prealabilă; nu transcendentală ci numai antecedentă) în care turnăm experienţa pentru a elabora cunoştinţa lucrurilor. Lucrurile ne arată forma şi conturul pe care li-l dictează interesul nostru, el decupează lumea în obiecte distincte, el stabileşte relaţiuni şi creează înţelesuri.

Intre multiplele modalităţi în care elaborăm şi constelăm astfel lucrurile lumii, putem distinge diverse grupe şi diviziuni din diverse puncte de vedere. Aşa de pildă însăşi o anumită dicotomie a tendinţelor omeneşti ne poate desemna împărţirea perspectivelor în două mari tipuri. Este de o parte atitudinea care ne înclină spre acţiune centrifugă, atitudinea eferentă care cuprinde în sine predominarea interesului pentru funcţiunea sensorio-motrice, actuală şi voluntară, deci interpretarea obiectivă şi pragmatică. De altă parte este atitudinea care ne înclină spre introspecţiune, atitudinea centripetală, aferentă sau mai corect: inferentă. Aceasta cuprinde în sine predominarea interesului pentru laturea afectivă şi memorială a fiinţei noastre. In prima atitudine obiectele apar ca pretexte de acţiune voluntară; organizarea, elaborarea conceptelor şi tuturor actelor de cogniţiune constitue, în cadrele primei atitudini, procese pregătitoare pentru funcţiunile organice-voluntare: defensivă, sau de conservare; agresivă sau de achiziţiune; industrială sau constructivă, — sau oricare alt tip mixt. Cunoştinţa, astfel elaborată, patronată de tendinţa practică, poartă întotdeauna un caracter utilitar, de un hedonism mai mult ori mai puţin manifest şi mai mult ori mai puţin conştient. Lumea construită sub această perspectivă pragmatică, întemeiată pe concepte schematice de diverse grade de generalitate este lumea care ne absoarbe de obicei, pe cei mai mulţi şi în cea mai largă măsură. Ea e cea considerată ca lume «a simţului comun», pentru că ea e cea într'ale cărei detalii se cuprind planurile de război ale fiinţei vii contra mediului său, însufleţit sau nu. Perspectiva pragmatică este probabil şi în ordinea genetică cea dintâi perspectivă de cogniţiune, pentru că este indispensabilă vieţii fiziologice adulte în unele specii animale. Inteligenţa subiecţilor din observaţiunile psihologice ale lui Thorndicke, Watson, Georges Bohn, Köhler, este incontestabil această inteligenţă pragmatică. Tot ea e cea care permite

copilului de 1—2 ani să efectueze construcţii din cuburi precum şi primitivului din caverne să vâneze cu ajutorul cuţitului de silex. Ea permite urmărirea voluntară a finalităţilor, — fie a celor spontane, primare, instinctive, — fie a finalităţilor secundare născute prin mai complicate procese sufleteşti.

Sub perspectiva pragmatică, privind un obiect oarecare, vom constata de pildă că avem deaface cu un « cuţit ». Constatarea aceasta se rezumă în ultimă analiză la descoperirea unor particularităţi esenţiale care caracterizează conceptul general de cuţit. A constata că ai de a face cu un cuţit înseamnă a constata în obiectul prezent mijloacele sau calea unei acţiuni posibile, deci calea pentru realizarea, printr'un mod oarecare de mişcare, a unei finalităţi, tendinţe, dorinţe. Particularitatea caracteristică a cuţitului se reduce la prezenţa unei lame tăioase şi la alte câteva detalii care evidenţiază destinaţia sau funcţiunea obiectului precum e *mânerul*, servind ca pârghie pentru amplificarea presiunii, precum e materialul rezistent capabil de a înfrânge coeziunea moleculară a unui material pasiv, etc. Ceea ce vezi în cuţit când îl priveşti sub perspectiva exclusiv pragmatică este tocmai prezenţa acestor particularităţi şi nimic mai mult. In tot cazul, perspectiva pragmatică aspiră întotdeauna spre generic: pe ea nu o privesc detaliile obiectului *individual*. Faptul că un cuţit are o iniţială pe mânerul său, că prezintă o mică sgârietură sau o mică pată de rugină pe lamă, nu-i răpeşte calitatea de « cuţit », — aşa încât o persoană, absorbită într'un moment dat exclusiv de nevoia de acţiune promptă, fără răgaz de contemplare, nu va acorda nici cea mai mică atenţiune unor atari particularităţi, ci căutând « un cuţit oarecare », spre a tăia, se va adresa genericului, iar nu individualului.

Cea de-a doua perspectivă sub care poate să apară lumea, în opoziţie cu perspectiva pragmatică, n'ar putea fi denumită decât printr'o asociaţie de termeni care să cuprindă toate varietăţile sale. Ea reprezintă o atitudine mintală care ia în considerare un obiect oarecare dar, departe de a-i dibui particularităţile ce-i pot descoperi subsumarea într'o schemă generică de orientare pragmatică, se opreşte la individualitatea obiectului prezent, la imaginile pe care asociativ le evocă învăluindu-se într'însele, la atitudinile afective ce confluează cu actualizarea

sa în conștiință. Obiectul e astfel văzut ca un tot organic în care se îmbină însă articulațiuni elementare de origine și de natură afectivă și subiectivă, cu imaginile sensoriale actuale. Afectul descoperit prin introspecțiune se proiectează în exterior asupra obiectului considerat prin percepțiune, contopindu-se în ființa lui, colorându-l și împrumutându-i un sens. Această perspectivă, opusă celei pragmatice, opusă celei pur obiective, schematice, generice, conceptuale, are deci caracter individualizant, subiectiv, contemplativ.

Sub perspectiva pragmatică, lucrurile lumii par ca pretexte de acțiune, orientate în direcția tendințelor și așteptărilor, spre ceea ce nu există încă, dar este voit și apare ca trebuind să existe. Noțiunea de *viitor* nu se cuprinde însă manifest în imaginea sau conceptul lucrului destinat acțiunii: prefacerile posibile, viitorul deci, nu emerg din *lucruri*, ci din acțiunea centrifugă a subiectului: lucrurile ca atari rămân în afară de curgerea timpului. Căutând genericul în lucrurile dimprejur, mintea caută de fapt *constantul*, prezentul de totdeauna, supratemporalul. Timpul rămâne însă un apanaj exclusiv al sforțării active, al procesului interior, central. Variabilul obiectiv e numai accident și e irelevant sau de secundară importanță pentru atitudinea pragmatică a minții. Știința pozitivă, eflorescență supremă a perspectivei pragmatice, studiază într'adevăr variabilul și variațiunile, dar tot pentru a descoperi chiar într'însele constantul, deci intemporalul.

Perspectiva apragmatică îndepărtând din conștiință, cel puțin parțial, finalitățile utilitare, le înlocuește cu alte diverse tipuri de finalitate. Sub lumina ei lucrurile nu mai apar ca pretexte de acțiune spațială, ci de concentrațiune interioară, adică de proiectare simpatetică a interiorului subiectiv asupra actului obiectiv. Varietățile sale sunt numeroase: între ele se cuprind contemplația estetică și cea mistică; între ele se cuprinde un anumit mod de a privi lucrurile (și în special persoanele) care constitue atitudinea fundamentală și indispensabilă a perspectivei etico-sociale. Aci, între varietățile acestei atitudini apragmatice a conștiinței, se cuprinde și ceea ce numim noi « perspectiva istorică ».

Sub perspectiva apragmatică, nu prezența lamei tăioase ne va preocupa în considerarea unui cuțit, și mai ales nu posibilitatea

funcţiunii de a tăia, ci, de pildă, armonia şi simetria conturului, jocul luminii pe lamă şi alternarea umbrelor sau irizărilor metalului. In acest caz stăm în perspectiva *estetică*. Tot astfel de pildă ne poate preocupa gândul că acesta e cuţitul cumpărat acum cinsprezece ani, în cursul unei călătorii prin frumoase locuri depărtate. Amintirea, pur interioară, pur ideală, pare a se condensa şi materializa pe lama rece şi dură a cuţitului concret, şi viceversa, obiectul concret, greoi, pare a se volatiliza, pare a se desagrega, a se desmaterializa în măsura în care descoperim în imaginea lui atâta sedimentare de imagini pur memoriale, atât de mult « temporal » şi atât de mult « fantomatic ». Obiectul e poleit atunci de subiectivitatea noastră cu un fel de *nimb de relicvă*, iar perspectiva sub care-l privim atunci este cea pe care o numim: « perspectiva istorică ». Asupra ei voim să insistăm în aceste pagini.

* * *

Orice obiect poate fi privit sub perspectiva pragmatică sau sub oricare dintre cele apragmatice. Totul depinde de maleabilitatea, de supleţa spiritului. Spiritul vulgar greu se desprinde din atitudinea pragmatică, biologiceşte mai profitabilă şi cu mult mai ades solicitată de exigenţele animale. Să nu ne închipuim însă că atitudinea apragmatică ar fi întru totul un efect al evoluţiei, al desvoltării culturale (pe care unii, pornind dela punctul de vedere exclusiv animal ar putea s'o considere ca o degenerare sau ca o aberaţiune morbidă): ea nu poate fi o creaţiune nouă, ci cel mult o accentuare a unor posibilităţi sau predispoziţii iniţiale, primare. Să nu uităm că ea a fost dintru început necesară, sub forma embrionară, formării şi manifestării vieţii sociale. Sub alte forme ea apare în primele documente ale industriei omeneşti ca preocupare estetică şi ca o contrapondere a destinaţiei practice. In chip obsedant, obiectul util voeşte tot mai mult să fie şi frumos; mintea omenească ţine să se mişte paralel pe ambele planuri: atât pe cel pragmatic, cât şi pe cel apragmatic sau contemplativ. Perspectiva istorică sub care privim relicvele nu poate să fi lipsit niciodată dintre posibilităţile minţii omeneşti pentru că de fapt întotdeauna s'a amestecat memorialul în percepţiune, învăluind şi luminând actualitatea şi

concretul cu o — fie cât de vagă — răsfrângere a idealității și trecutului. Primitivul confundă aceste variate perspective între ele, implicând în acțiunea pragmatică judecăți și concepte elaborate sub perspectiva mistică, estetică și istorică. Toate caracteristicile pe care Lévy-Bruhl le-a asignat mentalității primitive se reduc la acest imbroglio al perspectivelor. Legea participațiunii pe care acest autor o prezintă ca prezidând în procesele gândirii și ca alcătuind principala distincțiune între logica primitivului și logica noastră nu este decât o consecință a introducerii atitudinilor apragmatice în judecățile care trebue să conducă acțiunea spre rezultate utilitare. In ochii congolezilor galoanele ofițerilor albi servesc ca mijloc magic care să-i facă invulnerabili (v. « Mentalité primitive », pag. 376), la Kayanii din Borneo nimic din materialul unei case incendiate nu va mai fi utilizat la construcția alteia, din cauza convingerii că astfel o aceeași soartă ar aștepta-o și pe cea nouă (idem, pag. 387); foarte multe triburi identifică complet ustensilele sau vestmintele cu stăpânul lor, astfel încât tratamentul ce se aplică obiectelor e considerat ca aplicat stăpânului; de aci: execuțiunile « în efigie »; de aci obligația de a îngropa utensilele mortului alături cu el; de aci furia care cuprinde pe individul căruia i s'a făcut ofensa de a i se arunca în foc un obiect care-i aparținea, ba chiar și atunci când i se face aluzie la intenția de a-i arde un obiect ce-i aparține. Tot de aceea, a da o lovitură de cuțit unui obiect ce aparține altuia exprimă intenția de a-l ucide pe stăpân (« L'âme primitive », pag. 142). Interpretarea acestor concepții va fi cred ușurată prin expunerea ce urmează, mai ales în capitolele imediat următoare, în care se va vedea destul de precis că mentalitatea primitivă nu conține în esență nimic diferit de cea avansată. Delimitarea, excluderea datelor mintale apragmatice din cunoștința pozitivă constitue mândria spiritului modern, — dar credința că atitudinea și datele apragmatice ar putea, ar trebui chiar, să fie complet suprimate din gândirea omenească constitue eroarea, rătăcirea spiritului modern întemeiat pe o psihologie insuficientă și gata la o abominabilă încercare de mutilare a « omenescului » din noi. Dacă « perspectiva istorică » a fost una dintre modalitățile inițiale și firești de a considera realitatea, e drept că amploarea ei și afirmările ei

în câmpul culturii n'au păstrat un nivel egal în decursul timpului. Fără să fi dispărut efectiv niciodată dintre modurile interioare ale sufletului de totdeauna, variaţiunile sale au influenţat puternic stilul şi orientările culturii din diverse epoci, trădând astfel rolul său constitutiv şi indispensabil în prestaţiunile spiritului.

* * *

Inainte de a trece la examinarea mai de aproape a « perspectivei istorice » în diversele ei efecte, în acţiunea ei asupra sufletului omenesc şi asupra culturii, trebue să împrăştiem o eventuală confuziune sau un aparent echivoc.

Impărţind aspectele posibile sau perspectivele din care mintea noastră poate privi realităţile, am aşezat de o parte perspectiva pragmatică, iar de alta pe cele nepragmatice. Cea dintâi, s'a putut vedea, presupune gândirea conceptuală, generalizatoare şi schematică. Aceasta ar putea sugera credinţa că în orice gândire conceptuală şi generalizatoare noi vedem o gândire efectiv pragmatică şi că numai prin considerarea obiectului individual în singularitatea sa putem realiza o perspectivă nepragmatică. In acest chip ni s'ar atribui o identificare a clasificării dicotomice « pragmatic-apragmatic » cu opoziţia « generalizare-individualizare ».

Nu e însă aceasta convingerea noastră.

De fapt, perspectiva pragmatică înfăţişând generalizări, nu pierde, nu poate pierde niciodată contactul cu *concretul.* Actele practice nu se îndreaptă asupra abstractului, ele pot fi mintal conduse numai prin conţinuturi de gândire care trasează direcţiuni şi modalităţi de mişcare, — dar tocmai aceasta este caracteristica sau esenţa « concretului »: concretul e planul mai mult ori mai puţin precis şi mai mult ori mai puţin detaliat al unei acţiuni posibile. De aceea concretul presupune spaţialitatea. Gândirea pragmatică, urmărind confecţionarea unor planuri generale de acţiune posibilă, se întemeiază după cum observam mai sus, pe ceea ce apare ca invariabil, constant, deci intemporal. Chiar temporalul când este luat în considerare sau recunoscut de gândirea conceptuală pragmatică, este, cum a arătat Bergson, aperceput şi conceput printr'o transpoziţie în termeni spaţiali.

Astfel el încremenește în formule ce nu mai au nimic din adevăratul caracter al timpului. De aceea, timpul, în gândirea pragmatică este omogen ca și spațiul și se reduce la un fel de prezent prelungit în măsură nedefinită la ambele sale extremități. Pe când perspectiva istorică ne oferă o lume a concretului individualizat, perspectiva realistă a simțului practic ne oferă dimpotrivă o lume a concretului care, generalizându-se, tinde să evadeze din timp pentru a da un concret generic intemporal.

Gândirea conceptuală are însă și alte procedee, alte planuri de desfășurare decât cele din care decurge perspectiva pragmatică. Nu gândim conceptual numai concepte cu conținut concret, ci și concepte abstracte, extraspațiale. Definiția cartesiană a « ființei » a cărei esență involvă în mod necesar existența e produsul unei gândiri conceptuale în care nu intră nici un termen concret. Gândirea abstractă, ca aceea a algebrei pure, ca a logicei formale, sau ca a metafizicei, deși are exact aceleași procedee formale ca și gândirea pragmatică, nu are propriu zis caracter pragmatic, din cauza materialului abstract pe care-l manipulează și care implicit dictează o oarecare « manieră » specială, o « luare de atitudine » diferită de cea pe care o pretindea manipularea materialului concret. Lumea pe care o clădește e o lume în afara timpului, — deci tot aistorică cum e și lumea pespectivei pragmatice, — dar pe când istoricitatea acesteia din urmă este datorită unui proces expres de progresivă fixare sau încremenire a concretului (care, originar, cuprinde în sine devenirea, inseparabil de intuițiunea sensibilă), lumea perspectivei abstracte e extra-temporală chiar prin natura sa.

In sforțarea gândirii practice spre « generic » și spre nespațial, universalul nu e propriu zis niciodată realizat; de aceea prin această gândire ne aflăm nu numai totdeauna în concret, dar concretul acesta, oricât s'ar generaliza, păstrează totuși în sine « particularul » insurmontabil. După cum prin numerațiune nu se ajunge niciodată la realizarea unui infinit actual, — astfel prin generalizarea concretului nu se atinge niciodată universalul abstract.

In perspectiva abstractului, timpul este suprimat, pur și simplu, și înlocuit cu « eternitatea », adică cu un *prezent infinit*,

iar nu cu un simplu *prezent prelungit* în mod *nedefinit*, ca în perspectiva simţului practic.

Perspectiva algebrico-metafizică ne oferă o lume a abstractului şi a universalului, prin natura sa intemporală.

Despre aceste distincţiuni vom trata în alt articol.

II

EFECTE ALE PERSPECTIVEI ISTORICE IN VIAŢA SOCIALĂ

(Raportul între persoană şi obiect)

In exemplul unic pe care l-am utilizat mai sus pentru a lămuri în ce consistă perspectiva istorică, spre deosebire de cea pragmatică, vorbeam de un cuţit oarecare şi arătam că gândul istoricului acestui obiect pare că se condensează şi se amalgamează în materialul din care e construit, dându-i o altă pondere afectivă, înconjurându-l de un anumit nimb care-l deosibeşte de oricare alt obiect, de oricare alt cuţit, oricât de asemănător ar fi cu acela în particularităţile lui sensibile. Acelaşi proces, în măsuri şi circumstanţe oricât de variate, se petrece cu cele mai multe dintre obiectele familiare, cu foarte numeroase dintre cele care ne sunt numai cunoscute, dar cu toate cele care ne *aparţin*.

A recunoaşte un obiect, fie el văzut anterior o singură dată, însemnează a proiecta asupra lui un număr de imagini eterogene celei actualmente oferite de simţuri, — şi a-l interpreta cu ajutorul lor. In individualitatea sa, un obiect nu poate fi recunoscut fără un atare proces. De pildă: zăresc pe masă o pălărie; pălăria aceea îmi evocă înfăţişarea pe care un prieten o are când e pe stradă, cu pălăria pe cap. Atunci, deşi pălăria e acum pe masă, îi completez imaginea ei prezentă cu simpla amintire a profilului acelui prieten, — restituind astfel imaginea totală, globală a aspectului pe care-l prezintă prietenul când e pe stradă. Evocând deci un număr de detalii care acum lipsesc, dar plasând imaginea obiectului prezent între acele detalii cu care l-am văzut în oarecare continuitate, reconstituesc

un ansamblu din care obiectul prezent e numai o parte organică și recunoscându-l îl fac să retrăiască în complexul organismului inițial. Interpretarea unei imagini cu ajutorul alteia nu e decât reconstituirea unui total unitar din care făceau parte și unul și celelalte, ca simple articulațiuni. De fapt, totalul acela nu e, și el, la rândul său, imaginea unui obiect mai mare, ci e evocarea unui moment sufletesc, a unui moment din viața mea trecută: un moment în care se cuprind atât imagini de lucruri ori persoane, cât și imagini de mișcări și fapte, dar într'o oarecare măsură retrăirea unor dispoziții sufletești pur subiective: sentimente, înclinări, tendințe, ce se produseseră simultan cu percepția obiectelor și faptelor de atunci.

Memoria nostră nu înregistrează de fapt decât asemenea « momente » sau « scene », — numai crâmpee dinamice din cursul propriei noastre vieți. Numai în mod artificial gândirea pragmatică detașează sau crede a detașa obiectele luate separat, din complexul subiectiv originar. E un proces de abstragere sau simplificare, util acțiunii într'o măsură oarecare. Dar detașarea sau decuparea aceasta n'are de fapt loc niciodată în mod deplin: obiectele, atunci când sunt privite în individualitatea lor, deci atunci când nu le gândim sub generalizări conceptuale, ne revin în amintire întotdeauna încătușate astfel în scene sau segmente de acestea, ale vieții noastre trecute.

Orice obiect pe care-l recunosc îmi apare deci ca o articulațiune a unui segment din propria mea viață, din personalitatea mea. Il recunosc numai pentrucă îl așez la loc în *Istoria* eului meu interior, pe un plan și într'o constelațiune mai mult ori mai puțin determinate.

Se poate spune deci că în orice obiect pe care-l recunosc, plasez într'o mică măsură *apartinența* mea.

Sunt obiecte în care apartinența mea se afirmă în mod deplin. Apartinența, sentimentul posesiunii din care Aristotel făcea o categorie logică, presupune neîndoelnic un anumit joc de raporturi. E în primul rând: afirmarea unei intențiuni de acțiune liberă și necondiționată, efectuată prin mijlocirea obiectului, — afirmare unită eventual cu amintirea unui caz sau mai multor cazuri în care această intențiune s'a și putut traduce în mod deplin într'o acțiune efectivă. Cazurile amintite sunt, —

cum spuneam, — segmente din viaţa personală, evocate, şi de aceea obiectul ce îmi aparţine participă în mod îndoit la personalitatea mea ca articulaţiune a amintirii mele şi ca articulaţiune a aspiraţiilor sau tendinţelor mele de liberă acţiune viitoare.

Cert lucru, toate aceste însuşiri sau calităţi pe care le ataşez imaginii obiectului posedat sunt date subiective, sunt memoriale şi voluntare. Cele memoriale, deci istoricul obiectului, antecedentele pe care mi le reamintesc şi care fac mărturia că în *trecut* am uzat de acest obiect în mod liber şi necondiţionat, — confirmă, animează, încurajează. O mică împrejurare trecută în care am dispus liber de un obiect, creează sentimentul apartinenţei, care e cu atât mai vag sau mai puţin accentuat, cu cât mai vagă sau mai accentuată a fost libertatea dispoziţiei. Dar împrejurarea aceasta trecută, nu poate fi gândită şi proiectată asupra obiectului decât prin acel mod de a privi lucrurile pe care l-am numit: « perspectiva istorică ».

Apartinenţă, proprietate sunt împrejurări psihologice mai întâi, şi sociale, juridice, economice mai apoi, — izvorîte din această perspectivă.

* * *

Dar chiar fără a crea raportul de apartinenţă, precis afirmat: grade sau varietăţi inferioare de foarte multe tipuri ale acestui raport se stabilesc între noi şi lucrurile ce cad în raza percepţiunii sau cunoaşterii noastre. Ne apropiem de ele, ne înfrăţim cu ele şi ne mobilăm amplu şi insistent viaţa noastră interioară cu lucrurile dimprejur. Un viu şi activ schimb de influenţe se produce neîncetat dela noi la lucrurile înconjurătoare şi dela ele spre noi: noi luăm, într'un oarecare sens, forma lor şi ele iau forma noastră. Dar această interacţiune ideală n'ar fi posibilă dacă fiecare obiect n'ar intra în mintea şi'n sufletul nostru cu povestea sa cu tot, cu mica lui poveste, de obicei, dar câteodată cu câte o lungă şi sbuciumată Odisee. Acea apropiere a obiectului faţă cu viaţa noastră interioară ia în primul rînd aspectul unui nimb pe care-l proiectăm asupra lui, mai mult ori mai puţin luminos, — dar care-i schimbă aspectul până la completa diformare. Mi-aduc aminte de-o poveste în imagini, apărută

odinioară, mi se pare într'o revistă franceză: ea redă cazul unui vânător sau călător care, rătăcit mai multă vreme într'o pădure, ajunge în sfârşit la căsuţa unui pădurar unde găseşte pe fata acestuia, singură. Fata e reprezentată mai întâi: urîtă, ruptă, murdară, sbârlită. Succesiv însă, în scenele următoare desenatorul o înfăţişează din ce în ce mai frumoasă, transformându-i toate defectele în farmece şi voind să sugereze astfel procesul bine cunoscut de toate manualele de poetică, procesul de alterare a imaginilor, aşa cum îl pricinueşte amorul. La fel, nu numai stările afective actuale, dar şi cele implicate de evocările memoriale, cele legate de imaginile lucrurilor sau faptelor de altă dată, se proiectează şi ele asupra obiectului prezent care le-a pricinuit evocarea. Proiectându-se, îl diformează, îl prelucrează. O fată dela ţară dintr'un sat al Bărăganului, simplă de tot, fusese de curând adusă la oraş, în serviciu, cam fără voia ei. Din casa stăpânilor, uitându-se seara pe fereastră, zăreşte stelele. Sub adierea nostalgiei exclamă atunci, surprinsă: « La noi stelele este mai mari... fincă este mai aproape ». « Semiramis » a lui *Paul Valéry* spune:

« C'est une vaste peau fauve que mon royaume!
J'ai tué le lion qui portait cette peau;
Mais encor le fumet du féroce fantôme
Flotte chargé de mort, et garde mon troupeau ».

E aci, psihologiceşte, un fel de « histeresis », ca şi fenomenul astfel numit în fizică şi care constă în păstrarea proprietăţii magnetice în fierul care a fost supus acţiunii unui magnet. Graţie acestui « histeresis » subiectiv, petrecut în imaginea lucrurilor, se construesc grupări de tip cu totul specific, cum e acela, caracteristic, al valorii ce atribuim banului de aur sau monetelor în genere: ignorată cu totul de copilul care nu vede în discul de metal decât aceea ce simţurile îi revelează actualmente, valoarea banului e o sedimentare lentă de imagini şi afecte. E o sedimentare pe care o proiectăm din interior asupra imaginii exterioare.

Perspectiva istorică, în sensul cel mai propriu, apare în cele mai variate chipuri fie în contemplarea *obiectelor*, fie în contemplarea *locurilor* şi chiar a persoanelor, şi, cum se va vedea într'un paragraf ulterior, ea poate servi şi pentru interpretarea

și comentarea unor concepte și a unor idei abstracte, individualizându-se însă și conturându-se, așa încât să apară minții ca niște lucruri sau obiecte concrete.

In ceea ce privește contemplarea obiectului prezent prin perspectiva istorică, un exemplu tipic ne poate servi literatura cu «pipa» lui *Mallarmé:* » à peine eus-je tiré une première bouffée, j'oubliai mes grands livres à faire, emerveillé, attendri, je respirai l'hiver dernier qui revenait... et tout Londres, Londres, tel que je le vécus en entier à moi seul il y a un an, est apparu; ...mon tabac sentait une chambre sombre aux meubles de cuir»... etc.

Un obiect pe care reușim să-l aurim cu pulberea trecutului dobândește o incalculabilă valoare pentru noi, tocmai pentru că trecutul e parte integrantă din noi; trecutul evocat ni-l leagă de inima noastră prin legături strânse, adânci, indisolubile; o adevărată interpătrundere are loc între el și noi, soarta lui se împletește cu ceva dintr'a noastră și în semnificarea obiectului se prelinge ceva din semnificarea eului amplu pe care-l trăim.

Iată, într'un ungher undeva, un obiect de modeste dimensiuni și de modestă înfățișare: un nasture de metal coclit. Cât îți poate atrage atenția și cât te poate opri! Perspectiva pragmatică, obișnuitul nostru aparat de culegere a cunoștințelor, ți-l prezintă sub cele mai defavorabile prognosticuri. Ce funcțiune mai poate îndeplini el? Nimic; în ansamblul nici unei acțiuni de utilitară finalitate proprietățile sale nu pot aduce veritabile direcțiuni și nu pot desemna planuri de mișcare. E un obiect pragmaticește inoperant și de aceea intelectualmente disparent. Dar dacă, — pe o cale sau alta, — aflăm despre coclitul și umilul nasture de metal că el ar fi tăiat de pe tunica unui voevod deshumat din cripta domnească dela Curtea de Argeș, dacă aflăm că e nasturele pe care și-l încheia cu degetele sale un Basarab, descălecător de țară, că trăgându-l ritmic, respirația pieptului voinicesc de peste șase veacuri trebue să fi lăsat într'însul imperceptibile urme, — că stând prins pe piept a ascultat bătaia unei inimi pe care-o cadențează azi toată suflarea unui neam; dacă descoperi că nasturele are o istorie și că istoria lui se îmbină cu ceva din ce ai știut, din ce ai simțit sau din ce ai visat, — atunci umilul și coclitul nasture prinde

dintr'odată în jurul său o lumină pe care se poate ca alţii să n'o vadă, — dar tu o vezi; şi în noţiunea pe care o ai tu, de aci înainte, despre micul obiect, lumina aceasta intră, desigur, alături cu notele culese prin simţuri dar ca o notă de primă importanţă, ca o notă esenţială. Perspectiva pragmatică nu ţi-ar fi arătat niciodată laturea aceasta şi cu atât mai puţin ar fi fost în stare s'o scoată în evidenţă. Sub perspectiva istorică vezi însă în obiect ceea ce ochii nu-ţi revelează, vezi cu inima şi cu întreaga ta viaţă. E un fel de transcendenţă care n'are nimic metafizic, dar fără care lucrurile din lume şi lumea întreagă ar fi seci, insipide. Perspectiva istorică animează lumea materială şi fuzionează viaţa noastră cu viaţa a tot ce ne înconjoară.

Intr'un sens foarte apropiat a făcut şi Guyau odată o remarcă analoagă: « Représentez-vous, par la pensée (zicea el), une de ces cannes de Provence avec lesquelles on fait des lignes pour la pêche ou des mirlitons pour les enfants, voilà une image qui vous pourra sembler triviale; quittez nos jardins, allez en Grèce et dans le creux d'un roseau tout pareil vous verrez les paysannes d'Olympie transporter un peu de braise d'une chaumine à l'autre. Déjà, en se reculant dans l'espace, en devenant lointaine et exotique, l'image se poétise. Reculez-la maintenant dans le temps, pensez à ce même roseau (nartex) dont parle Hésiode et dans lequel Promethée apporta la feu du ciel, vous voilà en pleine poésie classique. Et si maintenant vous regardez l'humble canne de Provence de votre jardin, elle sera transfigurée à vos yeux par ce voyage dans l'espace et dans le temps qui à brisé, au moins pour le moment l'association d'idées triviales ». Ceea ce Guyau numeşte aci asociaţiune trivială este desigur perspectiva pragmatică; ceea ce el consideră ca o îndepăratare în spaţiu a imaginii este în sens propriu, psihologic, tot o interpretare a imaginii prin ajutorul conţinuturilor memoriale referitoare la obiecte analoage văzute *altădată*, aiurea; iar « poetizarea » este interiorizarea şi atribuirea unei valori pur spirituale, distincte de utilitarismul acţiunii.

Nici un literat dintre cei cunoscuţi n'a fost mai pătruns şi mai obsedat chiar de perspectiva istorică a lucrurilor şi nici unul n'a redat-o mai frecvent ca *Marcel Proust.* Sunt în opera lui pagini întregi, sunt întregi capitole în care motivul sau,

mai bine zis, în termeni scolastici, « argumentul analitic », este tocmai comunitatea care se stabilește între sufletul nostru și lumea înconjurătoare prin aptitudinea pe care o avem de a privi lumea sub perspectiva istorică. El, pot spune, a definit în câteva pasaje disparate această ipostază a minții umane:

« Une chose que nous avons regardée autrefois, si nous la revoyons, nous rapporte avec le regard que nous y avons posé, toutes les images qui le remplissait alors... Tel nom lu dans un livre autrefois contient entre ses sylabes le vent rapide et le soleil brillant qu'il faisait quand nous le lisions » (Temps retrouvé, vol. II, p. 33). « Une image offerte par la vie nous apporte en réalité à ce moment-là des sensations multiples et differentes. La vue par exemple de la couverture d'un livre déjà lu a tissé dans les caractères de son titre les rayons de lune d'une lointaine nuit d'été. Le goût du café au lait matinal nous apporte cette vague espérance d'un beau temps qui jadis si souvent pendant que nous buvions dans un bol de porcelaine blanche, crémeuse et plissée qui semblait du lait durci, se mit à nous sourire dans la claire incertitude du petit jour ». (Temps retrouvé, vol. II, p. 39). Și ceva mai departe: « ce que nous appelons la réalité est un certain rapport entre ces sensations et ces souvenirs qui nous entourent simultanément... ». Nu e, științificește, o noutate afirmația aceasta a lui Proust, — orice tratat de psihologie trebue să vorbească despre « concrețiunile memoriale în percepțiune », — dar originalitatea lui stă în accentuarea importanței memorialului în fiece clipă și în toată curgerea vieții sufletești: în accentuarea faptului că viața și cunoștința, realitatea și acțiunea, nu sunt, — cum afirmă sensualismul suficient al filozofiei eftine și prea consacrate, — determinate de sensațiune. Că datul exterior, sensorial, e departe de a fi elementul principal pe care se pot construi înțelegerea lumii și chiar sentințele morale. Efluviile interioare ale trecutului nostru personal și social creează adevăratul aspect omenesc al lumii, iar fără ele concepțiile despre lume sunt simple abstracțiuni descarnate, exsangue și false.

Fără perspectiva istorică a lucrurilor suntem mașini de calculat și de măsurat, suntem alambicuri sau retorte de bizare

prefaceri chimico-fiziologice, dar nu suntem oameni decât prin scufundarea noastră în trecut sau măcar printr'o cât de uşoară învesmântare în vălul memoriei, deci al istoriei.

Negreşit nu suntem toţi şi nici întotdeauna deopotrivă de capabili de a ne însuşi această atitudine în interpretarea şi înţelegerea lucrurilor, nu posedăm aceeaşi rezonanţă poetică şi nici nu le atribuim întotdeauna lucrurilor valoarea pe care le-o dă patina vremii. De aceea secole de-a rîndul locuitorii Italiei au călcat nepăsători şi chiar ostili pe ruinele gloriei romane, lăsând să se distrugă sau distrugând ei înşişi monumente şi edificii sfinţite de vreme. In orice distrugere a darurilor trecutului este un gest criminal: pentru că în fiecare dar al trecutului trăeşte o adiere de suflet omenesc, — e ceea ce au pus în lucrul lor creatorii din trecut şi e, mai ales, şi ceea ce fiind găsit în noi înşine, în sedimentările vieţii noastre interioare, este privit de noi ca venind din sufletul altora. Oricât de materialistă şi realistă ne-ar fi gândirea de care ne servim în vicisitudinile practicei noastre, un animism imanent şi indispensabil, fie el cât de sfios şi ghemuit, adaogă gândirii şi conduitei noastre tocmai ceea ce ne face oameni şi ne dă posibilitatea de a iubi oameni şi lucruri. De fapt, numai prin acest animism sugerat, infiltrat gândirii noastre, numai prin acest animism ce decurge inevitabil din perspectiva istorică putem realmente înţelege şi iubi pe cei ce ne înconjoară şi putem gândi *socialmente* raporturile noastre cu ei.

Existenţa vieţii sociale, ea însăşi, este din interior condiţionată de putinţa adoptării perspectivei istorice, înrudită, aceasta, atât de mult cu toate acele atitudini mintale care se îndepărtează de cea exclusiv pragmatică, şi deci de egoismul cel mai asocial.

Este între viaţa socială şi perspectiva istorică din care naşte tocmai interesul pentru istorie, o atât de strânsă afinitate încât formele înalte ale vieţii sociale nu pot apărea atâta vreme cât grupul social nu devine conştient de istoria sa. Nu putem fi fiinţe sociale dacă nu posedăm un minimum de simţ istoric.

De sigur însă, nu numai istoria socială ci şi istoria proprie personală, trăită, — cum spune psihologia germană contemporană, —

proiectată fiind asupra lucrurilor, intercalată continuu intuiţiunii empirice, este indispensabilă pentru construirea corectă a unui individ social şi sociabil. De fapt, istoria socială contează şi ea numai în măsura în care a fost asimilată, introdusă în cea personală. Reprezentările de lucruri, fapte şi persoane pot contribui la interpretarea sau istoricizarea prezentului, chiar când aparţin eului prin simplu împrumut, din povestire sau prin lectură. Lectura sau povestirea vie suplează atât de bine uneori (şi mai ales sub raportul acesta) istoria proprie, încât produce un fel de miraj ce continuă, prelungeşte spiritual personalitatea noastră peste secole anterioare sau peste nedefinite intervale de timp. Eul individual îşi vede viaţa sa confundată la origine în viaţa grupului sau a omenirii întregi, tot aşa cum biologiceşte organismul individual îşi are rădăcinile sale implântate în viaţa organică a speciei întregi.

Astfel se explică de ce, când perspectiva istorică devine o atitudine puternic afirmată a minţii, vibrăm intens în faţa vestigiilor unui trecut care nu ne aparţine personal, dar cu care ne identificăm virtual. Cu aceeaşi înfiorare vorbeşte Petrarca despre istoria vieţii sale proprii când contemplă:

« La dolce vista del beato loco
Ove'l mio cor con la sua donna alberga...».

(CLXXXVIII. *Le rime*)

ca şi despre istoria neamului său când cântă:

« L'antiche mura ch'ancor teme ed ama
E trema il mondo quando si rimemba
Del tempo andato e'ndietro si rivolva...».

(LIII, *ibid.*)

Reprezentarea unui obiect îşi poate dobândi o aureolă impresionantă chiar dacă într'însul vedem un semn de îndepărtată viaţă omenească fără raportare la o persoană sau la un grup, ci numai la o epocă determinată. Câteodată chiar determinarea aceasta ultimă poate lipsi, păstrându-se numai noţiunea elementului timp acumulat în mari nămeţi peste urmele vizibile ale vieţii. Tot perspectiva istorică astfel circumstanţiată este cea care ne impresionează atunci când privim cu un special interes o fosilă de ferigă din carbonifer. Mai mult chiar, în unele cazuri

precum atunci când contemplăm un aerolit, mesager al spațiilor interstelare, însuși elementul timp pare a se fi suprimat sau sublimat. Pentru a înțelege care este împrejurarea care aruncă peste intuiția sensorială acest *nimb* de interes și acest văl de neverosimilitate, să observăm că și mai impresionantă decât contemplarea unui obiect al cărui loc de origine e atât de inaccesibil, ar fi contemplarea acelor flori bizare de nalbă pe care eroul din «The Time Machine» a lui *H. G. Wells* le-a adus din călătoria sa în viitor, peste mii de secole, din lumea Morlocilor și a Eloisilor. Inaccesibilul acesta e de fapt marca indiscutabilă a reprezentărilor elaborate în interior, din date pur memoriale; în ele elementul esențial este introdus de activitatea spirituală, iar ceea ce e reziduu de veche sursă exterioară, adică ceea ce se bazează pe materialitatea experienții are aci un caracter pur accidental și accesoriu. A interpreta sau a stabili identitatea unui obiect actual și concret prin ajutorul unor astfel de construcțiuni pur mintale, radical spiritualizate, înseamnă a arunca asupra realului actual o lumină pe care n'o întâlnești decât pe fața lucrurilor din vis, înseamnă a subordona idealității realitatea și deci a interioriza lumea exterioară topind-o în valurile străvezii ale fanteziei. A avea în față și a palpa aevea ceea ce prin esența sa ține de visul inaccesibil, e o împrejurare care poartă profunde analogii sau afinități cu extazul mistic: mistica este o atitudine sufletească datorită conștiinței de contact sau de comunicare cu principiul suprem al lumii, cu principiul comun al tuturor realităților, deci cu transcendentul. Este descoperirea idealului coborît sau desvăluit în real, — și tot ce cuprinde un element ideal în esența sa nu poate fi întâlnit între percepțiunile reale fără a ne da un fior mistic.

Mintea care traversează o stare de această nuanță trăește de sigur pe alt plan decât cel pragmatic, destinat conducerii acțiunilor de interes fiziologic mai mult ori mai puțin acuzat. Fiziologicul e, aci, înăbușit, acoperit, înghesuit în unghere invizibile, — pe când spiritul se afirmă dominant, triumfător.

Perspectiva istorică este o atitudine mintală de înaltă spiritualizare, deci de umanizare. Ea nu e posibilă animalului, dar e posibilă minților care au depășit animalitatea dovedindu-și în măsuri diferite caracterul uman. Aș putea chiar înclina să

cred că cu cât cineva e mai refractar acestei atitudini, cu atât e mai aproape de animal şi mai departe de om.

Perspectiva istorică are un caracter *uman* pentru încă un motiv. A privi lucrurile sub perspectiva istorică înseamnă nu numai a aduce datele pur memoriale într'o cât mai amplă măsură în interpretarea realităţii actuale, dar a căuta de fapt *omenescul* într'însa. In înşirarea cazurilor tipice de aureolare istorică, pe care am redat-o aci mai sus, plecând dela primele două versuri ale lui Petrarca şi ajungând la aerolit sau la florile lui Wells, se poate observa că avem deaface cu o trecere treptată. Elementul uman e prezent în prima treaptă, fiind aci interesată vieaţa individuală a poetului, percepută obiectiv de sine însuşi; intervenind aci amintiri omeneşti referitoare la o fiinţă omenească (Laura) *dispărută*, deci inaccesibilă: amintiri ce fac ca vederea locurilor să fie « la dolce vista del beato loco ». Intr'a doua treaptă, lucrurile contemplate nu-şi datoresc valoarea sau nimbul faptului că ar fi aparţinut unei persoane, ci unei *colectivităţi* actualmente dispărute. Tot referarea la viaţa omenească face ca un cuţit de silex sau o amuletă aurigniaciană, o candelă romană sau papirusul cu autentica demotică a unui necunoscut egiptean să primească nimbul acela istoric pe care nu l-ai percepe dacă ai ignora adevărata origine şi semnificaţie a acestor lucruri.

E drept că fosila vegetală carboniferă şi aerolitul de care vorbeam mai sus nu mai conţin în mod perceptibil nimic omenesc. Tocmai de aceea ele nu mai au caracterul pur istoric, — ci mai curând caracterul lor s'ar putea numi: meta-istoric. Dar perspectiva sub care le contemplăm are mai mult decât o simplă analogie cu cea istorică: e în ele un proces de aceeaşi natură în care pierzându-se treptat noţiunea obiectivă de « om » văzut şi gândit în aspectul său exterior, se pronunţă tot mai mult interioritatea subiectivă a omului care le gândeşte. E de altfel încă ceva: e rapida schiţare imaginativă a dramei fictive, fictiv trăită de aceste obiecte dealungul valurilor de timp, — şi prin această perspectivă meta-istorică ne apropriem de contemplarea estetica, dacă nu cumva pătrundem cu totul într'însa, aşa cum am arătat în altă scriere a mea, « Papillons de Schumann ».

EUGENIU SPERANTIA

EVOLUȚIA REGIMULUI ADMINISTRATIV ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT (1919—1934)

Transilvania și Banatul au fost supuse în ultimii 15 ani la patru regimuri administrative succesive și anume:

a) Regimul anterior unificării (Ianuarie 1919—1 Ianuarie 1926) caracterizat prin faptul că legile organice ungare au rămas în vigoare.

Legile fundamentale ungare aplicate în administrație au fost: Legea XXI din 1886 pentru administrația comitatelor și municipiilor, legea comunală XXII din 1886 și legea XV din 1883 privitoare la finanțele comitatelor.

Decretul Nr. 2 dat la Sibiu la 24 Ianuarie 1919 de Consiliul Dirigent menține în vigoare în mod provizoriu legile sus amintite, aducând totodată unele modificări, socotite necesare prin faptul schimbării suveranității și dispozițiile constituției române.

b) Regimul primei legi de unificare promulgată la 13 Iunie 1925 care a intrat în vigoare la 1 Ianuarie 1926. Această lege este caracterizată prin o centralizare moderată, o mare simetrie organică și o reală simplicitate.

c) Regimul legii pentru organizarea administrațiunii locale din 3 August 1929, fructul unei ideologii democratice înaintate care, animată de un sentiment de neîncredere față de puterea centrală a realizat autonomia locală, însă cu prețul unei prea mari complicații a aparatului administrativ și a unor cheltueli pe care criza financiară nu le mai permitea.

d) Regimul actual. Legea dela 1929 a fost supusă la 12 modificări succesive, mai întâi de autorii ei, apoi de guvernele care s'au succedat până astăzi, astfel că normele în vigoare nu mai au decât o foarte vagă înrudire cu legea primitivă.

Experienţele făcute timp de 15 ani, necesitatea de a simplifica aparatul administrativ, diversele ideologii politice care s'au perindat, în sfârşit constrângerea crizei economice au impus o serie de modificări cu caracter empiric, care în realitate au creat un regim administrativ nou.

Astăzi, oscilaţiunile datorite diverselor concepţiuni sunt amortizate şi principalele partide politice au adoptat, în ceea ce priveşte problema administrativă, idei foarte asemănătoare şi se întâlnesc pentru a realiza un sistem eclectic, care se poate caracteriza în câteva cuvinte: descentralizare locală efectivă, desconcentrare regională a activităţii Statului şi jurisdicţionalizare a controlului administrativ.

Acest regim este cu mult superior celui găsit în Transilvania în momentul unirii şi celui în vigoare în Vechiul Regat înainte de unificare.

Să examinăm acum evoluţia instituţiilor.

I. UNITĂŢILE POLITICO-TERITORIALE

Ungaria este împărţită în comitate, România în judeţe. Noţiunea de comitat este profund deosebită de aceea de judeţ. Comitatul care îşi are originea în faptul cuceririi a fost mai întâi o unitate feodală, pe când judeţul, ca şi departamentul francez, este o circumscripţie administrativă creată de lege.

Teritoriile locuite «ab antiquo» de Români au fost considerate de primii regi unguri ca «fundus regius» şi împărţite în trei mari zone:

1. Zona supusă direct feodalităţii maghiare, împărţită la început în şapte comitate şi teritorii anexe (septem castra).

2. Zona ocupată de Secui, împărţită în cinci comitate (sedes Siculorum).

3. Zona colonizată de Germani (septem sedes Saxonicum), împărţită în şapte «scaune».

Comitatul era condus de un membru al înaltei nobilimi numit «Comes», reprezentant direct al regelui; el avea în subordine mica nobilime care îndeplinea slujbele secundare şi burghezia din care se recrutau funcţionarii birocraţi.

In decursul vremurilor, caracterul comitatului s'a modificat; însă nu s'a democratizat nici astăzi.

«Comes»-ul devenit «Föispán» este reprezentantul marei proprietăţi, care în Ungaria se confundă cu nobilimea. «Alispán»-ul, ajutorul föispanului şi funcţionarii superiori reprezintă burghezia. Adunările elective aveau un caracter special înrudit cu acela al dietelor provinciale şi erau alese cu sufragiul censitar.

Originea feodală a comitatului este atât de înrădăcinată în opinia publică, încât de multe ori în istoria Ungariei, comitatele prin reprezentanţii lor legali au creat dificultăţi puterii centrale luând atitudini politice protivnice.

Această concepţie a lăsat urme chiar în legea XXI din 1886, aplicată la noi până în 1926 şi anume § 2, aliniatul c prevede că municipiile (comitatul şi muncipiul în sensul de astăzi erau atunci municipii) «se pot ocupa şi cu alte afaceri de interes public şi cu chestiuni ce privesc Statul; le pot supune desbaterii; îşi pot exprima, privitor la acestea, părerile, pot comunica (aceste păreri) între dânsele şi guvernului şi le pot înainta sub formă de adresă oricăreia din Camerele legislative» [1]).

Vedem deci că adunările comitatelor erau în drept să exprime păreri în materie de conducere de Stat şi să comunice direct cu Adunările legiuitoare.

Judeţul românesc are un caracter profund deosebit şi prezintă multe analogii cu departamentul francez. Amândouă unităţile sunt circumscripţii pur administrative create de lege în mod arbitrar şi nu-şi au obârşia în nici o instituţie din vechiul regim.

Departamentul francez a fost creat prin legile din 22 Decemvrie 1789, 15 Ianuarie şi 16 Ianuarie 1790 şi 26 Februarie 1790, ca un cadru geografic pentru serviciile publice. Intenţia legiuitorului constituant a fost pe de o parte să şteargă particularismul provincial prin totala desfiinţare a provinciei istorice, iar pe de altă parte să realizeze o unificare administrativă cât mai strânsă.

---

[1]) Traducere după Buletinul Oficial al Ministerului de Interne.

Impărţirea în judeţe s'a făcut în Muntenia sub Mircea cel Mare (1386—1418) şi în Moldova sub Alexandru cel Bun (1400—1432). Aceste diviziuni teritoriale aveau un caracter militar şi administrativ; administraţii nu aveau nici un cuvânt în gestiunea intereselor regionale.

Adevăratul act de naştere al judeţului este legea din 2 Aprilie 1864, când Cuza Vodă a creat, după modelul franţuzesc, judeţul ca unitate modernă, având un organ deliberativ ales de cetăţeni (consiliu) şi un organ executiv numit de puterea centrală (prefect). Judeţul, ca şi departamentul francez, este fructul ideologiei democratice, ostilă privilegiilor de clasă şi particularismului provincial, pe când comitatul unguresc este o prelungire modernizată a instituţiilor feodale.

In Ardeal, ca şi în Ungaria, consideraţiile istorice, faptul cuceririi ungureşti şi colonizării cu elementele germanice au jucat un rol important în viaţa comunală. Unele comune, în special cetăţile săseşti s'au bucurat tot timpul de privilegii dăruite de rege. Municipiile, adică oraşele importante, se bucurau ca şi comitatele de dreptul de a se adresa direct Corpurilor legiuitoare.

Legea comunală XXII din 1886 a creat o unitate administrativă sui generis: Cercul notarial. Legea ungară cunoaşte patru feluri de comune: 1. Comunele mici, care, neavând resursele necesare pentru a susţine singure toate organele unei administraţii comunale normale, se asociază pentru a suporta în comun cheltuelile birocraţiei; 2. Comunele mari, care singure pot suporta aceste cheltueli; 3. Oraşele cu magistrat regulat, adică comunele urbane, conduse de un primar ales, de un consiliu şi de un senat; 4. Municipiile, egale în demnitate cu comitatele, conduse de un reprezentant al puterii centrale (prefect), de un consiliu şi de un senat.

Asociaţiile de comune rurale mici (cercuri notariale) prezintă un interes deosebit. In adevăr, această instituţie posedă o deosebită supleţă, ea se poate adapta cu multă uşurinţă circumstanţelor locale. Fiecare comună mică îşi păstrează fiinţa ei juridică, posedă organele esenţiale (consiliu, primar, incasator), are un buget. Prin faptul asocierii în cerc notarial, ea abandonează în mod voluntar unele drepturi şi competinţi în favoarea unităţii complexe care le exercită în numele ei. Fiecare comună componentă contribue cu o cotă determinată la cheltuelile comune. S'a realizat

astfel o împăcare între principiul politic de autodeterminare și principiul economic al unui bun randament al regiei administrative.

Credem că această soluție este superioară celei adoptate în Vechiul Regat, unde satul înglobat într'o comună mare și-a pierdut individualitatea. Legea actuală, constatând faptul că cercul notarial a rezistat tuturor legilor de unificare, s'a mărginit să-l tolereze sub formă de asociație.

II. ADUNĂRILE REPREZENTATIVE LOCALE

După unirea Transilvaniei și Banatului cu Vechiul Regat, guvernul provizoriu provincial (Consiliul Dirigent) a înlocuit regimul electoral unguresc anacronic, bazat pe sufragiul censitar, cu regimul electoral democratic, conform normelor constituționale românești.

In adevăr, conform legilor XXI și XXII, adunările reprezentative ale comitatelor, orașelor și comunelor erau alese jumătate de contribuabilii cei mai greu impuși (virilisti), jumătate prin sufragiul universal (§ 22, XXI și § 32, XXII). Funcționarii superiori erau membri de drept ai adunărilor.

Aceste adunări erau foarte numeroase: 10 până la 200 membri aleși pentru comune și dela 120 până la 600 pentru comitate. Adunările comitatelor și municipiilor erau adevărate diete locale care întruneau reprezentanții marilor proprietari, ai clerului și burgheziei. Reprezentanții erau aleși prin sistemul majorității absolute, minoritatea nu era reprezentată. Alegerile erau conduse de agenții administrației, iar contestațiile erau judecate de administrație (§ 43, XXI și § 50, 52, XXII).

Mandatul adunărilor era de șase ani. Din trei în trei ani, o jumătate din membrii consiliului era primenită prin alegeri parțiale.

Adunările deliberative ale comitatelor și municipiilor nu erau prezidate de un demnitar ales de consilieri, ci de un reprezentant al puterii centrale (föispán). In sistemul românesc toate adunările sunt prezidate de un membru ales de consilieri, reprezentantul Statului având dreptul și obligația să aziste la ședințe în calitate de comisar al guvernului.

Legiuitorul român, aplicând dispoziţiile Constituţiei româneşti, a dispus că toate adunările deliberative vor fi alese prin sufragiul universal, egal, direct, secret şi obligatoriu, prin scrutin de listă cu reprezentarea minorităţii (art. 17, 101 din legea din 1925 şi art. 365 din legea din 1929).

Felul cum minoritatea este reprezentată a variat. Conform legii din 1925 (art. 190) a cincea parte din mandate revine de drept listelor minoritare care au întrunit cel puţin o cincime din totalul voturilor exprimate. Conform art. 401 din legea din 1929, repartiţia mandatelor se face proporţional cu masa electorală a fiecărei liste în raport cu numărul total al voturilor exprimate. Se menţine condiţia că lista minoritară trebue să întrunească cel puţin 20% din numărul voturilor exprimate pentru a putea participa la repartizarea mandatelor.

Idealul democratic al sufragiului feminin, prevăzut de art. 6 din Constituţie, a fost realizat în parte de legiuitorul român, care admite femeile în adunările deliberative locale. Prima etapă o constitue art. 17 din legea din 1925, care permite cooptarea în consiliul comunelor urbane a două până la şapte femei, după importanţa oraşului.

Pasul decisiv a fost făcut de legiuitorul din 1929, când, prin art. 375, se acordă dreptul de vot femeilor care, pe lângă condiţiile cerute bărbaţilor pentru a fi alegători, îndeplinesc una din cele cinci condiţiuni înşirate în acest articol. Unele din aceste condiţiuni sunt destul de arbitrare. Prin faptul că sunt alegătoare, femeile devin eligibile în toate adunările locale.

Compunerea adunărilor a variat după concepţiile politice dominante, însă, sub diferite forme şi în proporţii variabile totdeauna, s'a admis prezenţa membrilor de drept alături de membrii aleşi. Instituţia membrilor de drept este destinată să asigure reprezentarea competinţelor pe lângă reprezentarea curentelor de opinie. Legea ungară (§ 51, XXI şi § 58, XXII) admitea pe unii funcţionari ca membri ai adunărilor.

Legea din 1925 fixează o proporţie maximă şi anume, consiliile comunale şi judeţene se compun din trei cincimi consilieri aleşi şi până la două cincimi consilieri de drept (art. 17 şi 101); legea dă o listă limitativă de persoanele care pot fi consilieri de drept (art. 19 şi 103). In această listă găsim reprezentanţii învăţământului

de diferite grade, reprezentantul cultului celui mai numeros, reprezentanţii ministerelor Sănătăţii, Agriculturii, Lucrărilor Publice, Camerelor profesionale şi ai Cooperaţiei. Pentru a asigura o colaborare între consiliul judeţean şi consiliul oraşului de reşedinţă, fiecare consiliu deleagă un număr de membri în celălalt consiliu.

Legea din 1929 menţine instituţia membrilor de drept numai pentru judeţe şi comunele urbane (art. 73, 77 şi 198). Legea nu mai fixează o proporţie între numărul membrilor aleşi şi numărul membrilor de drept, ci dă o listă limitativă de persoanele care fac parte de drept din consiliu; această listă este asemănătoare celei din 1925.

Legiuitorul din 1929 a ţinut socoteală de o stare de fapt caracteristică Ardealului şi Banatului şi anume că în aceste provincii nu există o quasi-unanimitate confesională ca în Vechiul Regat şi în Basarabia, că populaţiunea este împărţită în mai multe confesiuni; în consecinţă, legea dispune că reprezentanţii ambelor biserici naţionale (ortodoxă şi unită) şi reprezentantul cultului minoritar care are cel mai mare număr de credincioşi vor fi membri de drept.

Art. 4 din legea modificatoare din 1934 reintroduce membrii de drept în consiliile comunelor rurale şi anume: un preot, un învăţător, un medic, un veterinar, un agronom şi un inginer silvic, dacă sunt în comună. Membrii de drept sunt numiţi de prefect. Pentru consiliile judeţene şi urbane, legiuitorul, în scopul de a asigura o legătură de continuitate cu fostul consiliu, admite ca membri de drept pe fostul prefect şi fostul primar.

In ceea ce priveşte durata mandatului, deosebim două concepţii deosebite: sub legea maghiară durata mandatului era de şase ani, cu alegeri de preînnoire după trei ani pentru jumătate din numărul mandatelor. Legiuitorul din 1925 a adoptat acelaşi principiu, fixând durata consiliului la 8 ani cu alegeri de preînnoire după patru ani. Intenţiunea legiuitorului ungur şi a legiuitorului român a fost să asigure o continuitate în conducerea afacerilor locale. Legiuitorul din 1929 nu a avut această preocupare; el a fixat durata mandatului tuturor consilierilor la cinci ani. Legiuitorul din 1934 a reluat ideea continuităţii în conducere şi a accentuat-o prin o inovaţie îndrăzneaţă.

In adevăr, prin art. 12 se decide că durata consiliului este nelimitată, însă, «din trei în trei ani, o jumătate din numărul total al consilierilor aleși se va premeni astfel încât durata mandatului unui consilier să fie maximum de șase ani. La municipii premenirea se va face din doi în doi ani, cu câte o treime din numărul consilierilor aleși».

Evident, această dispoziție asigură o perfectă continuitate și, în teorie, micșorează mult influențele politice; numai experiența va decide dacă această interesantă soluție va da roadele așteptate.

III. ORGANIZAREA

Sub regimul ungar organele comunelor rurale erau:

1. Reprezentanța comunală (consiliu), aleasă cum am arătat mai sus.

2. Antistia comunală, compusă din primar, ajutorul de primar, doi consilieri, notarul comunal, medicul și tutorele orfanal. In comunele mici erau membri notarul, medicul și tutorele cercual (§ 63 XXII). Antistia execută deciziunile corpului deliberativ, ordinele autorităților superioare și îndeplinește alte însărcinări care nu sunt date în competința primarului sau reprezentanței (§ 62). Membrii antistiei sunt toți salariați și aleși pe trei ani.

3. Primarul și ajutorul de primar (jude și jude-ajutor) aleși de reprezentanță pe cinci ani.

Organele comunelor urbane (orașe cu magistrat regulat) erau:

1. Reprezentanța orășenească (consiliu).

2. Antistia compusă din primar, căpitanul de poliție, senatorii și funcționarii superiori comunali. Toți sunt retribuiți și aleși de reprezentanță pe șase ani.

3. Senatul orășănesc, organ executiv restrâns compus din primar, căpitanul poliției, primul notar, primul jurisconsult, medicul comunal și câțiva consilieri (senatori).

4. Primarul orașului ales de reprezentanță pe timp de șase ani și care prezidează toate adunările sau comitetele și este capul administrației comunale. In comunele rurale adevăratul conducător al administrației era notarul.

Organele muncipiilor erau:

1. Congregația municipală, adunare reprezentativă numeroasă (până la 400 membri).

2. Senatul orăşenesc compus din primar, căpitanul de poliţie şi toţi şefii serviciilor municipale (consilieri). Senatul funcţionează ca organ executiv şi ca instanţă jurisdicţională de prima şi de a doua instanţă.

3. Primarul ales de congregaţie pe şase ani, de regulă dintre funcţionarii administrativi superiori, prezidează senatul, execută ordinele guvernului şi ale prefectului oraşului, deciziunile congregaţiei şi ale senatului şi este şeful administraţiei comunale.

4. Comitele suprem (prefectul oraşului) reprezentantul guvernului care prezidează congregaţia. Prefectul are supravegherea superioară asupra întregii administraţii municipale şi asupra tuturor organelor de Stat din cuprinsul oraşului, afară de armată şi justiţie.

Organele comitatului erau:

1. Congregaţia comitatului, adunare reprezentativă care cuprindea până la 600 membri.

2. Comitetul permanent compus din prefect, ca preşedinte, subprefect, funcţionarii superiori, şefii serviciilor de Stat, primul procuror şi comandantul poliţiei.

3. Vice-comitele (subprefect sau alispán) care este ajutorul prefectului şi şef al administraţiei comitatului, deci în această calitate gestionar responsabil.

4. Comitele suprem (föispán, prefect) conducătorul superior al întregii activităţi administrative autonome şi de Stat.

Funcţionarii de specialitate: medicul primar, veterinarul, căpitanul de poliţie, contabilii şi personalul inferior erau numiţi pe viaţă de prefect. Ceilalţi funcţionari, începând dela vice-comite, erau aleşi de congregaţie pe timp de şase ani.

Ceea ce constitue una din caracteristicele sistemului unguresc moştenite din Austria e că fiecare organ administrativ avea, pe lângă atribuţiile administrative, şi atribuţii jurisdicţionale. Bunăoară, vice-comitele era prima instanţă de apel faţă de comunele urbane, comitetul permanent instanţa a doua, iar ministrul de Interne instanţa a treia. Primul pretor era prima instanţă de apel în contra deciziunilor autorităţilor rurale, a doua instanţă era vice-comitele, iar a treia comitetul permanent. Senatul orăşenesc era instanţa de apel în materie de contravenţii industriale, comerciale, poliţieneşti, etc.

Legea pentru unificarea administrativă din 1925 a împins simetria până la ultimele ei consecinţe, când a prevăzut pentru toate unităţile administrative trei organe:

1. Un consiliu ales cu sufragiul universal şi compus din membri aleşi şi din membri de drept.

2. O delegaţie permanentă aleasă de consiliu sub formă de comitet restrâns, prezidat de prefect la judeţ, de primar la comune.

3. Capul administraţiei, care la judeţ era prefectul şi la comună primarul.

Delegaţia permanentă avea, şi are şi astăzi, un caracter mixt. Când exercită atribuţiunile delegate de consiliu, delegaţia are caracterul unui organ deliberativ, fiindcă în aceste cazuri reprezintă consiliul. Când exercită atribuţiunile date de lege sau când funcţionează ca corp consultativ, ea are caracterul unui organ executiv. In sfârşit, când se pronunţă în materie electorală, are un caracter jurisdicţional.

In general, legiuitorul român a separat cu mare grijă exercitarea acţiunii administrative de atribuţiunile jurisdicţionale, neadmiţând sistemul german.

Legea din 1929, în prima ei redactare, a complicat la extrem organizarea administraţiilor locale. In adevăr, găsim următoarele organe elective:

Consiliul sau adunarea sătească, consiliul comunal, consiliul judeţean, consiliul asociaţiilor generale judeţene. Fiecare consiliu avea delegaţia şi preşedintele ei. In plus, delegaţia judeţeană şi delegaţia consiliului asociaţiilor judeţene aveau câte un preşedinte ales distinct de preşedintele consiliului.

Legiuitorul din 1929 a împins dualismul atât de departe, încât la judeţ administraţia autonomă era încredinţată preşedintelui delegaţiei judeţene (prefect administrativ ales) şi la regiune serviciile autonome erau conduse de preşedintele asociaţiei generale, pe când serviciile de Stat erau conduse la judeţ de prefectul numit şi la regiune de directorul ministerial.

Acest dualism a fost un izvor nesecat de litigii, şi acţiunea administrativă era paralizată prin tutele succesive.

Totuşi legiuitorul din 1929 a realizat o inovaţie fericită: jurisdicţiile administrative.

Legile unificatoare succesive (în număr de 12) au simplificat organizarea administrativă, și astăzi, în urma votării legii din 1934, organizarea actuală seamănă mult cu aceea din 1925.

Astăzi județul se prezintă sub un dublu aspect:

Intâi ca administrator al intereselor pur județene, al doilea ca unitate de desconcentrare a activității Statului. Ambele activități au același conducător: prefectul.

IV. AUTONOMIA LOCALĂ

Trebue să distingem patru faze succesive:

a) Sub regimul legilor ungare, autonomia locală era în aparență mai largă decât aceea acordată de legile române. In realitate însă, această autonomie era restrânsă prin puterile exorbitante ce le aveau reprezentanții Statului: ministrul, prefectul, primpretorul. Acești reprezentanți aveau în orice moment, în cazurile pe care ei le socoteau urgente, dreptul de a se substitui autorităților locale (§ 57, 64, 65, 66, XXI și § 94, XXII).

Prefectul în comitat, primpretorul în plasă se bucurau de atâta autoritate încât, în practică, opinia lor era determinantă.

Această îngrădire a autonomiei nu rezulta din exercițiul continuu și repetat al unor puteri limitatoare, ci din posibilitatea de a aplica în orice moment măsuri energice care pot merge până la înlăturarea organelor locale, și care pot fi arbitrare, nefiind întovărășite de nici o garanție legală. La aceasta se mai adaugă dreptul de disolvare pe care-l avea ministrul de Interne pe baza unui simplu raport al prefectului.

b) Legea din 1925 a stabilit un regim de centralizare moderată. Cea mai mare parte din actele importante ale administrațiilor comunale erau supuse aprobării prefectului, iar actele administrațiilor județene și municipale, ministrului. Deciziunea prefectului trebuia să fie conformă cu avizul delegației județene, iar decizia ministrului conformă cu avizul consiliului superior administrativ. Avizul obligatoriu al Corpurilor consultative îngrădea arbitrarul unei deciziuni care putea fi inspirată de considerațiuni pur politice.

c) Legiuitorul din 1929 a căzut în excesul contrar.

Statul nu mai are nici o ingerință în afacerile locale; controlul și aprobările sunt încredințate tribunalelor administrative.

Acest sistem prezintă inconveniente serioase: mai întâi instanţele jurisdicţionale, exercitând tutela şi controlul, iau parte activă la administraţie; ceva mai mult, conduc în mod activ administraţia, ceea ce nu este compatibil cu menirea lor; apoi, tribunalele, prin caracterul lor şi prin faptul că există instanţe succesive, întrebuinţează o procedură înceată şi complicată, incompatibilă cu ritmul acţiunii administrative. In nici un caz Statul nu trebue să se dezintereseze de ceea ce se petrece în administraţiile locale; dimpotrivă, el este dator să apere interesele generale şi naţionale şi chiar să apere interesele cetăţenilor contra abuzurilor propriilor lor reprezentanţi.

d) Sistemul actual este mult mai raţional.

Toate deciziunile administraţiilor locale sunt executorii prin ele însele, afară numai de cinci acte importante şi anume: bugetul, împrumuturile, înstrăinările, concesiunile şi regulamentele (art. 42 al. 5 din legea din 20 Aprilie 1933).

Tutela şi controlul sunt încredinţate reprezentanţilor Statului, prefectului pentru comunele din judeţ, ministrului pentru judeţe şi municipii. Totuşi nici o hotărîre nu are putere executorie înainte de expirarea unui termen de 10 zile, şi toate hotărîrile trebuesc comunicate autorităţilor de control în termen de patru zile dela data lor. Numai în cazurile de urgenţă, constatată prin o procedură specială, o deciziune poate fi executată imediat.

In acest interval de 10 zile, în care eficacitatea actului este suspendată, particularii vătămaţi în drepturile sau interesele lor, precum şi autorităţile de control pot sezisa instanţele administrative, cerând anularea sau reformarea actului.

Deci legiutorul din 1933 a lăsat reprezentanţilor Statului exerciţiul controlului ierarhic şi al tutelei administrative (aprobări) şi a încredinţat instanţelor administrative controlul jurisdicţional al legalităţii. Astfel fiind, controlul oportunităţii unor acte importante, cinci la număr, este exercitat de Stat, iar controlul legalităţii tuturor actelor este exercitat de tribunalele administrative. Chiar şi actele de tutelă sunt supuse controlului legalităţii (art.45 din 1933).

Materia nulităţilor tratată în art. 47 şi 48 conţine dispoziţii criticabile şi ar trebui revizuită şi legiferată mai raţional.

In scopul de a realiza o politică financiară unitară şi pentru a împiedeca unele abuzuri, în locul intervenţiei hărţuitoare şi

tărăgănitoare a autorităților tutelare, legiuitorul a stabilit limitări legale, sub formă de plafoane care nu pot fi depășite fără a constitui o culpă. Bunăoară, nu este îngăduit să se înscrie la salarii sume care să depășească 40% din veniturile ordinare la comunele rurale, 30% la comunele urbane și județele mici, 25% la comunele urbane și județele care au un venit ordinar până la 50 milioane lei (art. 48 din legea din 14 Aprilie 1933). De asemenea suma destinată deschiderilor de credite nu va putea întrece un procent fixat de lege (art. 46). Consilierii care vor vota cote mai mari decât acele stabilite de lege sunt personal și solidar responsabili pentru suma care depășește cea legală.

Deci legiuitorul a substituit aprecierilor arbitrare, câte odată capricioase, ale unui funcționar, limitele impersonale determinate de lege; dacă aceste limite sunt întrecute, autoritățile de control și contribuabilii pot sezisa instanțele jurisdicționale. Acest sistem de îngrădire legală, de tutelă impersonală care realizează un oarecare automatism, a fost recomandat de noi încă din anul 1929.

Prin aceste dispoziții, descentralizarea administrativă a devenit o realitate, fără ca puterea centrală să fie dezarmată cu desăvârșire în opera ei de apărare a unității Statului și a intereselor generale.

Când activitatea organelor elective locale comportă abateri grave, care sunt de natură să compromită interesele Statului sau buna stare a colectivității locale, dreptul de intervenție al Statului merge până la sancțiunea colectivă, adică la disolvarea consiliilor.

Această sancțiune este prevăzută în § 61, XXI din legea ungară. Ministerul de Interne, în baza unui simplu raport motivat al prefectului, poate disolva pe cale de deciziune orice consiliu și numi o comisie interimară pe timp de maximum un an; dacă însă alegerile sunt imposibile (?), atunci comisia interimară dăinuește un timp nedeterminat.

Legiuitorul român a îngrădit dreptul de disolvare, mai întâi prin alcătuirea unei liste limitative a motivelor care pot îndreptăți disolvarea și apoi prin stabilirea unei proceduri speciale care constitue o garanție de temeinică cercetare a faptelor.

Actualele motive de disolvare sunt înșirate în art. 14 din legea din 18 Martie 1934, care prevede șase motive: imposibilitatea în care se găsește consiliul de a lucra pentru că consilierii nu se întrunesc în numărul cerut de lege; descompletarea consiliului;

prin faptul că au survenit modificări teritoriale; dacă activitatea consiliului compromite interesele administraţiei locale sau în cazul când consiliul ia hotărîri politice care compromit interesele sau siguranţa Statului.

Când aceste fapte au fost constatate prin o anchetă, Statul prin agenţii lui sezisează instanţele jurisdicţionale care, cercetând temeinicia faptelor în şedinţă publică şi în contradictoriu, pronunţă disolvarea consiliului. Intr'un singur caz, când siguranţa Statului este compromisă, atunci ministrul de Interne poate disolva consiliul prin o decizie motivată. Această procedură este legitimă deoarece în asemenea cazuri se poate întâmpla ca situaţia să fie de aşa natură, încât să nu permită îndeplinirea unei proceduri judiciare.

Disolvarea sub regimul legii ungare nu era înconjurată de nici un fel de garanţie, având la bază o simplă apreciere a prefectului şi o deciziune a ministrului de Interne. In practică se făceau cercetări, dar această formalitate nu era impusă de lege.

* * *

Din cele spuse mai sus, se poate constata că regimul administrativ aplicat în Ardeal şi Banat, ca de altfel în toată ţara, înseamnă un progres continuu; acest sistem, după câteva oscilaţii, tinde a se cristaliza în forme simple, logice şi practice. Regimul actual este hotărît democratic; dacă legea din 1929, prin complicaţiile şi exagerările ei, a pulverizat autoritatea, modificările succesive ale acestei legi au operat o redresare şi au creat un regim nou, care a realizat un echilibru între tendinţele centraliste şi tendinţele autonomiste.

Evident, organizarea actuală are nevoie să fie simplificată, raţionalizată şi randamentul aparatului administrativ trebue sporit; credem că aceasta nu se poate realiza fără o adâncă remaniere a geografiei administrative.

Raţionalizarea administraţiei Ţării este obiectul preocupărilor actuale a tuturor factorilor cu răspundere, totuşi trebue să accentuăm că regimul astăzi în vigoare este cu mult superior, atât regimului pe care l-am găsit în Transilvania în momentul Unirii, cât şi regimului practicat în Vechiul Regat înainte de 1925.

JULIAN PETER

ASPECTE EPICE CONTEMPORANE[1])

Una din calitățile structurale ale d-lui Liviu Rebreanu, și nu cea mai mică, este voința. Printr'însa se luminează virtuțile operei sale: egalitatea temperamentală, construcția serioasă, observația probă, imparțialitatea înaintea problemelor sociale, înnoirea subiectelor dela un roman la altul. Nimic nu e contradictoriu și antinomic la cel mai voluntar dintre romancierii noștri, a cărui reușită în carieră nu e decât încoronarea tenacității sale remarcabile. S'ar părea că deviza sa scriitoricească ar fi dictonul: voiește și vei putea. Dacă din punct de vedere etic rezultatele voliționale par ilimitate, în domeniul creației se ivește o limită firească, implicată în resursele scriitorului. D. Liviu Rebreanu, căruia îi revine meritul de a fi dat impulsul inițial romanului românesc și de a-l fi pus oarecum la îndemâna atât a publicului cât și a romancierilor ulteriori, își circumscrie posibilitățile destul de limpede în « Ion » și « Pădurea spânzuraților ». Este un până acum neîntrecut zugrăvitor al tendințelor dinamice colective și un analist conștiincios al stărilor sufletești individuale. Cu o lămurire însă: domeniul său nu e acela al complicațiilor morale sau al complexității resorturilor sufletești. De câte ori totuși atacă

---

[1]) 1. Liviu Rebreanu: *Jar*, ediția a II-a, editura « Adevărul ». — 2. Cezar Petrescu: *Aurul Negru*, editura « Naționala-Ciornei ». — 3. Teodor Râșcanu: *Ileana Lupului*, editura « Universala » Alcalay. — 4. Sergiu Dan: *Arsenic*, editura « Cultura Națională ». — 5. Gib. I. Mihăescu: *Zilele și nopțile unui student întârziat*, editura « Cugetarea ». — 6. Mihail Sebastian: *De două mii de ani*, cu o prefață de Nae Ionescu, editura « Naționala-Ciornei ».

probleme psihologice gingașe în structura lor, le eșafodează arhitectonic, le urmărește creșterea logică, conflictul și catastrofa, dar în definitiv nu le rezolvă decât schematic și în suprafață. In opera sa, distingem așa dar ambiția de a făuri în amândouă direcțiile capitale ale epicei: socială și individuală. Cea de a doua i se refuză în ceea ce are particular, unic, ireversibil, fiecare caz moral. In schimb, ca un revers favorabil al neajunsului, fiecare caz individual, cercetat prin prisma observatorului social, cată a recupera din deficitul său specific, prin tendința de semnificație tipică, în cadrul social. Ceea ce pierde, ca realizare individuală, recâștigă prin semnificația socială. Cu alte cuvinte, d. Liviu Rebreanu nu parvine a izola — prin artificiul anume al romancierului psihologic — insul de societate, spre a-i circumscrie propria evoluție, ca și cum ar fi singur pe lume și nu s'ar reprezenta decât pe sine. Jocul îi rămâne străin. Dimpotrivă, orice ar face, versantul social al vieții își revendică drepturile și câștigă procesul până la urmă.

Observația mai generală are o aplicație actualizată de ultimul roman, *Jar*. Titlul sugeră conflagrația pasională care cuprinde pe tânăra studentă Liana Rosmarin, fiica unui onest funcționar mijlociu. Să privim pasiunea ei pentru locotenentul Dandu, întâi sub aspectul individual. Va trebui să recunoaștem că nașterea, desvoltarea și culminarea sentimentului sunt conduse de autor cu o e xperiențăși o îndemânare ce ține de rutină. D. Liviu Rebreanu a avut ideea ingenioasă de a desvolta acțiunea sa oarecum calendaristic în treisprezece capitole lunare începând și sfârșind cu « Octombre ». Ciclul pasiunii se desfășoară deci în fracțiuni de timp egale. Liana este o studentă care la începutul cărții își vede de studii și e principial ostilă categoriei sufletești a ofițerilor. Ea rezistă cât poate cu un început de antipatie caracteristică nașterii unor sentimente puternice, ofițerului Dandu, fire elementară, redusă la sumbra dorință posesivă. Sentimentul de repulsie și conservare se transformă curând în urma unui asediu îndărătnic și necuvântător în pasiune totală care duce la dăruirea integrală, fizică și morală. Rezistența ei a fost însă neprevăzătoare. Dacă ar fi păstrat un grăunte de cochetărie și o tactică a refuzului în vederea matrimoniului, de bună seamă această pasiune ar fi căpătat consacrarea legitimă a căsătoriei. Dar Liana iubește fără

calcul și cu un sâmbure de romantism printre prejudecățile căruia se numără și iubirea pentru ea însăși, fără altă finalitate. Liana nu este numai victima propriului ei temperament aprins, dar și a unui preconcept pasional.

După cum spuneam nu se poate imputa autorului o serie de cauze determinante ale nereușitei în creația tipului Lianei. Analiza pasiunii ei e minuțios dusă la capăt, și totuși Liana nu se individualizează spre a-și contura o figură autonomă de eroină în lanțul victimelor erotice. Sinuciderea ei prin care se eliberează de suferința pricinuită prin căsătoria lui Dandu cu o alta, mai pricepută tacticiană în ale dragostei, și de căsătoria consimțită din rațiuni sociale cu funcționarul superior Alistar e o consecință plauzibilă, poate chiar stringent logică. Ea nu dă însă o culminare emotivă povestirii, după cum în fazele amoroase interesul major se deplasează către centre de interes secundare. Așa de pildă după noi d. Liviu Rebreanu se apropie de creație în persoana lui Dandu a cărui tăcere crâncenă și dârză e încărcată de electricitate. Incă odată d. Liviu Rebreanu izbutește să creeze caractere primare neevoluate, câtă vreme complexitatea morală îi scapă printre degete.

Pe de altă parte să examinăm poziția socială a romanului. Prin faptul că autorul o încadrează circumstanțial în familie cu ordinea ei burgheză în deplinul sens al cuvântului, interesul oscilează între cadru și portret. D. Liviu Rebreanu a dat o prea mare atențiune familiei Rosmarin în componenții ei și relațiile lor profesionale și cotidiene pentru a păstra amorului Lianei un caracter autonom. Evoluția ei sufletească e privită sub unghiul și în interesele familiei, care își anexează prin legături tradiționale soarta fiicei. Prin urmare moralistul cu tendințe poate involuntar conservatoare și-a împărțit activitatea cu psihologul cazului particular al Lianei.

In consecință angrenajul familial cuprinde pe această fiică tulburată a Evei și dă o coloratură socială destinului ei. Nu a fost pentru noi nici o mirare în succesul de librărie al *Jarului*. Numele d-lui Rebreanu e un punct de atracție explicabil pentru cetitorul mijlociu, care e asigurat de seriozitatea operelor sale. Nu ne-a mirat de asemenea faptul că un avocat și publicist atașat problemelor etice și sociale, d. Tudor Popescu, a luat această operă ca un pretext fericit problemelor sale obișnuite și în deosebi

preocupării de rosturile familiei. *Jar* deschide din nou chestiunea valorii actuale a nucleului social care este familia. Instituția e poate în scădere, deoarece suportul ei etic și religios e zdruncinat. Deduceți de aci legitimele îngrijorări posibile și chiar necesare, dorința de redresare a instituției, altădată fără fisură, cu puncte nevralgice, poate, dar curabile. Astăzi familia e desorganizată deoarece membrii ei se emancipează pretimpuriu și subordonează interesele ei permanente dorinței de a trăi fără constrângeri, de a gusta cu voluptate experiențe riscate ridicate, la o temperatură care mistuiește până la combustiunea totală. Considerentele trebuesc însă întrerupte deoarece obiectul nostru nu ține de dialectica socială sau religioasă.

Bun observator al societății, de astădată în miezul unei probleme de ascuțită actualitate, cu incursiuni relative la alte probleme mai mărunte, ca situația funcționarilor în conjunctura politică și economică, cu aluzii de cronicar ce se folosește și de personaje cu cheie ca Pantelimon Răcaru, directorul de ziar, și Remus Oloman, ziaristul și viitorul romancier, d. Liviu Rebreanu întreține interesul activ al cetitorului. In ceea ce privește drama Lianei încadrată social, ea capătă un relief deosebit și oferă deslegări moraliștilor. Individualizată, viața ei patetică rămâne secundară prin lipsurile analizei în adâncime. Nu știm ce coeficient de banalitate zădărnicește autenticitatea și dramatismul experienței Lianei. D. Liviu Rebreanu este depășit de o serie de scriitori contemporani cu dânsul, ca d-na Hortensia Papadat-Bengescu, sau chiar mai tineri ca d. Camil Petrescu și alții mai recenți, în mânuirea instrumentelor de finețe și precizie infinitezimală, când este vorba de mobilurile antinome ale vieții sufletești. Liana sa se desindividualizează în tip spre a se cufunda cu un șir de experiențe negative similare. Ca întotdeauna probitatea constructorului e evidentă, dar în limitele sale, care îi interzic accesul subconștientului și al mobilității vieții sufletești. *Jar* este un roman care deschide câmp discuțiilor sociale, restabilind pe autor în marginile mijloacelor sale.

*
* *

Cu *Aurul Negru*, d. Cezar Petrescu continuă și termină dipticul său *Pământ și Cer*, început cu *Comoara Regelui Dromichet*. In *Comoara Regelui Dromichet* am crezut a recunoaște cea mai puternică

operă de până acum a fertilului romancier. Deși din punct de vedere al tirajului acest roman nu trece de limita mijlocie care este a VI-a mie, după cum asigură foaia glorioasă dinaintea falsului-titlu, rămânem la convingerea noastră. Intr'adevăr, în *Comoara Regelui Dromichet*, problematica dualistă: sat-oraș, permanentă romancierului, atinge pe alocuri un *epos* rural măreț. Continuarea acestei cărți se deapănă în regiunea petroliferă a piscului Voevodesei exploatată din ajun de rechinii detestați de autor. *Comoara Regelui Dromichet* se încheie cu începuturile industriei petrolifere pe acest teren, spre a lăsa romanului pe care îl examinăm astăzi, să descrie grandoarea și decadența petrolului. D. Cezar Petrescu e un romancier tradiționalist ale cărui opere teziste exprimă punctul de vedere opus ireductibil progresului tehnic. D-sa este un dușman neîmpăcat al sincronizării noastre industriale. In nașterea și sporirea industriei, acest moralist este cât pe-aci de a implica duhul răului. Este așa dar un agent de rezistență împotriva civilizației moderne și un păstrător al formelor de viață care au caracterizat România Veche. Critica sa socială nu continuă junimismul, ci semănătorismul, a cărui doctrină postula perfecția și statornicia tipului rural în cultura și civilizația noastră. D. Cezar Petrescu face din roman un instrument al pledoariilor sale. Personajele și acțiunea sa sunt simple pretexte pentru ilustrarea unei credințe sociale. Destinele eroilor săi urmează o scară urcătoare sau coborîtoare, după cum respectă sau calcă imperativele sale de viață. Cine urmează legea progresului este dinainte sortit catastrofei, afară de cazul că la timp oportun reintră în ordinea anterioară, spre a-și regăsi punctul de plecare.

Este deci o ritmică socială, un dinamism inconciliabil fericirii, deoarece — crede d. Cezar Petrescu — idealul de viață așezată, statică este secretul norocului. Am putea exemplifica cu fiecare roman felul în care acest leit-motiv își găsește aplicații epice deosebite, decurse însă din același principiu logic. Este de reamintit de asemenea că fecundul romancier se folosește uneori de un mod recreativ, de un gen particular de umor descheiat, ca și cum așa de laborioasa lui carieră ar avea nevoie de unele destinderi fiziologice. Ba mai mult, cărțile sale, îndeobște serioase ca orice operă de propagandă, sunt alternate de cărțulii rezultate din această vervă odihnitoare pentru autor.

Aurul Negru face parte, ca să se ştie, din ciclul cărţilor doctrinare, care, chiar dacă sunt punctate pe alocuri cu oarecare umor, participă la tezismul său. Asistăm deci la luptele politice date pentru legiferarea petrolului, fie în sens protecţionist-naţional, fie în sensul participaţiei capitalului străin, la ciocnirile de interese şi de pasiuni materiale în care se angajează ca într'un vârtej şi cei mari şi cei mici. D. Cezar Petrescu posedă, după o carieră aproape decenală de romancier, mijloacele de a construi un roman (când îşi dă osteneala ca în împrejurarea de faţă). D-sa ştie să mânuiască simetrii, să conducă evenimentele în sensul dorit, pentru ca scara existenţelor sale să fie perfect condiţionată de păstrarea sau părăsirea normelor propuse de d-sa. Astfel sunt vieţi periferice pasiunii petroliste, ca aceea a şefului de haltă, Vartolomeu Diaconu, atras ca o gânganie de para demoniacă a « aurului negru », şi mântuit dela pierzania sigură numai prin intervenţia miraculoasă a lui Zaharia Duhu. Cetitorii *Comorii Regelui Dromichet* îşi amintesc de acest căutător de comori, personificator al virtuţilor rasei, neînţeles de obşte, râs şi batjocorit de semenii săi, care descoperă comoara nepreţuită a celui mai viteaz dintre strămoşii noştri protoistorici, dar o reîngroapă spre a sancţiona ticăloşia contemporanilor, şi care devine petrolist dintr'o obidă ironică, redobândind stima consătenilor. In *Aurul Negru*, acelaşi Zaharia Duhu e un fel de *Deus ex machina*, ocrotitor şi mântuitor al celor slabi, începând cu boierul Iloveanu, redus la mizerie într'o mansardă a Parisului (acest boier reprezintă clasa decăzută în urma ridicării arendaşilor şi apoi a exproprierii).

Demenţa petrolistă nu are alt doctor decât pe acest filantrop cu bună ştiinţă recrutat din categoria răzeşească, nobleţa satelor după dispariţia marii proprietăţi. Zaharia Duhu rezumă înţelepciunea rasei, de vreme ce stăpânirea petrolului nu l-a scos din albia cuminţeniei sale. E singurul personaj reconfortant care permite romancierului o urmă de optimism. Din partea capitalului străin, petrolistul Van den Vondel, cum îşi spune « vânător de ţiţei », reprezintă filozofia desamăgită a categoriei respective şi ar fi cel mai aproape dintre toate personajele cărţii, de creaţie, dacă d. Cezar Petrescu ispitit de primejdioasa-i vervă n'ar fi făcut dintr'însul un « raisonneur » şi nu i-ar fi atribuit evocări din enciclopedia petrolului. Nu expune oare disertul olandez

filozofia istoriei petrolului, prin apropierea ce o face între modernizarea Mexicului lui Montezuma și a civilizației sale Maya și soarta civilizației noastre? Să-l ascultăm *ipsis verbis*: ... « Ce n'a omorît câinii și soldații lui Bernal Diaz și soldații lui Cortez, distruge petrolul. Ce n'a putut să distrugă armatele lui Lisimach, distruge aici petrolul » (pag. 296).

Se va recunoaște că d. Cezar Petrescu exagerează. Exagerează în credința că dela dezastrul preîntâmpinat de Dromichetes cu două sau trei sute de ani înainte de Christos și până astăzi, când trăim presupusul apocalips al « aurului negru », nu a intervenit nici un alt dezastru național din ridicarea căruia să ne verificăm puterile de rezistență și vitalitate.

Nimeni nu va conveni că prima și cea mai grozavă catastrofă a neamului nostru este exploatarea petrolului, care oricum, prin excedentele sale concură alături de grânele noastre la sporirea avutului și progresului național. E deci limpede că nu noi suntem victimele petrolului, ci petrolul ca produs industrial este victima fobiei d-lui Cezar Petrescu. Mai puțin catastrofic și operând fără lentile îngroșătoare, romancierului firește îi era permis să localizeze o dramă în ținuturile petrolifere cu respectarea adevărului omenesc. D-sa a pus însă sub acuzare lichidul negru și toată omenimea care se îndeletnicește cu exploatarea lui. A distribuit anateme și pedepse și s'a bucurat la sfârșit, ca de un semn ceresc, când conjunctura economică mondială a pus frâu vremelnic industriilor petrolului. In perfectă logică satisfacția este minimă și prea puțin providențială, deoarece aceeași conjunctură lovește și producția noastră agricolă, pe care o avem moștenită dinainte de Dromichet. Dar iată! Nu cumva cultura cerealelor sufere pentrucă am călcat legile tradiției și am transplantat porumbul din America, de unde tradiția populară face să se coboare sifilisul și de unde fără nici o îndoială ne-a venit pelagra? Este un subiect pe care îl propunem harnicului romancier și arhanghel păzitor al tradiției: « Romanul Porumbului și al dezastrelor sale ».

D. Cezar Petrescu va aduce, nu ne îndoim, aceleași calități de vervă, aceeași îndemânare constructivă și tot atâta învierșunare tezistă. Din aceasta nu pierde însă decât romanul care în exploatarea d-lui Cezar Petrescu e lipsit de darul simplu al vieții și de putere creatoare.

*
* *

D. Teodor Râşcanu nu se sfieşte să debuteze în roman la o vârstă coaptă, în afară de preocupări artistice de orice natură. Din experienţa sa probabilă de moşier moldovean, descendent din boierinaşi paşoptişti, d-sa scrie un roman rural deosebit de amplu pentru un debutant. Este foarte semnificativ faptul că se poate debuta astăzi mai mult decât onorabil printr'un roman de peste patru sute de pagini şi că, în aceste proporţii întinse, nu se pierde un începător. D. Teodor Râşcanu izbuteşte să construiască în proporţii juste şi cu o bună gradaţie o dramă din lumea satelor. Este la baza romanului său un fapt-divers aevea întâmplat? Nu ştim. Oricum ar fi, *Ileana Lupului* e o povestire împletită dintr'o pasiune amoroasă şi o năpastă judiciară în care s'ar putea recunoaşte şi ecouri profesionale. Istorisirea se situiază în preajma şi în urma războiului recent, într'un sat moldovenesc. Căsătorită cu disproporţie de vârstă, tânăra nevastă a lui Tănasă Maftei, Safta, ţărancă robustă şi aprinsă, predestinată a fi o pomiţă ca fiică a vestitei Ileana Lupului, ucide cu toporul pe mumă-sa surprinsă în braţele ibovnicului ei, plutonierul de jandarmi Ion Asandei. Acesta înscenează soţului bătrâior terorizat până în ajun de cele două femei, pentru a pune averea sa pe numele Saftei, răspunderea crimei şi îl băgă în ocnă.

Ne aflăm deci înaintea unei îndoite năpaste: matricidul săvârşit de Safta şi condamnarea nedreaptă a nevinovatului.

Un caz similar de eroare judiciară în lumea satelor descrie şi d. Victor Ion Popa, cunoscutul dramaturg, regisor şi desenator, în romanul său: *Velerim şi Veler Doamne* (Cultura Naţională, 1933). Am subliniat la timp extensiunea prea mare acordată de d. Popa laturii detective şi judiciare, dar şi frumuseţea limbii sale, operaţia artistică prin care şi-a făurit o limbă plastică. D-l Teodor Râşcanu nu repetă greşeala predecesorului său; iar referitor la limbajul ţărănesc, se ţine pe linia realistă fără ambiţii artistice. A urmărit să redea limba şi atmosfera sătească şi a reuşit.

Se poate discuta, deoarece autorul însuşi se pune pe un plan strict realist, verosimilitatea crimei. Nu o vom face, socotind că oricât ar fi de excepţionale datele asasinatului, ele nu sunt excluse, iar tratarea lor e bine motivată. Şi evenimentele ulterioare: biandria Saftei remăritată cu Ion Asandei, aventurile erotice succesive până la descoperirea lor de către bărbatul ei care o răpune în

bătăi, confesiunile criminalei pocăite; apoi în ordinea socială, dorința aprigă de pământ cu conflictele corespunzătoare, stările noi politice de după război, fac obiectul cercetării sale epice. D. Teodor Râșcanu nu manifestă propriu zis opiniuni sociale, dar este vădit că simpatiile sale nemărturisite merg către boierii deposedați prin împrejurările istorice. Cu toate acestea portretele sale nu sunt vițiate sau împinse în negru.

Probabilele sale lecturi naturaliste îl îndeamnă pe alocuri să stăruie asupra unor scene tari, unde recunoaștem ceva din procedeele zoliste. Psihologia sa aplicată pe un teren rudimentar e adecvată și permite așteptări încrezătoare în cariera sa nouă de romancier. Dacă ne este îngăduit să exprimăm un deziderat, ne-ar plăcea să nu se cantoneze exclusiv pe un domeniu relativ facil, pândit de banalitate. In definitiv d-sa a făcut dovada că știe să proporționeze un roman în linii simple. Ii rămâne să se încerce în direcții inedite de observație, spre a se feri de clișeele psihologiei rurale.

* * *

Arsenic este romanul care a obținut în unanimitate premiul de douăzeci și cinci mii lei al societății Tekirghiol-Eforie, în cursul anului 1934, după *Maitreyi* de d. Mircea Eliade, inaugurator al premiului în anul trecut. Cu acest prilej, tânărul autor s'a remarcat printr'o facultate deosebită de reînnoire.

D. Sergiu Dan a debutat în roman în colaborare cu d. Romulus Dianu: *Viața minunată a lui Anton Pann* («Cultura Națională», 1929). Genul romanelor biografice a făcut furoare în Apus mai anii trecuți și deși după împământenirea sa la noi, înregistrează o stagnare, e pe punctul de a fi continuat prin cele două romanțări ale vieții lui Eminescu, întreprinse simultan de d-nii Cezar Petrescu și E. Lovinescu.

Cu tot succesul bine meritat al d-lor Sergiu Dan și Romulus Dianu, al căror roman e o savuroasă reușită, fiecare din doi și-a reluat libertatea pentru a crea în afară de șabloanele sterile ale speciei pomenite.

Primul roman semnat individual de d. Sergiu Dan: *Dragoste și moarte în provincie* («Cugetarea», 1931) a fost o carte căreia puțin i-a lipsit, din pricina finalului grăbit, de a ține loc de

« Madame Bovary » indigenă. Era o povestire în mediul provincial românesc a unui caz similar de bovarism care ne-a izbit, dacă nu prin ineditul situaţiilor, dar prin rara onestitate a meşteşugului şi prin cumpătarea stilului. A lipsit acestui debut să fie strălucitor, dar l-am remarcat pentru calităţile de probitate profesională extrem de rare la un începător tânăr. Ne-a mai plăcut de asemenea faptul că d. Sergiu Dan nu a debutat cu puerilităţi de problematică a « tinerei generaţii » pentru a căpăta susţinerea sgomotoasă a penelor adolescente din revistele tineretului. *Dragoste şi moarte în provincie* a fost o adevărată probă de maturitate precoce, a cărei semnificaţie nu ne-a scăpat dela început.

Arsenic este cu totul altceva. D. Sergiu Dan îşi regăseşte aci calităţile sale manifestate în publicistică, de subţire ironie şi de uşurinţă fără frivolitate. Este un povestitor de rasă, cu un simţ ascuţit de observaţie. Pentru a-i stabili filiaţia, trebue să trecem peste capul literaturii noastre şi să urmărim linia povestitorilor galici începând cu Voltaire şi perpetuată în fiecare generaţie de nuvelişti, cronicari şi romancieri sprinteni. Genul frizează bagatela, dar la o mai atentă cercetare, identificăm sub surâsul aparent un sens aproape amar al existenţei.

D. Sergiu Dan nu iubeşte genul autobiografic, cultivat cu prezumţie de camarazii săi de generaţie. D-sa are dreptate dacă socoteşte că e bine să nu înmulţească seria de « mesaje », unul mai « autentic » decât altul, al romanelor tineretului. Aşa fiind nu a scris romanul disperărilor sale, S. O. S.-ul naufragiului său moral. Dar a imaginat existenţa unui doctor în trăsăturile căruia a lăsat să se strecoare ceva din fizionomia sa spirituală. Doctorul George Filimon e un *alter-ego* intelectual al autorului, plasat însă în evenimente fără nici o raportare la autor, o dedublare în condiţii de viaţă autonome. Punctul iniţial dela care pleacă d. Sergiu Dan este constatarea înţeleaptă după care viaţa desminte zilnic idealul etic al eroismului. Visăm în tinereţe realizarea unui ideal de viaţă nobil. Ne credem destinaţi unei existenţe patetice şi biruitoare, peste mizeriile traiului zilnic, dar în realitate suntem conduşi de instincte hedoniste şi suntem laşi în impasurile stârnite de existenţă. In asemenea circumstanţe, declamăm şi dramatizăm cu toate că nu urmărim altceva decât acomodări mediocre. In orice « idealist » de profesie se ascunde un instinct de laşitate

care ne conservă împotriva vicisitudinilor sau a catastrofelor. D. Sergiu Dan este un anti-romantic care ucide în faşe paiaţa tragică. Să revenim la doctorul George Filimon, fost intern al spitalelor din Paris, aruncat de concurenţă la capătul Cotrocenilor, cu o clientelă fantomatică. S'a ridicat de jos şi nu s'a ridicat prea sus. Ziua sa în mare parte vacantă e împărţită între evenimente de mică importanţă ca savurarea zilnică a cafelii cu lapte şi a prăjiturii, care i-a lipsit în copilăria-i sărăcăcioasă, în cofetăria de cartier cu cunoştinţe vagi ca aceea a lui Bibi, uriaşul bun de profesiune nelămurită. O altă plăcere zilnică este ascultarea patefonului dela etaj care însoţeşte dansul uneia din cele două fiice ale colonelului de administraţie şi dresarea simţurilor pentru a identifica mişcările de viaţă ale locatarilor suprapuşi. Sunt amănunte de viaţă care ar părea futile, dacă nu s'ar explica prin pustiul unei existenţe fără familie şi prieteni. In acest marasm, doctorul fără clientelă şi care n'a trăit în tinereţea sa studioasă, e pus între două femei: o patroană de varieteu, soţia lui Bibi, şi Alina, fiica mai mică şi suavă a colonelului dela etaj. Sunt la drept vorbind primele femei care-i deşteaptă interesul şi simţurile. Un romancier neavizat ar dramatiza fireşte situaţia şi ar face uz de desbateri de conştiinţă tradiţionale. D. Sergiu Dan cunoaşte însă sensul lunecător al existenţei. Doctorul George Filimon se va îmbăta la primul său chef în varieteul Anei şi al lui Bibi, va ceda farmecelor epidermice ale patroanei şi-şi va înşela prietenul fără scrupul. Aşa este viaţa. Chemat de colonelul reumatic pe patul morţii, va avea posibilitatea să abuzeze de naivitatea Alinei şi nu va abuza, dar nu din cavalerism, ci fiindcă i s'a părut căderea prea uşoară, ca gestul cu care culegi un fruct de pe o creangă aplecată. Şi apoi, dragostea cu o fecioară implică bucurii mediocre şi obligaţii matrimoniale care-i sunt străine. In schimb semiprostituata Ana e prima lui femeie de sensaţii violente care-i ridică din subconştient o serie de refulări. Ea e capabilă să-l facă mişel faţă de prietenul său Bibi, gelos faţă de un protector bogat al ei şi să-i insufle pentru prima oară în viaţă, ura de moarte contra unui rival preferat. Dintr'o farsă insipidă Doctorul Filimon poartă pe umeri povara unui sinucigaş. Filimon ştie că e răspunzător de destituirea şi sinuciderea lui Paraschiv, dar nu e capabil de sentimente mari ca remuşcarea. Un singur sentiment, ura, îl stăpâneşte exclusiv

şi îl împinge la complicitate, oferind fără rezistenţă lui Bibi licoarea arsenicală destinată să răzbune doi bărbaţi deodată. Nici de această dată Filimon nu va avea remuşcări şi conştiinţa sa tulbure îi populează numai somnul cu vise sinistre în care se vede arestat, dar până la capăt cinic.

Din fericire viaţa evită unele cotituri tragice. Până la sfârşit Bibi renunţă să asasineze pe protectorul Anei, transformat şi în propriul său sprijinitor. Filimon se va agăţa de planşa mântuitoare a căsătoriei pe care i-o întinde cu candoare Alina? Nu. Ar fi prea simplu şi ar rezolvi arbitrar destinul doctorului. O concluzie de roman este mai adesea comodă şi nerezultată din datele morale ale personajelor. Filimon trebue să rămâie disponibil tuturor experienţelor mărunte şi să nu se mântuie, fiindcă probabil o concluzie optimistă ar pune capăt raţiunii sale de a fi. Şi anume de a vedea limpede, de a exercita luciditatea necruţător asupră-şi, asupra oamenilor şi a vieţii. Din viziunea sa clară nu se desprinde o concluzie disperată, nici vreun îndreptar moral. D. Sergiu Dan este un amoralist. D-sa uneşte luciditatea cu ironia şi zâmbetul cu grimasa.

Firul unitar al cărţii e personalitatea autorului, comunicată personajului pe care şi-l substitue. Povestirea e totuşi extrem de variată în substanţă şi ton. Ea oscilează între banalitate şi grotesc, sensualism şi suavitate, realism interpretat şi stare de vis. Sunt unele episoade nepreţuite, ca acel capitol diabolic, al VIII-lea, petrecut în prima zi de primăvară a anului, cu cele trei saluturi ale doctorului către primii întâlniţi, dintr'o pornire euforică a anotimpului, cu urmări aşa de neprevăzute. Nu mai puţin ieşit din comun e procesul subconştient, luminat de dialectica freudiană a refulării, prin care Paraschiv deşi nevinovat faţă de protectorul Anei, « porcul de câine » Buboiu, deşi distrus în existenţa sa economică, cu puţin înainte de sinucidere, îşi asumă vinovăţia, ca şi cum, atribuindu-şi necuviinţa pe care n'a săvârşit-o, s'ar elibera *ante-mortem* de un întreg trecut birocratic apăsător, de o serie de umilinţe îndurate.

Arsenic e o povestire presărată de subtilităţi, de intuiţii, de adâncimi, o carte care la fiecare pas respinge prejudecăţile, convenţiile, platitudinile vieţii şi ale genului-roman, cu o inteligenţă lucidă de puterea corosivă a razelor ultra-violete. E dela sine înţeles

că tipul original, care e doctorul Filimon, trebue să reapară, ca să se transforme într'o creaţie definitivă. Il aşteptăm într'o urmare vrednică de primul său avatar.

*
* *

D. Gib I. Mihăescu şi-a făcut apariţia în roman după o carieră scurtă de nuvelist, dar care îl situase pe primul plan al nuvelisticii noastre.

In cele două volume *La Grandiflora* şi *Vedenia* regăsim şi astăzi o manieră robustă, o analiză în adâncime a unei serii de obsesii axate în genere în jurul sexualităţii. Cu o îndrăzneală care a putut să scandalizeze, autorul a răscolit domeniul subconştientului ca nimeni altul.

Cu tot succesul puţin obişnuit, d. Gib I. Mihăescu a vizat ca toţi contemporanii săi către roman şi ca mai toţi inauguratorii dela noi ai genului a dat primul său roman *Braţul Andromedei*, o nuvelă mai lungă.

Aşa a luat naştere la noi romanul, ca o desvoltare într'o singură dimensiune a nuvelei. Cu al doilea roman al său, *Rusoaica*, autorul s'a consacrat printre cei mai buni romancieri, capabili să depăşească structural nuvela, şi creatori de viaţă. *Rusoaica*, subintitulat « Bordeiul pe Nistru al locotenentului Ragaiac », este poemul de o desăvârşită construcţie epică în care absolutul dragostei cristalizat în femeia străină conferă romanului o demnitate lirică. Pe aceeaşi linie tematică a nuvelisticii sale, cartea ridică la un potenţial extraordinar iluzia eternului feminin crescută din forţele obscure ale instinctului.

Cu noul său roman, d. Gib I. Mihăescu pare a fi ieşit din cercul de fier al domeniului său. *Zilele şi nopţile unui student întârziat* ar fi o carte care s'ar atribui cu greu acestui autor cu grifă personală, dacă n'ar reapare la un moment dat indiciile preocupărilor sale permanente. Şi anume o carte de un realism senin, de un umor sănătos. Eroul său e un student întârziat din pricină că a cultivat cu succes chiulul naţional şi în special oltenesc timp de zece ani. Nu este dintre acei studenţi, sufocaţi de funcţionarism din lipsa întreţinerii familiale, care capătă cu timpul o cută de bătrâneţe şi o uscăciune sufletească anumită.

Mihnea Băiatu e un tânăr plin de vlagă al cărui timp pierdut a trecut pe nesimţite din pricină că părinţii i-au acordat an după an, termene noi. Dar părinţii au început să reacţioneze, şi acest al unsprezecelea an este cel din urmă al răbdării lor. Mihnea Băiatu se agaţă de un omonim Mih. Băiatu cu examenele în regulă care-i serveşte de paravan. Cu aceeaşi simpatică inconştienţă e decis să-şi eternizeze şederea în Bucureşti cu gazde complezente şi cu restaurante din care se strecoară fără a plăti.

Romanul d-lui Gib I. Mihăescu atacă aşa dar un tip de student etern, cu o coloratură de oltean şmecher şi crai de mahala. Aproape o jumătate din carte e povestirea profitabilei sale şederi la grefierul Nisipoiu, care se isprăveşte cu dramatica descoperire a relaţiilor sale nepermise cu soţia grefierului. Cum intră la gazdă cu un preţ de preferinţă acordat de doamna, cum se insinuiază dela prima vedere în graţiile ei, cum capătă încrederea conştiinciosului funcţionar, cum se introduce în petrecerile familiste din cartier, e descris într'un tempo prea încet. In schimb împrejurările ce conduc la descoperirea legăturii adulterine sunt de un umor excelent şi gradate cu un meşteşug care ne aminteşte de o mai veche încercare dramatică a autorului *(Pavilionul cu umbre)*. Aventura se isprăveşte cu obişnuita escaladare a ferestrei, care intră în procedeele sale clasice. De altfel Mihnea e un tip forte care nu se desumflă în faţa gazdelor neplătite, aşa cum o dovedeşte incidentul din tramvai când face faţă ca un actor priceput d-nei şi d-lui Turcitu cu un sânge rece remarcabil. Olteanul nostru cultivă voluptăţile delicvenţei cu o artă consumată. Găzduit apoi de cucoana Polixeni şi de d-ra Vévé, fiica acesteia, din relaţiile extraconjugale cu grefierul Vulpache, Băiatu trece prin perspectiva căsătoriei obligatorii cu Vévé. Inscenarea surprinderii lui asupra faptului, e un alt episod bine dramatizat de d. Gib I. Mihăescu, cu o serie inedită de efecte comice, când Băiatu reuşeşte şi el să pue la cale un flagrant-delict, spre a trece pe Vévé altuia. D. Gib I. Mihăescu posedă sensul comicului în chip neaşteptat. Nu cumva este un indiciu al pregătirii sale pentru comedie? In criza de azi a producţiei teatrale originale, s'ar putea ca d. Mihăescu să fie chemat a juca un rol însemnat.

Romanul comic până în acest moment ia o întorsătură cu totul opusă. Mihnea a încrucişat de mai multe ori pe sălile Universităţii

o apariție fatală: Arina, azistenta dela filozofie, o vampă care de aci înainte va introduce o schimbare radicală în structura sufletească a personajului. Se pare că d. Gib I. Mihăescu nu a înțeles să renunțe cu totul la vechea sa predilecție pentru sumbrele obsesii ale sexualității. A simțit nevoia după un intermezzo de vodevil transpus în roman, să revină la temele sale de patologie a vieții sufletești. Că Arina este o predestinată turburărilor sexuale din pricina sistematicei refulări, prin studiile ei abstracte ale instinctului primordial, înțelegem. Ce poate fi mai nefiresc pentru un scriitor ca d. Gib I. Mihăescu, care polarizează totul în jurul sexului, decât cazul unei tinere fete frumoase care în loc de a flirta studiază pe Kant? D-l Mihăescu este logic cu sine însuși. De aceea Arina trebue să sfârșească prost. Este cam sumar, nu împărtășim punctul său de vedere, dar îi urmărim ițele. Ceea ce ni se pare însă cu totul contradictoriu este terenul moral de secătură al lui Mihnea Băiatu, pe care romancierul va însămânța o pasiune naivă și timidă de adolescent, pentru Arina. Ne-am deprins cu această figură de zevzec impermeabilă oricărei seriozități în fața vieții și ne trezim dintr'odată cu răsturnarea datelor sufletești esențiale.

Iată-l deci pe acest Panurge autohton și veteran universitar ca un suspinător de optsprezece ani căruia îi trebuesc luni de zile să-și calce pe timiditate și să facă cunoștință cu « aleasa inimii sale ».

Odată ce-a făcut cunoștință, se va culca alături de ea ca Tristan și Isolda, frățește, ba chiar fără mijlocirea legendarei săbii. Cu acest regim de post Arina va aparține întâi unui snob, Noel, numai apoi lui Mihnea și va muri în urma unui avort. Din moment ce romancierul a violentat logica internă a lui Mihnea, ar părea firesc să tragă ultimele consecințe ale complicației sale sentimentale. Nu ne-am mira dacă Mihnea s'ar sinucide sau ar fi cuprins de o demență erotică. D. Gib I. Mihăescu ne ține însă din surpriză în surpriză. Mihnea Băiatu se consacră filozofiei în amintirea mistică a iubirii sale. A fost atins de harul spiritualității care îl va transforma din pușlama în filozof.

Nu putem accepta cu seninătate arbitrarul desnodământului. Tipul primordial de oltean șiret trebuia să-și păstreze dacă se poate spune puritatea. Până la un punct gluma ni s'a părut

reuşită: în timpul curţii sale cu sorţi puţini de izbândă, Mihnea era pus să citească întocmai ca pisica în calendar, tratate de filozofie, spre a găsi calea, prin conversaţii filozofice, la inima fetei. Era o stratagemă şi nimic altceva. Dar a schimba pielea personajului cu seriozitate, e o falsă intuiţie de romancier, o erezie. Cu aceste rezerve deosebim în cartea d-lui Gib I. Mihăescu două părţi bine desluşite, dar cea de a doua e radical falsă. Din acest punct de vedere *Zilele şi nopţile unui student întârziat* înseamnă o apreciabilă înnoire prin prezentarea unui tip bine închegat cu superioare mijloace comice, dar a cărui inconsecvenţă denaturează adevărul.

*
* *

De două mii de ani pune în discuţie problema judaismului, suferinţa evreilor în Diaspora, idişismul, sionismul, asimilismul. La aceste chestiuni răspunde şi d. prof. Nae Ionescu în prefaţa sa, deplasând problema de pe terenul rasial, confesional, istoric, pe acela teologic. După d. Nae Ionescu, evreii sufăr din motive religioase, deoarece şi-au îndeplinit menirea de a dărui omenirii pe Messia, dar au păstrat solzi pe privire, nu l-au recunoscut şi îl aşteaptă mereu fără folos. Problema este pusă fără îndoială logic, dar nu lămureşte cauzalitatea istorică aşa de complexă şi nu propune soluţii practice sau teoretice; afară de cazul că, în strânsă logică, remedierea problemei judaismului ar fi creştinarea în masă a evreilor, pentru ca să aplicăm dictonul: « sublata causa, tollitur effectus ». Chiar în cazul când nu suntem de acord cu punctul de vedere al d-lui prof. Nae Ionescu, căruia nu-i vom opune însă argumente posibile din dialectica teologică, trebue să recunoaştem abilitatea sa deosebită şi caracterul picant al unei prefeţe, în contrazicere cu setea de asimilare ce animează romanul.

Propriu zis cartea d-lui Mihail Sebastian nu e un roman judaic, ca *Ghetto veac XX* de d. Ury Benador, îmbibat până la saturaţie de coloare locală şi care se anunţă ca o frescă interesantă. Dimpotrivă, ceea ce caracterizează romanul d-lui Mihail Sebastian este realitatea interferenţei dintre loc şi om. Tânărul romancier a verificat asupră-şi puterea de transformare pe care o exercită duhul locului, în speţă Dunărea brăileană, cu virtuţi de neutralizare a tradiţiei talmudiste şi idişiste. D-sa ajunge la această

concluzie experimentală, după o serie de tribulații ale eroului său autobiografic, Iosef Hechter. Iosef Hechter, prin eredități paterne, se trage dintr'un evreu pământean, în a patra generație lucrător în port și prin ascendență maternă din evrei habotnici de Ghetto. In el se încrucișează două tendințe: cea dintâi realistă, solidară cu peisajul dunărean al Bărăganului, pozitivă, constructivă și creatoare; cea de a doua, criticistă, disolvantă, talmudică.

Graficul mișcărilor antisemite servește de cadru povestirii romancierului.

Surprins ca student de ura colegilor săi, Hechter devine auditorul și elevul profesorului de economie politică, Ghiță Blidaru, în portretul și lecțiile căruia recunoaștem personalitatea d-lui Nae Ionescu. Dela acesta dobândește Hechter neîncrederea în rațiune, prețuirea vieții, a biologiei, reconfirmarea sa în linia eredității paterne și sfatul de a se consacra arhitecturii. Să reproducem din învățământul lui Blidaru, un paragraf caracteristic:

« Luați câte una instituțiile noastre, ideile, deprinderile, deșteptăciunile și prostiile noastre, luați-le una câte una și ciocăniți-le. Veți vedea că sună a gol. Viața a evadat din ele, spiritul s'a dus. De ce? Nu știu de ce. Din abuz de inteligență poate. Nu glumesc. Ni s'a creat o cultură și o civilizație pornind dela inteligență ca primă valoare, ceea ce este un lux scump și mai este o îndrăzneală exagerată. Intre noi și viață, am crezut că noi decidem. Asta este o tragică semeție. Noi nu suntem nimic și a fost unul Descartes care a crezut altfel. Uite, îi plătim oalele sparte cu trei sute de ani în urmă.

« Mă tem că astăzi a venit timpul proștilor. Adică nu mă tem de loc. Mă bucur. Că inteligența am văzut ce a știut să facă și unde să ne ducă. Ne întoarcem acum pocăiți, amărîți și cu oboseala a trei veacuri, ne reîntoarcem în pădurile prostiei și ale vieții vii.

« Asta s'o fi chemând obscurantism. Cu atât mai bine » (pag. 26—27).

Anti-intelectualismul savuros ca efect logic nu-l împiedică pe Iosef Hechter ca ieșit din vâltoare să se apropie de arhitectul Mircea Vieru, în ale cărui idei și reacțiuni temperamentale se identifică tipul opus de gânditor al d-lui Camil Petrescu. Mircea Vieru care n'a abdicat dela inteligență (ca să abuzeze de ea ca

Ghiţă Blidaru, cu toată abdicarea) reprezintă curentul modernist şi-şi aplică teoriile în industrializarea unui sat nou construit lângă Uioara-Veche. Iosef Hechter va colabora cu dânsul la urbanizarea ţinutului, combătută de Ghiţă Blidaru, până ce prunarii dela Uioara se vor răzvrăti împotriva structurii noi, impuse artificial. A învins Ghiţă Blidaru? Dacă este aşa, de ce primeşte ca Iosef Hechter să-i clădească la Snagov o vilă geometrică în stilul epocii, în loc să-şi facă o culă sau o vilă de stil simili-românesc? Duelul între dubletul rural-urban, etnic-european, se rezolvă prin compromis.

Paralel cu această participare la conflictul dintre cele două curente ale culturii româneşti, Iosef Hechter este rând pe rând spectator şi actor în problema judaică, actualizată de mişcările antisemite. In prima parte a cărţii, chestiunea se desbate pasionat de personaje reprezentative, ca idişistul Abraham Sulitzer, marxistul S. T. Haim, sionistul Sami Winkler, în căminul studenţesc al evreilor şi aiurea. Timpul acalmiei trece pe un plan secundar desbaterea, pentru ca să se redeschidă peste zece ani, când Hechter descoperă la cei mai apropiaţi prieteni ai săi români, un antisemitism latent. Nu este suficient deci să te asimilezi, dacă asimilarea nu este acceptată de societatea care te refuză. In aceleaşi condiţii evreul maghiar Pierre Dogany, crescut în cultul lui Ady Endre şi maghiarizat, e expulzat de colectivitatea pe care o iubeşte. Pus din nou să reflecteze asupra cauzelor permanente ale suferinţii judaice, Hechter ajunge la o ipoteză neverificabilă care îl întăreşte în convingerea că antisemitismul ca şi pătimirea judaică sunt de esenţă metafizică. Ridicată pe plan metafizic, problema pare condamnată insolubilităţii. Personal, Hechter va renunţa de a fi român împotriva societăţii româneşti, care îl va socoti stampilat pe vecie, dar constitutiv, trupeşte, biologic, va fi un muntean dela Dunăre, din acea Muntenie care e « postul de observaţie în cultura ţării, postul de control, de verificare, de judecată ». E o aderenţă biologică la teritoriu, o împământenire *stricto sensu*, mai valabilă decât pactul juridic. Soluţia este personală şi nu serveşte de cheie universală pentru deslegarea problemei judaismului.

Relatarea noastră schematizează, în timp ce romanul face să se mişte şi să trăiască un număr însemnat de personaje, cu fizionomii

conturate perfect, ca cele mai sus numite, la care se adaugă arhitectul Marin Dronțu, Marjorie, viitoarea sa soție, studenta Marga Stern, studentul Pârlea D. Ștefan și doctorul Maurice Buret, reprezentativ pentru structura galică, raționalistă.

D. Mihail Sebastian învinge cu primul său roman asperitățile genului, prin facultatea sa rară de a comunica viața în aspectele ei schimbătoare și multiple. Disprețuitor teoretic al inteligenței, aderent mai ales teoretic al vieții biologice, după doctrine sau numai aspirații temperamentale romantice, d-sa prezintă într'un seducător contrast, una din cele mai lucide inteligențe ale momentului. *De două mii de ani* e un roman remarcabil, încărcat de viață și de idei, care lasă deschisă problema principală și anulează teza anti-intelectualistă prin relevarea calității cardinale a autorului, care este însăși inteligența.

ȘERBAN CIOCULESCU

AMINTIRILE COLONELULUI GRIGORE LĂCUSTEANU ȘI AMĂRĂCIUNILE CALOFILISMULUI

S'a oferit în primele șapte numere ale R. F. R. una dintre cele mai surprinzătoare întorsături în literatura românească. E vorba de unicul document autentic pentru psihologia individuală românească, împrejurare care îmbogățește scrisul nostru cu o valoare de soi nou, oferind vena unui ciclu de posibilități viu inedite. Intr'un anume sens, și e destul de paradoxal fiindcă e vorba de o lucrare din veacul trecut, niciodată scrisul românesc n'a fost mai aproape de ultimul adaos în evoluția estetică. Ne gândim la acel suprarealism al automatismului psihologic, prezentare nemediată a actului pur. Se va ști poate mai târziu anume, că tot așa de originală ca poporanismul nostru, înrudit cu realismele slave care ne înconjoară, e acea epocă de transformare din veacul trecut, în a cărui continentală eprubetă s'au precipitat toate elementele unei chimii infinit variate, realizând un moment istoric, într'adevăr fără precedent. E de nebănuit pentru noi cei de azi în ce fel de considerații va fi învăluită peste două, trei veacuri, epoca aceasta de renaștere românească, din secolul trecut. Rămân azi doar bănueli (cum din bănueli se poate închipui un aspect al pământului, privit din lună). Pentru ochii de caligraf, care au considerat până acum veacul trecut, acesta apare (și nu numai la noi) ca una din epocile de barbarie, un metaschematism de o lipsă de stil și de gust care, se zice, ulcerează orice sensibilitate. Efortul Junimii de a limpezi, de a organiza, de a înfrumuseța, a ieșit tocmai din desgustul față

de mediocritatea expresiei contemporane. Sufocată de verbositatea metisă (bonjurism, chiriţism, epoca « Titirică inimă rea » şi Rică Venturianu) intelectualitatea românească s'a recules în ordinea preconizată de Junimea ca într'un refugiu de frumuseţe şi, având de ales între tulburarea de mahalagism cultural a timpului de o parte şi seninătatea stilistică a lui Maiorescu de alta, n'a stat decât două decenii la îndoială. Incă de pe la 1895, literatura oficială şi şcoala românească şi-au ales ca axe de ordonare a valorilor, criteriile junimiste. Momentul era obligatoriu, dar abia azi înţelegem că s'a făcut cu o sacrificare a autenticului, a pateticului, a străfundurilor psihologice, aproape dureroasă. S'a supraevaluat o caligrafie stilistică al cărei farmec stăpâneşte astăzi toată intelectualitatea ieşită din şcoala românească, sugestionată, cucerită de imperativele ei literare. De aci sincerele şi îndârjitele, iar în concret irealizabilele sforţări ale câtorva iubitori ai cuvântului fermecător pentru « salvarea limbii româneşti ». E drept că un scris caligrafic în veacul trecut era destul de rar ca să fie singur un titlu de numire în slujbă la Stat, iar un « stil » frumos, ceva mai târziu, aducea cu sine reputaţia de scriitor. Şi dimpotrivă, opere întregi erau decretate anulate pentru motive gramaticale. Cine ar putea tăgădui, încă odată, că se îndeplinea una din poruncile inevitabile ale determinismului structural al culturii? Că o epocă de reacţie va veni nu încape îndoială, fiindcă dealtfel şi în străinătate reacţiunea împotriva perfecţiei formale a fost foarte puternică. Curentul Dada a înfăţişat doar atitudinea negativă, iar continuarea suprarealistă, proclamă energic valoarea automatismului psihologic, neviciat de nici o prelucrare estetizantă. Recent, Minotaure dedică un număr dublu (3—4) celor mai variate automatisme, nu numai ale psihologiei individuale, dar şi ale celei colective, şi aceasta subt semnul strict ale steticei. (E aci o discrepanţă teoretică pe care o socotim diferenţială, între estetica suprarealistă şi cea, singură după noi îndreptăţită, fenomenologică). Nu se poate însă tăgădui de pildă cât de savuroasă pur şi simplu apare — oricui — colecţia retrospectivă de cărţi postale ilustrate 1900—1920, reprodusă în facsimile de Minotaure.

Amintirile colonelului Grigore Lăcusteanu se împărtăşesc din acest concret psihologic, în aşa măsură că Amintirile lui Creangă chiar apar livreşti în comparaţie cu ele. De precizat încă un spor de

interes: I. Creangă era, orice s'ar spune, un literat care se simţea şi vroia să fie cât mai natural, cât mai ţăran cu putinţă; Gr. Lăcusteanu este dimpotrivă un «aristocrat» mândru, care are pretenţii patriotice, culturale, absolut-estetice. Necontenit insistă asupra valorilor de acest soi, cu o convingere care ţine de nuda sinceritate şi de cea mai subţire naivitate. A spune că nu ştie măcar gramatica e prea puţin, orice frază citată din el apare ca dintr'un jargon care ar îmbolnăvi descendenţa junimistă atât de calofilă.

« Familia consoartei mele. Demoasela Mariţa, fiica prietenului Ioniţă Bâscoveanu şi a doamnei Marghioala Bâscoveanca, născută la anul 1825, luna Aprilie, în 4, cu temperament lymfatic ».

După ce scrisese cu câteva pagini mai sus, plin de filozofie, dar tot lipsit de gramatică:

Himeneu. « Cununia este un mister ».

Obosit de sburdălniciile vieţii singuratice, mă hotărîsem a mă însura. Principiul şi credinţa statornică a mea era să iau o consoartă prin înclinaţie. Partidele bune în aparenţă (şi cu zestruri considerabile) nu mi-au lipsit, care însă mai în urmă timpul şi împrejurările mi-au dovedit că nu m'ar fi putut face ferice.

Ajunsesem cu multe până acolo încât o diferenţă de două-trei zile ne împiedeca mersul şi sosirea pe treptele autelului, ca să-mi împletesc soarta vieţii pentru totdeauna. Dar mister, căci răsărea câte un obstacol, care se punea în drumul meu ca un zid nestrăbătut.

L'homme propose, Dieu dispose.

Opera întreagă păstrează acest contact originar cu viaţa. Omul, cu o crâncenă personalitate, nu s'a gândit nici o clipă la publicarea acestor note, a stat în faţa hârtiei singur el cu Dumnezeu. Nu făcea decât să continue tradiţia vechilor boieri care notau pe ceaslov stângaci şi cuminte întâmplările familiei lor: naşteri, boale, nunţi, necazuri şi alte evenimente domestice.

In foarte interesanta — şi oarecum greşit orientata — prefaţă cu care d. Filitti întovărăşeşte Amintirile, eruditul nostru istoriograf se osteneşte, spre a justifica publicarea lor să arate valoarea istoric-documentară a afirmaţiilor lui Lăcusteanu, confruntându-le cu celelalte izvoare. Deşi găseşte şi aci destule motive de interes istoric, nu încape pentru noi îndoială că, şi dacă ar fi nulă contribuţia istorică a lui Lăcusteanu, însemnătatea ciornelor lui nu scade cu nimic.

Importanța lor apare însă covârșitoare când e vorba de a reconstitui *în act* moravurile veacului trecut. In privința aceasta nici o operă românească, în afară poate de Scrisorile lui Ion Ghica, nu ne dă atât de mult. Se poate spune că veacul al XIX-lea a fost veacul livresc prin excelență în toată adâncimea și întinderea lui. Răspândirea proaspătă, la oraș, în mase, a tiparului, a dat veleități nesfârșite de publicitate.

S'a format un ideal livresc căruia toată lumea îi e tributară oricât ar ocoli. Din pricina lui nimeni parcă, la noi cel puțin, nu mai vede nimic în concret.

Ciocoii Vechi, rareori, și scrisorile lui Ion Ghica sunt singurele isbânzi în apropierea de realitate. Toată lumea trăiește intens abstracția literară (patriotică, socială, poetică, ideologică) sau se apropie de concret fragmentar. Cum s'ar explica altfel faptul oarecum uluitor că deși Eminescu a trăit într'o epocă de literatură generalizată și de profesorat dominant, n'a putut fi reconstituit în viața lui concretă și apare în multe privințe misterios ca un scriitor de acum multe veacuri. Amintirile celor care l-au cunoscut sunt în genere penibile prin naivitatea și precaritatea lor. Chiar acele ale unui scriitor de talent cum a fost Slavici. Sunt pline de livrescul *de atunci*, în care îl ghicești pe poetul de geniu, măsurat sub gabaritul timpului, convenabil mai curând unor versificatori de mâna a șaptea. Nici chiar cei mai călduroși dintre puținii lui admiratori n'au bănuit realitatea și prăpăstiile geniului lui Eminescu. Până înainte de război, aceștia abia de-l socoteau egalul lui Alecsandri, cei mai mulți, dimpreună cu programa analitică, îl preferau pe Bolintineanu. Tropismul unui ideal convențional și curent a falsificat toată judecata despre valorile veacului trecut și s'ar putea să avem încă multe surprize retrospective.

S'ar putea da nenumărate exemple ca să se ilustreze incapacitatea de concret a veacului trecut în cultura românească. Lumea e amețită de toate miturile (istorie, filologie, liberalisme, idealism literar, versificație patriotică și complementele lor, criticismul superficial), viața în concretul semnificațiilor ei originare le scapă mai tuturor. O culoare tare, romantică și expansivă constitue paralelismul vizionar al unei vieți dârze, înverșunate, creatoare de stat nou. Intre ele, discrepanța dintre concret și

ficţiune. Despre nimic literaţii din veacul trecut n'au *văzut* just, în sens semnificativ. Un roman românesc n'a existat din cauza acestei incapacităţi de a vedea sensibil.

Sau dacă vreţi a existat. Acest roman ni-l dă colonelul Grigore Lăcusteanu. Ar putea fi intitulat: *O viaţă*... Nefiind silit să consulte autorităţile şi să se îmlădie superstiţiilor literare ale timpului, el nu se ajustează la furcile nici unei conduite beletristice. Calcă în toate străchinile caligrafice devenite academice. Spune tot ce-i trece prin cap.

Intr'un dialog trecut în notă la *Patul lui Procust*, deci anterior cu un an apariţiei Amintirilor, autorul sfătuise pe d-na T. să scrie:

— Dar eu nu ştiu să scriu... Mă întreb dacă n'aş face chiar greşeli de ortografie.

— Arta n'are de-aface cu ortografia... Scrisul corect e pâinea profesorilor de limba română. Nu e obligatoriu, decât pentru cei ce nu sunt scriitori... Marii scriitori sunt mai abundenţi în greşeli de ortografie decât bancherii, etc. Un scriitor e un om care exprimă în scris cu liminară sinceritate, ceea ce a simţit, ceea ce a gândit, ceea ce i s'a întâmplat în viaţă, lui şi celor pe care i-a cunoscut, sau chiar obiectelor neînsufleţite. Fără ortografie, fără stil şi chiar fără caligrafie.

Dacă e o personalitate vie, evident...

Autorul citatului se gândea fireşte că s'ar putea să apară în literatura românească de mâine un astfel de scriitor, el însă nu bănuia că într'un sertar, zace neştiută un soi de capodoperă a genului, care e total şi necesar cuprinsă în definiţia de mai sus.

Astfel, pentru realizarea concretului vieţii veacului trecut, opera lui Lăcusteanu este unicul izvor în literatura românească. Restul va fi reconstituit de romancierii viitorului pe cale de deducţie, de analize, de imaginaţie coordonată. Pulsaţia vieţii va fi realizată printr'un industrios transfer. Doar un volum e desigur prea puţin pentru un secol întreg, totuşi Amintirile lui Lăcusteanu reconstituesc halucinant momente (din acel principiu al autenticului care conţine în fiecare element energia şi structura întregului, aşa cum picătura de apă e una cu felul fluviului) colorate şi cruciale ale acestui veac de renaştere naţională cu iz de sensualitate grecească, război endemic, chef arhieresc şi molime de tot soiul.

Considerăm interesul Amintirilor sporit, în ceea ce priveşte contribuţia lor strict estetică, tocmai din faptul că Lăcusteanu

povestește ceea ce «a fost mai important» în viața lui, *ca atare*, adică povestirea lui are o axă organică — și astfel avem o «viață de om» din veacul trecut, povestită la persoana întâi, într'o formă prezentată oarecum absolut. Pe când Ion Ghica a scris în genere numai despre ceea ce a crezut că e interesant ca moment istoric sau pitoresc, iar Filimon alegea sub comandamente pe care el le credea estetice în compunerea unui roman. Bineînțeles că nefiind vorba de o «viață umilă oarecare», despre o tranșă de viață, ci despre un om care a participat la istoria societății în care a trăit, factor activ timp de mai bine de o jumătate de veac, și care aduce cu el din acest veac toată culoarea, ca un polen gros luat în sbor pe aripile unui lepidopter neobișnuit, interesul povestirii e cu totul excepțional. Lăcusteanu a fost, copil, prezentat lui Vodă Caragea (și scena e plină de viață), a fost pe lângă Comandamentul armatelor rusești la 1829—30, a fost între primii câțiva ofițeri români din oștirea renăscută... A fost în intimitatea lui Ghica (și de aci câteva lucruri savuroase), a fost unul din factorii represivi ai mișcării dela 1848, și pasaje întregi sunt închinate faptului... Atitudinea e oarecum inedită, căci mai toată intelectualitatea noastră în veacul trecut, până la Junimea, a fost domocrată, patriot-liberală, roșie, și la fel e literatura ei...

Dar opera lui Lăcusteanu nu e numai un document social. E mai cu seamă unul de caracterologie. Omul nici nu s'a preocupat să fie măcar sincer. El a fost sincer din orgoliu... Egoist și vanitos, convins că are o cultură rară, dominând pe cei ai casei, cărora li se adresa în scris, nici măcar nu-și punea problema sincerității. El era definitiv ca un augur... Dacă n'ar fi fost atât de plin de el, nici n'ar fi dat atâtea sfaturi, n'ar fi avut pretenția să explice atâtea. El reprezintă ca nici o altă operă românească a veacului trecut o concepție proprie a lumii, o Weltanschauung, oricât de mărginită.

...Are păreri politice, morale (mai ales), militare (evident) și artistice, cât vreți. Scrie despre fiul său:

Mișu împlinea vârsta de 20 de ani.

Intra în lume cu o educație perfectă. Vorbea cu multă agilitate limbile franceză și germană. Desena binișor (îi păstrez mai multe eșantioane de peisagiu și planuri topografice de când era în școală). Avea un spirit pătrunzător.

Fără să învețe clavirul punea cântece româneşti pe clavir, între altele lamentabilul cântec « brr, oiţă, brr » care îl cânta la perfecţie şi cu multă duioşie şi care l-au lăsat suvenir în familia lui.

Fireşte că a căuta vreo valoare intrinsecă unor asemenea păreri n'are nici un sens. Au însă una absolut considerabilă, dacă din categoria valorilor specifice trecem în acea a valorilor psihologice. In loc să le considerăm adică drept fenomene în sensul fenomenologiei, să le transformăm în obiecte existențiale, psihologice și apoi într'o nouă judecată să le prețuim semnificația artistică. Socotite astfel ca material, ele au un ce propriu ca savoarea frustă a cântecului poporan, față de o poezie populară corectată de Alecsandri. Părerile despre artă, judecata lui despre lume nu sunt aci decât funcțiuni caracterizante. Toate contribue să realizeze un personaj unic în scrisul nostru, în veacul trecut, pe el însuși. Colonelul Grigore Lăcusteanu creează, într'o atmosferă ciudat tolstoiană (vezi armata rusă în adăposturi subterane, în fața Giurgiului, vezi încartiruirea trupelor rusești la 1848), probabil înainte ca Tolstoi să fi publicat Războî și Pace (apărută în 1872). De altfel un fel de sensualitate a plasticului, o pedanterie a amănuntului care devine sugestiv îl apropie pe ofițerul nostru de ofițerul rus, cu care e oarecum contemporan, căci la interval numai de vreo 15 ani trăiesc cu armatele rusești în câmpiile muntene cam aceleași episoade.

Deși îmi propusesem să nu mai ocup spațiul cu citate, de vreme ce Amintirile au apărut chiar în revistă, socot totuși necesar să citez aci în mijlocul acestor considerații episodul: *O serată scandaloasă la Bal masqué* (întâmplat când naratorul, deși căpitan, era dar un adolescent de 18 ani și jumătate), moment prezentat cu un viu sens epic:

Intr'una din zilele carnavalului 1832, am fost orânduit dejurnă (de serviciu) peste cazarmă. Pe la vremea prânzului, când credeam că nici un şef superior nu o să viziteze cazarma, m'am repezit acasă să prânzesc cu mumămea (fiind locuinţa în apropiere de cazarmă). Printr'o întâmplare, vine comandantul regimentului, colonelul Băleanu, nu mă găseşte şi ordonă adjutantului ca îndată ce voi veni să-mi ia sabia. Seara mă duc la colonelul, îl rog să mă ierte, îmi zice că voeşte să ţie strict disciplina militară, mă pofteşte la ceai, îl refuz şi mă duc supărat la cazarmă.

In seara aceia erau serate de baluri mascate (cluburi). Eu neputând merge la clubul cel mare (Noble club) fără sabie — şi de temere ca să nu mă afle

colonelul — am rugat pe lieutenantul Alexandrescu, comandantul roţei a 4-a să mă însoţească la un club de al doilea ordin (la Burlan). Amicul meu a consimţit şi ne-am dus împreună. Intrând în club, ne-am oprit în pragul uşei salonului; văzând înghesuiala din lăuntru sălii, de mulţimea ofiţerilor ruşi şi a femeilor publice, ne-am retras în camera laterală, ne-am aşezat amândoi pe o canapea, distrându-ne cu câte un pahar de ceai.

Deodată ne pomenim cu un maior de infanterie rusesc că se pune în faţa noastră şi mă întreabă: « Ce eşti tu? General de panduri? » Eu tac. « Spune ce eşti? Feldmarşal? » repetă muscalul. Alexandrescu îmi zice « Răspunde-i ruseşte, ca să ne scăpăm de el ». « Căpitan » îi zic eu. « Căpitan » îmi zice el, înjurându-mă de mumă. Până a nu isprăvi vorba, i-am aplicat o palmă ca un trăznet. Amicul meu Alexandrescu ca printr'un instinct, i-a trăsnit şi dânsul alta pe partea cealaltă a obrazului. Muscalul uimit pune mâna în pieptul Alexandrescului; tovarăşul meu, deşi mărunt la trup şi slab ca o iasmă, dar era vânos şi iute ca iarba de puşcă, îl înghesue în colţul zidului şi bate pe muscal cu pumnul în cap şi prin fălci. Sărmanul muscal cerea ajutorul celorlalţi ofiţeri, dar în zadar, căci în momentul care se petrecea scena ofiţerii fugeau, care cu şapca, care cu capul gol, lăsând săbiile în salon (de temerea judecăţii militare). După săvârşirea operaţiei, căci abia am scos pe muscal din mâna Alexandrescului, ajutat fiind eu şi de căpitan Costache, ajutorul poliţiei, care şi dânsul din când în când mânca câte o palmă dela Alexandrescu pentru amestecul său, iar dânsul la fieşcare palmă îi răspundea prin « Sărut mâna, domnule ».

Ofiţerii ruşi adunaţi toţi pe scara antreului din afară ne trimeteau parlamentari, rugându-ne să ne împăcăm. Intâiu am refuzat, iar mai în urmă am consimţit, fiind insulta răzbunată şi cu condiţia ca tot maiorul să-mi ceară excuzuri. Atunci ofiţerii s'au întors în club, înduplecând pe maiorul să-mi ceară ertare şi să ne dea la toţi un supe pentru împăciuire. Eu, temându-mă de vreo cursă din partea ofiţerilor la masă, am trimis un bilet prin ordonanţă dela club, prin care rugam pe toţi ofiţerii cari îi va găsi la cazarmă să vie la club. Au şi venit îndată vreo zece ofiţeri, pe cari ofiţerii ruşi i-au primit cu o curtenie distinsă şi ai noştri încă nu corespundeau mai puţin. Toţi au fost poftiţi la masă, supeul a fost splendid şi garnisit cu o sută de sticle de şampanie.

In timpul veseliei a venit şi comandantul rus ca să cerceteze scena întâmplată, însă nu au putut afla nimic oficial dela ofiţeri, dacă nu misterios, carele s'au şi retras liniştit, fără a da pricină la un nou scandal.

A doua zi, comandantul colonelul Iacobson au raportat incidentul generalului Chiselev, care au ordonat şefului oştirei prin grai (recomandându-i discreţia) ca să-i prezenteze la cea dintâiu Duminică pe Alexandrescu ca ofiţer de ordonanţă, ca să-l vază (căci pe mine mă cunoştea).

In cea dintâiu Duminică, după ce au primit generalul ordonanţele, îi zice Alexandrescului: « Iţi mulţumim, Domnule, şi doresc să-ţi moderezi şi să-ţi calmezi caracterul, ca să preîntâmpini nenorocirile cari te-ar ameninţa ».

Tipul e crâncen, abil și de o vitalitate egotistă remarcabilă, știe să ceară ceea ce i se cuvine, la nevoe e necuviincios nu

numai cu caimacamul dar și cu Vodă însuși... Peste un simplu comitet școlar în conferință, dă energic busna, dacă e vorba de « Mișul lui ».

« A treia zi după examen, întrunindu-se comitetul școalei spre revizuirea notelor examinatoare, au decis primirea în școală a câtor trei elevi Lăcusteanu, Lahovary și Stoica în clasa I.

Eu socotindu-mă în drept a pretinde a se trece Mișul meu în clasa a II-a în urma atâtor silințe la învățătură din parte-i și constatări din partea profesorilor examinatori am intrat în camera de desbatere a comitetului spre a susține justa mea pretenție...

După o discuție violentă din parte-mi, care a și provocat demisia unuia din membrii Comitetului, etc....».

Personajul are toate arterele și vinele prinse în concret, e voluntar ca viața însăși în impulsiile ei... Și subt aspectul acesta valoarea acestor amintiri e neobișnuită. E o sinceritate egotistă, inconștientă de felul ei, nu construită din afară, ea crește din celulele ei proprii desvoltate, evoluate. Ofițerul dârz cu orizontul închis, orgolios, al veacului trecut, care-și adaptează rostul lumii întregi menirii lui intense, urmează apoi legea telurică, a perpetuării oarbe, în progenitură... Nimic de altfel în scrisul românesc nu se apropie de dramatismul intens și colorat, de emoția ultimei părți, în care e povestită viața și moartea Mișului... (In deosebi « Intrarea Mișului în lume »).

S'a discutat prea mult chiar despre sensul autenticității, formulă pe care am folosit-o noi la început ca un sens specific, dar care mai târziu a fost greșit răstâlmăcită. In genere tinerii scriitori care au adoptat-o au asimilat-o cu jurnalul, cu povestirea la persoana întâi, cu acel *eu* care dă punctul de reper și coordonare momentelor unei povestiri. S'a uitat însă că sunt și povestiri la persoana întâi, care nu sunt autentice. Autenticitatea presupune neapărat substanțialitatea și de fapt amândouă atributele nu sunt decât moduri de considerare ale obiectului. Un jurnal poate să fie searbăd și precar ca o compoziție școlărească. De altfel foarte ușor el devine o modă inexpresivă... Jurnalele celebre pe drept cuvânt sunt cele care creează personajul, care dau expresie unui conținut substanțial... E de sigur jurnalul lui Amiel, e de asemenea și jurnalul Mariei Bashkirtseff. Niciuna dintre opiniile acestei copile nu poate fi luată în serios,

dar ce bogăție de celule organice, ce dinamism de elan vital e întregul însuși... Amintirile Colonelului Lăcusteanu sub unghiul acesta trebue judecate, căci depășesc totul prin lipsa oricărei atitudini livrești... Filozoful, oricum, poza; fetița aceea rusoaică avea conștiința că jurnalul ei va fi cetit și cocheta cu stilul; dar colonelul pensionar și aprig nu se adresa decât familiei lui... Numai uneori Filimon (prea retoric) și Ion Ghica, prea literat, prea doritor de pitoresc, izbutesc, vorbind despre aceeași lume, să poată evoca atât de autentic și de intens ca Grigore Lăcusteanu. Nici unul nu are însă marea lui bogăție epică (firește, lăsând deoparte acea balsaciană prezentare marelui Ban Tudorache Văcărescu, din «Moravuri de altă dată»). Și ei birue doar când se referă la evenimente trăite de ei înșiși, căci altminteri nu fac decât literatură în gustul timpului, și în privința aceasta sfârșitul romanului lui Filimon e de un melodramatism nu departe de haiducii lui N. D. Popescu.

Amintirile colonelului Grigore Lăcusteanu îți dau impresia tulburătoare a manuscrisului unui roman de proporțiile «Război și Pace», fără ideologia romancierului rus, dar de aceeași originară putere de creație, din care s'au pierdut trei sferturi, nu în ordine, ci la întâmplare, din totalul foilor... Viziunea e de tablou sfâșiat cu cuțitul, călcat în picioare, zdrențuit, și pe care îl întinzi, prins sufletește, solicitat puternic și sensual să închipui restul... Nu numai că n'a pierdut valoarea care se cuvenea fragmentului, dar parcă participă și din acea frumusețe vie, pe care o urmărea Rodin când schilodea în parte statuile sale.

CAMIL PETRESCU

CRONICI

CUVINTE DESPRE EMINESCU

Cuvântare rostită cu prilejul dezvelirii monumentului executat de sculptorul Oscar Han, solemnitate care a avut loc la Constanţa în ziua de 15 August 1934, în prezenţa Majestăţii Sale Regelui Carol II.

Sire,

Când mi s'a încredinţat înalta sarcină de a reprezenta Fundaţiile Culturale Regale la această solemnitate, care, prin Augusta prezenţă a Majestăţii Voastre, prin covârşitoarea personalitate a lui Eminescu şi prin impunătoarea realizare plastică a meşterului Han, ia proporţiile unei adevărate sărbători naţionale, o firească sfială şi o copleşitoare emoţie m'a cuprins. Pentru acei care îşi dau seamă de adânca lor semnificaţie, asemenea clipe nu se trăiesc des. Şi pentru mine unul, o astfel de sărbătoare — odi profanum vulgus et arceo — nu înseamnă şi n'a însemnat nici când, o simplă festivitate cu banchet şi discurs, ci o răspântie istorică, o clipă de pietate şi reculegere, o revizuire a căilor străbătute, un popas şi o culme. Numai cercetând ce a fost, ne e îngăduit să înţelegem ce este şi să bănuim ce va fi. Şi numai aceluia care e în stare să străbată cu sufletul lui întreg calvarul unui neam, îi e dat să se pătrundă de măreţia unui ceas, ca cel de faţă. Eminescu însuşi, ca să poată întrezări atunci România de acum, a trebuit să se întoarcă cu gândul înapoi şi să privească viitorul de departe şi de demult, dela 1400. Viitorul acela întrezărit suntem noi, noi aceştia cărora ne-a fost hărăzit să trăim aevea visul lui suprem.

Sire,

Chipul blajin al chinuitului proroc şi precursor al unităţii noastre naţionale în două feluri a cristalizat în conştiinţa populară: un Eminescu tânăr, senin, romantic, un Eminescu frumos, acel Eminescu care dela Cernăuţi la Sibiu şi dela Sibiu la Blaj,

cioplea în taină metalul pur al expresiei locale, din a căreia laolaltă topire avea să iasă unificarea limbii românești, și un Eminescu prematur îmbătrânit și obosit până la istovire, atât de prăpăstioasele piedici ale unui suiș, anevoios și amețitor, dar triumfal, cât și de micile mizerii ale unei soarte haine. Numai zece ani de existență fizică despart pe cei doi Eminescu, dar secole de cultură stau nedumerite și inexplicabile, între ei. Ceea ce s'a petrecut în creerul efervescent al poetului, dela primele dibuiri și până la «Luceafărul» nu s'a putut desfășura aiurea, decât în veacuri lungi și multe, de trudnică și lentă evoluție. Claviatura lui sufletească cuprinde toate epocile istoriei românești, dela descălecare și până dincolo de puținele lui zile și în tumultoasele ei accente se adună răzvrătirea unui întreg popor desmoștenit, care prin ele își clamează stihiilor dreptul lui la viață. Verbul lui vijelios s'a revărsat huind ca năboiul potopului pe o întinsă pustietate, pe care a fecundat-o și din ale cărei roade viețuim și azi. Pentru a transpune miracolul Eminescu în altă zonă literară, în Franța de pildă, ar trebui să ne închipuim un poet, care să fi deschis ochii înainte de Malherbe, pentru a-i închide după Paul Verlaine.

Pe când mărunții grămătiști regionali căutau, unii să întocmească o limbă după canoanele lor puerile, alții să învie morții, latinizând slavonisme firești și de mult împământenite, apare Eminescu, ca un stejar din basme, ivit peste noapte, cu coroana cât tot cerul care acoperă țara lui Mihai Viteazul și a Marelui Rege Ferdinand I și cu rădăcinile înfipte în toate colțurile ei.

Fericit inspirată a fost unealta meșterului, când a impus materiei inconștiente să ne redea pe Eminescu cel dintâi și tot atât de inspirat a fost făuritorul, când a ales operei sale locul pe care i l-a ales. Acest Eminescu, de aci înainte al lui Han, e cel menit să se imprime și să rămână în sufletele tuturor. Cu farul genovez în spate, ca un paznic, cu marea în față, ca un omagiu și ca un simbol, superb ca un Făt Frumos, idealizat cât trebue și parcă spiritualizat, acest Eminescu reprezintă pe acel vizionar de geniu, care a bătut cu piciorul toate ținuturile și toate potecile țării sale, cu doina pe buze, cu neantul în buzunare și cu România Mare în inima lui.

E în tradiția poporului nostru, ca cele sfinte să fie așezate în loc ferit și la o oarecare distanță de cele lumești. Inălțarea altarului în locul în care se înfigea săgeata legendarului arc voievodal e o dovadă. Așa hotărîseră din vechi domneștile rânduieli și voia voită a celor bătrâni boieri și ctitori, și bine a făcut artistul că și-a plecat urechea și cugetul la porunca lor. Numai un astfel de loc se cuvenea unui asemenea monument și un astfel de loc i-a fost găsit. E un monument trebuitor la aceste vremi cumplite,

e un monument frumos, e un monument românesc. Concepută într'o formă statică, cum e și rostul ei să fie și realizată în desmierdate rotunjimi, statua elegiei de sub bust, dă întregului monument un desăvârșit echilibru clasic. Impunător în patriciana lui izolare, l-am privit pentru întâia oară, într'un glorios răsărit, când primele raze ale soarelui, deabia ieșit din adâncuri, veneau să binecuvânte și să nimbeze ca într'o apoteoză, fruntea boltită a poetului, pe când de sus cobora în zbor planat, un albatros imaculat, ca un trimis al Dumnezeirii, încremenit în încântare. Priveliștea era prea frumoasă. Am închis ochii. Și în acea clipă, închipuirea m'a dus în nopți senine, în care aceeași lună, lunecând, cum zice Eminescu, pe-a lumii boltă și plutind « pe mișcătoarea mărilor singurătate », aceeași lună care și-a găsit în hoinarul dela Ipotești un cântăreț fără egal, aceeași lună care, pe aceleași maluri stâncoase ale aceluiași Pont Euxin, va fi luminat trista cale a lui Ovidiu printre Sciții barbari, însemna inaintea celui mai mare poet al Neamului, drumul la stele. Acest palid ochi al eternității va găsi de-aci încolo doi mari poeți, încremeniți ca două santinele, la cele mai înaintate posturi ale latinității.

Sire,

La început a fost cuvântul. Așa începe povestea omenirii. La început a fost Eminescu. Așa începe realitatea literaturii românești. Așa începe Istoria Românilor însăși, care, după un mileniu de comprimare, prin el prinde glas. Peste mormântul Voievodului răspus la Turda, ca și peste acel al Regelui învingător dela Alba Iulia, plutește duhul sfânt al Visătorului, împăcat cu sine în veșnicie.

Sire,

Sabia cucerește, spiritul justifică. Un popor merită să trăiască în măsura în care e creator de valori spirituale, evaluate după cantitatea și calitatea culturii pe care o conțin zăcămintele lui sufletești și pe care, la scadență, trebue să le aducă tribut la marele tezaur comun al umanității. Istoria toată stă mărturie că această lege e implacabilă. Popoarele care n'au avut de partea lor decât numărul și forța au dispărut fără urmă de pe suprafața pământului; pe când celelalte, chiar dacă materialicește au dispărut, prin gânditorii și artiștii lor dăinuesc în noi și ne călăuzesc nouă pașii șovăielnici, prin ignoranța opacă și întunericul cel fără de fund. Opera marelui vizionar Eminescu e o peremptorie chezășie de durabilitate a operei Marelui Realizator, Regele Ferdinand I, a celei mai mari opere pe care a putut-o vreodată visa un popor.

Astăzi, 15 August 1934, și aci, pe malul Mării Negre, în această clipă de înălțătoare solemnitate, în fața istoriei, în fața nemărginirii, în fața eternității, prin Augusta prezență a Majestății Voastre, s'au pecetluit încăodată nepieritoarele legături ale slăvitei noastre Dinastii, cu cele mai înalte aspirațiuni ale acestui neam, simbolizate în fapta de bronz a sculptorului Oscar Han.

Și acum, înainte de a reintra în viața profană, să ne rugăm, Sire, pentru cel dus, pentru cel prezent, pentru cel etern, dorind duhului său fără de moarte și reîntruchipării lui materiale, ceea ce singur și-a dorit:

Să-i fie somnul lin
Și codrul aproape
Să aibă-un cer senin
Pe 'ntinsele ape.

AL. O. TEODOREANU

DE DOUĂ MII DE ANI

Romanul d-lui Mihail Sebastian a apărut cu o întârziere de câteva luni. Gazetele ne aduceau mereu câte un buletin care arăta pricina acestei întârzieri: d. Nae Ionescu făgăduise o prefață care nu era încă scrisă. Le avem acum, aici, și romanul d-lui Mihail Sebastian și prefața d-lui Nae Ionescu. « De două mii de ani » e un jurnal: al suferințelor, transcrise patetic, pe care și le descopere tânărul Iosef Hechter. Să ne grăbim să adăogăm că suferințele acestea ale lui Hechter nu sunt cu totul insuportabile. Ca student, primește în răstimpuri câte un pumn sau câte o palmă dela niște colegi care urmăresc cursurile profesorului Ghiță Blidariu. Accidentele de acest fel sunt întotdeauna neplăcute: un pumn sau o palmă, în anume împrejurări, nici nu lovesc obrazul sau pieptul, ci izbesc deadreptul în suflet, năruind acolo sentimente pe care le bănuiai foarte puternice. Dar de aici până la o mare, până la o insuportabilă suferință e un drum lung. Veți zice, împreună cu Iosef Hechter:

« Nu lua, d-le, lucrurile cu prea mare ușurință. Uiți că Hechter e bătut nu pentru că ar fi săvârșit o faptă socotită rea (și atunci bătaia ar fi avut un caracter represiv și chiar etic), nici pentru că între omul Hechter și cei care își fac o plăcere gratuită din a-l bate ar fi existat vreun conflict (și atunci bătaia ar îmbrăca un caracter pasional și oarecum îndreptățit). Uiți că Hechter e bătut fiindcă e evreu, numai fiindcă e evreu, fără nici o altă pricină? »

Se poate să aveți dreptate — dar cum dreptatea se poate împărți, iată și eu am dreptate când opun lui Iosef Hechter, evreul

care e bătut fiindcă e evreu, atâţia şi-atâţia protestanţi arşi pe rug fiindcă erau protestanţi, atâţia şi atâţia negri linşaţi numai fiindcă nu erau albi, atâţia şi atâţia Francezi ucişi fiindcă erau Francezi şi numai din cauza asta (1914—1918), atâţia şi atâţia Nemţi măcelăriţi fiindcă erau Nemţi (1914—1918), şi aşa mai departe. Nu vă grăbiţi să-mi răspundeţi: Francezii au fost ucişi de Nemţi şi Nemţii de Francezi, fiindcă se aflau în război. Căci nu trebue să caut prea mult ca să vă citez cazul atâtor Francezi asasinaţi de Francezi, atâtor Nemţi asasinaţi de Nemţi. Amintiţi-vă numai revoluţiile prin care au trecut cele două popoare. Vă aud însă: Francezii ghilotinaţi n'au fost ghilotinaţi fiindcă erau Francezi, Nemţii împuşcaţi n'au fost împuşcaţi fiindcă erau Nemţi — ci, unii şi alţii, fiindcă nu împărtăşeau nici ideile şi nu aveau nici interesele stăpânilor din momentul politic pomenit.

E aşa cum spuneţi. Dar ia să vedem: Iosef Hechter şi Marcel Winder sunt ei bătuţi numai pentru că sunt Evrei — sau pentru că ei sunt un anume fel de Evrei? Că doar nu toţi Evreii sunt bătuţi. In Germania de pildă, studenţii evrei sunt daţi afară din Universitate, profesorii evrei sunt goniţi peste frontieră, iar lucrătorii evrei sunt trimişi în lagăre, dar bancherul evreu Schröder nu e supărat de nimeni. Iosef Hechter este bătut de băieţii din burghezia românească, nu fiindcă ei ar fi antisemiţi, ci fiindcă ei sunt supuşi legilor de concurenţă care fac din Iosef Hechter un candidat la aceleaşi profesiuni libere la care aspiră cei care îl bat. Asta e realitatea. E monstruoasă, cum afirmă unii dintre Evrei? Nicidecum. E o fatalitate inexorabilă, cum afirmă exegeţii antisemitismului şi d. Nae Ionescu? Nici atât. E doar o stare de lucruri, un *fapt* cum zice d. Nae Ionescu. Numai că d. Nae Ionescu atribue acestui *fapt* cauze metafizice, ba chiar organice faţă de care Evrei şi creştini sunt neputincioşi. «Iuda va agoniza până la sfârşitul veacului». De ce? întreabă Iosef Hechter. «Iac'aşa. Fără nici un *de ce:* doar fiindcă e Iuda».

II

«Iuda suferă — scrie d. Nae Ionescu — pentru că din momentul în care a refuzat să recunoască pe Christos-Mesia, ancorându-se şi mai departe — pe nedrept sau pe nedrept — în calitatea lui de popor ales, el e dator faţă de el însuşi să-şi implinească funcţiunea care îi revine, aceea de disolvant al valorilor creştine. Iuda suferă pentru că a născut pe Christos, l-a văzut şi nu a crezut. Şi asta încă nu ar fi fost prea grav. Dar au crezut alţii — noi». Că Evreii vor suferi numai fiindcă sunt Evrei şi că această suferinţă a lor face parte din natura lucrurilor — fiind prezisă chiar Evreilor, — iată ce alcătueşte pretextul unei desbateri pur

teologice. Mai ales că n'o afirmă d. Nae Ionescu. O găsește gata formulată în textele profeților Evrei pe care îi citează Pascal: Ils portent avec amour et fidélité ce livre où Moïse déclare qu'ils ont été ingrats envers Dieu... C'est visiblement un peuple fait exprès pour servir de témoin au Messie. Il porte les livres, et les aime, et ne les entend point. Et tout cela est prédit: que les jugements de Dieu leur sont confiés, mais comme un livre scellé ».

Dar d. Nae Ionescu e mai înainte de toate: om politic. D-sa recurge la argumente teologice numai ca să se slujească de ele în momentul politic ales de Mihail Sebastian. Când Iosef Hechter îi dă un caet gros din foile căruia se ridică o lamentație și o sfâșietoare întrebare: De ce? De ce sunt lovit? De ce e bătut Marcel Winder? — d. Nae Ionescu îi răspunde lucid, vreau să zic refractar oricărui sentimentalism turbure: Te bate fiindcă, deși voi l-ați vestit lumii pe Mesia, deși cărțile voastre spun limpede că Mesia va veni, și în sfârșit deși chiar voi l-ați născut, când Mesia a venit voi nu l-ați văzut. Ați avut « solzi pe ochi ». Mărturisesc fără sfială că pentru a întări o poziție politică și pentru a îndreptăți suferința lui Iosef Hechter nu era nevoe de o expunere a cazului Iisus. Că a fost o vreme în care Evreii erau bătuți numai fiindcă refuzau să recunoască — un lucru atât de simplu totuși — că Mesia a venit — e adevărat. Că mai sunt încă unii care bat din când în când câte un evreu, ca un fel de represalii tardive împotriva răstignirii lui Iisus iarăși e adevărat. In Rusia țaristă, un profesor a sărit să scape un evreu din mâinile unui țăran care-l bătea cu poftă. După ce a izbutit să-l scoată din mâinile țăranului, profesorul a dorit să știe de ce a fost bătut ovreiul. S'a încins următorul dialog:

— De ce-l bătuși, măi omule?

— Fiindcă-i evreu.

— Ei, și dacă-i evreu?

— A răstignit pe Domnul Nostru Isus Christos.

— Bine, măi omule, dar asta s'a întâmplat acum două mii de ani...

— Se poate. Dar eu ieri am aflat.

Ceea ce spune în prefața sa d. Nae Ionescu e atât de adevărat încât naște o îndoială: n'o fi — cum spune un scriitor englez — și contrariul tot atât de adevărat?

III

Având « solzi pe ochi », Evreii n'au văzut că Mesia a venit. Mai grav încă: ei continuă să-l aștepte și azi. Nu vom relua aici o desbatere atât de veche, pentru a scuza orbirea Evreilor. De ce nu l-au crezut pe Christos, Mesia? Pascal răspunde: « Les juifs étaient accoutumés aux grands et éclatants miracles, et ainsi,

ayant eu les grands coups de la Mer Rouge et la terre de Canaan comme un abrégé des grandes choses de leur Messie, ils en attendaient donc des plus éclatants, dont ceux de Moïse n'étaient que les echantillons ».

Așa dar Evreii trebue să sufere și vor suferi până la sfârșitul lumii, fiindcă nu sunt creștini. Numai creștinii au « o ieșire », cum scrie d. Nae Ionescu și cum pare evident: mântuirea. Numai că sunt foarte mulți neevrei care și dânșii au solzi pe ochi: adică, oameni care nu sunt creștini. Pe aceștia însă nu-i bate nimeni — și nimeni nu le pune la îndoială românismul sau franțuzismul sau nemțismul lor. Hechter spune că el e un om dela Dunărea Brăilei, ceea ce-i neîndoios, de vreme ce strămoșii lui au fost tot oameni dela Dunărea Brăilei. Dar d. Nae Ionescu rectifică: nu om dela Dunărea Brăilei ci « *evreu* dela Dunărea Brăilei ». De ce? Fiindcă acum două mii de ani Evreii nu au recunoscut pe Mesia. Hechter nu poate fi om dela Dunărea Brăilei — numai din pricina aceasta, deși Charles Maurras, păgân mărturisit și anti-creștin, când spune că e francez din Midi nimeni nu sare să-i spună: fiindcă ai « solzi pe ochi » nu ești francez din Midi, ci păgân din Midi. Și Maurras mărturisește fără ocoluri că nu-l interesează ca *roman* ce spun cei patru evangheliști despre Christos, fiindcă puțin îi pasă ce spun patru evrei despre un al cincilea evreu.

D. Nae Ionescu, am stăruit asupra acestui lucru, e om politic. De aceea nu se mărginește la confruntarea, ca să zicem așa, istorică, a Evreilor cu responsabilitățile lor decurgând din antagonismul creștinism-judaism. Nu numai că n'au recunoscut pe Messia acum două mii de ani, dar iată că în 1933 au fost iarăși orbi și n'au recunoscut revoluția din Germania. Că n'au fost cu această revoluție, Evreii, e adevărat. Dar oare numai ei n'au fost alături de ea? Impotriva actualei « revoluții » germane s'au rostit în 1932, șaptesprezece milioane de Germani. Deci nu numai Evreii. Iosef Hechter dela Spreea a fost bătut de colegii săi dela Universitate ca și Iosef Hechter dela Dunărea Brăilei, nu fiindcă n'a recunoscut că Mesia a venit — ci fiindcă șomajul a devenit atât de amenințător, încât Iosef Hechter trebuia înlăturat spre a face loc celor care n'au avut « solzi pe ochi ».

IV

Era natural să se întâmple așa: prefața atât de substanțială a d-lui Nae Ionescu, grea de observații și judecăți (noi am încercat să fixăm numai calitatea politică a acestor judecăți), a dat romanului d-lui Mihail Sebastian « une portée » care depășește răsunetul unei cărți oarecare. Despre arta d-lui M. Sebastian se poate spune că întrunește odată cu mijloacele de expresie cele mai

desăvârşite şi nu ştiu ce forţă obscură de-a preface emoţia în inscripţie rece, detaşată şi mândră. Este ceea ce a realizat în lirică Jean Moréas. Poate că tonului aproape inuman al acestui jurnal îi găsim noi calitatea esenţială destinată să-l deosebească de literatura obişnuită a transcrierii sensaţiilor şi emoţiilor în stare fierbinte — caracteristica literaturilor începătoare. Jurnalul lui Hechter — asta trebue spus negreşit — nu este şi nu poate fi jurnalul tânărului evreu întâmpinat de ostilitatea societăţii româneşti — ci numai al lui Iosef Hechter. Personajele care se agită în jurul lui Hechter sunt demascate cu o nemiloasă pătrundere, în afară de Ghiţă Blidariu, pentru care autorul manifestă un fel de dragoste respectoasă şi înfricoşată. Autoritatea lui Blidariu asupra lui e atât de puternică şi nediscutată, încât ajunge ca Blidariu să-i spună că « ar trebui să facă ceva care să-l lege de pământ — o meserie făcută din certitudini », ca Hechter să accepte arhitectura la care nici nu se gândise. Iată acest moment în care autoritatea lui Ghiţă Blidariu se exercită cu o putere aproape neverosimilă asupra lui Hechter:

— Desenezi?

— Da.

— Bine?

— Destul de prost în « desenul artistic » cum se zice la şcoală. Destul de bine în desenul liniar.

— Cu matematicile cum stai?

— Nu-mi plac enorm. Mă pricepeam în liceu, fără pasiune însă.

Nu înţelegeam nimic din întrebările lui şi răspundeam mai de grabă intrigat, decât curios. Ce a urmat a fost uluitor.

— Nu vrei să te faci arhitect?

Am tăcut. Glumeşte? Incearcă o experienţă?»

Şi Hechter s'a făcut arhitect — şi încă unul conştiincios, fiindcă îl vedem spre sfârşitul romanului lucrând o casă chiar pentru Ghiţă Blidariu. Dacă studenţii evrei sunt redaţi cu o artă fără greş, dacă Sulitzer, Dronţu, Vieru, Buret şi ceilalţi sunt « lucraţi » cu o tehnică atât de clasică — admiraţia noastră se rezervă toată pentru cele câteva femei care au fost smulse de d. Mihail Sebastian fie din mediul studenţesc (Marga), fie din lumea cosmopolită dela Uioara (Marjorie).

Să-i facem loc acestei cărţi în biblioteca noastră, acolo, lângă admirabilul roman al lui Jacques de Lacretelle, deşi nimic nu-i leagă pe orgoliosul Silberman şi pe bietul Hechter măcinat de incertitudini. Dar amândoi, şi Lacretelle şi d. Mihail Sebastian, s'au oprit cu emoţie în faţa unui miracol: « c'est une chose étonnante et digne d'une étrange attention, de voir ce peuple juif subsister depuis tant d'années, et de le voir toujours misérable ».

SERGIU DAN

NOTE DESPRE «JAR» ȘI ROMANELE LUI LIVIU REBREANU

La apariția ultimului roman al d-lui Liviu Rebreanu, «Jar», accentul a fost pus, — și în public, și în critică, — mai ales asupra capacității de reînnoire a scriitorului. Prin aceasta se redeschidea o discuție de nenumărate ori reluată. Aceea a importanței, pentru un romancier, de a căuta să rupă limitele înguste ale unui gen, dând creațiunilor sale aspecte cât mai diverse, inspirându-se din izvoare și teme cât mai variate, într'un cuvânt, reînnoindu-se.

In ce constă însă acest dar și care este înțelesul său în cadrul fenomenului literar, iată un lucru despre care se vorbește mai puțin și mai neprecis. Ar fi deci cazul să lămurim în ce constă această facultate, care este aproape unanim atribuită și d-lui Rebreanu, — și aceasta să o facem pornind tocmai dela opera acestui scriitor.

* * *

In adevăr, diagrama carierei d-lui Rebreanu arată o diversitate remarcabilă, dela un volum la altul. Diversitatea aceasta se vădește mai ales în înfățișarea mediilor, a personajelor și a fabulelor pe care și le alege.

Dela *Ion*, romanul care lansează și pe romancier și genul romanului la noi, și în care ni se înfățișează o lume jumătate de țărani, jumătate de târgoveți ardeleni, — lume cu pasiuni unitare, dominante, primitive aproape, și mișcată într'un cadru de o ținută specifică, — trecem la un roman de analiză psihologică adâncită, în care personajul principal ocupă cu autoritate primul plan al romanului, în care atmosfera și cadrul nu mai sunt o simplă frescă vastă pe care să se detașeze viața eroilor, ci determină însăși această viață, — de vreme ce e vorba de război și de atmosfera lui. Dela *Ion* la *Pădurea Spânzuraților*, pare să existe o distanță imensă, determinată deci mai ales de imponderabilele ce creează « atmosfera » cărții.

Ciuleandra schimbă din nou, cu totul, decorul. Un alt cadru, cel al mediului monden și boieresc, apare aci. Tema psihologică a personajului principal, care determină trecerea lui pe primul plan al cărții, dominând cu totul restul planurilor și al personajelor ei (ceea ce nu era cazul în *Ion*, dar se regăsea în *Pădurea Spânzuraților*), este un caracter și al acestei cărți. O deosebește totuși de *Pădurea Spânzuraților* un lucru esențial și acesta e tot atmosfera. In romanul vieții lui Bologa conflictul psihologic apărea ca o dependență, ca un rezultat al faptelor din afară, al atmosferei în care trăiește

eroul. Fără *faptul* războiului, conflictul n'ar fi existat. In *Ciuleandra* însă, el este de natură pur interioară. Depinde de erou şi numai de el (în atât de mare măsură, încât această prea unică justificare face ca să nici nu mai existe de fapt o justificare valabilă a conflictului) şi s'ar produce independent şi indiferent de condiţiile exterioare. Acest mod de a lega datele problemei, — dela exterior spre interior, în *Pădurea Spânzuraţilor*, dinăuntru către în afară, în *Ciuleandra*, — face ca diferenţa dintre ele să apară totuşi mare.

Şi mai mare apare distanţa la care se aşează *Adam şi Eva*. Roman cu personaje multiple şi artificial reductibile, străbătând istoria şi geografia cu o uluitoare dexteritate, — mai mult scenariu cinematografic decât roman, — însăşi construcţia acestei cărţi putea apare criticii şi publicului ca o revoluţie. Tot atât de neaşteptat era şi *Crăişorul*, această biografie romanţată, pe care atâţia — neputând s'o lege de restul producţiei d-lui Rebreanu — au considerat-o fie ca un intermezzo, fie ca o distracţie de scriitor răsfăţat.

Faţă de toate acestea, *Răscoala* a părut criticii şi publicului o eliberare. In sfârşit, aveai impresia că regăseşti pe Rebreanu, cel din *Ion*. Apăreau iarăşi ţărani, era şi aici vorba de apriga pasiune rurală a ţarinei... Mai putea lumea să înţeleagă, — indiferent dacă, în fond, ansamblul problemei se punea cu totul altfel în cele două romane.

Şi iată că *Jar* vine să destrame din nou această linişte. Cel pe care cetitori şi cronicari ar fi fost încântaţi să-l poată eticheta « romancier al ţărănimii » şi, catalogându-l ca atare, să se liniştească într'o dulce rutină, — desminţea încă odată aşteptările, scriind o carte în care e vorba pur şi simplu de o fată care iubeşte, de un băiat care e meschin şi de o lume în care dragostea cu D mare nu mai are ce căuta. Aproape o variantă a clasicei teme « un băiat iubea o fată... », numai că de astă dată fata era cea care iubea...

In faţa acestei ultime lovituri, critica şi publicul, plictisiţi de a nu putea cuprinde pe d. Rebreanu într'una din formulele obişnuite, au creat una inedită: e scriitorul care se reînnoeşte permanent. Şi au subliniat frumos la apariţia romanului *Jar* această facultate, s'au uimit în faţa ei şi astfel şi-au împăcat conştiinţa.

* * *

Cu aceasta însă, problema nu e rezolvată şi personal nu mă simt cu conştiinţa calmă. Căci nu e de ajuns să observăm schimbarea de cadru, de personaje, de fabulă, pe care o utilizează d. Liviu Rebreanu dela un roman la altul. Ci trebue să pătrundem sensul acestei modificări. Iar pentru a-l pătrunde, trebue să analizăm

ce este dincolo de aceste cadre, de aceste personaje şi de aceste fabule. Ce le uneşte, în definitiv. Căci toate aceste lucruri, care se schimbă dela o carte la alta, sunt numai simple materiale. E ca şi cum, dacă d. Liviu Rebreanu ar fi sculptor şi ar sculpta o primă lucrare în marmură, o alta în argilă, o alta în lemn, iar cea din urmă în granit, ne-am mulţumi să subliniem această capacitate de întrebuinţare a unor materiale multiple, şi odată ce am constata-o, am considera rezolvată problema înţelegerii acestei sculpturi. (Aşa fac şi cei care, din Brâncuşi, observă doar gama multiformă a materialelor).

Dar, de fapt, în toate aceste materiale, sculptorul toarnă unul şi acelaşi gând, una şi aceeaşi problemă, o unică şi unitară concepţie de viaţă. Gândul, problema şi concepţia lui de viaţă, trebue să le căutăm dincolo de înfăţişarea materialului. Tot astfel în roman, personajele, oricât de diverse, sunt simple ipostaze de verificare a unei asemenea concepţii. Mediile deosebite ale romanelor servesc doar pentru o mai completă controlare a ei. Iar fabulele, oricât ar fi de felurite, trebue să se lege pe firul unor concluzii, care toate nasc un sentiment al vieţii unitar şi caracteristic.

Misiunea criticii e deci să cerceteze, dincolo de varietatea aspectelor de suprafaţă ale romanelor d-lui Liviu Rebreanu, unitatea lor profundă, în concepţia şi sentimentul de viaţă pe care îl resfrâng, deopotrivă.

* * *

Oricât ar fi de deosebite în aparenţă, aproape toate personajele d-lui Liviu Rebreanu trăiesc sub semnul unui destin identic. Ca să-l analizăm cred că ne putem servi, mai bine decât de orice, de destinul Lianei, eroina din « Jar ».

E un destin pe care cuvântul fatalitate ar fi deajuns pentru a-l caracteriza. Soarta acestei fete cu judecata solidă, echilibrată, calmă şi sigură de ea, dar care, aproape pe nesimţite, aproape inconştient, se lasă cuprinsă de un sentiment nejustificat, cotropitor, absorbant şi care, în clipa deziluziei, o duce aproape automat la sinucidere, întreaga evoluţie către şi prin iubire (şi prin ea către moarte) a acestei fete, nu e prin nimic justificată. Această nejustificare reiese admirabil din faptul că în întreagă acea parte a cărţii în care e urmărită creşterea lentă a dragostei în sufletul fetei, eroul şi obiectul acestei iubiri este intenţionat lăsat într'un vag desăvârşit. Acest Dănduţ aproape că nici nu vorbeşte. Gesturile pe care le face sunt şterse, inexistente. Cele câteva cuvinte pe care le spune sunt mai mult frânturi de fraze, toate neexpresive. Văzând cum fata îl priveşte cu ochi din ce în ce mai turburaţi de dragoste, te întrebi care

sunt, în definitiv, îndemnurile neînţelese ce o împing. Iţi vine să spui, bătrâneşte: aşa i-a fost scris. Iar moartea aceea dela sfârşitul cărţii e tot o moarte nejustificată şi nenecesară, o moarte care nici nu se petrece în maximul de tensiune al deziluziei, în clipa de dezolare şi jicnire, când implorările fetei au încercat zadarnic să reţină dragostea unui iubit nemernic, ci se petrece la rece, atunci când toată primejdia părea înlăturată, când lucrurile arătau că se liniştesc, când părea că toată drama aceasta se va rezolva totuşi în calm. Şi se petrece cu uşurinţa stupidă a unui gest oarecare, se săvârşeşte mecanic, aş spune chiar obligator. Pentru a doua oară ai impresia acelui comandament necesar care dirijează şi supune destinul eroinei. Un comandament care sfârşeşte prin a zdrobi o existenţă ce părea pornită, sub auspicii surâzătoare, pe căi cu totul opuse şi într'o atmosferă de nădejde senină.

Iar acest spectacol trist al bietei fiinţe umane care nu poate să-şi depăşească soarta, — oricâte făgădueli ar fi avut de partea ei, — ci sfârşeşte tot prin a se frânge, biruită, peisajul acesta dezolant al micimii omului în faţa destinului său îţi lasă un gust amar de fiere, te copleşeşte ca o ruşine, te întristează ca o ceaţă.

* * *

Dacă ducem însă analiza mai departe, constatăm că toate personajele lui Rebreanu reproduc traectoria unui destin similar. Luaţi pe oricare din eroii romanelor sale, dela *Ion* şi până la *Jar*, şi veţi vedea că toţi trăiesc sub zodia implacabilă a unei porunci ce-i depăşeşte. Ion vieţuieşte sub porunca dorului său de pământ. Ana e o jucărie în mrejele aceluiaşi dor, care devine pentru ea destin. Bologa e prins într'o reţea din care nu va putea ieşi. Horia, din *Crăişorul*, merge, instrument al soartei unui neam, pe linia unei existenţe ce pare scrisă mai dinainte. Eroul din *Ciuleandra* trăieşte şi el în halucinaţia progresivă a nebuniei, fără nici un motiv aparent, şi îşi săvârşeşte viaţa întreagă fără nici o justificare îndestulătoare. In *Răscoala*, această diagramă a rolului destinului ajunge să ia aspecte extrem de interesante, căci în marginile aprinderii şi creşterii răscoalei, toţi actorii ei trăiesc paralel un destin identic, supus unui comandament care îi preschimbă, pe fiecare în parte şi pe toţi deodată, în tot atâtea instrumente oarbe ale unor forţe inexplicabile. Exemplificarea puterii destinului se multiplică astfel de tot atâtea ori în fiecare din aceşti eroi, şi se prosectează apoi pe un plan de ansamblu în destinul lor colectiv. In sifârşit, în *Adam* şi *Eva*, tema ajunge aproape la o prezentare schematică, geometrică, demonstrându-se de-alungul a şapte vieţi, printr'o identică reproducere a unui destin, frânt în ciuda tuturor făgăduielilor, de forţele oarbe ale unei fatalităţi dominante.

Iar toți acești eroi sfârșesc în mod identic, printr'o identică dezolare, existența lor de învinși ai soartei. Toți îți dau același spectacol întristător, impregnând cu pesimism lectura cărții.

* * *

Iată deci concepția unitară care se poate regăsi în romanele d-lui Liviu Rebreanu și sentimentul pe care ea îl naște. Este vechea concepție a destinului tragic, concepție care domină întreaga tragedie grecească: omul înfrânt în lupta sa cu destinul.

Ceea ce Grecii materializau într'o luptă concretă între oameni și zei (sau ceea ce Freud pretinde că ar fi o simplă simbolizare a luptei omului, — ajuns pe planul civilizației, — cu propriile sale instincte, — adică cu destinul său de animal), retrăiește în romanele acestui realist sub forme de o crudă precizie, dar care se pot afilia la aceeași eternă alegorie.

Iar tot așa cum întreaga problematică a destinului împotriva omului, ce domină tragedia greacă, face ca sentimentul ce se degajă din această concepție să fie de un sumbru pesimism, formele în care d. Rebreanu însceneează această luptă duc și ele toate la un sentiment tot atât de întristător.

* * *

Este însă necesar să ducem aceste disocieri ceva mai departe.

Dacă grecul intuia conflictul om-destin cu fireștile consecinți ale subordonării și înfrângerii omului, el rezolva dificultatea în care îl punea această tristă constatare, atribuind înfrângerea omului ispășirii unui păcat ancestral. E lesne de observat că în problematica creștină s'ar putea astăzi porni dela aceeași premiză a păcatului strămoșesc pentru a găsi jstificarea constatării. Ar trebui însă ca să existe și în lumea noastră modernă o prezență concretă a suflului de viață ireală, supranaturală, pe care Grecii o simțeau prezentă. Și poate că lipsa acestei prezențe a supra-naturalului explică de ce, pornit pe o cale care îi oferea firesc această posibilitate de justificare, d. Rebreanu totuși nu ajunge la o filiațiune creștină a concepției sale de viață.

Cum însă, în momentul când constați înfrângerea omului, întrebarea « de ce? » se impune, ar putea să apară ciudată în orice literatură din lume prezența în scrisul cuiva a fatalității, cu rol dominant, dar nelegată de vreo justificare. In orice literatură afară de a noastră. Căci, nedând această motivare, d. Rebreanu întâlnește pur și simplu marea vână a concepțiilor de viață autohtonă. Neputând să dea rolului fatalității o motivare, — sau neglijând să o dea, — el ajunge să considere acest rol ca firesc, necesar. Prin aceasta fatalitatea abdică de fapt dela rolul de element tragic, —

pe care îl avea de pildă în literatura grecească. Infrângerea omului de destin nu va mai fi o dramă, ci o necesitate, acceptată ca atare. De aceea nici nu vom găsi pe om luptând cu destinul, ca la tragicii greci, ci o acceptare resemnată a soartei, care, rezolvând problema necesităţii justificărilor, dă acestei concepţii şi un caracter pur românesc (această înţelegere a fatalităţii ca resemnare, — aproape ca o consolare, — fiind un element specific autohton).

Şi aşa cum pentru sufletul românesc această concepţie determină o considerare nedramatică şi calmă a morţii, ea face ca şi în romanele d-lui Rebreanu moartea să nu aibă, în nici un moment, o aparenţă hâdă.

* * *

Reducând la o linie unitară diversitatea romanelor d-lui Rebreanu, prin faptul că în toate regăsim o concepţie şi un sentiment al vieţii unitar, nu înseamnă că negăm existenţa reală a unei remarcabile capacităţi de reînnoire a acestui romancier. Ci căutăm pur şi simplu — aşa cum ne-am propus dela început — să determinăm ce înseamnă, ce poate să însemne însăşi ideea de reînnoire la un romancier.

Căci să pretinzi că un romancier se reînnoeşte şi în concepţia şi în sentimentul său de viaţă este şi un non-sens şi o imposibilitate. Şi în orice caz nu este un compliment. Imposibilitate şi non-sens, fiindcă această concepţie şi acest sentiment sunt date fundamentale ale personalităţii şi temperamentului autorului. Prezenţa lor permanentă şi necesară în scrisul său măsoară tocmai organicitatea şi autenticitatea acestui scris. Iar să spui că o concepţie şi un sentiment variază la un romancier dela un roman la altul este să-i atribui o lipsă categorică de organicitate şi de autenticitate în scrisul său.

Reînnoirea însă există, după cum am văzut, în materialul în care se toarnă, divers, această concepţie. Iar forţa unui scriitor — şi lauda cea mai mare ce i se poate aduce — este în a recunoaşte capacitatea sa de diversificare a concepţiei sale de viaţă, în cadre sociale, în momente, în atmosfere istorice şi în personaje de o cât mai mare varietate. Căci astfel concepţia şi sentimentul său de viaţă se verifică pe un plan vast, îmbrăţişând în ipotezele ei diferite, întreaga varietate a înfăţişărilor lumii, o nenumărată faună umană, toate exemplarele ei posibile, social şi psihologic vorbind. Iar prin această diversitate de aspecte, într'o adevărată frescă de viaţă, a unei singure şi unitare concepţiuni a lumii, această concepţie ajunge ea însăşi să capete întreaga şi adânca ei semnificaţie.

ION I. CANTACUZINO

UN GÂNDITOR ITALIAN: ALFREDO ORIANI

După răstimpul de eroism dezordonat al celui dintâi Romantism, în Italia, ca în întreaga Europă, a urmat epoca virilităţii impozante, fie înnăscută — şi este cazul lui Giosuè Carducci — fie văzută la alţii, mai ales la Carducci ori la Nietzsche — şi este cazul tânărului pe atunci Gabriele D'Annunzio. Gânditorul Alfredo Oriani, despre care este vorba aci, îşi înalţă statura pe linia acestei virilităţi post-romantice, în acelaşi timp şi loc — Romagna — unde s'a desvoltat, în toată deplinătatea, robusteţea carducciană.

Când a murit Alfredo Oriani, în 1908, Italienii se întrebau miraţi cine este, cetindu-i necrologul — destul de trecut cu vederea, în ziarele locale, aşa cum se pot întreba, cu dreptate, cetitorii noştri.

Indemnul de-a trezi, cu intenţie, această curiozitate mi-a venit însă dela constatarea că numele lui Oriani, destul de străin şi azi în Italia, începe totuşi să se valorifice la noi: pe lângă o scurtă prezentare a mea în « Gândirea » de pe vremuri, cu prilejul unor serbări comemorative, iată acum un studiu mai larg asupra aceluiaşi, apărut, în limba italiană, la Cluj, datorit lectorului dela Universitatea transilvăneană, d. Francesco Anelli.

* * *

Bine nu ştie nici astăzi nimeni, dacă acest scriitor trebue socotit poet, filozof, romancier sau sociolog. După cum contemporanii n'au putut înţelege bine niciodată ce voia. Şi apoi... a fost un om din cale-afară de arţăgos şi muşcător, un singuratec ursuz, retras într'un sat, cu cărţile lui.

Şi Italienii l-au dat uitării. Până la moarte. Mai ales, până la întronarea noilor directive naţionaliste, care au afirmat supremaţia de premergător a lui Alfredo Oriani. Şi l-au cinstit după merit. Au recunoscut în sihastrul dela Cardello întruchiparea acelei sincerităţi virile, ridicată azi la prestigiu de dogmă şi stil al vieţii italiene, acea sinceritate care explică singură prezenţa lui Giovanni Papini pe întâiul plan al culturii italiene.

Oriani s'a născut acum optzeci şi doi de ani la Faenza, în Romagna. In locul vestit pentru pământul din care se ard cele mai trainice blide, smălţuite cu cele mai sticloase colori. A fost romagnol, din acele părţi apeninice, în care se înnoadă vinele de piatră topită de vulcanii subpământeni, în inima Italiei. S'a născut acolo şi a trăit în cel mai rebel mediu din câte se iveau către 1880 în ţara tuturor anarhiilor şi înfrângerilor. Bologna, capitala Romagnei, era locul de întâlnire al tuturor nemulţumiţilor şi revoluţionarilor: dar nici unul nu era mai aprig şi mai luminat

la minte, în convorbirile cu prietenii, prin cârciumile de margine, ca Alfredo Oriani. Nu revoluționar, nu anarhic, nu omul unui partid. Ci rebelul pentru plăcerea de-a contrazice tot ce era mediocru în viața italiană pe atunci. Prea luminat și robust sufletește, ca să coboare până la dușmănie contra unui om politic, a unei manifestări politice izolate.

Intreaga configurație a țării sale — ba și a întregii Europe mai apoi — l-a nemulțumit. Și a reacționat. Cum putea reacționa un vizionar: denunțând posterității, cu un patetism vrednic de marea școală romantică, pricina nemulțumirilor sale, izvorîtă din conștiința antitezei în care se găsea cu propria-i vreme și din eroica năzuință de anticipare a vremilor, mai bune pentru el, de azi. Frumusețea literară a acestei figuri stă în sinceritatea impudică aproape cu care a ținut să se definească în tot decursul operei, la tot pasul confundată cu autobiografia, chiar atunci când tinde la obiectivitate istorică. Iar pentru ca apropierea, întâmplătoare, de scrisul lui Oriani, să mijlocească direct o impresie, iată un fragment autobiografic, în care încearcă să explice motivele ascunse ale nefericirii sale: « ... Trebue cineva să fi avut una din acele mame care ne rămân pentru totdeauna în suflet ca un cuțit într'o rană, spre a fi nefericit de copil, când nu pricepi încă; ori să fi strigat în agonie după cea din urmă dintre surori, simțind în nepăsarea ei o tăcere de lucru, spre a ști cum inutilitatea unei tânguiri devine uneori cea mai inexprimabilă dintre torturi; trebue să-și fi dat cineva sufletul unei femei, fără a o mai putea recăpăta, întrucât s'a ticăloșit, spre a cunoaște cu adevărat ce este în spasmul unei degradări; trebue să fie cineva un erou și să nu poată face nimic, să fie un geniu și să nu poată scoate un cuvânt, să fi cerut totul dela viață și, întâlnind moartea, să nu mai aibă ce-i încredința, nici o părere de rău, nici o nădejde, spre a se făli că va reînvia ca un fiu al Omului în toate veacurile, în semnul mângâietor al unui Paște creștinesc ».

Așa întonate, s'au perindat, neștiute, marile cărți ale singuratecului dela Cardello. Iar fiecare din ele a fost « un apel lansat de pe o culme tot mai înaltă, către un popor tot mai îndepărtat » la picioarele lui. Astăzi însă, Italia oficială a dat publicului ediția națională a tuturor operelor lui Alfredo Oriani, care pentru contemporani era, cum îi ziceau în dialect romagnol țăranii din preajma casei lui de țară, « El Mat de Cardeal », nebunul dela Cardello.

Fatala singurătate a marilor creatori și a operei lor în lumea contemporanilor a folosit însă acesteia, supraevaluând-o și creând în juru-i acea atmosferă de mit, fără de care nu se concepe o mare glorie în conștiința culturală a unei țări. Impopular în viață, Oriani s'a complăcut de atare soartă (erau doar timpurile lui

Nietzsche !), înscriind drept motto al uneia din operele sale mai grandioase ca viziune — *Lupta politică* — acelaşi motto ca şi Kepler: « Cartea mea îşi va aştepta cetitorul ». Aristocrat prin atitudine — de-o aristocraţie pe care ar fi admirat-o Alfred de Vigny — Oriani nu s'a sfiit să stea împotriva a toţi şi toate. Căci avea conştiinţa superiorităţii lui morale.

Benedetto Croce, căruia îi revine necontestatul merit de a se fi ocupat cel dintâi, încă de prin 1908, de cazul Oriani, descoperindu-i opera, publicată totuşi cu decenii în urmă, Croce îl socoteşte mai mare poet decât filosof, cu sistem aparte. Fireşte că dreptatea este, până azi, de partea acestei constatări, după cum n'ar greşi nici istoricul care ar contesta valoarea strict ştiinţifică a operei lui Oriani, din punctul de vedere al disciplinei sale; după cum ar avea dreptate politicul sociolog, care ar nega meritele aceluiaşi Oriani, din punct de vedere numai al preocupărilor sociale. El nu este poet, filozof, istoric, sociolog, în parte. Ci toate la un loc. Este, în primul rând, cel dintâi cugetător politic italian care, după epoca unificatorului cosmopolitism romantic, se ridică împotriva mitului superiorităţii străinilor; este araldul supremaţiei naţionale; este cea mai nobilă sinteză a eroismului conştient, după nesusţinutele, dar avântatele manifestări analitice ale eroicului Risorgimento.

Valoarea lui universală şi documentară trece însă frontiera naţională, căci multe din problemele unghiulare ale vieţii europene de azi, revizuirea de valori verificată, între Occident şi Orient în această epocă postbelică, mergând cu profeţia până la preconizarea marilor schimbări din Rusia, toate acestea se găsesc în cea mai populară din cărţile lui Oriani, intitulată « Revolta ideală ».

« Istoric şi polemist, dramaturg şi poet, romancier şi gazetar, se poate spune că n'a fost câmp de activitate spirituală, pe care mintea lui creatoare să nu-l fi parcurs şi explorat; totdeauna cu o manieră, cu un resentiment specific lui; dându-se întreg, având mereu prezente toate facultăţile şi exigenţele, în oricare clipă a activităţii; spre a lăsa astfel, cu fiecare carte nouă, aproape cu fiecare capitol, un nou autoportret » (Pancrazi).

« Măreţia lui Oriani — spunea într'o « Mărturisire » a lui, Papini, fiu spiritual al romagnolului — stă, după sine, în sintezele trecutului antic ori modern, lungi ore reduse ca proporţii, precum şi în portretele minunate de oameni, care adesea dau viaţă acelor sinteze. In Anglia Oriani nu poate fi asemuit decât cu Carlyle; în Franţa cu Michelet... »

A fost Italianul care, în cea mai sinistră clipă a vieţii naţionale, şi-a spus răspicat cuvântul: după sacrificiile de sânge ale Risorgimentului, se impune înjghebarea unui popor italian, în locul

gloatei italiene, lipsită de acel orgoliu al rasei, care determină o nație mai bine să-și riște capul, decât să-l plece.

« Singur pe munte — asemeni profetului pe care-l înfățișează apropiatul Nietzsche — Alfredo Oriani a putut contempla de sus evenimentele. Micii Italii, mică sufletește, i-a strigat: « Trezește-te, libertatea de care tot vorbești e o minciună de întrunire; singură autoritatea este izvor de dreptate »... « Adu-ți aminte de originea ta; întoarce-te la tine însăți; gândește-te că ești Italia Romei, centrul, esența Catolicismului; ești Italia lui Dante, voită de Dumnezeu, întru mărirea și afirmarea credinței... Răzvrătește-te, ești slabă pentru că vrei să te faci slabă; deoarece oamenii tăi nu știu care ți-e menirea în viața politică... ». A fi spus atare lucruri în Italia înfrângerilor africane, roasă de intrigi electorale și de fanatism clerical, putea părea o nebunie curată. Pentru cei ce credeau a se pricepe în politică, Oriani părea un visător; părea un « diletant » și era natural să fie lăsat la o parte, uitat; neînțeles, ori prea bine înțeles. Cine nu pricepea îi rămânea departe din indiferență; cine pricepea prea bine grăbea pasul, din lașitate » (Valentino Piccoli).

Vremile l-au răzbunat mai degrabă decât ar fi crezut detractorii. Bună parte din formația ideologică, ba chiar culturală, a Italiei din zilele noastre i se datorește. Intâi retrezirea spirituală din Toscana leonardistă a lui Papini; apoi cea naționalistă. Căci Oriani, după constatările criticei din țara sa, a lăsat « urme puternice în mentalitatea Italienilor veacului nostru; i-a învățat pe oameni folosirea și simțul scrisului, drept o armă de luptă; intuirea istoriei, ca a unei realități care nu se poate determina în atitudine pasivă, științifică, ci influențabilă prin voința omenească; o realitate care nu este, dar se face, trebue să se facă (C. Pellizzi).

... Așa, din lutul frământat cu așchie de stâncă roșie, ars în dogoare de caniculă romagnolă, s'a întruchipat între dealuri apeninice una din figurile cele mai adânc gravate în sufletul italian din a doua jumătate a veacului trecut. Alfredo Oriani. Premergătorul. Unul din eroii idealismului activ de azi, pe căile nou deschise de « Revolta » sa « ideală ». Predestinat lucidității vizionare, sufletul lui, surprins în chip aducător aminte de trăsături michelangelești, s'a complăcut în acel tragism sever, izolat, care-l precizează în psihoza mesianică a eroului romantic dar îi asigură ascendentul profetului, dincolo de granița vremii lui.

Un orgoliu exaltat de voluptatea singurătății morale, din care se înalță pe dunele platitudinii contemporane stânca prometeică a individualismului său.

O existență asemeni. O casă de țară. Multe decepții. Cărți multe. Ale altora puține. Veleități de scuturare din lanțurile

propriei firi. Gânduri şi lipsuri. Răzvrătire şi moarte. Singur. In cimitirul de ţară dela Cardello Casola Valsenio, în părţile Ravennei funerare, în inima Romagnei tuturor revoltelor ideale. Sunt douăzeci şi cinci de ani de-atunci.

Vremi şi ele asemeni. Obosită sufleteşte de înfrângerea în bătălia cu Romantismul, întregită teritorial prin nebănuita străduinţă a eroicei sale intelectualităţi carbonare, Italia anilor maturităţii lui Oriani era ţara înfrângerilor de tot felul. Şi a anarhiilor de tot felul. Aşa, « Revolta » lui putea găsi îndreptăţire. Nu putea însă trezi ecou. Oriani a murit singur şi neştiut. Doar câţiva tineri de i-au surprins chemarea. De altfel nici nu trebuia mai mult. Prin ei « Revolta ideală » avea să devină faptă. După un pătrar de veac.

Pentru unii critici (Luigi Russo), Oriani om ar sta mai presus de operă.

Ca mulţi alţi scriitori din aceeaşi vreme: D'Annunzio, pe urmă Giovanni Papini. Ca toţi acei scriitori, al căror « egocentrism biografic constitue forţa şi slăbiciunea artei lor ». Prototip de scriitor romantic — după aceeaşi părere — în patosul lui Oriani rămâne în continuă luptă artistul cu gânditorul, misticul cu istoricul, estetul cu veristul. Sinteza sufletească n'o poate condiţiona pe cea a artei. Totul rămânând subordonat « dramei biografice a omului ».

De sigur. Dar tocmai în această caracterizare stă frumuseţea, grandoarea figurii lui Oriani, pe care ar umbri-o, în expresivitatea ei etică, acea operă de artă ori de cugetare pură, pe care i-o reproşează sagacitatea criticei contemporane.

Discutat ca romancier, singuratecul dela Cardello se afirmă tot mai convingător în conştiinţa Italiei renăscute, drept unul din cei mai mari dintre « istoricii » săi « moralişti ».

Rămasă în umbră mulţi ani, opera lui e astăzi înţeleasă şi aclamată cu admiraţia cuvenită maeştrilor de viaţă nouă.

In coloratura-i mistică — de un misticism activ, militant, caracteristic şi din acest punct de vedere pentru autenticitatea autohtonă — înfrăţit de aproape cu un Lamennais, un Mickiewicz ori Mazzini; format la şcoala lui Hegel, dar şi a Italianului Vico, Alfredo Oriani e întruchiparea glasului care-a răsunat din pustiu şi, în urmă, tot a fost ascultat. Glas biciuitor de îndurerată biruinţă. Glas de profet răstignit pe stânca marilor decepţii, luminată de asfinţitul cu lumină de zori. Glas aspru ca Romagna lui.

Romagna: pe luciul de marmoră şlefuită al primelor două silabe, se rostogoleşte colţul de granit tăios al silabei din urmă: Alfredo Oriani a fost romagnol.

ALEXANDRU MARCU

CERTITUDINEA ŞI PROBLEMA SALVĂRII

Cu sgomot mare fu detronată şi «sfânta raţiune» de pe soclul ei. Obosind cu disciplina de fier a categoriilor intelectului, — metodic exagerată de scolastici şi teoretic de idealismul absurd, — lumea din Asfinţit vroi altceva.

Ceva fără limită şi fără constrângere.

De aceea, asvârlind tot şiragul de entităţi friguroase, cioplite milenii întregi cu mare grije şi canon, omul a intrat dintr'odată în paradisul concretului. Ochiul său a devenit lacom de priveliştile fantomatice şi splendorile lumii. Auzul s'a încântat de foşnetele murmurate în arterele vieţii ca în mii de flaute înăbuşite. Rătăcitor printre atâtea elanuri turburătoare, a muşcat plin din dureroasa voluptate şi din trăirea substanţială, oarecum mustoasă, a vieţii. Omul devine o sinteză de frenezii biologice; un punct întunecat de forţe înnodate, înverşunându-se a se integra în dansul fecund al circuitului vital. Prin toate ţesuturile lui pârguie viaţa.

A fost deci o alergare, o întrecere a instinctelor, aţintite la plăcerile de tot felul. Orgie şi delir, — totul s'a epuizat în cântarea trăirii. Ai fi zis că a bătut veleatul demenţei generale.

Dar, în cele din urmă, obosi din nou. Prea mare confuzia, prea contradictorii vrerile, prea impetuos deslănţuite tendinţele. Panorama vieţii îşi perindă tabletele, — cinematic, paradisiac, — dar lipsea *sistematisantul*. In vuetul exuberanţei, nu poate mintea alerga buimacă, apucată ca de o nebunie. Un *constant* care să orânduiască freamătul vieţii trebuia găsit. Un sâmbure *statornic*, un adevăr. Care este adevărul epocii noastre?

Şi omul a început să se neliniştească şi să tribuleze.

* * *

Frânte deci resorturile sufleteşti. Iţi vine a crede că o imensă rană musteşte a tristeţe permanentă; tristeţe determinată de mari rostogoliri interioare şi sporită prin spaima omului în faţa puhoiului confuziei, diversităţii şi dezordinelor de tot soiul. Rangul valorilor individuale e pierdut; regulatoarele maşinii sociale s'au deplasat; ierarhia gradelor cunoaşterii e încurcată; planurile existenţei s'au amestecat. Şi, în turburata textură a consecinţelor, omul contemporan parcă se teme să descifreze o cauză. Sunt, poate, mai multe.

Sunt, de sigur, mai multe.

Problema salvării n'a fost niciodată de o mai dureroasă actualitate.

Dorinţa salvării. Fiindcă, osteneli însumate, eforturi metodice şi prelungite, crâncena vrere a mântuirii nici când nu fură mai amorţite ca acum; o amorţire, care poate veni şi din sentimentul

covârșitoarei distanțe pe care voința o are de parcurs, dar în fața căreia strădania ei lenevește. De aci, toată neliniștea, toată agitația și tot tumultul interior; de unde: tristețea coborîtă ca o pâclă peste nelămuritul suflet contemporan.

Și, caracteristic: o agitație stearpă, svârcolire zădarnică, enervare fără certe justificări. O vagă tristețe, — neînlăcrimată, uscată și oarecum abstractă, — plutește peste tot. Literatorii, — dela Ibsen și Strindberg până la Nietzsche și Barrès, — au tonalizat-o; iar filosofii, — dela vagul spenglerian și până la mânuitorul de echivocuri, Bergson, — au cătat s'o lămurească.

* * *

Există undeva, în zonele de jos ale vieții sufletești, un punct obscur din care omul a făcut izvorul tristeții; un punct în care, *altădată*, se elabora planul fericirii, care nu putea fi mai puțin închipuită decât melancolia de acum.

Omul avea, — atunci — o *certitudine*.

Se ținea, prin urmare, totul în echilibru, certitudinea fiind unicul centru spiritual de elecțiune și adunare a țesăturilor de fapte.

Nimeni nu poate trăi în vălmășie, — trebue să se *orienteze*; nu poate persista în confuzie, — trebue *să-și explice*; nu poate rătăci în tribulațiile sgomotoase, — caută idol *tutelar*. Din nevoia de orientare, — omul a hotărît spațiului geografic *semne cardinale*; pentru a nu-și zăpăci cunoașterea — a născocit *conceptul* (constantul logic al categoriilor de obiecte); iar din necesitatea profund umană de a se ascunde la adăpostul unei voințe atot puternice, — a iscodit *Dumnezeirea* (rezumatul metafizic al existenței). Știința e un produs al orientării; arta, un pretext al salvării; religia, o consecință a temerii.

Un lucru e adevărat: conceptul de certitudine s'a disolvat. A contribuit la aceasta, întreagă acea împletire perversă a nenumăratelor întâmplări, care toate se pot subsuma sub cuvântul *istoric*; înțelegând prin istoric tot ce e viu și prin viu tot ce transformă și *se* transformă. Liniile de forță pe care au evoluat primenirile au dus la o rezultantă unică: *incertitudinea*.

Și omul suferă, când, — străine de ale lui, — puteri ascunse îi descompun sistemul de semne orientatoare. E trist când pierde, — cum se zice cu un termen astăzi compromis, — grupul de semnificații; când pierde permanențele logice și metafizice care, ele, ordonează și, — ordonând, — pun înțeles și lumină în partitura evenimentelor. Nietzsche, un exemplu. El *trăește* incertitudinea. Intreaga lui organizație sufletească e destrămată, fiindcă desfundă, în adâncuri, obârșia turmentului. A devenit dionisiac

(descompunând logicul) şi teoreticianul supraomului (anulând metafizicul).

Să-l urmărim în vârtejurile dintre incertitudine şi nebunie.

* * *

Friedrich Nietzsche, sacerdotul dionisismului exuberant, începe să înnebunească în momentul în care recunoaşte că nu există nici un adevăr. Din această clipă, tragedia inteligenţei se deslănţue pe o linie de evoluţie cu punctele atât de ţicnite, că silesc distanţele să se împleticească. Din păinjenişul lor, toarse Nietzsche eşarfe de vis.

Ii plăcu să se socotească, el însuşi, întâiul filosof tragic. Să-şi fi dat oare seama de mozaicul de stări sufleteşti care, desemnate din conflicte şi antimonii, au produs turmentul acelei orgii a speculaţiei pure?

S'au comentat atâta scrierile lui Nietzsche. Nu s'a încercat, însă, a se preciza *dominantul* care orientează întreaga cugetare a acestui filosof, lipsit de un sistem de idei, dar ale cărui emoţii se continuă una pe alta cu desăvârşita identitate a unui patos înfăşurat în elanurile lirismului inspirat. A scormoni după puncte de înrâurire între el şi Dostoiewschi — (de o pildă: descâlcirea enigmelor psihologice; splendorile morale ale crimei; Rascolnicof disecat pe un plan de dincolo de rău şi de bine) — cum face Şestov, o fi interesant, însă, în nici un caz esenţial. Sau a-i face loc, — cum obişnuit — în istoria cugetării alături de vitalişti? Nietzsche vitalist? Şi asta; numai că, nu aci stă specificitatea lui. Adăugindu-se cu un simplu efort la întemeierea acestei direcţii, el ocupă un singur inel din seria destul de sonoră care cu Driesch, Hartmann, Guyau şi Bergson, — depăşind pe alţii de o însemnătate mai mică, — şi prelungită până la Reinke, Stern, Wolff, Carpof şi Gurvici, umplu veacul nostru cu clocotirile lor organice. Şi nu e de ajuns.

E adevărat: printre purtătorii spiritualităţii contemporane, un rang determinat îl deţine Nietzsche. Dela literatură şi până la politică, înrâurirea lui se preumblă, — tiranizând, aproape, — mersul ideilor. Care este, însă, nodul viu în care trebuesc îngrămădite raporturile dintre el şi contemporani?

De aceea: ce putem învăţa dela Nietzsche, — iată principalul.

Să nu se uite că, înainte de toate, Nietzsche a fost un filolog. Va păstra, deci, obişnuinţa semantică de a sfărâma sensurile *adăugate* pentru a ajunge la înţelesurile *prime*; de a-şi construi, adică, noţiuni himerice, cum Bergson sparge conceptul pentru a sonda în originalităţile lui dintâi. Dar numai atât. Nu merge mai departe.

Din aceste motive atacă, cu îndrăcită vervă critică, estetismul socratic, dialectic, ponderat, calm şi senin. Semn al decadenţei şi epuizării instinctului, — credea Nietzsche —, Socrate, enigmaticul personaj al antichităţii, apare în istoria elenismului pentru a pune conţinutului limite şi a substitui delirului visul, orgiei fantoma. Socratismul astupă, prin urmare, svâcnirile vieţii care murmură în sufletul dionisiac al elenului. Şi iată aci antinomia: *so fern wir an die Moral glauben, verurteilen wir das Dasein.* Osândim viaţa. Canoanele mint, contururile sugrumă, marginile dor.

De aceea, să desconturăm. Şi desconturând «apolinicul», Nietzsche eliberează, dintre marginile lui topite, vuietele muzicale învolburate. La rădăcina existenţei dă de muzică şi de fluidul confuz, susurat. Pentru el, muzica e o tragedie impetuoasă, după cum pentru Schopenhauer lumea era o muzică materializată; iar lumea era o melodie încorporată, după cum omul era voinţă corporalizată. Continuitatea ondulatoare a acestui «fieri», acestei «deveniri» muzicale, decurge tocmai din neputinţa de a tăia un contur fix în mişcătoarele întinderi ale vieţii. De aci, incertitudinea şi — trăind incertitudinea — nebunia; iar, pentru Schopenhauer, pesimismul. Pe unul, tragedia inteligenţei îl târăşte la sfâşietoarea negaţie a cunoaşterii; pe celălalt, drama voinţii îl duce la aspectele tenebroase ale vieţii.

Atât desordinea mintală a celui dintâi cât şi viziunea sumbră a celui de al doilea, — deşi înfrăţite pe aceeaşi tulpină, — se despletesc ca două urmări a unor concepţii felurite despre melodie. Pentru Schopenhauer: melodia, asemenea conceptului, este esenţa statornică a realităţii schimbătoare (ein Abstraktum der Wirklichkeit). Pentru Nietzsche: departe de a fi un *abstractum*, esenţă friguroasă a realităţii, melodia este conţinutul ardent, vulcanic, ţâşnind din substraturile primare ale sufletului omenesc (glühende und dionysische). Rezultatul: unul termină în asceză, altul în nihilism.

Şestov vorbeşte, dar fără să stărue de «istoria transformării convingerilor» la Dostoievschi şi Nietzsche. Aici, da: între «*valorile*» unuia şi «*convingerile*» celuilalt s'ar fi putut face o legătură, — singura adevărată, — care să lunece pe linia melodică exactă din complexul muzical nietzscheian. «Transpoziţia valorilor» şi «evoluţia convingerilor» îi asvârle pe amândoi în stare de nesiguranţă, în mijlocul curgerii năvalnice a vieţii. Şi lipsite de un element *distinct* în imperiul confuziei, oscilaţiile intelectului duc la nebunie.

Evoluţia convingerilor? Şestov nu precizează; dar lasă să se înţeleagă egalitatea dintre convingere şi evidenţă, dintre evidenţă şi criteriu. Şi atunci: evoluează evidenţa? Şi dacă da, în ce sens?

Vitaliştii toţi sunt de părere că evoluează. Le Roy, în special, instruit la şcoala bergsoniană, identifică evidenţa cu tiparele raţiunii şi îşi închipue intelectul ca pe o putere plastică din ale cărui frământări interioare ţâşnesc, — primenindu-se, printr'un elan formativ necurmat, — categoriile toate. Ei văd în aceste forme un rezultat al deficienţei energiei creatoare, după cum lumea corporală este *solidificarea* aceleiaşi evoluţii vitale care, din când în când, gâtuindu-şi avânturile, se risipeşte în individuum. « Permanenţa » o confundă vitaliştii cu « *solidificarea* ». Din exces de fantezie, pierd din vedere că ceea ce este statornic în categorii vine dela faptul că « pure relaţii » ele mai au şi darul de a fi *oarecum fixe*, fixitatea lor servind la a coordona evenimentele; deci, necesare intelectului pentru a *prinde* (nu a pune) ordinea de dincolo de mobilismul învălmăşit al realităţii. Indărătul pânzei întâmplărilor stă ghergheful realului înlăuntrul căruia totul se petrece şi se lucrează. In masa evenimentelor e împlântată o schelă de raporturi care le împleteşte şi le leagă. Raporturile se pot muta, evenimentele de sigur se mişcă; dar cifrul lor de echilibru rămâne permanent. Clădirea: cărămizile se pot muta, faţadele se pot schimba; dar liniile planului care au trecut prin acest material de l-a organizat, acelea rămân. Deci, întrucât relaţii, categoriile au o fixitate, *oarecum* vie, se mişcă, se mută. Incât evoluează evidenţa, perfect: dar în ce sens? Luată în înţelesul vitaliştilor: se transformă, străbătând o dialectică, aş zice, *organică*, în felul cum organismele, ascultând numai de norma *substituţiei*, coboară unele din altele. Luată în înţelesul de « *relaţie* »: se transformă; dar atunci, ascultând de principiul *contradicţiei*, transformările sunt poruncite de o fervoare pur logică.

Şi, astfel, iată clară alunecarea nihlismului: încercând o transpoziţie a valorilor pe unicul criteriu al vieţii, al plenitudinii, al forţei, — care cerea o dialectică *organică* —, Nietzsche s'a servit de tehnica strict *logică*, lăsându-se răpit de vraja nimicitoare a negaţiei. Dela norma substituţiei la principiul contradicţiei; rezultanta: incertitudinea; iar în regiunile reci ale incertitudinii: demenţa însăşi. O inteligenţă convulsionată, supusă tuturor pendulărilor, svâcnind între toate negaţiile, cu apetite de nestatornicie, de noutate şi de relativ e sfâşiată între tendinţe imposibile. La vitalişti, gândirea lor calmă, plană sfârşeşte în echilibru armonios sau, cel mult, în melancolie; — probă Guyau. Pe când, furat de salturi, de eliptic şi de paradox, Nietzsche suportă vehemenţa chinurilor interioare, oscilând între antinomii ireconciliabile. Omul contrastelor aspre, el ajunge la înălţimile de melodie ale acelui avânt liric caracteristic (amestec de fulger şi de transparenţă), datorită săriturilor în eliptic. Are un precursor în Luther. Nietzsche desorganizează tablele valorilor pe temeiul aceleiaşi

erezii care l-a însufleţit pe Luther să răstoarne raportul dintre om şi Dumnezeu. Şi vă închipuiţi acum: minunatul gherghef de relaţii, perfect în nuanţe, desăvârşit în funcţiuni, gingaş în resorturi, ca o orologerie fără pondere, fără temelii, ci numai o solidaritate misterioasă de puncte de vedere! — dintr'o dată răsturnat, ca într'un vis, neorânduite şi confuze, defilează spectre fantomatice înfăşurate în umbră şi în reverie.

O tiraniza conturul, dar dionisiacul înnebuneşte. Cu melodia-abstractum al realităţii, Schopenhauer cade în pesimism; cu delirul muzical, Nietzsche isprăveşte în patologie. Sufletul dionisiac clocoteşte de efervescenţă, însă e lipsit de centrele de germinaţie ale certitudinii.

Indurând problematicul existenţei, Nietzsche, ca o influenţă hipnotică, întârziază în sufletul contemporanilor săi.

* * *

Sumbru şi negator, iată-l pe omul modern. Sărită de pe coordonatele ei ereditare, inteligenţa e torturată de nesiguranţe şi, deposedată de adevăruri, se prăvăleşte. Veacul nostru e veacul nietzscheian; nesocoteşte evidenţele. Cauzalitatea nu mai explică nimic, — este disolvată; logicul nu mai cunoaşte nimic, — e înlocuit; dumnezeirea nu mai dirige nimic, — e înlăturată. Indrăzneţi profeţi ai culturii aduc, cu clinchete şi surle, din străine colţuri şi pământuri, tablele legii noi vătămătoare.

Şi, astfel, pierzând permanenţele, omul a pierdut puterea de a ţine oarecum în ritm vieţii. Simte că e depăşit. Viteza cu care curgerea neîncetată primeneşte şi lenoşia cu care alergăm în urma undelor vieţii sapă un contrast cât o prăpastie. Acceleraţia cu care vieaţa ne transcende provoacă omului contemporan conştiinţa pierzării. Pregăteşte, parcă, drumul spre moarte. Agonia sau imanenţa morţii în viaţă aici îşi găseşte sursa; iar agonia e întâia treaptă a disperării; piscul ei răsturnat este în subteran.

Vaete de pretutindeni.

Pierzând certitudinea, omul a pierdut secretul organizării.

Viaţa organizează socializând. Astfel, desordinea planurilor sociale trebue pusă în legătură cu aceeaşi frângere a echilibrului interior. Potenţele sociale (stat, religie, cultură) nu mai stau în raporturi de condiţionare şi de echilibru. Cultura e funcţionară la Stat, Statul rob la politicieni, religia birocratizată; paralizate toate, se învârtesc în cercul viţios. In marele ruaj social, funcţiuni fireşti care să se determine reciproc, nu mai există; dela una la alta, sunt legături care le unesc numai întru atât întrucât consumă. Toată zavistia — care se cunoaşte — ce este altceva decât imposibilitatea de a se organiza în care se sbate viaţa socială? Şi toată

neputința de organizare cui se datorește dacă nu absenței unei iluzii, unei amăgiri, a toate polarizatoare?

Omul a crezut că rangurile sale subiective ajung pentru a înlocui ordinea stabilită. Unitatea însă odată sdruncinată, fermenții noi, a cărora putere transformatoare o predicau atâta profeții, nu s'au mai arătat.

* * *

Și totuși, ce e de făcut?

Ici și colo, licăriri de speranță s'au ivit. Se încearcă o revenire la idealurile epuizate; dar fără folos. Principii care să conducă pe dedesubt formele culturii încă s'au elaborat destule. Omul — așa se pare cel puțin — a ieșit din perioada «cântării tenebrelor». Poeziei nebuloase i se substitue grija sistematizării.

Reacțiunea — și a logicei și a metafizicei — găsește, în cultura germană, întâii luptători; iar gânditorii ruși contemporani, — mai puțin atenți la analiza turburătorului fenomen comunist, — au început să taie, în ceața răsăritului, imaginile noi menite să spulbere temerea pentru ziua de mâine. Cosmosul creștin, organizat până la a se identifica cu biserica ecumenică, — iată unde stă (și pentru neotomismul maritainist și pentru bulgakovii din soare răsare) sămânța vie a așezărilor viitoare. Un nou ev va grupa centrele spirituale și va topi schismele.

In politică, — și aci — orânduiri noi caută întemeiere. O formă, — una singură, — a izbutit să deretice vraiștea socială.

Și, totuși, nu e deajuns. Toate aceste încercări probează că lumea a înțeles ce-i lipsește. Cel mult. Dar nu de refaceri pe temeiuri vechi și închegări noi în jurul unor sâmburi de mult cunoscuți ca găunoși, — este nevoie.

Ci o nouă certitudine, o nouă spiritualitate, — când toate cele foste sunt epitafe, — să coaguleze materialele, să pună ierarhie în fabricate cu totul inedite și sens spiritual să dea faptei, — o *certitudine*.

ILARIU DOBRIDOR

CRONICA PLASTICĂ

Nu cred în necesara frumusețe a lucrurilor moștenite. Decorul familial nu m'a emoționat niciodată peste măsură. Cred că fiecare generație își croiește în mod firesc cadrul care i se cuvine, menținând din zestrea moștenirilor numai ceea ce se încadrează mai mult sau mai puțin în vederile sale. Asta nu înseamnă că fiecare generație își făurește un stil. Fiecare generație dă însă vieții

un aspect propriu, făcut din elemente complexe, grele de analizat. Unul din aceste elemente, în care caracterul intim al unei epoci e mai uşor de observat şi de studiat în amănunt, e interiorul.

Un interior de casă se potriveşte şi se deformează, adaptându-se unei personalităţi, mai mult poate decât o haină unui corp. Moda şi obiceiurile, pretenţiile şi maniile sunt caligrafiate adesea până la monstruozitate într'un interior. Cu noua formulă: « une maison est une machine à habiter », lansată de Le Corbusier, cu stilul modern care a pus capăt tuturor interpretărilor false ale vechilor forme consacrate, şi noţiunea de interior a evoluat dela decor la realitate.

Căci stilul modern, sau mai bine zis « funcţional », apare mai mult ca un proces de limpezire a formelor existente, o extremă simplificare a maselor şi o tot atât de riguroasă sobrietate ornamentală.

Formele create de stilul funcţional sunt departe de a-şi avea individualitatea. Noua şcoală a fost mult mai precisă când a formulat ceea ce suprimă, decât atunci când a trebuit să înjghebeze un program de viitor. De aceea, tot ce se face astăzi în arta construcţiei are un spirit tranzitoriu şi nehotărît. Marele şi definitivul câştig al arhitecturii funcţionale este, fără discuţie, îmbinarea progreselor tehnice cu arta, strânsa colaborare între ştiinţă şi artă şi brutala sinceritate în expresia problemelor puse, care ţine pe artist strâns într'o disciplină din ce în ce mai aspră.

Faţă de dezideratele stilului funcţional: lumină, higienă, confort, aproape nimic din vechile interioare nu mai putea să convină publicului de astăzi. Dacă ne amintim atât de casele boiereşti, cât şi de casele mai modeste ale Bucureştiului de altădată, dacă ne amintim de ele fără sentimentalism şi numai privite prin prisma limpede a spiritului critic, vom observa că ele erau absolut operele menţionatului deziderat, fiind incomode, mai totdeauna obscure şi în general lipsite de cea mai rudimentară higienă.

Formula: lumină, confort, higienă a devenit lege. Casele executându-se în mod mai raţional, vechile mobile nu şi-au mai găsit locul în interioarele de azi. Preocuparea decorului a dispărut. Un apartament sau o casă, fiind amenajate pentru trai, în acelaşi spirit în care un automobil este studiat şi amenajat pentru turism sau călătorie, excludeau convenţionalismul de altă dată, în care, în detrimentul confortului, casele trebuiau să aibă o distribuţie a camerelor, făcute în vederea unor primiri care n'aveau loc decât câteva zile pe an. O familie întreagă trăia înghesuită o viaţă întreagă în camere prea puţin numeroase, pentru mândria de a avea un salon, care se deschidea numai la zile mari, sau o sufragerie de paradă, mâncând la bucătărie. Era, parcă, o lipsă de coordonare între obiect şi utilitatea lui. Precum primele

automobile copiau landourile sau formele elegante dar nepotrivite ale trăsurilor, tot așa și casele copiau palatele, reducându-le la forme mizerabile și mizerabil deformate. S'ar putea spune deci că marea revoluție estetică din vremea noastră nu e decât o adaptare cât mai judicioasă a obiectului la funcția lui. De unde și denumirea de «artă funcțională». Mania ornamentației, a «frumosului pentru frumos», «a artei pentru artă» depărtează periodic generații întregi de artiști sau artizani de formele funcționale, până când ajunge la absurd, și atunci o punere la punct este obligatorie.

Preocuparea aceea de a studia obiectul, pentru ca el să corespundă cât mai mult utilității sale, a dat deci estetica sobră de azi. Un parizian, devenit estet pe la sfârșitul carierii lui de financiar isteț, cumpără înainte de război un palat istoric la Veneția, pe canalul Grande. Conștiinciosul bancher făcu mai multe călătorii prin Europa, vizitând pe toți anticarii de seamă ai continentului, pentru a cumpăra mobile și obiecte din epoca palatului său. După lungi sforțări, domnul X ajunse să cumpere pe principiul jocului «puzel» (care pune răbdarea la încercare), un interior autentic. Chiar oglinda de argint de pe gheridonul de lângă patul cu baldachin blazonat, aștepta parcă gestul unei mâini grăbite să șteargă de pe obraz masca lăsată de somn. Nu lipsea nimic din înzorzonarea perimată, și la vestiar doi pinteni de argint sugerau chiar prezența unui spadasin.

Un spiritual amator de artă, parizian și el, în trecere la Veneția fu invitat de domnul X, care ținea neapărat să aibă aprobarea estetului, cu privire la amenajarea mult împodobitului palazo. Acesta se uită cu luare aminte la toate, fu neobișnuit de darnic în complimente, dar în momentul despărțirii, când era deja cu un picior în gondolă, spuse întorcându-se către fericitul proprietar al palatului Desdemonei: magnifique..... mais dites moi..... pourquoi pas *rien!?*

Intrebarea aceasta nu era o simplă ironie. Ea rezumă destul de bine problema interiorului. Acest palat venețian, numai prin arhitectura scărilor, bolților și plafoanelor sale pictate era complet mobilat pentru ochi. Pentru utilizarea lui ca locuință n'avea nevoie să fie transformat în muzeu. Sunt atâtea case în care, intrând, îți vine să spui vorba estetului parizian. In interioarele moderne, ce nu e util e întrebuințat cu prudență. Nici zidurile nu se mai încarcă cu picturi dela plafon până la parchet, nici scoarțe ori stofe nu acopăr și întunecă zidurile inutil, iar obiectele de artă sunt puse în valoare de chiar sobrietatea cadrului în care se găsesc. Și omul, în fața acestor premise, are despre casă noțiuni mai utile vieții și mai prielnice activității sale zilnice.

G. M. CANTACUZINO

IMPOTRIVA PICTORILOR DE ASTĂZI

In numărul pe Iulie al cunoscutei *Nouvelle Revue Française*, a apărut un surprinzător articol împotriva picturii franceze contemporane.

Surpriza porneşte dela faptul că acest atac, semnat de Maurice Sachs şi îndreptat cu vigoarea sincerităţii renăscute de sub cenuşa judecăţilor unanime, apare în *Nouvelle Revue Française*, publicaţie care de ani de zile s'a făcut purtătoarea drapelelor tuturor reînnoirilor estetice.

Creaţia plastică, picturală, a întregii Europe sta de câteva decenii sub influenţa acelor moduri artistice convergând la ceea ce se numeşte « Şcoala dela Paris ».

Şefii acestei şcoli, după ce au fost consideraţi drept nişte aventurieri ai expresiei picturale, au ajuns la acel grad de apoteotică notorietate, încât au azistat la tendinţele criticei de a integra opera lor în buna tradiţie a artei, în tradiţia adevărată a artei, care evoluează paralel cu socialul şi cu biologicul.

Revirimentul de opinie, dacă s'ar fi produs nu importă unde decât în Franţa, centrul renaşterii picturale a Europei contemporane, şi nu în paginele unei reviste care şi-a făcut un apostolat din a agita steagurile revoluţiei cubiste şi supra-realiste, ar fi fost desigur un simplu fapt divers. Or, s'a întâmplat contrariul. Opinia publică va lua cunoştinţă de fondul articolului d-lui M. Sachs şi va avea de judecat asupra caducităţii argumentelor sale sau asupra lipsei de fond real pictural, al operii pictorilor discutaţi. Mai jos vom cita pasaje din articolul d-lui Maurice Sachs.

« Mi se pare că dintre toate artele, pictura trebue să fie cea mai puţin cerebrală, şi cea mai strict umană.

Pornind de aici, ceea ce trebue să primeze în opera pictată este materia, esenţiala sa necesitate. Ceea ce trebue să primeze la un pictor, este grija materiei, grijă care, la un pictor genial, se ridică la o mistică a materiei. Această mistică dă viaţă pânzelor marilor maeştri. Aceasta însufleţeşte pânzele unor Rembrandt, Courbet, Corot şi Renoir. Aceşti maeştrii au înţeles ceea ce este pictura ca pictură, cu atât mai pură cu cât e mai puţin cerebrală. Nu se va putea repeta de suficiente ori, niciodată, că opera lui Rembrandt şi a lui Tintoretto este tot ceea ce e mai mare şi mai absolut în pictură şi că trebue să porneşti de aici la considerarea picturii.

« Un pictor fără materie nu mi se pare un pictor. El poate fi un teoretician al desenului şi al compoziţiei ». De aici porneşte d. Sachs la eşafodarea argumentelor sale, care duc la negarea valorii picturale a celor mai notorii pictori din şcoala pariziană.

« Către 1910, tinerii pictori puteau să accepte sau să atace două școli: școala cerebrală și cea umană — aceea a picturii considerată drept o matematică, și cealaltă a misticei materiei — să meargă pe urma lui Cézanne sau pe drumul parcurs de Renoir. In umbra lui Renoir se aflau Monet, Sesley, Pissaro, Whistler, mediocrii unei mari tradiții ».

« Și azi, când privim cu imparțialitate tablourile pictate între 1910 și 1930, vedem că sunt de-o insuficiență care face din epoca noastră, una dintre cele mai sărace din istoria artei. Să admitem drept scuză că o epocă nerăbdătoare ca a noastră contrariază creația gravă. Pictura de azi e superficială, din cauză că pictorii n'au curajul să-și interzică facilitatea și nu dau importanță, atunci când au gust de lucru, decât problemelor celor mai neînsemnate ale tehnicei picturale ».

« Picasso, Braque, Lhote și Léger au vrut să realizeze pictura pură: și pentru a ajunge aici anecdota trebuia evitată. Astăzi vedem punctul vulnerabil al teoriei cubiste: nevoind să reprezinte nimic, pictorii aceștia cădeau într'o manie tot așa de neghioabă ca aceea a subiectelor sentimentale ».

In fond cubiștii au revoluționat arhitectura, mobilierul, afișul și vitrina, fără să realizeze nici un aport pentru pictură.

Scriind acestea nu pot să nu mă gândesc la anii de după război, când picturile lui Picasso, ne uimeau până la orbire ».

Apoi despre Picasso:

« Dintre « miracolele » de atunci cel mai uimitor era acela al vrăjitorului Picasso. El și-a uimit contemporanii cum numai Rafael a reușit altădată, dar mai mult ca Rafael, el a uimit lumea întreagă. Avea aerul unui revoluționar, când în fond nu era decât un om care-și croiește drumul. Pictura sa este evident cea mai cerebrală; și logic cea mai literară. Iluzionist, Picasso găsise secretul de a uimi în permanență. Dar abia că a atins pictura adevărată, pictura materiei. Pe aceasta n'a atins-o decât poate tânăr la Madrid și când a vrut din nou să picteze ca « pictor », a pictat mai prost decât totdeauna. Toate pânzele lui Picasso sunt desenate și colorate. Desenul și compoziția fac adesea meritul lor. După câțiva ani de recul, insuficiența lui Picasso e vizibilă. Ceea ce-i lipsește este calitatea de a fi pictor, în sensul cel mai inocent al cuvântului. Picasso pictorul a ratat. Picasso desenatorul rezistă. Aici mâna lui abilă face miracol, dar un miracol al spiritului pentru spirit. Agilitatea liniei lui Picasso e remarcabilă: el desenează numai în linie: în interior nu se află nimic »!

« Dacă, părăsind chestiunea materiei pictate, ne gândim la aceea mai subtilă, mai invizibilă a materiei desenului, știm prea bine că Picasso n'a reușit s'o găsească nici pe asta. El e atât de departe de materie, încât chiar atunci când sculptează, el videază

sculptura. (Sculptura lui e transparentă). In opera lui Picasso se află o asemenea absenţă a materiei, încât observând acest lucru el a vrut să-l remedieze. Din calcul sau din instinct, a presărat oare Picasso nisip peste pânzele lui, şi a lipit hârtie peste desenele sale?»

El lua din afară această materie pe care n'o putea crea cu mâinile lui. La Picasso găsim imposibilitatea de a picta în materie. Asta face din el un pictor a cărui operă nu durează pe pânză.

El e totuşi de o abilitate şi de-o inteligenţă excepţională. Ceea ce explică, poate, faptul că a putut uimi lumea atâta timp şi că a putut influenţa pe tinerii pictori.

Dar el voia marea posteritate; şi atunci puţini oameni sunt mai de plâns ca el. Căci e o teribilă dramă, o teribilă festă pe care i-au jucat-o zeii — influenţa lui îi va supravieţui în arta decorativă. Imaginaţi-vă cât suferă acest om văzând că i se atribue gloria decoratorului şi că i se refuză gloria pictorului!»

In concluzie: «Istoria lui Picasso este aceeea a cubismului. Cubiştii au avut influenţă, acolo unde au dorit mai puţin s'o aibă. Ei au eşuat în adevărata lor carieră, şi pentru aceeaşi raţiune ca şi Picasso: îndepărtare dela pictură. Ar fi absurd să le condamnăm opera fără să recunoaştem bunul lor gust şi imaginaţia lor.

Noi ştim că ei vor fi uitaţi, dar în timpul vieţii lor, ei au fost foarte iubiţi de public pentru că toţi aveau reale calităţi personale: Gleizes şi Metzinger, inventivitate; Braque, bon ton; La Fresnaye, delicateţe; Severini şi Marcoussis, conştiinţă; Gris, spirit, Léger mai mult temperament decât ceilalţi şi mai multă culoare etc.... ».

«Lhote este teoreticianul prin excelenţă, discipolul lui Cézanne şi al lui Ingres. E un profesor excelent. Văd în el pe scriitor, adesea pe desenator, dar niciodată pictorul.

Mi se pare că Lhote se încăpăţânează să picteze, dar că nu pictează din necesitate. Or, se întâmplă contrariul când scrie şi când desenează».

Despre pictorii abstracţionişti, care au căzut în greşala cubiştilor, iată ce spune Maurice Sachs:

«Aceşti pictori (ca Masson, Miro, Arp, Ernst, Dali şi alţii) nu sunt nici măcar nişte teoreticieni rătăciţi: ci sunt profitorii unei teorii».

«Dar cazul pictorilor care au lucrat în materie şi n'au putut să extragă nimic ni se pare mai curios decât cazul pictorilor cerebrali. Cel mai faimos dintre aceşti pictori este Derain. El reprezintă acel tip particular, deloc rar de altfel, de om puternic, a cărui operă e minoră, neavând altă calitate decât farmecul».

«El s'a servit de materie ca de un vestmânt sub care nu se afla nici carne şi nici oase. Derain avea, într'adevăr, personalitatea

facilității sale fără a fi original. Dar Segonzac? Mulți au văzut în el pe apărătorul marii tradiții a picturii în plină materie! E adevărat, dar ce materie! Ce vulgaritate de paletă! Opera lui Derain e fără importanță, fiindcă acesta s'a mulțumit cu puțin. Opera lui Segonzac e mediocră dela un capăt la altul, de-o mediocritate originală.

« Opera lui Derain e fără carne; opera lui Segonzac e făcută din cărnuri moarte și tumefiate ».

Iar despre Bonnard și Rouault:

« Bonnard are facilitatea lui Derain, dar opera lui e seacă de materie ca aceea a lui Derain, iar opera lui Rouault e umflată, falsă ca aceea a lui Segonzac: e din carton ».

« Picasso a căutat mereu noutatea. Ceilalți pictori au căutat formula picturii care se vinde. Scopul de altfel era acelaşi: a vinde.

Câți pictori mai mici n'au pictat decât pentru asta! De pildă: Rouault, Derain, Chagall și Dupy și atâția alții. Rouault era cel mai bun dintre ei ».

Singurii pictori adevărați pentru d. Maurice Sachs, singuri continuatori ai marii tradiții picturale, aceea ilustrată de Rembrandt și de Tintoretto, ar fi doi singuratici, fără succese, fără glorie și fără bogăție.

Aceștia doi sunt: Utrillo și Soutine. Destinele acestor doi pictori se înrudesc în suferință.

« Utrillo este desigur unul dintre acei pictori care transformă pictura în carne. Ceea ce a ales el pentru a transforma în carne, în materie vie, este piatra. Piatra la Utrillo este ceea ce sunt bijuteriile la Rembrandt, bluzele albe la Corot, cărnurile daurite la Tițian, sânii de femeie la Renoir: zidurile gri ale catedralelor, zidurile străzilor pariziene, toate pietrele privite de Utrillo se anină de o viață invizibilă nouă, celorlalți. Mizeria, tristețea, bătrânețea toate suferințele pietrelor, singur Utrillo le-a înțeles ».

« Pictura lui Utrillo e frumoasă fiindcă materia e prezentă, și e vorba de o materie frumoasă ».

Iar despre Soutine: « Opera lui Soutine este singura care poate sta alături de aceea a lui Rembrandt. Soutine e un pictor mare pentru că ochiul lui vede just, mâna lui pictează ferm și pentrucă o pânză de a lui e austeră, e bogată și luminoasă, fiindcă pictura lui e carne ».

Dar Matisse? se întreabă la sfârșit M. S.

« E un pictor al cărui caz este în aparență misterios. Inaintea unei pânze de Matisse ai impresia că el știe... și că nu poate ajunge acolo unde tinde: la materie. Inteligent, el a înțeles lipsa și a căutat s'o remedieze și fiindcă e un mare colorist el și-a creat o paletă de-o sensibilitate și de un rafinament inegalabile. Ceea ce face ca opera lui să fie o operă frumoasă — deloc eternă —

imperfectă printr'un fel de insuficiență, dar valabilă fiind limitată la forțele pictorului. »

Același lucru s'ar putea spune și despre Modigliani. In fața picturii lui Matisse începi să regreți: ce pictor mare ar fi putut fi!»

Iată cum își închee necruțătoarea sa analiză, d. M. Sachs: « Am împărtășit și eu erorile epocii mele: le denunț aici. Dacă din întâmplare voi receti acest articol peste douăzeci de ani, nu mă îndoiesc că voi avea de schimbat mult în expresia lui, dar sunt sigur că timpul va confirma judecățile mele ».

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ A MUNCII ȘI RAPORTUL DIRECTORULUI B. I. M.

Directorul Biroului Internațional al Muncii are îndatorirea să alcătuiască o retrospectivă social-economică premergătoare Conferinței Internaționale a Muncii din fiecare an. Față cu documentarea ce are la îndemână și având în vedere constatările eminente ale directorului B. I. M., ne putem aștepta la expuneri de mare competență și obiectivitate.

Raportul de anul acesta satisface marea noastră curiozitate, ținută numai în îngrijorare de răsturnarea atâtor așezări sociale și de zdruncinarea până la prăbușire a sistemului economiei libertare și neordonate.

Firește că rațiunea raportului îi impune limitarea la domeniul politicei sociale. Dar socialul se reazimă pe economic, sau cel puțin are determinări impuse de condiționarea economiei. Mai exact, realitățile economice și sociale sunt nedespărțite, coexistă și evoluează, transformându-se după legile necunoscute încă de disciplinele respective; ele sunt însă indisolubil legate în ființa și viitorul lor. Numai pentru comoditatea studierii și preocupărilor specialiștii le disociază și încearcă metodic atât cunoașterea cât și stăpânirea lor. In fapt, chestiunile financiare, economice și sociale nu sunt despărțite, izolate, ci există totodată și se influențează reciproc.

D. *Harold Butler* e atât de pătruns de acest adevăr, încât mereu pune înainte economicul și apoi caută relațiunea lui cu socialul. In primele pagini ale Raportului de anul acesta, d-sa menționează: « Din punct de vedere social, ceea ce importă e stabilirea raportului dintre cursul evenimentelor domeniului economic cu mișcarea simultană a angajării, a salariilor și condițiilor de muncă ».

Așa dar să începem cu economia din anul precedent. In Decembrie trecut, spune d. Butler, s'a constatat tendința generală

de a se izola și mai mult componentele naționale care constitue sistemul economiei mondiale și, de altă parte, s'a menținut confuziunea monetară generală. Aceste schimbări, însoțite de transformările politice, modifică profund perspectivele viitorului. Să nu fim deci surprinși de posibilitatea mișcărilor revoluționare. Și în adevăr, iată că Germania și Statele-Unite ale Americii au suferit schimbări adânci, inspirate de alte idei și cu alte metode. Rusia, Italia, Germania, Statele-Unite, fiecare cu scopurile și concepția ei, au părăsit principiile de bază ale doctrinelor ecro nomice și politice din ultimul secol. Fiecare, cu metoda ei, încearcă să rezolve problemele funcțiilor statului, atât în reorganizarea economică a țării, cât și în stabilirea raporturilor financiare și comerciale cu restul lumii. « Fiecare din ele (pag. 4—5), inspirată de filozofii mult variate, s'a angajat definitiv, prin mijloace constituționale diverse, pe calea economiei dirijate, destinată să ia locul sistemului de ajustare automată al lui laissez-faire... Faptul că patru din principalele țări industriale din lume, reunind o populație totală de vreo 400 milioane de locuitori și reprezentând 64 la % din producția industrială mondială, au abjurat într'o largă măsură principiile care inspirau până acum politica economică a tuturor statelor, ni se pare o indicație că vindecarea nu poate fi căutată numai prin vechile metode. Nu e vorba dacă trebue să ne bucurăm ori să ne plângem: dar ar fi nesocotit să disimulăm ori să refuzăm a vedea consecințele importante, totdeodată sociale și economice, care pot să decurgă ».

Fapt mai este, că mai în toate țările, efectele dezastroase ale crizei au risipit credința în vechile dogme economice: moneta e dirijată, comerțul internațional e redus la troc, industria a intrat sub controlul statului.

Liberalismul economic e în amurg și, considerat în timp, el se situează ca un hiatus pe linia rectilină a istoriei economice: din antichitate, de-a lungul evului-mediu și până la sfârșitul veacului XVIII, economia a fost organizată și controlată de stat, pentru ca după război să se continue sub denumirea de « economie dirijată », « intervenție deliberată », « planning ». Căderea liberalismului economic este însuși fenomenul crizei, care antrenează grave perturbări politice și sociale și care declanșează mișcări revoluționare. D. Butler exprimă magistral repercusiunea psihologică ce premerge revoluției: « E un punct la care natura omenească se revoltă împotriva mizeriei și, mai ales, împotriva perspectivei de mizerie indefinită. Când șomajul bântue iarnă după iarnă fără o asistare suficientă și fără semnul unei ușurări apropiate, când țăranul e redus la completa lipsă fiindcă nu poate să-și desfacă produsele muncii pe un preț rațional, când afluxul capitalului și al creditului s'a scurs — se poate spune că

limitele îndurării psihologice sunt atinse. Vine ziua când se formează un val destul de puternic să măture nu numai guvernele, ci şi constituţiile, nu numai politicile economice, dar şi doctrinele economice care făceau de multă vreme articole de credinţă ».

Urmările noilor concepţii se resimt şi se vor accentua în viitor în politica socială, în asigurări, în durata muncii, în reglementarea conflictelor de muncă etc.

* * *

De-a lungul întregului an 1933 s'au făcut eforturi de redresare. Datele, diagramele şi graficile comparative pe ultimii ani sunt instructive pentru oricine se interesează de producţia agricolă şi industrială, de schimbul de mărfuri, de deprecierea monetelor. Atragem atenţia că două ţări, Rusia şi Japonia, n'au încetat să-şi mărească producţia în anul precedent, ca în toţi anii premergători marasmului general. Şi înregistrăm cu optimism rezultatele că anul 1933 a marcat o înviorare parţială a economiei generale în toate părţile lumii.

Din această îmbunătăţire generală — care au fost urmările sociale? In ce măsură a beneficiat lucrătorul, atât pentru securitatea societăţii cât şi pentru nivelul standardului său de viaţă?

Lipsa de lucru, şomajul s'a restrâns într'o măsură, ori cel puţin n'a mai crescut. (Insemnătatea chestiunii e prea elementară ca să insistăm asupră-i: starea şomajului constitue pentru muncitori. criteriul decisiv al progresului). Ca metode de combatere d. Butler a arătat în Raport metoda acţiunii directe a statului cu ajutorul fondurilor publice (protecţia prin asigurarea şi asistenţa de şomaj, acceptată în sfârşit şi de Statele-Unite sub presiunea preşedintelui Roosevelt), metoda intervenţiei statului cu executarea de mari lucrări publice, metoda colonizărilor, a grădinilor muncitoreşti, etc.

O îngrijorare justificată se datoreşte şomajului tehnicei: cadenţa perfecţionării tehnice n'a fost îngrădită de criză; noi procedee mecanice înlocuesc şi restrâng forţa omenească de lucru; existenţa altor categorii de salariaţi devine din ce în ce mai precară cu fiecare inovaţie ştiinţifică — iar de echilibru între cantitatea mânii de lucru şi posibilităţile de plasare nu se poate vorbi.

Salariile se pare că au urmat drumul deflaţionist într'unele state şi pe cel inflaţionist într'altele (U.S.A.). In orice caz, experimentarea din anul trecut a stabilit un îndreptar, definitiv câştigat, că reducerea salariilor n'a izbutit nici să majoreze vânzările, nici producţiunea, nici plasarea; dimpotrivă, cuantumul salariilor se integrează în puterea de consumaţie: cauza crizei nu trebue căutată în supraproducţie, ci în subconsumaţie —

(vezi experiența americană). Posibilitățile nelimitate ale producției trebue să se armonizeze cu puterea de cumpărare.

In aprecierea salariilor, judecata trebue să fie foarte circumspectă, fiindcă în epoca de criză nu cifra salariului, cu puterea lui de cumpărare importă, ci cuantumul global al salariilor în proporție cu milioanele de șomeri.

Cât despre *durata muncii* — s'a înregistrat pe rând opinia și practica reducerii sistematice a orarului de lucru în jurul săptămânii de 40 ore. Faptul cel mai important s'a petrecut în Statele-Unite, prin aplicarea codurilor muncii, în virtutea legii de redresare economică națională. Săptămâna maximă de lucru în întreprinderile americane e de 40 ore și destul de multe au 35 și 36 ore. Aceeași durată a săptămânii de lucru s'a inaugurat și în Germania și în Anglia.

Necesitatea reducerii timpului de lucru a devenit și mai evidentă, din cauza regimului industriei moderne. Perfecționarea tehnicei mecanice și administrative învinge tot mai mulți lucrători. « Cadența progresului tehnic, scrie d. Butler (pag. 53), în zilele noastre s'a accelerat așa de repede, încât adaptarea mâinii de lucru și a posibilităților de replasare n'au putut-o urma. Se poate spune că tocmai lipsa sincronismului în funcționarea actuală a sistemului industrial a făcut să se recunoască oportunitatea reducerii duratei de lucru, în aceeași măsură din motive de ordin economic, cât și pentru rațiuni de ordin social.

Din scrutarea anului trecut mai rezultă că *migrațiile* au luat forma repatrierii. După evenimentele ultime, se poate vorbi de sfârșitul imigrărilor în masă.

* * *

Capitolul referitor la *experiențele de structură socială* mi se pare mai de interes: este în el examinarea principalelor sisteme de economie dirijată și o judecată de valori.

Pentru a ieși din criză s'au încercat atâtea experiențe. Intre antiteza controlului totalitarist practicat în U.R.S.S. și liberalismul clasic se plasează diversele teze vizând o nouă structură socială.

Anul 1933 s'a caracterizat prin intervenția deliberată a statului în jocul forțelor economice: în domeniul monetar, industrial, comercial, social. Am avut de observat intervenționismul social-naționalist în Germania prin faimoasa lege pentru regularea producțiunii în întreprinderi, crearea corporațiilor industriale în Italia pentru fixarea întregii activități industriale și pentru repartizarea veniturilor într'un chip mai conform cu

interesele sociale; organizarea economiei agricole şi industriale s'a început şi în Anglia; experimentarea de mare anvergură a pornit în Statele-Unite în ramura agricolă, în cea industrială, în comerţ şi în finanţe. (V. ancheta întreprinsă de Giuseppe Bottai: *La crisi del capitalismo*, cu colaborările d-lor G. Pirou, W. Sombart, E. F. M. Durbin, E. M. Paterson, U. Spirito şi G. Bruguier).

D. Butler distinge patru categorii de manifestări ale economiei dirijate (pag. 70), în afară de forma totalitară sovietică:

1. Organizare de ordin pur social, reprezintată prin sistemele naţionale de asigurări sociale, coduri de muncă etc.;

2. Numeroasele tipuri de adaptare a industriei cu agricultura, fie după principiile strict capitaliste, fie plasate sub controlul statului;

3. Nenumăratele planuri de dirijare sau de deturnare a fluxului de schimburi comerciale cu străinătatea ridicând bariere artificiale;

4. Direcţia pe care o exercită, în materie de credit şi monetă, sistemul bancar, fie cu supravegherea directă a guvernului, fie în legătură strânsă cu politica sa.

In toate încercările domină naţionalismul economic.

Faţă cu această întoarcere dela sistemul schimburilor internaţionale, relativ libere, debuşeul s'a restrâns la piaţa internă.

Mergem spre autarhie, către autarhia integrală? « Peste tot — opinează d. Butler în raport — se caută o formulă intermediară care să unească avantajele libertăţii întreprinderii cu acelea ale organezării colective ». Azi suntem în faza de tranziţie, după sistemul cuprinzător al iniţiativei private şi al controlului public.

Care va fi efortul şi sensul organizării economice pe planul internaţional?

Se pot întrevedea acorduri internaţionale pentru producţie şi distribuţie: care s'au preconizat la conferinţa dela Londra.

Logica implacabilă a lucrurilor a demonstrat şi va mai arăta imposibilitatea practică a izolării economice. Evoluţia actuală accentuează antagonismele în domeniul internaţional — dar totdeodată impune să se facă eforturi pentru cooperarea internaţională.

De un lucru trebue să fim încredinţaţi: fără o completă transformare socială criza nu va dispărea, ci se va eterniza, agravându-se. Direcţia se îndreaptă în spre un regim organizat şi dirijat. Şi aici Organizarea nu reclamă o constituţie politică particulară. « Orice măsură legislativă, aplicată sub orice formă de guvernământ, implică o încălcare a libertăţii individuale în interesul general. Dar, precum numeroase exemple au dovedit-o în trecut, asemenea

atingere poate tot așa de bine fi decisă cu liberul consimțământ al celor interesați, decât să le fie impusă prin constrângere... Istoria trecutului, a războiului întocmai ca a păcii, arată că libertatea instituțiilor nu exclude nici o politică net definită, nici executarea ei energică».

Revenind la experimentele ecconomice pe care le trăim, numai o acțiune conjugată a industriei, finanței (cu monetă stabilă) și a intervenției guvernamentale ar putea fi eficace, în vederea redresării. Ea vrea să fie întregită cu măsuri de cooperare internațională. (Imbrățișând și acest aspect al anului 1933, în raportul său, d. Butler vrut să exemplifice larga comprehensiune a politicii sociale). Și aici e o întrebare delicată ce s'a pus anul trecut, anume cum se pot împăca antagonismele sensibile ale naționalismului economic cu remediile internaționale? Prăbușirea economică e cauza principală a răsturnărilor politice și a naționalismului agresiv, care conține în el germenul unor eventuale conflicte internaționale; cauzele economice nu pot fi învinse decât prin folosirea remediilor internaționale, împotriva cărora e pornit sentimentul naționalist. D. Butler susține că redresarea economică s'ar fi accentuat mult mai simțitor și de mai înainte, dacă n'ar fi existat la orizontul politic norii amenințători. «Mai de vreme ori mai târziu se va înțelege că efortul național nu oferă decât posibilități restrânse, și atunci se va porni o acțiune nouă către un regim internațional mai ordonat, în sânul căruia opera realizată prin efortul național se va integra în patrimoniul umanității. A renunța la comunitatea de idei și bunuri dintre națiuni — ar fi să se distrugă dintr'o lovitură întreaga structură de independență pe care civilizația a edificat-o cu trudă. Câtă vreme armătura civilizației va subsista, nevoia coordonării internaționale va persista irezistibil». Cu această năzuință se justifică și Organizarea Internațională a Muncii în activitatea ei, credincioasă principiilor fundamentale de pace universală și de dreptate socială.

Pentru soluționarea contradicțiilor arătate mai sus, a avut loc și a XVIII-a Conferință Internațională a Muncii dela Geneva în Iunie. Chestiunea principală, dintre cele șapte care figurau pe ordinea de zi, a fost a duratei muncii. De doi ani se întrețin dispute aprige în conferințele Genevei, fără a se cădea de acord principial asupra săptămâniii de lucru de 40 ore. In sesiunea de Mai 1935 se vor relua desbaterile, de data aceasta și cu participarea Statelor-Unite devenite membră a Organizației Muncii; și este nădejde că reprezentanții patronilor, vor ceda acceptând principiul săptămânii de 40 ore de lucru.

VICTOR GODEANU

MOMENTUL POLITIC INTERNAŢIONAL

Momentul politic internaţional pare confuz. Evenimentele conţin contradicţii. Chiar cele senzaţionale sunt deconcertante. Numai la prima vedere. Căci în fond ele definesc o politică netă a fiecărui Stat european.

Franţa îşi afirmă hegemonia. Polonia — prestigiul. Austria — vitalitatea. Italia — forţa şi dreptul său la sfere de influenţă. Rusia — pacifismul. Anglia — realismul. Mica Inţelegere — intransigenţa. Germania — dreptul său de expansiune.

Pentru a-şi afirma hegemonia, ministrul Franţei a colindat Varşovia, Praga, Bucureşti şi Belgrad; pentru a-şi afirma prestigiul, Polonia ezită a semna pactul oriental; pentru a-şi afirma vitalitatea, d. Schuschnigg continuă îndărătnic politica Cancelarului Dollfuss; pentru a-şi afirma forţa, Italia a mobilizat armata sa la frontiera Austriei şi Ducele — pentru a-şi dovedi sfera de influenţă — a mobilizat pe conducătorii politicei austriace în oraşele italiene.

Rusia pacifistă intră în Societatea Naţiunilor; Anglia realistă îşi organizează apărarea aeriană şi prin glasul d-lui Baldwin declară că frontiera Angliei e pe Rhin; Mica Inţelegere intransigentă îşi exprimă vetoul împotriva planurilor de restauraţie; în sfârşit, Germania, pentru a-şi afirma dreptul de expansiune, revendică Saarul, violentează politica Austriei şi ameninţă teritoriul Rusiei. Germania are drept la Koloniallãnder, afirmă conducătorul Germaniei, pentru a confirma probabil permanentul postulat al politicei germane, rostit cândva de Bismark, « că egoismul politic este singura bază sănătoasă şi salutară pentru o mare putere — germană ».

Sub acest semn al egoismului politic, se desfăşoară astăzi relaţiile internaţionale. Ce departe suntem de tabloul clar al politicei de pace de acum câţiva ani, când sub semnul generos al Genevei, politica internaţională cuprindea un fascicol convergent de vectorii; când politica statelor se integra în pactul Societăţii Naţiunilor.

Şi interpretarea evenimentelor era mai uşoară. Totul se raporta la politica Genevei. Astăzi evenimentele, pentru a fi înţelese, trebuesc raportate la criterii diverse şi naţionale.

Politica internaţională nu mai este produsul politicei externe a statelor, ci suma acestor politici. Politica naţională primează. Interesele unui Stat trec chiar înaintea intereselor păcii. In loc de concesii, pretenţiuni; în loc de compromisuri, ameninţări.

Astăzi, — ca într'un tablou futurist, — direcţiile politicilor externe se încrucişează şi se întretae. Singurul element comun în aceste directive diverse este atmosfera. O atmosferă de

espectativă și aprehensiune. O difuză psihoză antebelică. Pe plan intern, statele-majoare fac preparative, bugetele se încarcă la capitolul armamentului, vase de război sunt lansate, organizații de spionaj descoperite, manevre de mari dimensiuni organizate. Pe plan extern, alianțele sunt controlate, pactele confirmate, iar oscilațiile diplomatice pedant interpretate. Fiecare gest are semnificația unei legări sau a unei derobări. Astfel, călătoria d-lui Barthou a fost un recensământ al forțelor anti-revizioniste. Răzvrătirea Unterführerilor și moartea lui Hindenburg a fost prilejul unificării comandei național-socialiste în mâinile d-lui Hitler; expulzarea unor mineri polonezi din Franța a coincis simptomatic cu rezervele Poloniei de a accepta pactul oriental; călătoriile familiei de Habsburg au drept ecou refrenul restaurației, moartea cancelarului Dollfuss determină mobilizarea trupelor italiene la frontiera Austriei. Ducele — stând pe acoperișul unui tank și înconjurat de diviziile sale, a declarat « că războiul este în aer ». Să sperăm că au fost doar cuvinte de îmbărbătare ale unui comandant militar în manevre și nu profeția unui om politic.

* * *

Evenimentele ultimilor trei luni au urmărit pe de o parte turburarea păcii, pe de altă parte organizarea ei.

Scena politică a răsunat în aceste săptămâni de șuierul gloanțelor ce executau pe incomozi sau pe revoltați. Orații funebre justificau apoi gestul sau proslăveau victima. Șefi de batalioane de asalt național-socialiste, răzvrătiți, au fost uciși în Iunie la München, la ordinul Cancelarului Germaniei. Cancelarul Austriei, în Iulie, la Viena a fost ucis de răzvrătiți național-socialiști. Loviturile de Stat au fost zădărnicite, dar pete roșii au pătat uniforma cafenie și un suflu de neliniște a rămas în urma acestor frământări. Doar președintele Reichului a murit de adâncă bătrânețe.

Organizarea păcii pe de altă parte, se face — azi mai mult ca oricând — prin compromisuri. Acțiunea se urmărește prin renunțare la doctrină; pacea se organizează prin sacrificarea pacifismului. D. Henderson se străduește să salveze conferința dezarmării prin sacrificarea ideii de dezarmare; d. Barthou se străduește să salveze securitatea Europei prin pacte regionale, în lipsă de garanții universale; d. Litvinov se străduește să dovedească pacifismul rusesc sacrificând postulatele rigide ale internaționalei a 3-a, în sfârșit, d. Hitler se străduește să dovedească pacifismul german, negând — cu ciudată ostentație — principiile de bază ale crezului național-socialist.

Totuși, bine că se mai fac eforturi. Chiar dacă nu se consolidează pacea, se împiedică războiul. Cel puțin efect preventiv,

dacă nu curativ. Oricât de imperfectă şi aleatorie ar fi strădania de menţinere a păcii, nici un conducător politic responsabil nu are dreptul a mărturisi zădărnicia. Cea mai îndoelnică pace e mai bună decât certitudinea războiului.

* * *

Din activitatea de organizare a păcii europene, se desprind trei probleme. Toate evenimentele actuale se grupează de fapt în jurul acestor trei probleme şi anume: 1. Problema independenţei Republicii austriace; 2. Noua orientare a politicii ruseşti, şi 3. Problema pactului oriental.

La o analiză mai atentă, cele trei probleme apar reacţiuni la acţiunea imperialismului german. Intr'adevăr, problema Austriei este reacţiunea Marilor Puteri (mai ales a Franţei şi a Italiei) la tendinţele de expansiune germană spre Sud; problema pactului oriental şi noua orientare a politicei sovietice este reacţiunea la tendinţa de expansiune germană, spre răsărit. In terminologia politicii germane problemele sunt chiar numite: prima — « Mitteleuropa » şi cea de-a doua: « Drang nach Osten ».

Să analizăm problemele sub aspectul securităţii europene.

* * *

Nu există un pact oriental. Deci analiza pactului nu se poate face. Există doar negocieri în vederea semnării unui pact oriental. Propunerea de sursă franco-sovietică prevede semnarea unui pact de azistenţă mutuală între Germania, Rusia, Cehoslovacia, Polonia şi Statele Baltice, pentru a-şi garanta reciproc intangibilitatea frontierelor lor actuale. « Un Locarno răsăritean ».

Intr'adevăr, acordurile dela Locarno au garantat — prin girul Angliei şi al Italiei — frontierele de apus ale Germaniei. Nu tot astfel acordurile dela răsărit. Din contra, lipsa girului anglo-italian era o indirectă recunoaştere a revizuibilităţii frontierelor de răsărit. Orientul Europei indica raporturi precare. Noul pact regional e deci în primul rând un complement simetric al acordurilor de apus, dela Locarno. Problema Danzigului, a Coridorului, a Vilnei şi chiar a relaţiilor polono-ruse s'ar rezolvi prin acest tratat de asistenţă mutuală. Formal, — adică atât cât pot pergamente garanta pacea, — pactul oriental ar pecetlui statu-quo în răsăritul Europei.

Dar pactul oriental a fost prezentat şi ca un *test*, jucând rolul hârtiei de turnesol din chimie. Precum hârtia de turnesol determină recunoaşterea unui acid sau a unei baze, tot astfel în politica europeană, acest pergament serveşte la recunoaşterea grupului din care fac parte statele vizate. A semna pactul oriental

înseamnă a aparține grupului anti-revizionist; a nu semna — sau chiar a tergiversa — e interpretat ca indicând o înclinare spre grupul revizionist. Simplist, a semna înseamnă a fi alături de Franța, a nu semna — a fi alături de Germania.

In Germania, într'adevăr, pactul a fost socotit o manevră franco-sovietică de încercuire a Germaniei. Din fericire, prin stăruința Angliei, Germania a înțeles că pactul oriental poate deveni un instrument de securitate tocmai pentru Germania, că garanțiile sunt reciproce și că la baza pactului stă acel principiu, atât de drag Germaniei de astăzi: al perfectei egalități. Guvernul german a renunțat deci la obsesiunea încercuirii.

Șovăelile Poloniei, în schimb, continuă. La prima vedere, par curioase: semnarea pactului oriental rezolvă formal problema securității Poloniei. Intr'adevăr, pactul oriental de azistență mutuală, garantează frontierele poloneze împotriva unei agresiuni, până în ziua violării lui. In această clipă, problema se complică. Prin situația ei geografică (și istoria Poloniei se leagă prea dureros de această realitate), Polonia se găsește între ciocan și nicovală. Fie că agresiunea ar veni din răsărit sau din apus (din Rusia sau din Germania), teritoriul polon s'ar transforma în câmp de luptă. Firește, nu este o situație de invidiat. Obligația de a lua măsuri imediate împotriva statului agresor, alianțele implicite, eventualitatea dezastrului material, indiferent de titularii agresiunii și de rezultatele ultime, determină multă cântărire a argumentelor pentru și contra.

Pe aceste considerații reale se așează o serie de speculații, căutând a dovedi existența unor planuri comune germano-polone. Valoarea lor este mai mult literară decât politică. Politica germană cultivă visul unei expedițiuni spre răsărit pentru dobândirea de Kolonialländer în aceste teritorii. Acțiunile guvernului Von Papen, scrierile d-lor Hitler și Rosenberg o mărturisesc. Tactic, ea e concepută fie prin pătrunderea Statelor Baltice, fie prin Polonia. Independența Ucrainei și expansiunea Poloniei spre Marea Neagră sunt câteva aspecte, în caz de reușită, al acestui plan extravagant. Farmecul speculațiilor nu trebue să ne îndepărteze.

Sediul adevărat al materiei se găsește în cadrul conferinței dezarmării. Pentru a salva conferința dezarmării, s'a recunoscut, în sfârșit, la Geneva, teza franceză, că securitatea trebue să primeze dezarmarea. Că statele nu vor dezarma până ce nu li se garantează intangibilitatea frontierelor lor. Semnarea pactelor regionale, — unul oriental, altul mediteranian, — și apoi conexarea lor sunt etapele unui vast program de organizare a securității, de care vom vorbi poate altădată.

* * *

Noua orientare a politicii ruseşti [1]) este indiscutabil — atât pentru ţara noastră, cât şi pentru politica europeană — cel mai însemnat fapt politic actual.

Din Stat agresor, virtual propagator de idei subversive, adversar declarat al tuturor statelor capitaliste, urmărind răspândirea revoluţiei mondiale, pentru a realiza — prin dictatura unitară a proletariatului — o federaţie universală a statelor Sovietice, astăzi Rusia duce politică de conciliere şi de pace. Semnează pacte de neagresiune, reia relaţiile diplomatice cu Statele vecine, se alătură statelor capitaliste pentru a stăvili acţiunea revizionistă, renunţă la propagarea revoluţiei mondiale, îşi concentrează eforturile sale în interior. Planurile cincinale o dovedesc. Rusia urmăreşte colectivizarea industriilor şi industrializarea agriculturii, într'un cuvânt, după formula d-lui Stalin, organizarea socialismului în interiorul unei singure ţări.

Acest vast program de lucru are nevoe de bani şi de pace. Bani şi pace se pot dobândi numai prin colaborarea cu statele capitaliste.

Ceva mai mult, teama expansiunii japoneze în Extremul orient şi a Germaniei în Europa, impun alianţe cu organismele politice cu interese identice. Apropierea de Franţa şi de aliaţii ei pentru întărirea stăvilarului anti-revizionist; intrarea în Societatea Naţiunilor pentru a-şi asigura cel puţin neutralitatea şi suportul moral al statelor membre ale Societăţii Naţiunilor, în caz de agresiune japoneză.

Rusia se integrează în politică europeană. Rusia duce efectiv de câţiva ani, politică de pace. Calitatea de membru al Societăţii Naţiunilor nu i se mai poate refuza.

Pentru ţara noastră, noua orientare a politicei sovietice a fost prilejul reluării relaţiilor întrerupte de 16 ani. Viaţa politică a Estului european se normalizează.

* * *

Pentru a servi de contrast, Viena a fost din nou teatrul unei lovituri de Stat. Ca şi altele în trecut şi aceasta a fost zădărnicită. Dar recurenţa atât de deasă a turburărilor în Austria, dovedeşte incertitudinea statu-quo-ului austriac. Asasinarea cancelarului Dollfuss şi mobilizarea trupelor italiene dovedesc încordarea. Independenţa Austriei este în primejdie. Impreună cu ea, liniştea Europei.

---

[1]) A se vedea articolul nostru *Evoluţia politicei externe sovietice* din numărul 8 (August 1934) al acestei reviste.

Erata: pag. 460, rândul 1, a se ceti revoluţiunea mondială, în loc de revoluţiunea modernă; rândul 22, a se ceti neidentitatea, în loc de necesitatea. Pag. 472, rândul 27, a se ceti pereneitatea, în loc de paternitatea.

Problema Austriei este mai mult o problemă internațională decât austriacă. Ea este în primul rând o problemă germană, care urmărește anexarea ei în numele unității rasei germane. Ea este în al doilea rând o problemă italiană — pentru care Anschlussul înseamnă punerea în discuție nu numai a influenței sale în bazinul dunărean, dar chiar a integrității teritoriului său. Ea este în al treilea rând o problemă franceză: un bloc germanic de 70 milioane de locuitori tăind Europa de-a curmezișul separă Franța din punct de vedere tactic de aliații ei, și lasă aceste State din răsăritul Europei la discreția imperialismului german. Ea este în ultimul rând, o problemă europeană. Anschlussul sau alternativa ei: restaurația Habsburgilor, înseamnă violarea dispozițiilor tratatelor de pace. O primă breșă, un precedent primejdios de revizuire, oricând invocabil în viitor.

Pentru noi, independența Republicei austriace, înseamnă respectul tratatelor. Mai mult chiar decât Anschlussul, o restaurație a Habsburgilor e primejdioasă. Anacronică ca formă, veleitară prin tradiție, trezitoare de vane ambiții autonomiste și legitimiste în statele succesorale, o împărăție habsburgică ar fi ferment de dezagregare a unității ce se formează în Sud-Estul Europei. Impotrivirea Micii Ințelegeri este nu numai un avertisment sau un act de conservare, cât o prevenire a unei erori politice cu incalculabile urmări. De împărăția habsburgică trebue vorbit numai în retrospecția istoriei.

Problema Austriei trebue scoasă de pe planul politic sau juridic și așezată în cadrul ei firesc de problemă economică. Soluția poate fi găsită într'o leală colaborare economică a Statelor Dunărene. Austria trebue și poate trăi independentă. (Am prezentat de curând, în numărul de Mai al acestei reviste, aspectele problemei austriace. Azi problema este aceeași, doar poate mai gravă și soluția ei mai imperioasă ca oricând).

* * *

In această atmosferă confuză și neliniștită, delegații statelor se strâng în sala de întruniri a Societății Națiunilor. Privirile și speranțele lumii sunt din nou îndreptate asupra Genevei. Rusia Sovietică e pe pragul de a intra în Societatea Națiunilor. Impotrivirile sunt mărunte. Orice aport nou adus instituției dela Geneva consolidează pacea.

Societatea Națiunilor are nevoie de forțe noi. Ea are în fața ei truda grea de a restabili încrederea unei lumi hărțuite de neîncredere, a reface un echilibru politic european, prea mult pus la încercare.

RICHARD HILLARD

ROMÂNIA ÎN RĂZBOIUL MONDIAL

Nu există, fără îndoială, un mai eficace mijloc de propagandă peste granițe a *cauzei române*, decât prezentarea, obiectivă și sinceră, în fața opiniei publice mondiale, a contribuției de sacrificiu pe care România a adus-o în desfășurarea războiului mondial și a rolului însemnat pe care l-a avut, în atingerea idealului comun al *Puterilor Aliate* și *Asociate*. Intr'adevăr, încordarea supremă a forțelor materiale și a imponderabililor morali, pe care războiul mondial le-a impus tuturor, a evidențiat într'un grad atât de înalt calitățile sau defectele națiunilor beligerante, atașamentul lor față de *ideea de drept* sau de conceptul de *forță*, puterea de rezistență și sacrificiile consimțite pentru cauza comună. Cu toată abundența documentelor, memoriilor și a materialului bibliografic, analitic sau sintetic, în istoria generală a *războiului mondial* — evenimentul *istoric* creator al Comunității noi internaționale — toți acești factori, care în definitiv legitimează sau condamnă însuși *dreptul de existență* al unei națiuni, erau insuficient sau incomplet desprinși, *în ceea ce privește națiunea română* în fața acelei *opinii publice mondiale*, astăzi dătătoare de ton în politica internațională; pentru că dăinuia până în ultimul timp încă, lipsa unei întinse lucrări, scrisă într'o limbă de generală întrebuințare, care să precizeze, pe baze documentare irefutabile, contribuția prețioasă pe care România a adus-o pentru rezultatul final al marelui război. Națiunea română, în întregul ei, a fost de sigur totdeauna conștientă de adevărul că în înclinarea balanței victoriei spre grupul de Puteri care luptau pentru triumful *ideii de drept* și *de justiție* ca și în opera revoluționară, de concretizare a principiului naționalităților, participarea armatei române în războiul mondial, fie și în momentul puțin propice în care aceasta s'a produs, a fost totuși de o covârșitoare importanță. Dincolo de graniță, parte din intelectualitatea occidentală și personalități proeminente, încercate în manifestarea simpatiei lor pentru *cauza română*, au păstrat de asemeni sinceră convingere în rolul însemnat pe care noi l-am avut și adâncă prețuire pentru suferințele cu demnitate suportate și sacrificiile aduse pentru un ideal comun.

Dar pentru cetitorul străin, doritor a se informa asupra *războiului României*, lipsa unei cărți serioase, obiective și documentate, lăsa liberă putința recurgerii la izvoare, adeseori incomplete, parțiale, iar, câteodată, chiar de rea credință.

*

Iată pentru ce, apariția recentei lucrări a d-lui Const. Kirițescu *La Roumanie dans la Guerre Mondiale 1916—1919* (Paris 1934, 496 pag.), tipărită în admirabile condițiuni tehnice, la cunoscuta

editură *Payot* în « Colecţia de memorii, studii şi documente pentru a servi la istoria războiului mondial », vine să împlinească o lacună dintre cele mai adânc resimţite. Punând la dispoziţia cercetătorului şi a obişnuitului cetitor o largă şi documentată descriere a ansamblului de evenimente ce constituesc atitudinea şi participarea României în războiul mondial, d. Const. Kiriţescu aduce prin aceasta — într'un moment când drepturile Românilor asupra integrităţii teritoriului lor naţional unitar sunt atât de discutate în *doctrina* revizionistă — un patriotic serviciu cauzei naţionale şi împământeneşte în străinătate, fără nici o inspiraţie sau vreun sprijin oficial, adevărata *propagandă naţională prin idei*. Nimeni nu era de sigur mai calificat ca d. Const. Kiriţescu să prezinte străinătăţii o întreagă şi organică istorie a războiului nostru; pentru că cercetări îndelungate, metodice şi obiective au făcut din autorul mai vechei *Istorii a Războiului pentru Intregirea Naţională* (în *trei* volume), în *două* ediţii tipărită, de *două* ori premiată de Academia Română, cel mai adânc cunoscător al *războiului României*, de o autoritate în materie, deplin recunoscută.

Dar ceea ce a reuşit de această dată să redea d. C. Kiriţescu pentru străinătate, prin opera de faţă, nu este nici o rezumare a monumentalei sale opere, scrisă în limba română (496 pagini faţă de cele aproape 2000 pagini), nici o adaptare a ei *pro causa*, ci o *lucrare nouă*, în care eliminând orice sentimentalism, dar păstrând acelaşi stil clar, viu, colorat şi impresionant în descrierea evenimentelor şi folosind în întregime acelaşi material documentar, redat într'o formă mai strânsă şi mai sintetică, azistăm alături de descrierea evenimentelor militare, firesc mai amplu cercetate, la interesante consideraţiuni asupra împrejurărilor de natură politică şi diplomatică care au determinat intrarea noastră în război sau au dominat desfăşurarea ostilităţilor şi la o fidelă situare a problemei române în cadrul preocupărilor generale ale conducătorilor războiului, sub aspectul său politic şi tehnic.

Cetitorul acestei cărţi — chiar dacă ea nu ar fi prezentată de o prefaţă atât de elogioasă, ca aceea pe care i-o face d. preşedinte André Tardieu — nu ar putea ajunge decât la aceleaşi concluzii, la care a ajuns, cetind-o, marele om politic şi filo-român: «*Este o carte de o rară şi excepţională valoare..... o carte de savant şi de patriot..... o carte frumoasă, scrisă cu mână de maestru*».

* * *

Pentru a reda « ... *măsura contribuţiei pe care România a adus-o la triumful comun al Aliaţilor, la această mare operă de libertate şi de justiţie, gravată în litere de foc şi de sânge, în cartea istoriei*

popoarelor» (pag. 496), d. C. Kiriţescu înţelege să privească *războiul României*, nu numai în desfăşurarea sa, ci şi în geneza şi consecinţele sale. De aceea, descriind cea mai impresionantă pagină din istoria *naţiunii române unitare*, autorul nostru începe prin a cerceta *originile intervenţiunii române în războiul mondial* — admirabilă privire sintetică asupra *problemei naţionale române* şi analiză a situaţiei politice şi diplomatice *a României, în ajunul războiului mondial* (pag. 19—35) — spre a termina cu descrierea poziţiei de drept şi de fapt *a României la Conferinţa Păcii*, a atitudinii delegaţiei noastre, intransigentă în ceea ce priveşte revendicările socotite legitime (pag. 486 — 496). Intre aceste două *momente istorice* — unul precedând şi pregătind *războiul de întregire naţională*, celălalt înregistrând *in fine*, realizarea *idealului naţional*, se desfăşoară — prin scrutarea scrupuloasă şi obiectivă a documentelor, totdeauna de prima mână — ansamblul de evenimente ce au constituit războiul nostru, pe dreptate denumit de un alt cunoscător, ca mareşalul Pétain, «*Drama română*». Astfel sunt analizate: perioada de neutralitate şi de pregătire a războiului român, campania din anul 1916, cu: operaţiile de dincolo de Carpaţi (ofensiva română, contraofensiva germană), campania din Dobrogea, apărarea Carpaţilor, invazia, cauzele înfrângerii române, refacerea română, campania anului 1917 (reluarea campaniei şi ofensiva eşuată dela Nămoloasa, bătăliile dela Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz, Vrancea, Muncelu şi Cireşoaia), sfârşitul campaniei din 1917; lichidarea alianţei ruso-române şi unirea Basarabiei, România sub ocupaţia germană, eliberarea României şi unirea Bucovinei şi a Transilvaniei; campania împotriva Ungariei. Titluri ce reamintesc principalele etape ale războiului, momente de entusiasm sau de durere, pentru o întreagă naţiune. Din atenta lectură a conţinutului lor, se desprinde o caracteristică a războiului nostru, pe care d. C. Kiriţescu a ştiut să o pună în lumină, cu un talent deosebit: acest război a fost o elementară frământare şi acţiune a naţiunii române *întregi*, atât a părţii *libere* din această naţiune, care a avut iniţiativa declanşării lui, cât şi a părţilor *supuse* altor stăpâniri străine, care prin jocul destinului istoric, au fost aduse să coopereze la războiul României libere. Astfel, întreg teritoriul *istoric* al naţiunii române, teritoriul străvechii Dacii, s'a găsit la un moment dat, prin faptul războiului, angrenat într'o luptă decisivă, din care trebuia, în cele din urmă, să rezulte înlocuirea vechiului statut politic printr'unul nou, clădit de această dată pe *principiul naţionalităţilor* şi pe colorarul acestuia, *dreptul de autodeterminare*. De aceea — cu dreptate remarcă d. C. Kiriţescu — România întregită «este fără îndoială, efectul unei voinţe unanime, întreţinută în sufletul popular, timp de secole. *Totuşi pentru ca această operă de dreptate*

istorică să se desăvârşească, a trebuit ca în cea mai mare frământare a războiului mondial, noile frontiere ale României să fie trasate cu lovituri de sabie» (pag. 494). Şi în altă parte: «.... este adevărat că unirea Transilvaniei a fost proclamată la Alba Iulia, prin libera expresiune a voinţei întregului popor de dincolo de munţi. Este adevărat încă, că această unire a fost confirmată de marii Aliaţi, întruniţi la Paris, în Conferinţa Păcii. *Dar ea a trecut în domeniul material al faptelor, prin acţiunea victorioasă a armatei române în campania din Transilvania, la Tisa şi la Buda-Pesta. Căci istoria marelui război a arătat cu elocvenţă, că hotărîrile celor mai înalte areopage cad înaintea puterii baionetelor*» (pag. 485).

* * *

Dar, în istoria *generală* a războiului, opera d-lui C. Kiriţescu vine să lumineze un punct, discutat încă de cercetători parţiali sau insuficient documentaţi. Se arată, adică — ceea ce este în totul fondat — netemeinicia acelora ce au susţinut sau mai susţin că *pacea separată* încheiată cu Puterile Centrale, în momentul cel mai tragic al războiului, ar fi ridicat României *constrânse de agresor*, calitatea *de aliat* şi de beneficiar al clauzelor tratatului din 17 August 1916: «..... obiecţia nu are valoare, pentru că această pace fusese semnată cu consimţimântul Aliaţilor, care recunoscuseră cazul de forţă majoră. Intr'adevăr, România fusese — după expresia d-lui preşedinte Poincaré — *trădată şi părăsită* de aliatul său cel mai apropiat şi forţată să semneze, cu cuţitul la gât, o pace care de altfel nu fusese nici sancţionată de Rege, nici ratificată» (pag. 488). Constatarea d-lui C. Kiriţescu prezintă într'adevăr determinante elemente, pentru ca un asemenea tratat de pace să fie infirmat de noul drept internaţional şi să fie considerat, în consecinţă, drept un tratat de pace caduc, nevalabil de drept. Ceea ce însă pentru noi prezintă o importanţă specială, este că această justă interpretare găseşte deplina şi autoritara aprobare a d-lui preşedinte A. Tardieu, care ne aminteşte în frumoasa-i prefaţă, lupta ce a dus la Conferinţa Păcii pentru triumful acestui punct de vedere al său, spre a se putea apoi valorifica drepturile României şi a consacra legitimele ei revendicări teritoriale.

Şi împrejurările care au dus la încheerea acelui tratat, *model* de violenţă şi de spoliaţiune, care era pacea dela Bucureşti din 7 Mai 1918 — despre care Clemenceau însuşi spusese că «*îi smulge lacrimi*» prin tragica soartă ce creează României — sunt cu multă pătrundere analizate. Din această cercetare, d. C. Kiriţescu ajunge la concluzia de interesantă semnificaţie: «..... această pace a

avut o consecinţă la care autorii ei nu se gândise: *ea a arătat în mod luminos Puterilor Inţelegerii, ceea ce se putea aştepta dela Germani, dacă ei câştigau victoria. Şi aceasta a fost un puternic mijloc de propagandă în favoarea continuării luptei până la ultima resursă, în vederea triumfului final*» (pag. 487).

Aci, ca şi în alte numeroase pasaje, din peripeţiile *dramei române*, d. C. Kiriţescu scoate concluzii care vin să accentueze încă, după atâţia ani dela încheerea păcii, nu numai meritele şi rolul special al României în războiul mondial, dar primejdia acelei *păci germanice* pe care unii o doreau. In acest chip, opera de faţă vine să aducă — într'un moment când se poartă încă savante discuţii asupra problemei responsabilităţii războiului mondial — o preţioasă contribuţie şi în această privinţă, pentru că este regulă de drept a ginţilor recunoscută în mod general, că «iniţiativa agresiunii este adeseori evidenţiată prin metodele ce prezidează la încheerea păcii» (I. B. Whitton).

* * *

Această carte este, astfel, ceva mai mult decât o descriere a peripeţiilor războiului nostru. Este o carte din care se desprinde, cu impresionantă putere de convingere, suprema străduinţă a întregii naţiuni române pentru realizarea durabilă, prin *sacrificiu liber consimţit, a idealului naţional.* Este în acelaşi timp, o operă care — prezentând desfăşurarea războiului României, în cadrul general al războiului mondial — deschide noi perspective de înţelegere şi de cercetare asupra ansamblului de evenimente ocazionate de marele război.

Formidabilul material folosit, prezentarea atâtor documente de viu interes îndreptăţesc un deziderat, care în multe dintre Universităţile occidentale şi-a găsit de mult concretizarea: necesitatea existenţei unei catedre de *istoria războiului*; pentru multe generaţii, războiul nostru rămâne o lecţie vie de *naţionalism constructiv*, el oferă încă largi posibilităţi de revelatoare cercetări.

Până atunci, opera d-lui C. Kiriţescu, atât de preţuită şi în ţară şi peste graniţă, prin succesul pe care lucrarea de faţă îl înregistrează, rămâne *monumentalul îndreptar* al acelora ce vor să cunoască ceea ce a fost războiul României, ce calităţi a evidenţiat el la naţiunea română şi la soldatul român şi ce contribuţie a adus România în opera de *justiţie internaţională*, care a triumfat prin sfârşitul acestui război.

G. SOFRONIE

REFORMA STATULUI ÎN FRANŢA

Ideea unei reforme a Statului în Franţa nu e nouă.

Inceputurile ei se pot confunda cu acelea ale începutului veacului nostru. După treizeci şi patru de ani, în urma ultimelor evenimente din Februarie, care au precedat constituirea guvernului de uniune naţională al d-lui Doumergue, ea a căpătat o iminenţă dureroasă şi predominantă.

Curentele de opinie, tălăzuite în noaptea de şase Februarie, care cer stăruitor o reformă a Statului, au căpătat un început de satisfacţie. Oficialitatea le-a recunoscut importanţa. In şedinţa Camerei dela 15 Martie 1934, a fost instituită o comisiune specială a reformei Statului şi a revizuirii Constituţiei, iar Preşedintelui Doumergue, chiar în cursul acestei veri, d-nii Marquet şi Rivollet i-au predat, spre studiu, rapoartele lor asupra reformei Statului şi acela al legii electorale.

Concomitent cu acea putere de muncă şi pătrundere analitică, un grup de profesori au strâns laolaltă în mănunchiul unei bogate publicaţii, toate criticile aduse stării de fapt şi toate propunerile pentru îndreptarea ei. Cercetătorii acestei probleme pot găsi în numărul 2 al Analelor de drept şi ale ştiinţelor sociale, editate de casa Sirey, o expunere completă analitică şi ştiinţifică a ideilor pentru reforma Statului şi a mijloacelor prin care ele se pot realiza.

E o lucrare de specialitate a cărei rezumare nu se poate încerca şi nici nu trebue, fiindcă ea interesează în primul rând pe acei chemaţi a face reforma Statului francez, pe de o parte, iar pe de alta unele din ideile examinate acolo, nu mai sunt reluate azi ca nefiind posibile imediat de înfăptuit.

Pentru cei de peste hotare, considerându-se şi importanţa Franţei în lume şi interdependenţa fenomenelor sociale, problema reformei Statului francez nu poate însă să nu fie un obiect de serioase preocupări şi să nu fie considerată în expresiunea ei ultimă, aşa cum s'a concretizat în timpul şi în urma repezilor schimbări de guvern şi a scandalului public ce a fost afacerea Stavisky.

Ideile emise în acest răstimp, scurt dar sbuciumat, au împrumutat strălucirea scânteierii din ciocnirea cu realitatea aspră.

In foile revistei « des Vivants », în două numere consecutive, Aprilie—Mai, ele şi-au găsit o largă ospitalitate şi sunt prezentate în toată diversitatea lor. A le arăta, multiple şi variate, a încerca a desprinde părţile comune din ele înseamnă a fixa un moment din evoluţia preocupărilor reformei Statului francez, moment care poate fi cel mai important. Iată ce se urmăreşte prin rândurile de faţă, ce nu sunt decât o culegere cu caracter informativ şi

care mai nimerit s'ar fi putut intitula: câteva însemnări pe marginea reformei Statului în Franţa.

In privinţa ei, o idee generală trebue să se desprindă. Numai astfel ea poate să însemne un program. Pentru constituirea şi elaborarea lui, *Revue des Vivants* s'a adresat la personalităţi cunoscute din cercuri politice, din profesiuni şi participante la manifestaţiuni sociale deosebite.

« Partidele mor de a nu mai avea un program, de a nu mai fi o nădejde. Dacă oamenii de bine ce se oferă a le lua locul nu ştiu dinainte pentru ce anume, vor fi repede decepţionaţi, îşi vor da seama că aşezarea lor la locul de poruncă nu a produs minunea aşteptată şi se vor simţi târîţi în impopularitatea celor ce i-au precedat, căci azi nu e linişte pe pământ pentru oamenii de bunăvoinţă, decât în măsura în care această bunăvoinţă se fereşte de a fi ambiţioasă.

Nu o minune; un program. Nu dictatura, care să-i scutească pe Francezi de a cugeta; un gând comun, un spirit public, un sentiment naţional: e ceea ce importă de a desprinde în ţara noastră ».

Din rândurile de mai sus rezultă că, dacă multă lume e de acord că o reformă a Statului e necesară, apoi în privinţa felului cum ea trebue să se împlinească, potrivirea de păreri nu se mai află. Bibliografia sintetică din Analele dreptului şi ale ştiinţelor sociale vădesc cât de deosebite sunt sistemele ce se propun pentru această reformă.

Ancheta întreprinsă de *Revue des Vivants* pare a strânge mai de aproape problema şi a prezenta între sistemele propuse deosebiri neesenţiale.

Şi e firesc să fie aşa, căci de această dată nu se mai discută teoretic şi în abstract, posibilul imediat fiind mereu urmărit.

* * *

Fără preambul, brusc, categoric, d. Henry de Jouvenel se pronunţă pentru o revizuire a Constituţiei. Scandalul Stavisky, spune dânsul, nu e decât un prilej, o lumină aprinsă asupra a tot ceea ce poate să ia foc, asupra nemulţumirilor toate strânse dela război încoace.

Sintetizând criticele aduse regimului parlamentar, d-sa constată în primul rând că Parlamentul înnăbuşă puterea executivă, că partidele paralizează Parlamentul, că grupările distrug partidele, că interesele particulare se înfrăţesc pentru a influenţa grupurile împărţindu-se apoi între ele; că în mijlocul acestei fărâmiţări interesul general dispare, oamenii de bine făcând ceea ce pot şi cei necinstiţi ceea ce vor.

In al doilea rând, împrumutând o idee a unui alt acuzator al regimului parlamentar, d. Yvon Gouet, că acest regim ce a înfruntat atât de bine greaua încercare a războiului, se arată azi incapabil de a cruţa Statul de consecinţele crizei economice. Această incapacitate e firească de altminteri. Ea rezultă din neîmbinarea politicului cu economicul, neîmbinare de care nimeni nu poate să fie învinovăţit, fiindcă în epoca când instituţiunile liberale franceze au luat naştere, progresele tehnice, mecanice şi economice nu existau. Inmănuncherea lor trebue desăvârşită azi. In acest scop: mai întâi întărită puterea executivă. Cum? Dând o consacrare oficială Preşedintelui de Consiliu, asupra căreia practica vieţii celei de a treia Republici a trecut plenitudinea puterii executive. Preşedintele de Consiliu trebue să fie ales de Parlament: « In Republică, alegerea e izvorul puterii. In el trebuie botezat orice şef a cărui menire cere un minimum de permanenţă ». Unui asemenea preşedinte ales, să i se dea dreptul de dizolvare, în cazul în care majoritatea ce l-a ales l-ar pune în minoritate în timpul pentru care a fost ales. « Pentru că viaţa, în ciuda Constituţiei din 1875, a transferat puterea reală a Preşedintelui Republicii asupra Preşedintelui de Consiliu, alegerea să se conforme vieţii. E un mijloc de a constitui o putere întărită, fără a aduce o atingere principiilor directoare ale democraţiei noastre ».

In al doilea rând, urmând aceleaşi manifestaţiuni concrete ale vieţii şi considerând făurirea unui sistem economic şi social întemeiat pe alegerea profesională, trebue ca aceste organisme noi ce reprezintă acest sistem să se integreze regimului parlamentar. Ele n'ar avea deocamdată decât un rol consultativ în materie legislativă şi un rol regulamentar pentru aplicarea practică şi amănunţită a deciziilor administrative.

In acest chip, cadrele politice se vor înmănunchia celor sociale. Competenţele vor fi consultate, interesele desbătute oficial.

Ideile d-lui Jouvenel în parte le vom mai găsi. D-sa subliniază şi noi subliniem de acum un punct de concluzie, reliefat şi de d. Tardieu în cartea sa « L'heure de la Décision », că reforma propusă are un caracter pur francez, fără să fie o copie sau vreo imitaţie a vreunui regim străin.

D. Paul Reynaud e de asemenea partizan al unei revizuiri constituţionale. D-sa însă recomandă mai întâi măsuri ce nu o presupun, de pildă votul pe departament în locul celui cantonal, care robeşte pe ales electorului influent, omului care activează pe teren, cum spunea la noi o fostă excelenţă cunoscătoare în materie.

Apoi trece imediat la nevoia revizuirii Constituţiei, pentru a da Preşedintelui Republicii dreptul de dizolvare, fără avizul prealabil al Senatului şi a ajunge astfel, la restaurarea autorităţii guvernamentale.

Pentru a stabili o raţională economie dirijată, e nevoie ca ea să se împlinească sub supravegherea corporaţiilor.

La 9 Mai 1934 cu prilejul întrunirii Uniunilor Camerelor de Comerţ şi de Industrie, d-sa precizează nevoia acestei reforme a Statului. « Cum de nu se vede că pe măsură ce Francezii împrăştiaţi de revoluţie se încheagă din nou în sindicate de patroni, lucrători şi funcţionari, Statul are nevoie de mai multă tărie pentru a se împotrivi presiunilor la care e supus? Cum se poate tăgădui că silindu-l la intervenţii repetate în economia ţării, criza nu i-a sporit răspunderile şi sarcinile? Cum să ne închipuim că singuri pe lume, vom putea salva un regim de libertate fără a-l adapta noilor circumstanţe, fără măcar a-i repara de urgenţă viciile cunoscute? »

D. Marcel Déat, care se ridică proeminent pe planul actualităţii, după ce crede că ceasul partidelor a trecut, nu pentru că partidele ar fi moarte, dar pentru că trebuesc omorîte, şi după ce recunoaşte nevoia şi greutatea stabilirii unui program, fiindcă divergenţa de interese poate să îi despartă pe oameni mai mult chiar decât discuţiunile doctrinale, crede totuşi că un asemenea program poate să fie găsit, deoarece criza economică a strâns pe toţi cetăţenii în cadrul naţional.

Considerând producţia ca o funcţie socială, ea trebue să fie controlată de puterea publică. Pentru ca competenţa acesteia să nu fie discutată, se impune o integrare într'însa a organismelor sociale. O sindicalizare generală a întreprinderilor, pe scurt un regim corporativ. Regim a cărui instaurare cere logic o revizuire constituţională, regim care să nu fie nici cel anarhic al economiei liberale, nici acela al unui etatism birocratic.

Această idee centrală s'ar completa cu acelea ce tind la înlăturarea abuzurilor şi a neputinţei de a lucra rapid a instituţiei parlamentare.

Deşi un partizan fervent — aproape adversar — al unei revizuiri constituţionale, cu d. Joseph Barthélémy problema schimbă de aspect. Indreptarea, d-sa caută şi nădăjdueşte s'o găsească prin mijloace democratice.

Incercării războiului Constituţia i-a rezistat. Unde e deci cauza răului? « Constituţia e de acum bătrână. Instituţiunile noastre sunt vechi. Constituţia nu e decât încoronarea sexagenară a unui edificiu mai mult decât centenar. Republica, în şcolile ei, îl veştejeşte pe Napoleon, tiranul. Dar se culcă în patul lui fără să schimbe din aşternut ».

D. Barthélémy constată că sufragiul universal e izvorul unic al puterii. Au recunoscut aceasta şi cei mai păgubiţi dintre adversarii săi, ar fi temerar să nu se mai recunoască şi azi acest lucru.

Sufragiul universal se supune inspiraţiilor, tendinţelor, formaţiunilor care îi sunt date. Acestea trebuesc schimbate, anihilate. Şi în acest scop: scrutin uninominal larg, circumscripţii vaste, un alegător neputând alege însă decât o singură persoană; vot al femeilor; referendum asupra câtorva chestiuni importante, mijloc singur prin care se poate înlătura jugul partidelor şi se poate scăpa de tirania intereselor particulare.

Democraţie, mai multă democraţie deci, constituţionaliceşte consacrată.

Unora din criticele ce i se aduc regimului parlamentar, d. Barthélémy, în desacord cu majoritatea publiciştilor, nu le găseşte remedii în unele micşorări ale acestuia, dacă astfel se poate spune, ci mai degrabă în întărirea organismului sau prerogativelor acestuia. Astfel, d-sa e contra tendinţei reducerii numărului parlamentarilor. Dieta austriacă, cu un număr mic de deputaţi, a sfârşit în tumult, scandal, stearpă şi neputincioasă.

De asemenea, d-sa e partizan al comisiunilor, consacrând acestei chestiuni, recent, un studiu în volum.

In ceea ce priveşte chestiunea incompatibilităţilor, chestiune ce se agită atât de tumultos în urma scandalului Stavisky, d-sa crede că nu atât prin lărgirea lor, cât prin riguroasa lor observare, s'ar putea ajunge la împiedecarea amestecului parlamentarilor în treburile justiţiei. Un asemenea desiderat poate fi astfel satisfăcut. Remediul trebue căutat pe calea unei reforme radicale, prin orânduirea unei puteri judecătoreşti, independentă de influenţele politicianilor. Curtea de Casaţie s'ar recruta prin cooptare. Singură şi-ar alege preşedinţii. Primul-president ar fi şeful Magistraturii, care ar propune înaintările şi mutările.

Asigurată independenţa Magistraturii, puterea executivă trebue întărită prin întărirea Preşedintelui de Republică. Pe el trebue să se reazeme guvernele în lupta cu Camerele. El trebue să aibă dreptul de dizolvare, independent de consimţimântul Senatului.

Pentru exercitarea unei prerogative atât de importante însă, investirea lui nu trebue să purceadă numai dela Camere. Notabilităţile sufragiului universal: senatori, deputaţi, consilieri judeţeni, consilieri de arondisment şi municipali, toţi la un loc să concure la alegerea lui.

Mai presus însă de orice reformă a Statului, bătrânul şi încercatul profesor aşează o reformă a moravurilor.

« Să facem o constituţie sub presidenţia lui Minos, condeiri fiind Solon şi Lycurg. Dacă oamenii nu sunt buni, nimic nu va merge. Nici un mecanism nu poate să înlocuiască ceea ce Montesquieu, în limba lui învechită, numea virtute. Nu e aşezământ constituţional care să-i scutească pe oameni de a fi drepţi şi cuminţi şi care să-i facă liniştiţi în ciuda nebuniilor lor ».

Ca şi d. Jouvenel, d. Coreard nu vede salvarea decât într'o revizuire constituţională. Protivnic părerii d-lui Barthélémy, d-sa socoteşte că libera acţiune a puterii judecătoreşti nu poate şi nu trebue să fie asigurată printr'o absolută independenţă a ei, făcând din Magistratură un Stat în Stat, ci prin luarea unor garanţii, pe care nu le precizează, care ar sustrage înaintarea judecătorilor fluctuaţiunilor politice.

In privinţa puterii executive d-sa propune: *a)* obligativitatea solidarităţii ministeriale; *b)* stabilitatea ministerială prin acordarea dreptului de dizolvare Preşedintelui Republicii, în cazul în care voturile uneia din adunări ar pune guvernul în neputinţă de a lucra; *c)* instituirea unui comitet legislativ, compus din membri ai parlamentului, membri ai consiliului de Stat şi înalţi funcţionari, membri parlamentari, având singuri vot deliberativ, care să pregătească legile.

« Astfel, jurişti sau necunoscători ai dreptului, cetăţeni sau ţărani, parlamentari sau oameni de pe stradă, cu toţii înţelegem că studiul legilor trebue făcut cu ajutorul competenţelor, că pregătirea lor nu poate să fie urmată în toate amănuntele ei de adunări de şase sute sau de trei sute de membri şi că trebue, în consecinţă, să fie încredinţată unei delegaţiuni a acestor adunări, că puterea de a face legile e un lucru, acela de a le executa un altul, că stabilitatea ministerială în timpul unei legislaturi se impune, că cea mai mare parte din parlamentari trebue să primească a-şi micşora rolul la un vot de cuprindere totală a proiectelor ce le sunt supuse, încredinţând alcătuirea lor numai unora din ei şi lăsând miniştrii să guverneze; că paza legilor trebue încredinţată unei magistraturi devenită (cum ?) independentă, cu înscrierea drepturilor fundamentale (care ?) ale indivizilor în constituţie ».

Pe d. Jacques Lyon, impresionat probabil mai mult numai de repercusiunea afacerii Stavisky, revizuirea nu-l interesează decât pentru consacrarea constituţională a incompatibilităţilor parlamentare. Omnipotenţa executivului a stârnit în trecut revoluţiile pentru libertate, omnipotenţa de azi a legislativului va provoca poate mâine reacţiuni inverse de constrângere.

Limitările liberului exerciţiu al oricărei manifestări sociale nu sunt un lucru nou. Funcţionarii şi magistraţii le cunosc. Ele sunt inerente sarcinii lor; de ce pentru aceleaşi motive nu le-ar accepta şi parlamentarii?

Incompatibilitatea trebue să fie totală şi să izbească însăşi putinţa de intervenţie a parlamentarului. Deci nu aşa, cum există în legislaţia actuală, oprelişte pentru parlamentar de a face parte din societăţi ce apelează la economia publică. A menţine o asemenea dispoziţie e a risca « într'o epocă în care economicul

domină și în care reprezentarea profesională e o formă la modă, de a lipsi Camerele de colaboratorii necesari ».

De altminteri, dispoziția nu e eficace. Putința de a interveni și concursul parlamentarului se capătă — și încă cum — independent de este sau nu membru în vreun consiliu de administrație.

O altă dispoziție legislativă, generală, se impune. Anume: orice intervenție, fie pentru o societate, fie pentru o persoană fizică, pe lângă vreo autoritate trebue să fie considerată ca incompatibilă cu mandatul de parlamentar.

Parlamentarul ce se va dovedi a fi făcut o asemenea intervenție își va pierde mandatul și dreptul de a fi reales în legislatura imediat subsecventă, instituția sau particularul pentru care s'ar interveni, amendați « masiv » și funcționarii ce vor fi accedat la o asemenea intervenție pedepsiți aspru disciplinar, destituiți chiar.

Pentru ca ispita intervențiunii să nu-și aibă o obârșie electorală, circumscripția trebue mărită, arondismentul ca unitate electorală suprimat, astfel încât concomitent să se suprime influența apăsătoare a « marilor electori » locali și, în fine, pentru ca posibilitățile de intervenție să se micșoreze, numărul deputaților și senatorilor să se micșoreze de asemenea.

Preocupat tot de repercusiunea scandalului public al afacerii Stavisky, d. Emile Vallérieux nu vede reforma Statului decât într'o reformă a puterilor judecătorești, reformă ce nu implică o revizuire constituțională.

Justiția franceză a devenit o mașină greoaie și ineficace. Cauza se datorește unei erori politice. In luptă cu puterea executivă, parlamentul nu a încetat de a țese o rețea de apărare a individului. Curentele de viață colectivă au fost contrazise. « Fiece individ asupra căruia apasă o bănuială e considerat ca o victimă a constrângerii sociale ». In asemenea condițiuni, instrucția preliminară nu se poate face cu toate garanțiile de seriozitate.

Operațiunile instruirii unei afaceri sunt îngreuiate, efectele de surprindere sunt împiedicate. Incetinelii instrucției se adaugă subtilitățile de procedură. Influența avocaților politici, parlamentari e netăgăduită.

Remediul? Stabilirea severă a incompatibilității lor; independența judecătorilor; stabilitate, criterii pentru recrutarea judecătorilor de instrucție, autoritatea justiției asupra organismelor cărora le incumbă sarcina de a executa hotărîrile ei, poliția judiciară trebue pusă sub autoritatea justiției.

In consecință, mai multă încredere în magistrații instructori că nu vor abuza de detențiunea preventivă, întărirea autorității lor prin subordonarea poliției judiciare.

Cu d. André Langle ne găsim de asemenea în domeniul unei reforme ce n'ar necesita o revizuire constituțională. D-sa propune

ca din cadrele administrative funcţionăreşti, ca cele mai competente în materie, să emane un proiect de amănunt al simplificării vieţii de stat administrative.

Ele ar avea să se preocupe: *a)* de o reducere a numărului ministerelor şi fixarea atribuţiunilor lor; *b)* de determinarea prerogativelor şi rolului Preşedintelui de Consiliu; *c)* de organizarea birourilor ce ar fi sub directă dependenţă a Preşedintelui de Consiliu.

Rezolvită astfel problema administraţiei centrale, să se proceadă la o reformă a serviciilor externe, la o reducere chiar a departamentelor; la o reducere a numărului magistraţilor; la o reducere a numărului impozitelor, pentru a se ajunge la micşorarea numărului funcţionarilor financiari şi în fine să se ajungă la stabilirea unui statut al funcţionarilor care să fie deosebit pentru personalul de direcţie şi deosebit pentru cel de execuţie, restabilindu-se prin aceasta ideea de iniţiativă şi de răspundere.

Reprezentant al mişcării muncitoreşti, d. Léon Jouhaux, evocând programul minimal al confederaţiei generale a muncii din 1918, socoteşte că orice reformă a Statului francez trebue să aibă un caracter propriu, specific naţional.

« Mai înainte de toate, trebue să se oprească acest alunecuş primejdios al spiritului public către iniţiativele din afară, care nu corespund nici moravurilor noastre, nici mentalităţii noastre şi care, pe deasupra, nu sunt inovaţii, ci regresiuni sociale.

Statul totalitar, Statul corporativ sunt în completă opunere cu temperamentul nostru individualist, cu sentimentul adânc ce-l avem asupra demnităţii persoanei omeneşti. De sigur trebue să primim disciplina colectivă, să ieşim din individualismul feroce în care ne-am complăcut, dar trebue să ne ferim de gruparea gregară, în sânul căreia individualităţile sunt înnăbuşite, iniţiativele sterilizate, inteligenţelor răpindu-li-se bărbăţia.

Tradiţiile noastre, educaţia noastră se opun la acceptarea acestei decăderi care ar fi instaurarea unui militarism politic, punând ţara noastră sub ocupaţia militară a unui partid.

Democraţia actuală nu e de sigur un regim ideal, dar poartă în ea idei-forţe care trebuesc desvoltate pe întreitul tărâm al moralităţii, al progresului şi al justiţiei sociale ».

Ce caractere să aibă această reformă propriu naţională?

Plecând dela consideraţiunea de fapt că Statul s'a amestecat în viaţa economică, urmează a se recunoaşte oficial putinţa acestui amestec, prin organizarea unei economii dirijate şi controlate. Şi în acest scop consiliul naţional economic trebue să devină un organism esenţial, constituţionaliceşte recunoscut. In domeniul economic, acţiunea parlamentului trebue să fie ajutată; hotărîrile lui pregătite. Probleme economice trebuesc în primul rând să

fie rezolvite în sensul nevoilor colectivității. O asemenea rezolvire presupune o încetare de antagonism a tuturor intereselor legitime ale diferitelor ramuri de economie. La un asemenea rezultat însă nu se poate ajunge decât prin participarea organizațiunilor reprezentative a acestor interese, ținându-se seama de toate elementele problemelor ce în decursul timpului cer a fi rezolvite.

Pentru combaterea șomajului, noi lucrări naționale. Programul există. Finanțarea s'ar putea procura prin înființarea unei Case Autonome a întreprinderilor naționale ce ar emite obligațiuni decenale garantate de Stat.

Alături de d. Jouhaux, s'ar putea așeza d. Paul Broumische, care, în numele foștilor luptători și victime ale războiului, preconizează reforma Statului prin organizarea forțelor economice, profesionale și sociale pe un plan național și regional, participând la gestiunea afacerilor publice.

D. Lt.-Colonel De la Roque, până la crearea unui regim corporatist și regionalist, a cărui instaurare imediată ar fi fărămițarea cea mai vădită a puterilor naționale și în vederea pregătirii programatice a unei reforme, recomandă: *a)* alegerea proporțională pe departamente; *b)* libertatea deplină în educația națională; *c)* reducerea numărului deputaților; *d)* azistența familială, educație profesională, desvoltarea mutualității căreia să i se încredințeze gestiunea autonomă a azistenței sociale.

Cu d. Georges Mer se reia ideea misiunii economice a Statului. Reforma administrativă ar avea ca obiect adaptarea organelor Statului rolului lor de informațiune și comandament pe tărâmul economic. Organizațiunea reprezentării corporative s'ar impune alături și îmbinată celei a sufragiului universal.

* * *

Grăbit cercetată doctrina, câteva încheeri precise a diferite congrese de partide politice sau declarațiuni importante a oamenilor politici de primul plan trebuesc relatate, ele fiind expresiunea acestor curente doctrinale.

Alianța democratică își precizează astfel programul ei de acțiune:

1. De a da Președintelui de Consiliu mijloacele de a guverna pe tot timpul duratei în care beneficiază de încrederea parlamentului, acordându-i dreptul de a dizolva Camera Deputaților, după un acord prealabil cu Președintele Republicii, fără votul prealabil al Senatului.

2. De a reduce adunările la rolul lor de control, luând Camerei dreptul de inițiativă în materie de cheltueli și de reducere de venituri.

3. De a se adopta ca regim electoral reprezentaţiunea proporţională integrală, cu reducerea numărului deputaţilor, cu vot al femeilor şi vot familial.

Urmează apoi proiecte în ceea ce priveşte justiţia, poliţia şi simplificarea aparatului de Stat.

In ceea ce priveşte reprezentarea forţelor colective dinaintea Statului, Alianţa democratică face o serie de propuneri cu următoarea motivare:

Reforma puterilor publice astfel definită va asigura o mai bună garanţie a drepturilor cetăţeanului izolat. Dar numeroase grupări de interese particulare de tot felul, au dobândit în cursul anilor din urmă, o putere crescândă care le permite de a exercita asupra puterilor publice o presiune, adesea intolerabilă, nesancţionată de nici o lege. Ele formează o împreunare de mici State în Stat. In lipsa unei reprezentări legale şi net delimitate, ele împing la o desvoltare a etatismului care deposedă în fapt Statul de autoritatea sa legitimă şi despoaie de drepturile ei suveranitatea naţională, singur temei al puterii într'un regim democratic.

Un întreg de chestiuni se pune astfel dinaintea opiniunii publice. A devenit urgent:

De a aşeza sindicalismul patronal şi muncitoresc şi activităţile lui într'un cadru legal sub controlul Statului;

De a defini într'un statut drepturile şi îndatoririle funcţionarilor, colaboratori şi servitori ai Statului şi ai publicului;

De a asigura, în fine, tuturor forţelor colective, materiale şi morale ale naţiunii o reprezentare echitabilă şi o dreaptă înrâurire.

Pentru a defini luminos raporturile care trebuesc să existe între Stat şi aceste puteri colective, pentru a permite forţelor publice de a-şi căpăta independenţa, autoritatea şi prestigiul trebuincios îndeplinirii menirii lor naţionale, Alianţa democratică propune de a reforma consiliul naţional economic.

1. Lărgindu-i atribuţiunile şi organizând reprezentarea tuturor grupurilor de interese particulare, în funcţie de influenţa lor reală, materială şi morală.

2. Dar, rezervând deciziunea puterilor publice, care singure sunt investite de suveranitatea populară cu misiunea de a protegui binele comun al tuturor cetăţenilor şi a apăra interesele generale ale naţiunii.

In al cincisprezecelea congres al Uniunii Naţionale a foştilor Luptători se precizează:

Considerând că regimul parlamentar, astfel cum e practicat, s'a arătat neputincios de a da foştilor luptători Republica onorabilă şi cinstită pentru care au luptat;

Că separaţiunea puterilor înscrisă în constituţie ca temelie a oricărui regim liber, a devenit literă moartă, că autoritatea Statului,

hărţuit între patimi şi antagonisme, a dispărut, că asemenea rătăciri, persistând ar împinge ţara la războiul civil şi la invaziunea străină;

Declară că o reformă a Statului postulând o îndreptare naţională se impune fără întârziere; că această reformă trebue să aibă ca bază imediată de a restaura autoritatea Statului, descătuşându-l de sub supunerea mărturisită sau ascunsă a oligarhiilor fără mandat, a societăţilor secrete şi a tuturor intereselor particulare ce are ca misiune esenţială de a arbitra.

Cere, în consecinţă, dreptul pentru Preşedintele Republicii de a dizolva Camera, fără avizul conform al Senatului; reducerea sensibilă a numărului miniştrilor; alegerea mai frecventă a miniştrilor afară de Parlament; stabilirea unui statut al funcţionarilor şi transformarea sindicatelor în asociaţii amicale; retragerea puterii legislative a oricărei iniţiative de cheltueli; separaţiunea efectivă a puterilor.

In ceeace priveşte Justiţia:

Suprimarea tribunalelor de arondisment, crearea în centre alese după importanţa populaţiei şi a uşurinţei de transport, a unui număr limitat de categorii de magistraţi; punerea în retragere a magistraţilor deveniţi supranumerari; suprimarea de curţi de apel; reducerea dela 5 la 3 a numărului consilierilor.

Cere ca orice intervenţie a unui parlamentar, pentru numirea, mutarea sau avansarea unui magistrat, sau pentru sau împotriva unei hotărîri judecătoreşti să implice retrogradarea imediată sau revocarea magistratului, fără prejudiciu al pedepselor, iar pentru deputat excluderea lui din Parlament.

Partidul socialist S.F.I.O. [1] la Toulouse, la 23 Mai, hotărăşte:

O reformă administrativă pe bază de autonomie regională, precum şi reorganizarea Statului pentru funcţiile lui economice.

* * *

Din această succintă examinare de programe şi propuneri, două constatări imediate se pot desprinde.

Cea dintâi: că ele nu reprezintă o tendinţă revoluţionară, o negaţiune a concepţiunii tradiţionale a Statului în genere, a Statului francez în special, necesitând totuşi o revizuire constituţională.

A doua: după cum d. Tardieu o afirmase mai de mult, atât d-nii Jouhaux, Henry de Jouvenel, Marcel Déat, că reforma trebue să aibă un caracter specific naţional, neinspirându-se dela nici un model străin.

---

[1]) Section Française Internationale Ouvrière.

Reforma vizează:

O întărire a executivului prin acordarea dreptului de disoluţiune şefului Statului, fără nici un aviz conform;

O reducere a prerogativelor Parlamentului. Reducere a numărului aleşilor. Luarea dreptului de iniţiativă în materie de cheltueli şi micşorare de venituri. Stabilire de incompatibilităţi;

O întărire a puterii judecătoreşti până la emanciparea ei completă de celelalte două puteri;

O simplificare a aparatului administrativ;

O integrare a forţelor economice şi sociale ce-au căpătat un caracter colectiv în viaţa de stat, dându-le deocamdată un vot deliberativ.

Ca linie generală propunerile de reformă a Statului francez prezintă un caracter de realizare posibilă şi imediată, trebuind să sublinieze în privinţa lor, după cum constată d. Bonnard, profesor la Facultatea din Bordeaux: « Că în această reformă a Statului, ideologii antidemocratici nu au a interveni. O reorganizare a principiului democratic pe noi baze pare a se impune. Prima încercare de organizare n'a reuşit sau a încetat de a mai reuşi. Alta trebue să fie învăţătura. Dar principiul el însăşi pare a rămâne neatins. Una din binefacerile civilizaţiei este, de sigur, de a permite sisteme politice în care omul se guvernează singur, nu ascultă decât de el însuşi şi rămâne tot atât de liber ca şi mai înainte ».

Cu această garanţie a libertăţilor individuale şi publice, cu toată modestia cu care se prezintă proiectele de reformă mai sus examinate, cu toate că în principiu personalităţi iminente, ca de pildă d-nii preşedinţi Doumergue, Millerand şi d. Louis Marin sunt de acord, în principiu, asupra unei revizuiri a constituţiei, totuşi această de pe urmă idee nu întruneşte o unanimitate de aprecieri şi sufragii.

Nu s'ar fi făcut o relatare exactă dacă nu s'ar semnala şi împotrivirea la revizuire cât şi teama ca măsurile novatorii în curs de executare să nu-şi depăşească limita.

In tratatul său de drept constituţional din 1933, d. Joseph Barthélémy, deşi pare a fi revenit acum, se declară un adversar al revizuirii. De asemenea d. preşedinte R. Poincaré, în articolul citat în Nr. 1 al acestei reviste, cu prilejul examinării ideilor d-lui Tardieu, crede că insuficienţa şi defectuozitatea regimului parlamentar, singura cauză a relelor, nu reclamă măsuri constituţionale şi că simple modificări ale regulamentelor corpurilor legiuitoare sunt deajuns.

Alţi publicişti se tem că, urmărindu-se reforme de cuprindere totală şi de integrală realizare, se pierde din vedere elaborarea de reforme curente şi modeste, « a căror desăvârşire zi la zi ar fi îmbunătăţit încet condiţiunile vieţii noastre politice şi sociale ».

In fine, tendința reformatorie în ea însăși e considerată ca o manifestație mai de grabă morbidă, sub impulsiunea impresiunii momentului și ca una de neastâmpăr și a spiritului de imitație.

Astfel academicianul Abel Bonnard condamnă vehement pe teoreticienii reînnoirii integrale. D-sa recomandă modelul pentru stabilirea unei ordine noi, inspirația reformatorie, în trecutul Franței.

« A căuta noutatea absolută înseamnă a ne condamna la absurditate și extravaganță; înseamnă a respinge imensa moștenire de știință și tehnică ce mai marii noștri înaintași ne-au lăsat, pentru a ne așeza în cea mai tristă condiție care poate fi, acea în care am avea totul de învățat, toate prostiile de făcut, toate greșelile de comis ».

Așa cum se desprinde planul de reorganizare al Statului francez, modest în proporții, armonios în cuprinderea lui, el este încă o dovadă a geniului măsurii, specific poporului francez.

Sub acest aspect, nu par a fi întemeiate nici temerile turburării ce ar prilejui o revizuire constituțională, nici acelea de a aluneca pe povârnișul rătăcirilor ca o urmare a așa zisei idolatrii a noutății.

R. PATRULIUS

REVISTA REVISTELOR

LE MOIS

Le Mois analizează în ultimul său număr (43) evenimentele grave care au turburat Europa în cursul lunii Iulie. Conţinutul acestui număr este mai mult decât un comentar: colaboratorii revistei studiază evenimentele în adevărata lor perspectivă, cercetând cauzele lor apropiate sau depărtate şi pun pe cetitor în situaţia să înţeleagă pe deplin adevărata lor natură.

Fie că este vorba de politică, de economie, de viaţă socială, de literatură sau de viaţă artistică sau ştiinţifică, *Le Mois* ne oferă un caleidoscop viu a activităţii omeneşti în toate domeniile, în cursul lunei Iulie. In afară de aceasta, semnalăm contribuţia preţioasă adusă acestui număr de d-nii: Réné Gast, Elemér Hantos, Pierre Dupuy, Jehudi Menuhin şi Charles Richet.

LUPTA ROMÂNILOR ARDELENI PENTRU LIBERTATEA LOR ŞI OPINIA EUROPEANĂ

D. profesor G. Moroianu, Rector al Academiei de Inalte Studii Comerciale şi Industriale din Cluj, a avut buna iniţiativă de a reda într'o frumoasă ediţie franceză [1]), lucrarea sa mai veche apărută în limba română, în anul 1929, ca un omagiu adus celei de a zecea aniversări a Unirii Transilvaniei. Iniţiativă lipsită de orice sugestie sau sprijin oficial, cu atât mai bine venită, într'un timp când încă suntem abia la începutul acelei propagande de idei, în străinătate, atât de necesară şi de cerută; binevenită şi pentru că — dela apariţia acestei lucrări până astăzi — nu a încetat a se accentua agresivitatea propagandistă a revizionismului maghiar, care printre argumentele sale deopotrivă neîntemeiate întrebuinţează şi pe acela, menit a impresiona opinia publică occidentală că naţiunile desfăcute dela Coroana Sfântului Ştefan şi alipite statelor lor naţionale nu au dorit niciodată aceasta, că prin nimic ele nu au manifestat această dorinţă în trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat: şi că dacă ele ar fi fost consultate pe cale plebiscitară, cum a pretins-o delegaţia ungară la Conferinţa păcii, Ungaria *milenară* — edificată

---

[1]) Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. (Episodes et Souvenirs). Paris, Gamber, 1933, pag. 284.

pe opresiunea naţionalităţilor — ar fi supravieţuit transformărilor pe care războiul mondial le-a impus.

După această curioasă şi în totul nefondată concepţie — pivot de argumentare a doctrinei revizioniste maghiare — Românii Transilvaniei au fost desfăcuţi împotriva voinţii lor, dela o patrie iubitoare ca Ungaria şi alipiţi, fără a fi arătat prin nimic că o doresc, României întregite.

Or, dacă pentru naţiunea română o astfel de argumentare apare ca lipsită de orice seriozitate, ca de-a-dreptul neîntemeiată, pentru străinătate, adeseori uşor influenţată şi influenţabilă, prin lipsa unor documentate publicaţiuni care să răstoarne voluminoasele studii revizioniste maghiare sau răspânditele broşuri de propagandă, este binevenită orice temeinică lucrare care să corespundă acestui obiectiv, de vie actualitate şi de mare interes naţional. Privită din acest punct de vedere apariţia cărţii d-lui Moroianu, nu s'ar putea accentua în deajuns asupra serviciilor pe care ea le aduce şi a utilităţii pe care ea poate s'o aibă. Intr'adevăr, ceea ce face autorul acestei lucrări merită subliniat în mod cu totul special. Dincolo de modestul titlu de episoade şi amintiri, d. Moroianu — vechi şi cunoscut naţionalist militant în Transilvania subjugată — vine să prezinte, pe bază de serioase şi selecţionate documente, un conştiincios — adeseori impresionant — tablou, al acelor continue frământări ale Românilor transilvăneni, care, cu cât se accentuează fenomenul desvoltării conştiinţei naţionale, ia tot mai mult aspectul unei organice protestări, împotriva apăsării seculare maghiare şi tendinţelor de desnaţionalizare, anunţând astfel acea intransigenţă naţională, care la momentul oportun, va duce la deslegarea firească, la dreapta sentinţă a îndelungatului proces istoric, pe care o reprezintă alipirea voită şi formal proclamată, prin istorica Adunare dela Alba-Iulia, la Statul naţional, *România.*

Intr'adevăr, cetitorul acestei cărţii — începând dela substanţiala descriere istorică a poziţiei de drept şi de fapt a Românilor transilvăneni, în cadrul Coroanei Sft. Ştefan, făcând cunoştinţă cu momentele de afirmare ale conştiinţei naţionale, reacţiune a unei naţiuni vii împotriva politicei de opresiune, din anii 1784 (revoluţia lui Horia), 1791 (Supplex libellus valachorum), 1848 (revoluţia lui Avram Iancu), 1892 (Memorandum), etc. ajunge la fireasca concluzie că fenomenul unităţii naţionale a fost pregătit prin repetatele manifestări ale unei voinţe obşteşti, în decurs de secole, element indiscutabil al acelui plebiscit de toate zilele (H. Hauser), superior ca valoare juridică unui plebiscit formal, ţinut la o zi determinată.

D. G. Moroianu înţelege apoi, în acest studiu, să urmărească şi repercusiunea pe care diferitele manifestări naţionale ale Românilor transilvăneni, pe deoparte, politica de opresiune şi de maghiarizare, pe de alta, le-au avut, în decursul timpului, în « opinia europeană ». Cu bogate amănunte, multe inedite — aci intervine partea de amintiri a autorului — se arată diferitele publicaţiuni occidentale, în care cauza română a găsit răsunet, ca şi atitudinea de adâncă simpatie pentru suferinţele Românilor transilvăneni, a atâtor oameni politici, oameni de litere sau gazetari de reputaţie

europeană, care veneau astfel să sprijine şi să încurajeze ţinuta naţionalistă a celor de acasă.

Aceste date arată mersul ascendent al problemei Transilvaniei, devenită în special după răsunetul european pe care l-a avut procesul faimos al Memorandumului, o chestiune de interes european.

Era atât de cunoscută chestiunea Transilvaniei, încât, cum spune Wickham Steed, în frumoasa-i prefaţă «... ea a fost una dintre primele cauze ale marelui război. Pentru ca eliberarea Transilvaniei să fie posibilă, milioane de oameni veniţi din toate părţile pământului au trebuit să lupte şi să moară» (pag. 12).

Astfel, se degajează din această parte a lucrării d-lui Moroianu o preţioasă concluzie, care răstoarnă amintitul argument revizionist; aceea că problema Transilvaniei era pe deplin cunoscută — în timpul şi la finele războiului mondial — oamenilor de stat chemaţi să elaboreze tratatele de pace. Incât atunci când s'au stipulat clauzele teritoriale ale tratatului dela Trianon, cu respingerea injoncţiunilor delegaţiei maghiare care cerea plebiscitul, atitudinea era în totul firească, sentimentul colectiv şi aspiraţiile populaţiei din Transilvania fiind cunoscute autorilor Tratatului.

*

Să mai semnalăm că d. Moroianu, trecând în revistă frământările naţionaliste ale Românilor ardeleni, scoate o interesantă concluzie asupra ceea ce trebue să fie tratamentul minorităţilor în România întregită, concepţie care de altfel îşi găseşte fiinţă în politica noastră de Stat. Intr'adevăr, constatând că sistematica opresiune şi politica de desnaţionalizare a maghiarilor au cultivat în largă măsură naţionalismul şi rezistenţa Românilor din Ardeal, d. Moroianu preconizează ca minorităţile noastre «... să nu fie guvernate cu aceleaşi metode injuste, egoiste şi reacţionare, care ne-au fost odinioară aplicate de guvernanţii unguri... ci cu blândeţe, cu iubire şi în respectul limbii lor, a credinţei lor, a tradiţiilor proprii» (pag. 45).

*

Astfel, cartea d-lui Moroianu, din a cărei întreagă economie se desprinde un omagiu adus străduinţelor comune, ale Românilor liberi şi ale celor subjugaţi, întru atingerea idealului naţional, aduce o preţioasă contribuţie la cunoaşterea realităţilor politice, sociale, etnografice din Transilvania antebelică. Prin aceasta ea vine să ofere obiective elemente de justă informaţie pentru opinia publică de afară, adeseori indusă în eroare de perseverenţa acţiunii revizioniste.

Dacă-i remarcăm şi stilul vioi şi curgător, care face ca numeroasele documente prezentate să atragă şi să convingă, se impune constatarea că lucrarea d-lui Moroianu este una dintre cele mai bune în ce priveşte informarea istorică şi politică asupra problemei Transilvaniei — şi prin aceasta una dintre cele mai serioase publicaţii antirevizioniste.

GEORGE SOFRONIE

FALIMENTUL REICHULUI ŞI FINANŢELE GERMANE

Care sunt cauzele adânci ale falimentului care bate la uşa Germaniei? este întrebarea pe care şi-o pun acei ce nu pot să conceapă că un popor mare şi-ar putea organiza sistematic propriul său faliment.

Intr'adevăr, Germania nu-şi mai plăteşte datoriile, deblochează depozitele care i-au fost încredinţate; de aceea, faptul că marca îşi păstrează sau nu valoarea ei nominală nu mai prezintă decât un interes secundar, de vreme ce, de aproape doi ani, este retrasă de pe piaţa internaţională. Răspunderea acestui faliment nu mai poate fi pusă în seama exigenţelor Franţei victorioase, deoarece Germania, ne mai plătind reparaţiuni, este despovărată de greutatea apăsătoare a datoriilor ei politice. De aci reiese clar că ea însăşi este vinovată de noul ei faliment. Singura problemă care se pune este aceea de a discerne care este aportul hitlerismului în sensul strict al cuvântului, în evenimentele financiare ale Germaniei, în anul 1934, şi acela al politicei germane astfel cum aceasta se exprimă în toate domeniile şi în toate timpurile.

Din studiul bugetului pe exerciţiul 1934—35, care se prezintă în echilibru aparent cu 6.458 milioane de mărci atât la venituri cât şi la cheltueli, reiese că cheltuelile proprii ale bugetului Reichului se ridică la 5.925 milioane de mărci, adică la 237 miliarde de lei. Dacă cifrele bugetare publicate sunt inferioare celora din exerciţiile anterioare, acest lucru se datoreşte faptului că bugetul nu mai cuprinde veniturile pe care Reichul le risturnează ţărilor. O bună parte din cheltuelile sociale a fost transferată bugetelor locale, şi plăţile efectuate titularilor vechilor datorii germane reconstituite parţial după dispariţia vechei mărci au fost scăzute prin prelungirea termenelor de amortizare a titlurilor remise victimelor inflaţiei. Dimpotrivă, cheltuelile Reichswehrului, ale marinei, ale aviaţiei şi ale miliţiei naziste au crescut considerabil. Cheltuelile armatei, care erau de 454 milioane de mărci pentru exerciţiul 1932—33 şi de 482 milioane de mărci pentru exerciţiul 1933—34 trec în bugetul 1934—35 la 654 milioane de mărci. Creditele pentru aviaţie sporesc dela 44 milioane de mărci în 1932—33, la 210 milioane de mărci, iar creditele pentru marină dela 186 milioane de mărci în 1933—34, la 236 milioane de mărci. In sfârşit, în acest buget sunt înglobate, pentru prima dată, 250 milioane de mărci pentru miliţia nazistă şi serviciul muncii. In fapt, cheltuelile militare *vizibile* au crescut cu 60% numai într'un an şi cu 70%, dacă se ia ca punct de plecare bugetul pe exerciţiul 1932—33.

Reichstagul costă cu 15% mai mult, de când este închis şi nu mai are nici atribuţii, nici nu funcţionează; ministerul muncii absoarbe peste un miliard de mărci, din care o jumătate pentru asigurări sociale, iar restul pentru ajutoare de şomaj; ministerul propagandei este înzestrat cu 28 milioane de mărci, adică 1.120 milioane de lei. Dobânzile anuale ale datoriei publice interne nu se ridică decât la 204 milioane de mărci, iar datoria externă nu absoarbe decât 140 milioane de mărci, adică 5.600 milioane de lei — mai puţin decât cuponul şi amortizarea datoriei externe a României — bine înţeles în cazul în care Germania şi-ar plăti datoriile externe. Sistemul bonurilor

de impozit, din care s'au emis până acum în valoare de 1.200 milioane de mărci, oferă un exemplu al procedeurilor de alchimie, scumpe Germanilor.

Când în Aprilie 1933 s'a inaugurat politica de degrevare fiscală prin reducerea taxelor pe automobile, a taxelor pe produsele industriei grele şi prin facilităţile acordate proprietarilor funciari, deabia atunci a început să apară limpede doctrina nazistă în materie fiscală: imobilele construite în cursul anului 1933 sunt scutite de impozit pe timp de 5 ani, iar impozitele arierate neplătite sunt iertate, dacă contribuabilul întrebuinţează o sumă egală în reparaţii aduse imobilelor sale. Pretutindeni o străduinţă de a crea cu orice preţ o activitate nouă. Pe lângă bugetul ordinar rânduit de o parte însemnată din veniturile sale normale, mai este bugetul « invizibil », finanţat prin procedeele cele mai curioase, care cuprind emisiunea de bonuri de tezaur şi datoriile pe termen scurt, iar pe de altă parte « monetele scripturale » care au de scop să finanţeze ceea ce ocârmuirea nu vrea ca să figureze în bugetul votat. Astfel programul marilor lucrări al lui von Papen din 1932 şi « Sofortprogramm » al lui Schleicher prevăd lichidarea prin trate remise întreprinzătorilor particulari. Aceste trate erau trase fie asupra unor bănci solvabile, fie asupra institutelor de stat care nu aveau altă raţiune socială decât pretextul de a trage efecte comerciale. Aceste trate, cu scadenţa pe 3 luni, sunt prelungite în mod automat de patru ori, astfel încât plata lor este întârziată cu 15 luni — şi în acest timp aceste efecte ale tezaurului circulă ca nişte adevărate mijloace de plată între diferitele întreprinderi şi bănci, afară de cazul dacă nu sunt scontate de vreun stabiliment public, prin mijloace ascunse şi lăturalnice. In ce priveşte cel de-al treilea program de mari lucrări, planul Reinhardt, finanţarea sa este asigurată de Reichsbank, care reescontează tratele emise de Reich. In Decemvrie 1933 erau în circulaţie 841 milioane de mărci în « trate de muncă ».

Desvoltarea extraordinară a creditului a dat posibilitatea materială de a trece peste limitele capacităţii imediate ale economiei şi ale producţiei. Germania a utilizat resursele încă nesuficient cunoscute ale anticipaţiei de credit în materie monetară. Rusia, achitând cumpărături anterioare, a făcut însemnate remiteri de mărci; de altă parte suspendarea progresivă a plăţilor germane înstrăinate a fost însoţită de o acumulare de mărci în băncile germane, corespunzătoare plăţilor pe care debitorii germani trebue să le achite, însă pe care creditorii străini mai nu au dreptul să le încaseze. « Acesta se pare că este izvorul care a alimentat finanţele publice ale Reichului, de când Germania a decis să dispună în propriul ei interes de toate resursele ţării... Prin aceste procedee ingenioase, Reichul îşi acopere pe semne întreţinerea miliţiilor brune şi cheltuelile militare care nu apar în bugetul oficial. Tot de aceste procedee se slujeşte, într'o măsură cu neputinţă de precizat, pentru finanţarea lucrărilor publice de mari proporţii care au făcut obiectul deschiderii unor credite extraordinare, care la finele anului 1933 se ridicau la 5.495 milioane de mărci.

Nu este suficientă afirmaţia că Germania e amorală. Iritaţia ei împotriva oricărei discipline morale este împinsă până la un punct, care pare cu

neputință de depășit. « O națiune are moneta pe care o merită, deoarece moneta concretizează raporturile pe care ea le stabilește între lucruri și oameni.. Trebue să recunoaștem că Reichul, în rebeliune fățișă împotriva unei ordine omenești din care s'a exilat el însuși, încearcă cu frenezie *voluptatea falimentului,* după cum alții încearcă aceea a onoarei. Vorbind literal, poate că nu este alt popor pe lume care să aibă nevoie serioasă de *evanghelizare* ».

(Ed. Giscard d'Estaing, în *Revue de Paris* din 1 Iulie 1934).

POATE EXISTA VIAȚĂ IN AFARA MATERIEI?

Omul și-a închipuit totdeauna că viața pe pământ nu reprezintă decât o existență vremelnică a ființei noastre, față de veșnicia ei, care se desfășură undeva — pe pământ sau în spațiu — într'un loc pe care mintea lui l-a numit « ceruri ». Considerându-se nemuritor, el a născocit noțiunea de « suflet », care se desparte de trup pentru a continua o existență veșnică din clipa morții trupului.

Vitaliștii, care susțin existența sufletului și după moarte, consideră viața ca un complex de manifestări datorite activității unei *forțe vitale,* care sălășluește în corpul nostru atâta vreme cât trăim și care-l părăsește în momentul morții. Această forță vitală — sufletul — continuă să existe și după aceea.

Materialiștii cred însă că viața ar fi un complex de manifestări produse de însăși substanța vie, așa încât schimbările survenite în structura sau compoziția ei ar atrage după ele dispariția acestor manifestări — deci moartea — și, totodată, dispariția energiei (sufletul).

Care din aceste două concepții e cea justă? Poate exista viață în afara materiei?

Pentru a cerceta acest lucru, reducem viața organizată la ultima ei expresie: celula, a cărei compoziție și a cărei structură trebuesc studiate pentru rezolvarea problemei. Substanțele care au un rol covârșitor și fără de care celula nu poate exista sunt substanțele proteice; pe acestea *nu le găsim decât în organismele vii, fiind produsele lor de fabricațiune.* Se știe că structura moleculară e în strânsă legătură cu însușirile unui corp, de aceea s'a căutat relațiunea dintre structura moleculară a substanțelor proteice și viață.

Cercetări minuțioase asupra *fecundației* au stabilit că o anumită combinare de elemente chimice nu poate duce la obținerea de *forme viabile,* ci se cere ca ele să aibă *o structură chimică determinată, singura condițiune indispensabilă pentru ca acest fenomen fiziologic să aibă loc.*

Studiul *individualității* a arătat că în plasma fiecărui individ există o albumină specifică, care caracterizează individualitatea. Ea depinde, prin urmare, tot de structura materiei proteice care intră în alcătuirea plasmei.

Se știe că substanțele organice se pot grupa după două tipuri de structură moleculară: *lineară,* în care elementele se unesc în formă de lanț, și *ciclică,* în care capetele lanțului se unesc pentru a forma un inel. S'a constatat că toate substanțele cu *rol nutritiv,* fabricate de plante, au structură lineară. Aceste substanțe: amidon, zaharuri, acizi vegetali, materii grase, etc. formează

rezerva de energie potenţială pe care o vor utiliza la rândul lor animalele. Din actele complexe ale asimilării şi desasimilării plantei, mai rezultă însă o serie de corpuri inutile organismului ei. S'a văzut că acestea din urmă au o structură ciclică: terpene, răşini, glucosizi, alcaloide, etc. Planta neputând să le scoată din organism, pentru a se apăra, le acumulează în anumite locuri ale corpului ei. Amé Pictet susţine că aceste corpuri au fost lineare la început, dar, pentru că sunt toxice şi planta nu le poate elimina, ea le-a ciclizat; în felul acesta, corpurile nu mai pot circula şi de aceea se acumulează într'un singur loc.

Intr'adevăr, aceste elemente nu se găsesc în celula vie, pentru că ele nu pot străbate prin pereţii celulari, care nu lasă să treacă compuşii ciclici.

Dar în celula vie, în afară de substanţele necesare nutriţiei şi cele inutile, destinate eliminării, mai există substanţele proteice, *substratul chimic în care se manifestă fenomenele vitale.* Aceste substanţe sunt înzestrate cu însuşirile vitale: *asimilaţia* şi *iritabilitatea,* adică proprietatea de a reacţiona la cea mai mică excitare fizică, chimică, mecanică sau fiziologică. Această activitate caracterizează substanţa vie, care se află într'o neîncetată transformare.

Viaţa nu ar fi, prin urmare, decât un desechilibru perpetuu, iar stabilizarea moleculelor proteice ar corespunde morţii.

Când se produce această stabilizare? Se ştie că structura substanţei proteice moarte e ciclică. Printr'o serie de cercetări asupra albuminei, Loew a ajuns la concluzia că la substanţele proteice — ca şi la celelalte substanţe — ciclizarea corespunde cu moartea lor. Ceea ce caracterizează viaţa e catena deschisă, iar ciclizarea corespunde morţii.

Prin urmare, viaţa e strâns legată de structura moleculară a substratului material în care se manifestă şi, odată cu schimbarea ei, orice manifestare care caracterizează viaţa încetează. Această ipoteză exclude o existenţă eternă, după moarte.

(N. L. Cosmovici, în *Revista Ştiinţifică « V. Adamachi »*, vol. XIX, 1933).

UN INTERVIEW INEDIT AL IMPĂRATULUI WILHELM AL II-lea

In 1908, împăratul Wilhelm al doilea a acordat un interview ziaristului şi biografului american William-Bayard Hale. *Century Magazine* anunţase apariţia sa, însă îl suprimase în ajunul apariţiei, deoarece guvernul german, temându-se de efectul pe care l-ar fi putut produce părerile prea liber expuse ale Kaiserului, ceruse — în ultimul moment — ca interviewul să nu mai fie publicat. Numai editorii lui *Century Magazine* şi Teodor Roosevelt i-au cunoscut textul. Hale fusese primit la Kaiser, în Iulie 1908, pe yachtul *Hohenzollern,* care era ancorat într'un fiord din Bergen. Reîntors la hotel, notase cu preciziune declaraţiile lui Wilhelm al II-lea, apoi redactase articolul, atenuând anumite aluzii, prea directe, din domeniul politic. Manuscrisul a fost trimes Ministerului de Externe german, unde a fost revăzut cu deosebită îngrijire de baronul von der Bussche, şef al biroului ţărilor de

limbă engleză. Acesta înapoiază manuscrisul lui Hale, cerându-i să suprime declaraţiile cele mai importante. Au fost astfel trei versiuni ale interviewului: cea dintâi constituită din notele lui Hale, cea de-a doua — articolul supus Ministerului Afacerilor Străine din Berlin — şi cea de-a treia — textul remaniat de baronul von der Bussche. Numai ultima versiune a fost încredinţată lui *Century Magazine*. Fiul lui William Hale şi d. J. Chase au comunicat lui *Revue de Paris* textul integral al interviewului, adică textul original al lui Hale relativ la declaraţiile împăratului Wilhelm cu privire la politică şi probleme internaţionale.

Printre acestea sunt multe menţiuni curioase, dacă ne raportăm la epoca în care au fost făcute declaraţiile. Cu privire la problemele asiatice care-l preocupau în deosebi, Kaiserul insista asupra oportunităţii unei colaborări între Germania şi Statele-Unite, pentru a rezolva problema Extremului Orient. « Nimeni nu ignorează că Asia şi Occidentul, rasa galbenă şi rasa albă se vor ciocni odată. Prima luptă, din nenorocire, n'a fost victorioasă; Ruşii s'au bătut în numele rasei albe, fără să ne dăm seama de însemnătatea luptei. Ce nenorocire că tocmai Rusia a trebuit să fie înfruntată! Dacă batalioanele mele ar fi putut ataca pe Japonezi... ».

Despre Japonezi spunea: « Un lucru este sigur: că urăsc pe albi, după cum şi cei albi îi urăsc pe ei. Pentru noi, pericolul nu stă în Japonia însăşi; ci în Japonia în fruntea unei Asii formând un bloc. Cea mai mare calamitate care ar putea să ameninţe omenirea va fi în ziua în care Japonia va controla China ». Franţa şi Rusia, care erau unite prin tratate de alianţă sau de altă natură cu Anglia, trebuiau considerate ca excluse din orice program care ar fi încercat să reziste Japoniei, aliata asiatică a Angliei. « Intr'o bună zi, lumea va afla că s'a încheiat un tratat între Germania şi Statele-Unite, tratat prin care se va garanta suveranitatea chineză asupra teritoriilor chineze şi « poarta deschisă » în toate părţile imperiului chinez. Ho! Ho! mă întreb ce vor spune prietenii mei din Anglia! »

D. Hale nota că împăratul avea o mare antipatie pentru religia catolică. « Nu este nici un compromis cu putinţă cu biserica catolică. Ori este ultramontană, ori nu mai are nici un rost... Zilele frumoase ale catolicismului au trecut. Am spus clerului meu (protestant): Lăsaţi-l, (catolicismul) va pieri prin el însuşi. Educaţia îi este fatală. Educaţi şi proclamaţi Evanghelia. Nu vă pierdeţi timpul acuzând catolicismul ». Despre Papă se exprima astfel: « Pontificele e privit ca un om pios, în realitate e însă un fanatic căruia îi lipsesc cunoştinţele teologice şi ştiinţifice şi care se lasă condus de reacţionarii extremişti ».

Denunţa izolarea Germaniei drept operă pregătită chibzuit de Anglia. « Din cele mai străvechi timpuri, Anglia s'a străduit, în mod constant, să izoleze puterea cea mai bine aşezată pe continent, pentru a o ţine în şah. Examinaţi politica germană şi veţi vedea totdeauna că Anglia se strădueşte să unească celelalte naţiuni europene împotriva puterii dominatoare... Astăzi Germania este cea mai mare putere continentală. In consecinţă, Anglia se aliază sau caută alianţe cu toate capitalele Europei, cu excepţia Berlinului. »

Şi cu vocea plină de inflexiuni, Kaiserul încheia cu aceste cuvinte care prevesteau, în 1908, pe Hitler şi rasismul: « Viitorul aparţine *anglo-teutonului*, omului care s'a coborît din Europa de miazănoapte — din care se trage şi Americanul — şi care este pământul de baştină al Germanilor. Acest viitor nu aparţine celor galbeni, negri sau măslinii. El este apanajul oamenilor cu gândirea limpede, creştinilor şi protestanţilor. Suntem singurul popor în măsură să salvăm acest viitor. Nici o putere din lume — fie de altă civilizaţie, fie de altă religie — nu e în stare să salveze omenirea, şi viitorul ne aparţine!... ».

(W. H. Hale şi J. Chase, în *Revue de Paris* din 15 Iunie 1934).
